

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE KAPADOKYA BÖLGESİ

(M.S. III ve IV. Yüzyıllar)

Yüksek Lisans Tezi

Fadime ÜNLÜ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK

Tarih Ana Bilim Dalı

Nevşehir

Ağustos 2014

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE KAPADOKYA BÖLGESİ

(M.S. III ve IV. Yüzyıllar)

Yüksek Lisans Tezi

Fadime ÜNLÜ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK

Tarih Ana Bilim Dalı

Nevşehir

Ağustos 2014

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© Fadime ÜNLÜ, 2014

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Bu çalışmamdaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmamın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Fadime ÜNLÜ

KILAVUZA UYGUNLUK ONAYI

“ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE KAPADOKYA BÖLGESİ (M.S. III. ve IV. Yüzyıllar)” adlı yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Fadime ÜNLÜ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN

KABUL VE ONAY

Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK danışmanlığında Fadime ÜNLÜ tarafından hazırlanan “ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE KAPADOKYA BÖLGESİ (M.S. III ve IV. Yüzyıllar)” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

..07... / ..08... / ..2014...

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK
Üye : Prof. Dr. İlyas GÖKHAN
Üye : Prof. Dr. Gürkan GÖKÇEK

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 12.08.2014. tarih ve 2014.32.397... sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

12.08.2014...
Doç. Dr. Alper ASLAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE KAPADOKYA BÖLGESİ (M.S. III.

ve IV. Yüzyıllar)

Fadime ÜNLÜ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Ağustos 2014

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK

Kapadokya bölgesi bir Roma eyaleti olduğunda bölgenin sınırları; Pontus Krallığı'nın sınırlarını şekillendiren kuzey dağlarından Toroslar'a, batı-doğu yönünde ise Fırat nehrinden Tatta (Tuz) gölü ve Lycaonia'ya kadar uzanmaktaydı. Ancak Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti olarak Kapadokya bölgesinin kimi zaman sınırları genişletilmiş kimi zaman da yapılan düzenlemelerle parçalanarak küçültülmüştür.

Kapadokya bölgesi, M.S. 17 yılında Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline getirilmiştir. Bu tarihten sonra Kapadokya eyaleti, M.S. 54 yılında Galatya eyaletine eklenmiş ancak iki ayrı yönetim olmaya devam etmiştir. M.S. 66 yılında Kapadokya bu eyaletten ayrılrsa da M.S. 72 yılında tekrar birleştirilmiş ve Galatya-Kapadokya eyaleti olarak anılmıştır. Bu birleşik eyaletin yönetimi hem vali hem de komutanlar için çok zor olduğundan dolayı Galatya-Kapadokya eyaleti M.S. 112/113 yılında tekrar ayrılmıştır. Bu ayrılma yönetim değişikliğini de beraberinde getirmiş, bölgede procuratorların (İmparator vekili) yönetimi yerine imparator tarafından eski konsüller arasından seçilen legatuslar'ın (komutan ve İmparator vekili) yönetimi başlamıştır. Eklenen yeni şehirlerle sınırlarını genişleten Kapadokya eyaletinin doğu yarısı, İmparator Diocletianus (M.S. 284-305) döneminde Küçük Armenia'ya eklenmiştir. İmparator Valens (M.S. 364-378) ise M.S. 371/372 yılında Kapadokya'yı I ve II olarak ikiye bölmüştür. M.S. 386 yılına gelindiğinde ise, II. Armenia adıyla yeni bir eyalet oluşturulmuş ve temel olarak toprakları Kapadokya eyaletinin doğu kısmından alınarak bu eyaletin sınırlarını daha da küçültmüştür.

Kapadokya eyaleti, önemli yolların geçiş güzergahında ve Roma'nın doğu sınırına yakın bir konumda olmasından dolayı burada yol yapım çalışmaları düzenli olarak yapılmış ve bölge imparatorlar tarafından ziyaret edilmiştir. Kapadokya eyaleti, yaşanan Sasani savaşlarında önemli bir konuma sahip olmuştur. Bölge, bu savaşlarda Sasanilerin, Palmyra Krallığı'nın, Gothlar'ın ve Hunlar'ın istila ve yağmalarına maruz kalmıştır.

Kapadokya bölgesinde pek çok tanrı ve tanrıçayı içinde barındıran bir inanç iklimi yaşanmıştır. Bölgede paganizm'den ateşperestliğe, imparator kültüründen dağ kültürüne kadar çeşitli inançlar taraftar bulmuştur. Hıristiyanlık dini ise imparatorluk topraklarına girdiği günden itibaren devlet politikasını etkilemiş, kimi zaman devleti karşısına alırken kimi zaman da yanına almıştır. İmparatorların politikalarına göre paganizm ya da Hıristiyanlık yüceltilmiş ancak karşı inanç taraftarları zulme uğratılmıştır. Yaşanan bu zulümler esnasında Kapadokya eyaletinden üç Kapadokya Babası çıkmıştır. Caesareialı Basil, Nyssalı Gregory, Nazianzuslu Gregory olarak bilinen Kapadokya Babaları, dönemin tanıkları olarak önemli eserler bırakmışlardır. Bu eserler, bölgedeki Hıristiyanlık inancından sosyal tabakalara, imparatorluk yönetiminden bölge iklimine kadar pek çok önemli bilgi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Roma İmparatorluğu, Kapadokya Eyaleti, Hıristiyanlık, Kapadokya Babaları.

ABSTRACT

REGION of CAPPADOCIA in the REIGN of ROMAN EMPIRE (A.D. III. and IV. Centuries)

Fadime ÜNLÜ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences,

Department of History, M.B.A. August 2014

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Kürşat KOÇAK

When the region of Cappadocia was a province of Roman Empire, the borders of the region were reaching from North Mountains which formed the borders of Pontus Kingdom to Taurus Mountains and from west to east it was bordered from the river of Euphrates to the lake of Tatta and the state of Lycaonia. But as a province of Roman Empire sometimes the borders were enlarged and sometimes shrunken by disintegrations with the regulations.

Region of Cappadocia became a province of Roman Empire at year of A.D. 17. Thereafter, the province of Cappadocia united with the province of Galatia at A.D. 54 but it remained in two different administrations. Even though Cappadocia was separated at the year of A.D. 66 it was reunited at A.D. 72 and called the province of Galatia-Cappadocia. The province of Galatia-Cappadocia was separated again at the year of A.D. 113 because it was very difficult to rule this united province for both governors and commanders. This separation caused changes at administrative structure; the rule of legatos which were chosen by emperor among old consuls began, started instead of the rule of procurators. East half of the province of Cappadocia which was enlarged with the new cities was added into Minor Armenia at the time of Emperor Diocletianus (A.D. 284-305). Emperor Valens (A.D. 364-378) divided Cappadocia into two parts as I and II at 371/372. A new province namely II. Armenia was constituted at the year of 386 and the east part of the Cappadocia was taken as a base for that province so the province of Cappadocia was shrunken more.

Because the province of Cappadocia was on important ways and passing routes and its close position to east border, there were regular road construction works and the region was visited by emperors. Especially it had a significant location at Sassanid wars. At these wars Cappadocia as a province was exposed to invasions and loots by Sassanids, Kingdom of Palmira, Goths and Huns.

There was belief climate which contains plenty of gods and goddess at the region of Cappadocia. From Paganism to Pyrolatrist, from emperor cult to mountain cult there were various of believes which found follower. Christianity has affected the policy of the state since it has entered the territory of the Empire by being at the side or against of the state occasionally. According to the policies of Emperors Paganism or Christianity were exalted but the one on the opponent side was suppressed. Under this suppression three Cappadocian Fathers came out at the province of Cappadocia. Cappadocian Fathers known as Caesarian Basil, Gregory of Nyssa, Gregory of Nazianzus left important works as being witnesses of the time. At these works there is plenty of information from the belief of Christianity to social classes, from administration of Empire to the climate of the region.

KeyWords:Roman Empire,Province of Cappadocia, Christianity, Cappadocian Fathers.

ÖNSÖZ

Roma İmparatorluğu Döneminde Kapadokya Bölgesi (M.S. III. ve IV. Yüzyıllar) adlı bu çalışmamız ile içinde bulunduğumuz Kapadokya Bölgesi'nin coğrafyasını tanımaya, M.S. III. ve IV. yüzyıllar içinde bu bölgede yaşanan siyasi, dini, ekonomik ve sosyal hayatı açıklamaya çalıştık. Bu amaçla başladığımız çalışmamız Giriş, I. Bölüm, II. Bölüm, III. Bölüm ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; kaynaklar kısaca tanıtılmış, tez konusunun seçilme nedenleri ve tez aşamalarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde; Kapadokya bölgesi hakkında genel bilgiler verilmiş ve Roma imparatorlarının bölge üzerinde uyguladıkları devlet politikasına değinilmiştir. İkinci bölümde; Roma İmparatorluğu'nun dini politikası, Kapadokya eyaletindeki Hıristiyanlık dini ve Kapadokya bölgesinin önemli şehirleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; Kapadokya bölgesindeki idari-sosyal ve iktisadi hayat anlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise; Kapadokya Bölgesi hakkında vermeye çalıştığımız bilgiler ışığında ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

Çalışmamızın hazırlık ve yazım aşamasında, konunun seçimi, sınırlandırılması ve muhtevayla ilgili katkılarından dolayı Prof. Dr. İlyas GÖKHAN'a, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK'a ve Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN'e, tezimize yaptığı önemli katkılarından dolayı Gürkan GÖKÇEK'e, yardımlarını esirgemeyen bölüm hocalarımıza, tamamlama aşamasında yardımcı olan Arş. Gör. A. Fatih ŞENDİL'e, uluslararası kaynak temininde yardımcı olan Emel GENÇ'e, konu ve kaynak ortaklığıyla çalıştığım mesai arkadaşım Arş. Gör. Hasan TUNCER'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KAPADOKYA BÖLGESİ'NİN TARİHÇESİ ve ROMA İMPARATORLARI'NIN BÖLGEDEKİ DEVLET POLİTİKASI	5
1.1. Kapadokya Adının Kökeni.....	5
1.1.1. Kapadokya Bölgesi'nin Jeomorfolojisi.....	8
1.1.2. Kapadokya Bölgesi'nin Coğrafi Konumu ve Sınırları.....	9
1.1.3. Roma Eyaleti Olmadan Önceki Süreçte Kapadokya Bölgesi.....	11
1.1.4. Roma Eyaleti Olarak Kapadokya.....	12
1. 2. Roma İmparatorları'nınDevlet Politikası.....	15
1.2.1. SeptimusSeverus (M.S. 193-211) Dönemi.....	15
1.2.2. Caracalla (M.S. 211-217) Dönemi.....	17
1.2.3. Macrinus (M.S. 217-218) Dönemi.....	19
1.2.4. Elagabalus (M.S. 218-222) Dönemi.....	19
1.2.5. Severus Alexander (M.S. 222-235) Dönemi.....	20

1.2.6.Sasani Tehlikesi.....	21
1.2.7. MaximinusThrax(M.S. 235-238) Dönemi.....	23
1.2.8. MarcusAntoniusGordianus (M.S. 238-244) Dönemi.....	23
1.2.9. PhilippusAraps (M.S. 244-249) Dönemi ve Sasani Savaşları.....	24
1.2.10. TraianusDecius (M.S. 249-251) Dönemi.....	25
1.2.11. TrebonianusGallus (M.S. 251-253) Dönemi.....	25
1.2.12. Valerianus (M.S. 253-260) - Gallienus (M.S. 253-268) Dönemleri ve Sasani Savaşları.....	26
1.3. Roma İmparatorları ve Kapadokya Eyaleti İstilaları.....	28
1.3.1. Goth İstilas ve Kapadokya Eyaleti.....	28
1.3.2. Palmyra Krallığı'nın İstilas Döneminde Kapadokya Bölgesi.....	29
1.3.3. M. AureliusCladiusGothicus (M.S. 268-270).....	30
1.3.4. L. DomitiusAurelianus (M.S. 270-275) Dönemi ve Zenobia Mücadelesi.....	31
1.3.5. M. ClaudiusTacitus(M.S. 275-276) Dönemi.....	32
1.3.6. M. AureliusProbus (M.S. 276-282) ve M. AureliusCarus (M.S. 282-283) Dönemi.....	32
1.3.7. Diocletianus (M.S. 284-305) Dönemi, Tetrarkhia ve Kapadokya Eyaleti'nin Bölünmesi.....	33
1.3.8. II. Tetrarkhia Dönemi.....	36
1.3.9. Constantinus (M.S. 307-337) ve Licinius (M.S. 308-324).....	37
1.3.10. II. Constantinus (M.S.337-340), Constans (M.S. 337-350) ve II. Constanstius (M.S. 337-361) Dönemleri.....	38
1.3.11. Julianus (M.S. 361-363) ve Jovianus (M.S. 363-364) Dönemi.....	40

1.3.12. Valens (M.S. 364-378) ve Valentinianus (M.S. 364-375) Dönemleri.....	42
1.3.13. İmparator Valens (M.S. 364-378) ve Kapadokya Eyaleti'nin İkiye Ayrılması.....	44
1.3.14. Gratianus (M.S. 367-383) ve II. Valentinianus (M.S. 375-392).....	50
1.3.15. I. Theodosius (M.S. 379-395) ve Roma'nın Ayrılışı.....	51
2. BÖLÜM: ROMA İMPARATORLUĞU'NUN DİNİ POLİTİKASI, KAPADOKYA EYALETİNDEKİ HİRİSTİYANLIK DİNİ VE KAPADOKYA BÖLGESİNİN ÖNEMLİ ŞEHİRLERİ.....	54
2.1. Roma İmparatorları'nın Hıristiyanlık ve Paganizm Politikaları.....	54
2.1.1. Roma İmparatorluğu'nun M.S. II. Yüzyıl Dini Politikaları.....	56
2.1.2. Roma İmparatorluğu'nun M.S. III. Yüzyıl Dini Politikaları.....	57
2.1.3. Roma İmparatorluğu'nun M.S. IV. Yüzyıl Dini Politikaları.....	61
2.2. Kiliseler ve Piskoposluk Düzenlemeleri.....	73
2.3. Kapadokya Babaları.....	79
2.3.1. Caesareialı Basil.....	81
2.3.2. Nyssalı Gregory.....	87
2.3.3. Nazianzuslu Gregory.....	90
2.4. Kapadokya Eyaleti'nin Önemli Şehirleri.....	93
2.4.1. Caesareia (Kayseri)	94
2.4.2. Tyana (Kemerhisar)	99
2.4.3. Venasa (Avanos)	103
2.4.4. Melitene (Malatya)	103
2.4.5. Nazianzus (Aksaray)	104

2.4.6. Nyssa (Nevşehir)	105
2.5. Kapadokya Eyaletinin Yol Ağları ve Restorasyonları.....	106
3. BÖLÜM: KAPADOKYA BÖLGESİNDE İDARİ-SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT.....	110
3.1. Roma Eyalet Sistemi ve Kapadokya Eyaleti.....	109
3.1.1. Vali Görevleri.....	113
3.1.2. Kapadokya Eyaleti'nin M.S. III. Yüzyıl Valileri.....	114
3.1.3. Kapadokya Eyaleti'nin M.S. IV. Yüzyıl Valileri.....	117
3.1.4. Eyalet Görevlileri.....	118
3.1.5. Roma Ordusu ve Kapadokya Eyaleti.....	121
3.2. Kapadokya'da Sosyal Hayat.....	125
3.2.1. Kapadokya Halkı.....	125
3.2.2. Kapadokyalı Ünlüler.....	136
3.2.3. Dil ve Eğitim.....	138
3.2.4. Mimari.....	141
3.3. Din ve İnanış.....	143
3.3.1. Musevilik.....	144
3.3.2. Paganizm.....	145
3.3.3. Ateş Kültü.....	146
3.3.4. Zeus Kültü.....	148
3.3.5. Tanrıça Ma.....	149
3.3.6. Dağ Kültü.....	149
3.3.7. Güneş Kültü ve Irmak Tanrıları.....	150

3.3.8. İmparator Kültü.....	151
3.4. Ekonomi ve Para.....	153
3.4.1. Vergiler.....	159
3.4.2. Sikke Basımı.....	161
3.4.3. Maden.....	164
3.4.4. Tarım ve Hayvancılık.....	165
3.4.5. Kapadokya Eyaleti'nde Yaşanan Büyük Kıtlık.....	166
SONUÇ.....	170
KAYNAKÇA.....	177
EKLER.....	189
ÖZ GEÇMİŞ.....	213

KISALTMALAR

a. g. e.	: Adı geçen eser
a. g. m.	: Adı geçen makale
a. g. t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Lat.	: Latince
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Trans.	: Translate
Vol.	: Volume

GİRİŞ

“Roma İmparatorluğu Döneminde Kapadokya Bölgesi (M.S. III. ve IV. Yüzyıllar)” konulu yüksek lisans tezi çalışmamız, zaman ve mekan sınırlaması yapılarak genel bir çerçevede ele alınmıştır. Bu çalışmayı yaparken amacımız, bölge ile ilgili bilgileri ortaya çıkarmak ve Türkçe dilinde sınırlı bilgi sahibi olunan dönemi Türkçe’ye kazandırmak olmuştur. Modern zamanlarda hem dini hem kültürel hem de turistik bir öneme sahip olan Kapadokya bölgesinin, bu konumu kazanma süreci çalışmamız içinde ele alınmıştır. Bölgenin en eski çağlardan bu yana nasıl merkezi bir yer haline dönüştüğü, hangi koşullar altında Roma'nın bir eyaleti haline geldiği, bölgedeki yönetim sisteminin nasıl işlediği ve insanların bu bölgeye yerleşme sebepleri gibi pek çok soruyu aydınlatmaya çalışmak amacı ile bu konu araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Kapadokya bölgesinin Roma hakimiyeti altında bulunduğu zaman dilimi, çok geniştir. Çalışmamız için büyük bir zorluk oluşturan bu geniş zaman dilimini sınırlayarak, M.S. III. ve IV. yüzyıllar ele alınmaya çalışılmıştır. Bölgeyi tanımak için konu kapsamı geniş tutulmuş ve bölge siyasi, dini, sosyolojik, ekonomik ve coğrafi açılardan incelenmeye çalışılmıştır. Kapadokya bölgesinin içinde bulunduğu şartları tam olarak anlayabilmek için, Roma hakimiyetine dair bilgiler, kronolojik bir sıraya göre verilmeye çalışılmıştır.

Konu seçimi yapıldıktan sonra, konuya ilişkin kaynak taraması yapılmıştır. Ancak bu, en zorlu aşamamız olmuştur. Çünkü yerli eserler, Roma Kapadokya'sının III. ve IV. yüzyılına ilişkin bilgiyi çok sınırlı olarak ele alıyordu. Konumuza ilişkin ana kaynaklar, Latince mevcuttu. Bu sebepten dolayı Latince olan ana kaynakların İngilizce çevirilerinden faydalanmaya çalıştık. Bilimsel bir ürün oluşturmaya çalıştığımız bu süreçte, anlam karmaşasını gidermeyi amaçladık. Dilimize tam olarak uyarlanamayan Latince veya İngilizce deyim ve terimleri, parantez içinde veya dipnotta aydınlatmaya özen gösterdik.

İngilizceye çevrilmiş olan ana kaynaklar ve tetkik eserlere, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi'ndeki çalışmalarımız sonucunda ulaştık. İnternet ortamından uluslar arası kütüphanelere ulaşarak pek çok eser sağladık. Ulaşamadığımız bazı kaynakları; yurt dışında eğitim gören arkadaşlarımız aracılığıyla elde ettik. Milli Kütüphane ve diğer kütüphanelerden ise; sınırlı sayıda esere ulaştık. Kaynak toplama sürecinin ardından, bu eserleri Türkçe'ye çevirme süreci yaşadık. Çevirilerle birlikte elimizde oluşmaya başlayan dökümanları fişleyerek belirli başlıklar altında topladık. Bu çevirileri, anlamlı bir halde bir araya getirmeye çalıştık.

Kapadokya bölgesinin önemli kentlerini, yaptığımız araştırma gezileri ile yakından inceleme fırsatı bulduk. Bu gezilerde; Kayseri, Niğde ve Aksaray şehirlerini görme fırsatını elde ederek, bu şehirlerdeki Roma yapılarını inceleme fırsatına sahip olduk. Bu incelemeler sayesinde, dönem kalıntılarını yerinde görüp değerlendirdik.

Çalışmamızda başvurduğumuz orijinal anlamda dört temel kaynak vardır. Bu kaynaklardan ilki, antik eserlerin Latince'den İngilizce'ye çevrilmiş nüshalarıdır. Bunlar arasında; Genç Plinius (M.S. 62-113)'un *Mektupları*, Ptolemy (M.S.108-168)'in *Coğrafya Kılavuzu* adlı eseri, Cassius Dio Cocceianus (M.S. 150-235)'un *Roma Tarihi* adlı eseri, Eusebius (M.S. 260-339)'un *Kilise Tarihi* ve *Constantine'nin Hayatı* adlı eserleri, Ammianus Marcellinus (M.S.322-400)'un *Roma Tarihi* adlı eseri, Philostorgius (M.S.368-439)'un katkıda bulunduğu *Kilise Tarihi* eseri, Theodoret (M.S. 393-457)'in *Kilise Tarihi* adlı eseri bulunmaktadır. Dilimize çevrilmiş olan antik eserler; Herodotos (M.Ö. 484-425)'un *Tarih* adlı eseri ve Strabon (M.Ö. 64-M.S. 19)'un *Coğrafya* adlı eseri bulunmaktadır. Bu kaynakların dışında başvurulan araştırma ve tetkik eserler mevcuttur. Bunlardan bazıları; Charles Texier'in (1802-1871) dilimize çevrilmiş olan *Küçük Asya* adlı eseri, W. M. Ramsay'ın (1851-1939) dilimize *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* adı ile çevrilmiş olan eseri ve *The Church in the Roman Empire before A.D. 170* adlı eseri, David Magie tarafından 1950 yılında iki cilt olarak yazılmış olan *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century* adlı eseri, Stephen Mitchell'in *Anatolia land, Men, and Gods in Asia Minor* adlı iki ciltlik eseri ile *A History of the Later Roman Empire AD 284-641* adlı eseri, Theodor Mommsen'in *The Provinces of the Roman*

Empire from Caesar to Diocletian adlı eseri, M. Rostovtzeff'in *Rome* ve *The Social and Economic History of the Roman Empire* adlı eseri, Raymond Van Dam'ın *Becoming Christian: The Conversion of Roman Cappadocia* ve diğer eserleri, Edward Gibbon'un *The Decline and Fall of the Roman Empire* isimli iki ciltlik eseridir. Oktay Akşit'in 1985 yılında iki cilt halinde yayınlanan *Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27-M.S. 395)*, Nezahat Baydur'un 1970 tarihinde yayınlanan *Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar (En Eski Çağlardan İ. S. 395 Yılına Kadar)* adlı eserleride yerli yayınlar arasında bulunmaktadır.

Kaynakların ikincisi, yazıtlardır. Bu yazıtlar uzmanlar tarafından çevrilmiş ve İngilizce olarak yayınlanmıştır. Bu alanda David H. French'in *Roman Roads & Milestones of Asia Minor* adlı çalışması ile *Notes on Cappadocian Milestones: The Caesaria- Melitene Road* adlı çalışması öne çıkmaktadır. Kaynakların üçüncüsü, numizmatik ürünlerdir. Bu alanda Peter Robert Franke'in *Roma Döneminde Küçük Asya, Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı* adlı çalışması öne çıkmaktadır. Kaynakların dördüncüsü, arkeolojik kazı ve araştırmalarının gün ışığına çıkardığı maddi kültür kalıntılarıdır. Yazıtları, sikkeleri ve arkeolojik bulguları doğrudan değerlendirmeye yönelik bir çalışma yapmadık. Belirttiğimiz gibi daha çok ikinci el günümüz araştırmacılarının kitap ve makalelerinden yararlandık. Bu eserlerin ve yazarlarının alfabetik listesini bibliyografya bölümünde verdik.

Tez yazım sürecine geçildiğinde, tezimizin üç bölümden oluşmasına karar verdik. Tezimizin birinci bölümü olan *Kapadokya Bölgesi'nin Tarihçesi ve Roma İmparatorları'nın Bölgedeki Devlet Politikası* başlığı altında; Kapadokya adının anlamı, Kapadokya Bölgesi'nin Jeomorfolojisi- coğrafi konumu ve sınırları, bölgenin Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelme süreci, İmparator Septimus Severus (M.S. 193-211) döneminden İmparator I.Theodosius (M.S. 379-395) dönemine kadar yaşanan siyasi gelişmeler ve Kapadokya bölgesine uygulanan siyaset, bölgeyi yakından ilgilendiren Sasani savaşları, bölgenin yaşadığı Goth ve Palmyra Krallığı istilası, Kapadokya Bölgesi'nin yaşadığı sınır değişiklikleri ele alınmış ve Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ile bu bölüm bitirilmiştir.

Tezimizin ikinci bölümü olan *Roma İmparatorluğu'nun Dini Politikası, Kapadokya Eyaletindeki Hıristiyanlık Dini ve Kapadokya Bölgesinin Önemli*

Şehirleri başlığı altında; Roma İmparatorları'nın Hıristiyanlık ve Paganizm karşısında uyguladıkları politikalar, Kiliseler ve Piskoposluk düzenlemeleri, Hıristiyanlık içinde önemli bir yere sahip olan Kapadokya Babaları¹, eyalet içerisinde önemli bir yere sahip olan Caesareia (Kayseri) ve Tyana (Kemerhisar) gibi bazı şehir ve bölgeler ele alınmış, bölgedeki yol ağları ve bunların restorasyonları hakkında bilgi verilerek bu bölüm bitirilmiştir.

Tezimizin üçüncü bölümü olan *Kapadokya Bölgesinde İdari-Sosyal ve İktisadi Hayat* başlığı altında; Kapadokya eyaletinin Roma eyalet sistemi içindeki yeri, vali görevleri, eyalet görevlileri, Kapadokya eyaletinin M.S. III. ve IV. yüzyıl valileri, eyaletin askeri açıdan önemi, Kapadokya halkı, Kapadokyalı ünlüler, dil ve eğitim, mimari, din ve inanış, ekonomi ve para hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise; Kapadokya Bölgesi'nin, Hıristiyanlık dini içinde aldığı önemli yer, inançların çeşitliliği, askeri ve yönetsel durumu, bölge halkının gündelik yaşayışı hakkında ulaşılan sonuçlara ve değerlendirmelere yer verilmiştir. *Ekler* kısmında, konuyla ilgili görsellere yer vererek, anlatmaya çalıştığımız siyasi sınır ve antik şehirleri somutlama yoluna gittik.

Çalışmamızın, Roma İmparatorluk dönemi Kapadokya bölgesi hakkında bilgi edinmek isteyen araştırmacıların faydalanabilecekleri bir çalışma olmasını ümit etmekteyiz.

¹ Kapadokya Babaları; Caesareialı Basil, Nazianzuslu Gregory, Nyssalı Gregory IV. yüzyılda yaşamış ve öldükten sonra aziz ilan edilmiş önemli piskoposlardır.

1. BÖLÜM: KAPADOKYA BÖLGESİ'NİN TARİHÇESİ ve ROMA İMPARATORLARI'NIN BÖLGEDEKİ DEVLET POLİTİKASI

1. 1. Kapadokya Adının Kökeni

Çalışmamızın konusu olan Kapadokya'nın adının nereden geldiği ayrı bir araştırma konusu olabilir. Ancak biz burada kısaca tarihsel kullanımını aydınlatmaya çalışacağız. Kapadokya kelimesi, Almanca *Kappadokien*, İngilizce ve İtalyanca *Cappadocia*, Fransızca *Cappadoce* ve Yunanca da *Καπαδοκία* şeklinde yazılmaktadır.

“Kapadokya” adına ilk kez Pers kralı I. Darius (M.Ö. 522-486) dönemine ait bir yazıtta rastlanmaktadır. Pers İmparatorluğu'na bağlı ülkelerin sıralandığı Behistun kayalıkları yazıtında, bölge *Katpatuka* (Ka t ba tu kas) ismiyle anılmaktadır.² Bu ismin anlamı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Tam olarak bilinmemekle birlikte sözcüğün Persçe “*Tukha*” ya da “*Dukha Ülkesi*” yani “*Güzel Atlar Ülkesi*” anlamına geldiği sanılmaktadır.³

N. Baydur'a göre, *Katpatuka* ismi ilk kez olarak Persler döneminde ortaya çıkmış ancak ismin çıkış noktasına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bazı bilginler Persçe'de bu kelimenin “güzel atlar ülkesi” anlamına geldiği konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu kelimenin Mısır dilinde “Kadavadu” ve Ermenice “budak” kelimesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Kapadokya eski çağlardan bu yana atçılığı ile ün yapmış olduğuna göre “güzel atlar ülkesi” adı mantığa uygun düşse de, N. Baydur'a göre bu fikir sağlam bir temele dayanmaktan yoksundur. Baydur bu fikrini

² E. Norris, “*Memoir on the Scythic Version of the Behistun Inscription*”, **Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, Vol. 15 (1855), s. 9.

³ Ufuk Esin, “*Doğal Çevre ve Kültürler*”, **Kapadokya**, (Ed.: Metin Sözen), İstanbul 1998, s. 65.

Plinius'un *Kapadox*⁴ Nehri'nden dolayı bölgede yaşayan insanların Kapadokyalılar adını aldığı bilgisiyle desteklemektedir.⁵

C. Texier'e göreyse; Kapadokya kelimesinin aslını aramak çok gerçekçi değildir. Çünkü eski yazarlar bu konuda birlik sağlayamamışlardır. Eski yazarların bir kısmı bu kelimenin Halys (Kızılırmak) Nehri kollarından birisi olan Kapadoks suyunun isminden türediğini savunmuş, bir kısmı ise İran dilinden alındığını savunmuştur.⁶ Bu kelimenin Hatti, Luvi, Hurri dilinden, Hititçeden, Asur dilinden veya Persçeden geldiği de savunulmuştur. Ancak bu ismin kökünün nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir.⁷

Kapadokya kelimesinin “güzel atlar ülkesi” anlamına gelmesi konusu genellikle kabul gören bir durumdur. Bölge atlarının güzel olduğu bir gerçektir. Bu konuya ilişkin pek çok antik kaynakta Kapadokya atlarının ününden bahsedilmektedir.

Eski Pers İmparatorluğu M.Ö. 499-494 yılları arasında Anadolu istilalarına girişerek, Kapadokya bölgesinden vergi olarak at almaya başlamıştır.⁸ Ksenophon (M.Ö. 431-355), M.Ö. V. asırda Kapadokya bölgesinden geçerken Pers dilini anlayan bir tercüman aracılığı ile bir köy beyi'nden atların kimin için beslendiği sorusuna “Büyük kral için vergi” cevabını almıştır.⁹ E. L. Wheeler ise; M.Ö. V. yüzyılda Persler için at ülkesi olan Kapadokya'nın, Sophene ve Armenia'da da at yetiştirme alanları olmasına rağmen Medyan ırkının en iyisi olduğu düşünüldüğü için bu bölgeye “güzel atlar ülkesi” anlamına gelen Kapadokya denildiğini bildirmektedir.¹⁰ Kızılırmak bölgesinin batı kısmında ve bunun yanında volkanik bir toprak yapısına sahip olan Mazaka (Kayseri) bölgesinde büyük baş hayvanların her çeşiti yetiştirilmekteydi. Pers Krallığı Kapadokya'dan yıllık haraç olarak 1.500 at, 2.000 katır ve 50.000 koyun almaktaydı.¹¹

⁴ Kappadox'un Kızılırmak'a katılan Delice Çayı olduğu sanılmaktadır.

⁵ Nezahat Baydur, **Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, (En Eski Çağlardan İ.S.S. 395 Yılına Kadar)**, İstanbul 1970, s. 114-115.

⁶ Charles Texier, **Kapadokya**, (Haz.: Faruk Yılmaz), Niğde 1998, s. 8.

⁷ Baydur 1970, **a. g. e.**, s. 114.

⁸ Veli Sevin, “*Güzel Atlar Ülkesi*”, **Kapadokya**, (Ed.: Metin Sözen), İstanbul 1998, s. 47.

⁹ Ksenophon, **Anabasis**, (Çev.: Hayrullah Örs), 2. Baskı, İstanbul 1962, IV/5. 34.

¹⁰ Everett L. Wheeler, “*The Army and the Limes in the East*”, **A Companion to the Roman Army**, (Ed.: Paul Erdkamp), Oxford 2007, s. 259.

¹¹ David Magie, **Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ**, Vol. 2, Princeton 1950, s. 493.

Kapadokya'yı M.S. XIX. asırda inceleyen ünlü Fransız seyyah C. Texier, seyahatnamesinde Kapadokya atlarının şöhretinden bahsetmektedir. Bununla ilgili olarak Texier, İran hakimiyeti altındaki Kapadokya hakkında şöyle demektedir: *“Buranın yerli hayvanı olan yabani merkebin kısarakla birleşmesinden olan katırların şöhreti ta Babil'e kadar yayılmıştı”*. Eserinin başka bir yerindeyse şöyle demektedir: *“Niğde civarında Uluğaç köyüyle eski ismini korumuş olan Andaval köyü vardır. En güzel atlar Kapadokya'nın bu kısmından çıkardı. Şimdi koyun ve sığır varsa da at yetiştirmeye önem verilmemektedir”*.¹² 2013 yazı itibariyle bahsi geçen bu bölgeye yaptığımız araştırma gezisinde gördüğümüz kadarıyla Texier'in bahsini ettiği bu manzara çok da değişmemiş olup, bölge yerlileri hala sığır yetiştiriciliğine devam etmektedir. Özellikle Andaval köyü, etrafındaki kurak alanın içerisinde yemyeşil bir manzara oluşturmaktadır.

Makedon İmparatoru İskender (M.Ö.336-323)'in ölümünden sonra onun generallerinden biri, Kapadokya atlılarını ordusuna almış ve hediye edilen Kapadokya atlarıyla ordusunu desteklemiştir. Roma imparatorları da Kapadokya atlarının ününü bilmiş ve onları yabancı diplomaside hediye olarak kullanmıştır. İmparator Constantius (M.S. 305-306), Güney Arabistan hükümdarı ile temas kurmak istediği zaman, gönderdiği hediyeler arasında Kapadokya'da iyi yetiştirilmiş ve en görkemlilerinden iki yüz at bulunuyordu.¹³ İmparator Licinius (M.S. 308-324), at yetiştiriciliği ile ünlü Kapadokya ve Frigya'dan 150.000 piyade, 15.000 süvari toplamıştır.¹⁴ İmparator Valens (M.S. 364-378) ve Valentinianus (M.S. 364-375) dönemlerinde atların eyaletlerden zorla toplanması durumu, bu imparatorların ilerleyen yönetim yıllarında düzenlemiştir. Bu durumun yanında ise İmparator Valens'in, Kapadokya eyaletini bölmesindeki nedenlerden birisi de imparatorluğun at çiftliklerindeki kontrolünü sağlamlaştırmaktır.¹⁵

Roma'da çok popüler olan at yarışları için, Kapadokya'daki at çiftliklerinde imparatorluk adına yetiştirilen atlar bulunmaktaydı. Kapadokya Babaları'nın hepsi at ve at yarışı benzeşimlerini kullanmayı severdi ve onlar atlara ve at yarışlarına

¹² Charles Texier, **Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, (Çev.: Ali Suat), C. III, Ankara 2002, s. 7.

¹³ Raymond Van Dam, **Kingdom of Snow Roman Rule and Greek Culture in Cappadocia**, Philadelphia 2002, s. 23.

¹⁴ A. H. M. Jones, **Constantine and the Conversion of Europe**, London 1965, s. 133.

¹⁵ Noel Lenski, **Failure of Empire Valens and the Roman State in the Forth Century A.D.**, London 2002, s. 55.

aşınaydı. Nyssalı Gregory, atlarla birlikte büyümüşü. Nyssalı Gregory, kırklı yaşların sonunda bile dağlık arazilerde at sürmüştür. Nyssalı Gregory ve Nazianzuslu Gregory, aileleri zengin ve sayıca çok ata sahiplerdi. Kapadokya'daki iyi at yetiştiricileri, en az magistratlar (yüksek devlet memuru) ve generaller kadar üne sahipti. Bu kimseler bölgenin “patron”u olarak göz önünde bulundurulabilirdi. M.S. IV. yüzyılda hayvan çiftliklerinde at beslenirken aristokratlar arasında atçılık bir farklılık haline gelmiştir. Bu sebepten dolayı Kapadokya atlarının efsanevi ünü uzun soluklu olmuştur. Argeus (Erciyes) Dağı ise “çevik atların babası” olarak anılmıştır.¹⁶

C. Texier'in bildirdiğine göre M.S. V. yüzyılın sonlarında bile Ermenilerin *Cochunlar* dediği, Hazar denizi kıyılarındaki göçebe kavimler yani Hunlar, Armenia üzerine yürüyerek burayı talan etmişlerdi. Bunun sebebi ise, Medya ve Kapadokya memleketlerinde koşuya elverişli iyi cinsten çok sayıda at olduğunu haber almış olmalarıydı.¹⁷

Burada belirttiğimiz birkaç bilginin haricinde çeşitli bilginler de Kapadokya adı hakkında farklı görüşler öne sürmektedirler. Ancak elimizdeki bilgiler ile kesin bir sonuca ulaşamamaktayız.

1. 1. 1. Kapadokya Bölgesi'nin Jeomorfolojisi

Kapadokya bölgesinin jeomorfolojik özelliklerine bakıldığında; bölge İç Anadolu, güneybatı ve kuzeydoğu doğrultusunda, yaşlı volkanik faaliyet ürünlerinin oluşturduğu bir kuşak üzerinde yer alır. Bölgenin oluşmasına neden olan volkanlar, Hasan Dağı Volkanı, Melendiz Dağı Batı Volkanı, Erciyes Dağı Volkanı ve Nevşehir'in güneybatısında yer alan volkanlar topluluğudur. Tüm yöre III. ve IV. zaman başlarında Erciyes ve Hasan Dağı'ndan püsküren lav ve tüflerden oluşmuştur.¹⁸

¹⁶ Van Dam 2002, a. g. e., s. 23.

¹⁷ Texier 2002, a. g. e., s. 28.

¹⁸ Hayriye Akıl, “*Kapadokya Komanası Geç hellenistik-Roma Dönemleri Seramiği*”, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 3.

Günümüzdeki Peribacaları'nın oluşumu, milyonlarca yıl önce Kapadokya bölgesini kalın bir volkanik toz tabakasının kaplamasıyla başlamıştır. Daha sonra bir üst tabakayı oluşturan lav tabakası tamamen alanı kaplamış ve soğuyan tabaka kaya haline dönüşmüştür. Kayalardaki manto tabakasının zayıf kısımları yavaş yavaş erozyona uğramıştır. Tüfler veya yumuşak katılaşmış kül, şekillendikçe aşınarak değişik genişliklerde vadiler oluşturmuştur. Böylece alanın karakteristiği olan “fair chineys” denilen peribacaları oluşmuştur. Yüksek potasyum, tüf ve yağmur suyunun birleşmesi ile geniş ve verimli topraklar oluşmuştur. Burada meyve, özellikle üzüm, elma, armut, erik, kayısı ve Türkiye'deki en iyi şarap üretilmiştir.¹⁹

1. 1. 2. Kapadokya Bölgesi'nin Coğrafi Konumu ve Sınırlar

Kapadokya bölgesi tarihsel süreç içerisinde pek çok sınır değişikliği geçirerek belirgin bir küçülme yaşamıştır. Günümüzde ise bölge; Nevşehir, Kayseri, Kırşehir, Aksaray ve Niğde şehirlerini kapsamaktadır. Bu başlığımız ile Kapadokya bölgesinin coğrafi konumunu ve değişime uğrayan sınırlarını tespit etmeye çalışacağız.

Günümüzde Kapadokya sınırları hakkında ulaşabildiğimiz en eski kaynak M.Ö. V. yüzyılda yaşamış olan Herodotos'a aittir. Herodotos, Halys'i (Kızılırmak) geçtikten sonra Kilikya (Çukurova)'ya kadar olan bölgenin Kapadokya olduğunu bildirmektedir.²⁰ Herodotos, Miletos Tyran'ı Aristagoras'ın, İran egemenliğine karşı başlatacağı ayaklanmada destek sağlamak için gittiği Sparta'da, Kral Kleomenes ile konuşması sırasında Anadolu bölgeleri ve halklarıyla ilgili açıklamalar yaparken neler söylediğini aktaran bölümde; “*Phrygia'lılara sınır komşusu olanlar, Kappadokia'lılardır, Hellenler bunları Suriyeli adı altında tanırırlar; onlar da, Kıbrıs'ın bulunduğu denizin kıyısına kadar giden yol boyunca yayılan Kilikia'lıların komşusudur*” demektedir.²¹

Kapadokya sınırları ile ilgili önemli diğer bir kaynağımız olan Strabon, Kapadokya bölgesinin sınırlarını şöyle bildirmektedir; “*Kilikya Trakheia (Dağlık Kilikya)'ya kadar uzanan Issos (Hatay) Körfezi ve Sinope ile Tibaraneler kıyısına*

¹⁹ James Steele, **The Greenwood Encyclopedia of Homes Through World History**, Vol. 1, London 2009, s. 144.

²⁰ Herodotos, **Tarih**, (Çev.: Müntekim Ökmen), 8. Baskı, İstanbul 2012, I/72.

²¹ Herodotos, **a. g. e.**, V/49.

kadar uzanan Eukseinos (Karadeniz) tarafından sınırlandırılmış olan Kapadokya, büyük bir yarımada'nın berzahını oluşturur. Yarımadadan kastım, berzahın bu tarafında Kapadokya'nın batısında kalan kısmıdır, burası Herodotos tarafından "Halys²² Irmağı'nın bu tarafındaki ülke" diye tanımlanmıştır; çünkü burası, Herodotos'un Halys Irmağı'nın bu tarafındaki kabilelerin bir tiranı olarak adlandırdığı Kroisos tarafından bütünüyle yönetilen ülkedir".²³

Eskiçağ'da geniş bir alanı kapsayan Kapadokya bölgesinin sınırlarını genel olarak şöyle özetleyebiliriz; bölge güneyde Çukurova, doğuda Malatya, kuzeyde Samsun-Amasya ve Sinop, batıda ise Konya'ya kadar olan alanı kapsamaktaydı.²⁴

Kapadokya bölgesi, Strabon'un taksimatına göre 10 valiliğe ayrılmıştı. Bunlar; Melitene, Kataonia, Kilikia, Tyanitis, Garsauritis, Tauros'un yakınındakilerdi ve Lauiansene, Sargarausene, Sarauene, Khamanene ile Morimene de geri kalan beşiydi.²⁵ Morimene'nin Kasaba ve köyleri ise; Nyssa, Zoropassos, Soanda, Euphemias, Matiane, Nitalis, Vestene, Earsos, Malakopaia, Venasa, Sasima ve Limnai idi.²⁶ Kapadokya'nın batısında kasvetli bozkırlar aralıksız olarak uzanırken, güneyde Toros Dağları, Kilikya ve Doğu Akdeniz'in ovaları bölgeyi çevrelerken Kapadokya platosu, kuzey ve doğuya doğru yöneliyordu. Kuzey Kapadokya, Pontus ve Doğu Galatya'ya Iris, Lycus, Cappadox ve özellikle Halys gibi akarsular ile bağlanıyor ve bu akarsuları Karadeniz'e boşaltıyordu. Doğu Kapadokya'nın, Armenia bölgesi ve Yukarı Fırat ile yakın bir bağlantısı vardı. Kapadokya, Ege Denizi merkezli Grek dünyasını büyük Asya'ya bağlayan ileri bir karakol mevkisindeydi.²⁷ Genel olarak toparlayacak olursak, Kapadokya bölgesi M.S. 17 yılında Roma imparatorluğu tarafından eyalet haline getirildiğinde bölge; kuzeyde Samsun (Amisos), doğuya doğru Karadeniz (Pontus Euxenus), doğuda Fırat

²² Halys; Kızılırmak. Önemli bir sınır oluşturan Halys ırmağı, Yozgat'ın Sarıkamış köyü civarında kırmızı kum taşı kısmında bulunan tuz, şiddetli yağmurlar ile Kızılırmak nehrine akarak kırmızı bir renk vermiş ve nehir adını buradan almıştır. Başka bir görüşe göre Halys (Tuz) adını Yozgattaki kaya tuzundan almıştır. Bkz. Texier 2002, a. g. e., s. 57, 59.

²³ Strabon, **Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV**, (Çev.: Adnan Pekman), İstanbul 2012, XII/1. 3.

²⁴ İlyas Gökhan, "İslam-Bizans Mücadelsi'nde Orta Kapodokya Bölgesi (640-962)" **I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri**, (Ed.: Adem Öger), C. 4, Ankara 2011, s. 257.

²⁵ Strabon, a. g. e., XII/1. 4.

²⁶ WM. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev.: Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 327.

²⁷ Van Dam 2002, a. g. e., s. 13.

(Eupherates) ve Büyük Armenia (Armenia Major), güneyde Toros (Tauros) dağları, batıda Galatia ve Pamphylia ile çevriliydi.²⁸

1.1.3. Roma Eyaleti Olmadan Önceki Süreçte Kapadokya Bölgesi

Büyük İskender, M.Ö. IV. yüzyılda Pers İmparatorluğuna sefer yaptığında Kapadokya'da, ilk hanedanı Ariarathes olan düzenli bir satraplık²⁹ yönetimi vardı. Ancak Ariarathes, İskender'e boyun eğmedi ve İskender'in ölümünden sonra ordunun başına geçen Perdikkas tarafından idam edildi. Perdikkas, Babylon'da yapılan anlaşma ile Kapadokya'nın yönetimini Cardia'lı Eumenes'e verdi. Perdikkas'ın ölümünden sonra Triparadisos konferansında satraplık Eumenes'den alınıp Nicanor'a verildi. Ardından bilindiği kadarıyla Antigonos, II. Ariarathes Kapadokya satrabı oldu.³⁰ Daha sonrasında ise III. Ariarathes kral ünvanı alarak Kapadokya bölgesinde yaklaşık M.Ö. 255 yılında kraliyet dönemini başlattı.³¹ Kapadokya Krallığı'nın tahtına sırasıyla; III. Ariarathes (M.Ö.255-220), IV. Ariarathes Eusebes (M.Ö.220-162), V. Ariarathes Eusebes Philopator (M.Ö.163-130), VI. Ariarathes Epiphanes Philopator (M.Ö. 120-111), VII. Ariarathes Philometor (M.Ö.111-100), Ariarathes Eusebes Philopator (M.Ö.100-88), VIII. Ariarathes (M.Ö.96), I. Ariobarzanes Philoromaios (M.Ö. 95-62), II. Ariobarzanes Philopator (M.Ö.62-54), III. Ariobarzanes Eusebes Philoromaios (M.Ö.54-42), IX. Ariarathes (M.Ö.42-36) ve Archelaus (M.Ö.36-M.S.17) geçmişlerdir.³²

Roma İmparatoru Augustus'un (M.Ö.27-M.S.14) ölümünün ardından Parth kralı III. Artabanus, Armenia'yı oğlu Orodes'e verdiğini ilan etti. Orodes, Armenia Kralı Vonones'i tahtından ettikten sonra, iki yıl boyunca burada hüküm sürdü. Roma İmparatoru Tiberius (M.S. 14-37), artık Doğu'da Roma hâkimiyetini güçlendirmenin vaktinin geldiğini düşündü. Bu amaçla, M.S. 17 yılında Germanicus'u *maius*

²⁸ Baydur 1970, **a. g. e.**, s. 99.

²⁹ Satraplık: İran medeniyetinde ülke topraklarının ayrıldığı idari birimlere valiler atanarak yönetilmesidir.

³⁰ A.H.M. Jones, **Cities of the Eastern Roman Provinces**, New York 1998, s. 175.

³¹ H. Heinen, "*The Syrian-Egyptian Wars and the new kingdoms of Asia Minor*" **The Cambridge Ancient History**, Second Edition, Vol. VII, Part I, Cambridge 1984, s. 426.

³² Leo Raditsa, "*Iranians in Asia Minor*", **The Cambridge History of Iran**, Vol. 3 (I), (Fourth printing) New York 2006, s. 115.

impeirum (Lat. Büyük otorite) yetkisiyle bölgeye gönderdi.³³ Bu sırada Kapadokya Kralı Arkhelaos, Kommagene Kralı III. Antiokhos ve Ovalık Kilikya'ya hâkim olan kral Philetairos ölmüştü.³⁴ İlk olarak Kilikya'ya gelen Germanicus, Ovalık Kilikya'yı Suriye eyaletine bağladı. Kilikya'nın dağlık kesimi (Kilikia Trakheia) ise babasının ölümü üzerine başa geçen Kapadokya kralı II. Arkhelaos'a bırakıldı. II. Tarkondimotos'un ölümü üzerine onun toprakları da Kapadokya kralı II. Arkhelaos'a verildi.³⁵

1.1.4. Roma Eyaleti Olarak Kapadokya

M.S. 17 yılında Roma imparatoru Tiberius (M.S. 14-37) döneminde Kapadokya ilhak edilerek, hem imparatorun hem de Senato'nun kararı ile bir Roma eyaleti yapıldı.³⁶ Bu eyaletin başına atlı sınıfından bir vali atandı.³⁷ Kapadokya, Roma'nın bir eyaleti olduğu zaman sınırları; kuzeyde Pontus Krallığı'nın sınırlarını şekillendiren dağlardan güneyde Toroslara, doğu-batı yönünde ise Fırat nehrinden Tatta (Tuz) Gölü ve Lycaonia'ya kadar uzanmaktaydı. Bu alan, o dönem için yaklaşık 53.108352 kilometrekareyi kaplamaktaydı. Kapadokya bölgesi, önemli yolların geçiş güzergahı üzerinde olduğu için stratejik bir öneme sahipti.³⁸ M.S. 54 yılında Kapadokya eyaleti Galatya eyaletine eklendi, fakat eyaletler ayrı iki yönetim olmaya devam etti.³⁹ Eyaletlere birleşik vali başkanlık etmiş ve bu yeni terim açık şekilde kitabelerde çoğul bir terim olan "*provinciarum*" (eyaletler) olarak kullanılmıştır.⁴⁰

M.S. 64 yılında metropolisi Neocaesareia (Niksar) olan Pontus Polemoniacus, Galatya-Kapadokya eyaleti'nin bir parçası oldu. Ancak iki yıl sonra Kapadokya,

³³ Timoty B. Mitford, "*Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes*", **Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt**, II, Herausgegeben Von Hildegard Temporini und Wolfgang Haase, Berlin- New York 1980, s. 1117.

³⁴ Jones1998, a. g. e., s. 171.

³⁵ M.H. Sayar, "*Antik Kilikya'da Şehirleşme*", **XII. Türk Tarih Kongresi I. (12-16 Eylül 1994)**, Ankara 1999, s. 210; Mehmet Ali Kaya, **Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi**, Konya 2011, s. 172-174.

³⁶ Fergus Millar, **Rome Greek World and the East, Government, Society & Culture in the Roman Empire**, Vol. 2, London 2004, s. 165.

³⁷ Baydur 1970, a. g. e., s. 99.

³⁸ Magie, a. g. e., s. 491.

³⁹ Van Dam 2002, a. g. e., s. 53.

⁴⁰ W. M. Ramsay, **The Church in the Roman Empire before A.D. 170**, Eighth Edition, London 1904, s. 15.

Galatya eyaleti'nden ayrıldı. M.S. 72/73 yılında bu iki büyük Roma eyaleti yeniden birleştirildi. Ancak bu tarihten itibaren bu Roma eyaletinin adı yalnızca Galatya değil, Galatya-Kapadokya eyaleti olarak anılmaya başlandı. Başka bir ifadeyle Galatya eyaleti, Galatya-Kapadokya eyaleti'nin bir parçasıydı.⁴¹ Yapılan birleştirme ile bu iki eyaletin sınırları içerisinde daha önce Galatya eyaletinin sınırlarını oluşturan Paphlagonia, Pontus Galaticus, Pontus Polemonianus ve Küçük Armenia (Armenia Minor) da girmişti.⁴²

Kapadokya eyaleti, M.S. 72 yılında eyalet statüsü yükselene kadar bir *Prefect* (vali veya yüksek rütbeli memur) tarafından yönetildi. İmparator Traianus (98-117), M.S. 72 yılında kurulan sınır savunma sistemini güçlendirmek için yaptığı düzenlemeler ile M.S. 112/113 yılında Kapadokya'yı, Galatya eyaletinden ayırdı.⁴³ Çünkü bu eyalet, büyük bir alan kaplayan Kapadokya ile birleşik kaldığı sürece Fırat Irmağı sınırındaki birliğin komutanı olan valinin işi çok ağır olacaktı.⁴⁴ Kapadokya eyaletinin ayrılma sürecinde sınırları içine Pontus (Orta ve Doğu Karadeniz bölgesi) ve Tavion (Yozgat-Büyüknefes köyü) da eklenerek eyalet genişletildi.⁴⁵ Traianus, Galatya ve Kapadokya'yı birbirinden ayırdı ancak iki eyalet birleşikken kullanılan çoğul terimin kullanımı en azından bazı durumlarda kalıcı oldu.⁴⁶ Bu ayrılma sürecinde Küçük Armenia bölgesi, Kapadokya sınırları içinde kalmıştı.⁴⁷ Daha önce Galatya eyaletinin sınırları içinde yer alan Pontus Galaticus ve Pontus Polemonianus da Kapadokya eyaletinin sınırları içinde kalmıştır.⁴⁸ M.S. 226-M.S. 229 yılları arasında görev yapan Kapadokya valisi Aurelius Basileus'un adına hem Kapadokya'daki Caesareia (Kayseri) kentinin kilometre taşında hem de Tavion kenti sınırları içinde rastlanması, Tavion kentinin, Kapadokya eyaletinin sınırları içerisinde dahil edilmiş olduğunu da göstermektedir.⁴⁹ Kapadokya eyaleti, M.S. 113/114 yılından itibaren imparatorun consul eyaleti oldu ve Kapadokya eyaletini, artık bir

⁴¹ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S. 38, 2005, s.20.

⁴² Baydur 1970, **a. g. e.**, s. 100.

⁴³ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 53.

⁴⁴ Kaya, **a. g. e.**, s. 170-171.

⁴⁵ Kaya 2005, "*a. g. m.*", s. 21.

⁴⁶ Ramsay 1904, **a. g. e.**, s. 15.

⁴⁷ Texier 2002, **a. g. e.**, s. 123.

⁴⁸ Baydur 1970, **a. g. e.**, s. 101.

⁴⁹ Kaya, **a. g. e.**, s. 169.

procurator⁵⁰ değil imparator tarafından eski konsuller arasından atanan *legatus*lar⁵¹ yönetmeye başlamıştır.⁵²

Bilinen açıklamalara göre Anadolu'daki imparatorluk topraklarının büyük bir kısmı ya doğrudan ya da tapınak topraklarından elde edilmiştir. Bu topraklara, Anadolu'daki imparatorluğun büyük mülk ve arazileri, Hellen krallıklarının yönetim toprakları, kişisel topraklar ve kölelerin köyleri, müstakil-feodal ordu ve soylu toprak sahipleri, sınırsız sayıda tapınak bölgeleri ile onların köle nüfusları da dahildir. Bu açıklamaya göre Romalılar, kraliyet egemenliğinde hem kişisel hem de devlet malı olan pek çok alanın ve M.S. II. ve III. yüzyılda Galatia, Paphlagonia ve Kapadokya'nın imparatorluk topraklarına ait olduğunu ilan etmiştir.⁵³

M.S. III. yüzyıla kadar muhtemelen kraliyet yönetimindeki sınırlar korunmuştur. Yönetimde ise genellikle merkezi bürokrasi tipi devam etmiştir. İmparator Claudius (M.S. 41-54) döneminde Archelais (Aksaray) şehri ve İmparator Caracalla (M.S. 211-217) tarafından da Tyana (Kemerhisar) şehri Roma kolonisi haline getirilmiştir. Garsauritis'deki Nazianzus (Aksaray) şehri, Neocaesarea adı altında bazı haklar elde etmiştir. İmparator Trajan (M.S. 98-117) döneminde ise, Melitene (Malatya)'deki askeri kamp yönetimi düzenlenerek Melitene bir şehir yapılmıştır.⁵⁴

İmparator Diocletianus (M.S. 284-305), Kapadokya'nın doğu yarısını Küçük Armenia'ya eklemiş ve Kapadokya eyaletinin sınırları daralmıştır.⁵⁵ Constantinus (M.S. 307-337) döneminde, dini yönetim bakımından Kapadokya, Doğu kilisesinin bir kısmı olmuştur.⁵⁶ Bu gelişmenin yanında M.S. IV. yüzyılda Kapadokya ile doğu Lycaonia birleşerek tek bir eyalet olmuş ve Kapadokya eyaletinin sınırları genişlemiştir. İmparator Valens (M.S. 364-378), M.S. 371/372 yılında Kapadokya'yı I. ve II. Kapadokya olarak ikiye bölmüştür. Kalkedon Konsili kayıtlarına baktığımızda, I. Kapadokya sınırları içinde; Caesareia (Kayseri), Therma (Kırşehir) ve Nyssa (Nevşehir), II. Kapadokya sınırları içinde; Tyana (Kemerhisar-başkent),

⁵⁰ Procurator; maliye memurudur.

⁵¹ Legatus; İmparatora bağlı eyalet valisi ve komutandır.

⁵² Kaya 2005, "a. g. m.", s. 25.

⁵³ Thomas Robert Shannon Broughton, "Roman Landholding in Asia Minor", **Transactions and Proceedings of the American Philological Association**, Vol. 65 (1934), s. 207.

⁵⁴ Jones 1998, a. g. e., s. 182-183.

⁵⁵ Baydur 1970, a. g. e., s. 105.

⁵⁶ Texier 2002, a. g. e., s. 126.

Doara (Mucur ya da Hacibektaş), Coloneia, Cybistra (Yeşilhisar), Nazianzus (Viranşehir-Aksaray), Parnassus (Koçhisar'ın kuzeyinde Parlasan köyü), Sasima (Nevşehir ili, Derinkuyu ilçesinin güneyinde bir Bizans yerleşimi olduğu düşünülmektedir veya Sinasos- Ürgüp-Mustafapaşa kasabasıdır), Faustinapolis (Pozantı-Bor arasında Başmakçı köyünün doğusunda antik Alala şehrinin Marc-Aurel döneminde aldığı ad) ve Regecucusus (Göksun) görülmektedir. M.S. 373 yılında Kapadokya eyaletinden alınan Toros Dağları'nın güney kısmı ile Lycaonia⁵⁷ bölgesi ayrı bir Roma eyaleti yapılmış ve Kapadokya eyaletinin sınırları bir kez daha küçülmüştür.⁵⁸

M.S. 386 yılına gelindiğinde, ikinci bir eyalet Armenia II (Armenia Secunda) oluşturulmuş ve temel olarak toprakları Kapadokya eyaletinin doğu kısmından alınmıştır. Kalkedon Konsili'ndeki piskoposların⁵⁹ listesine göre, M.S. V. yüzyılın ortasındaki Armenia I (Armenia Prima)'in şehirleri M.S. IV. yüzyılın Küçük Armenia şehirleri ile aynıdır; bu şehirler Sebasteia, Nicopolis, Satala ve Sebastopolis'tir. Önceki Kapadokya'nın doğu kısmındaki şehirler olan Armenia II şehirleri ise Melitene (Malatya), Ariarathia (Kayseri-Pınarbaşı), Komana (Şar), Arca (Malatya-Akçadağ) ve Arabissus (Afşin)'tur.⁶⁰

1. 2. Roma İmparatorları'nın Devlet Politikası

1.2.1. Septimus Severus (M.S.193-211) Dönemi

İmparator Commodus'un (M.S. 180-193) ölümünden altı ay sonra Helvius Pertinax yerine geçmiştir.⁶¹ Pertinax (M.S.193), ciddi ve dik duran bir adamdı. M.S. 193 yılında çok kısa bir süre ülkeyi yönetti ve sonra askerler tarafından hedef alındı.⁶² Pertinax'ı öldüren muhafız alayı, imparatorluğu en çok para veren altmış yaşındaki zengin ve eski bir senatör olan M. Didius Iulianus'a satmaya kalkışınca

⁵⁷ Lycaonia; Orta Anadolu'nun güneyinde, batısı Phrygia, doğusu Kapadokya, kuzeyi Galatya, güneyi Toros'larla sınırlanmış olan bölgedir.

⁵⁸ Brian E. Daley, **Gregory of Nazianzus**, London and New York 2006, s. 11; Texier 2002, **a. g. e.**, s. 122-126.

⁵⁹ Piskopos; Hristiyan kiliselerinde, birkaç cemaatten oluşan bir bölgenin başpapazı olan, fetva verme yetkisine sahip yüksek rütbeli bir din adamıdır.

⁶⁰ Stephen Mitchell, **Anatolia land, Men, and Gods in Asia Minor**, Vol. II, Oxford 1993, s. 163.

⁶¹ Eusebius, **The Ecclesiastical History**, (Trans. Kirsopp Lak), In Two Vol. I, London 1926, s. 515.

⁶² Cassius Dio, **Roman History**, in nine Volumes IX, (Trans. Earnest Cary), Cambridge, Massachusetts 1955, s. 123.

Roma yeni bir iç savaşa sürüklenmiştir.⁶³ Cassius Dio'nun söylemiyle, Didius Julianus ahlaksız bir mirasyedi olarak Commodus tarafından Mediolanum şehrine sürgün edilmiştir. Pertinax'ın ölüm haberini alınca aceleyle muhafaza kapılarında duran askerlere ulaşan Julianus, Roma yönetimi için teklifler yapmış ve imparator ilan edilmiştir.⁶⁴ Ancak aynı yıl içinde Pescennius Niger de Suriye'de takipçileri tarafından tahtın varisi olarak gösterilmiştir. Şimdi tahta talip üç kişi ve onlara bağlı üç lejyon (askeri birlik) vardır; bunlar Septimus Severus (M.S.193-211), Niger (M.S.193-194) ve Albinus(M.S. 195-197)'tur. Afrika valisi Severus, zeki bir adamdı. Julianus'dan sonra geride kalanların çarpışacağını biliyordu ve bu savaşta kazanmaya karar vermişti.⁶⁵ Bunun üzerine Severus doğuya doğru yola çıkmış ve Niger'le Kyzikos⁶⁶'ta savaşarak zafer elde ederek Bitinya⁶⁷,ya doğru ilerlemiştir. M.S. 193 yılında Nikeia (İznik) ve Kios (Gemlik) dolaylarında gerçekleşen ikinci savaşın galibi yine Severus olmuştur. ⁶⁸ Severus yaptığı bu savaşlarda ve Doğu'ya yaptığı seferlerin üçünde Anadolu içindeki yolları kullanmıştır. Bu yol güzergâhı ise muhtemelen Bithynia, Galatya ve Kapadokya'dır. Severus son yolculuğunda yine bu güzergâhı kullanmış ve Kapadokya'daki Tyana'da (Kemerhisar) dinlenmek için bir süreliğine duraklamıştır. Tyana'daki bu mola esnasında Severus'un karısı Julia Domna, Philostratus ile sohbet etmiştir. Julia Domna sohbet esnasında Philostratus'tan Tyanalı Apollonios'un yaşamını anlatan bir eser yazmasını istemiş ve Philostratus bu eseri yazmıştır.⁶⁹

Severus diğer rakibi Decimus Clodius Albinus ile kendisini desteklediği takdirde imparatorluk gücünü paylaşarak ona *Caesar* ünvanı vermek için bir anlaşma yapmıştır. Ancak Severus tüm rakiplerini tek tek saf dışı bırakmıştır.⁷⁰ Severus yaşadığı hükümdarlık savaşını kazandıktan sonra, Caesarea (Kayseri) kendilerinin Severus taraftarı olduklarını ifade etmek için Severia, Severeia, Severiana veya Severia Antoninia adlarından birisini kendileri için uygun görüp bu adlar altında

⁶³ Kaya, a. g. e., s. 176.

⁶⁴ Cassius Dio, a. g. e., s. 143-144.

⁶⁵ Cassius Dio, a. g. e., s. 149-153.

⁶⁶ Kyzikos günümüzde; Balıkesir sınırları içinde, Bandırma ile Erdek kasabası yakınlarında bulunan antik bir kenttir.

⁶⁷ Bitinya güneyde; Bursa, Kocaeli, Sakarya, Bilecik, İznik, Düzce, Yalova, Bolu, Kastamonu, Bartın ve Zonguldak illerinin bulunduğu alanı kapsamaktadır.

⁶⁸ Cassius Dio, a. g. e., s. 172-176.

⁶⁹ Mehmet Ali Kaya, a. g. e., s. 176-177; Oğuz Tekin, **Eski Anadolu ve Trakya, Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun Ayrılmasına Kadar (M.Ö 12- M.S. 4.Yüzyıllar Arası)**, İletişim Anadolu Uygarlıkları, İstanbul 2007, s. 183-185.

⁷⁰ Magie, a. g. e., s. 669-670.

festivaller organize etmişlerdir. Caesareia'nın organize ettiği yeni bir agonistik⁷¹ oyun ise Philedelphia Severeia adını taşıyordu.⁷²

Severus M.S. 195 yılının ilkbaharında Mezopotamya içlerine başarılı bir sefer düzenleyerek Parthlara karşı büyük bir zafer elde etmiştir. M.S. 196 yılında Roma'ya dönen Severus, hükümdarlığına destek vermeyenleri cezalandırmıştır. Yaklaşık olarak aynı tarihlerde büyük oğlu Bassianus yani Marcus Aurelius Antoninus'a bilinen lakabı ile Caracalla'ya, *Caesar* ünvanı vermiştir. M.S. 197 yılında Severus, oğlu Caracalla'yı *augustus* ilan ederek yönetime ortak etmiştir. Yaşanan ikinci Parth savaşını da zaferle sonuçlandıran Severus, Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına iki yeni eyalet daha eklemiştir; bu eyaletler Osroene ve Mezopotamya'dır.⁷³ Septimus Severus'un Kuzey Mezopotamya'daki seferleri, Hadrian'ın tüm savunma sınır sistemi dengesini değiştirmiş ve Caesareia'dan Melitene'ye kadar uzanan yola askeri bir önem verilmiştir. M.S. 198 yılının başlarında Komana (Şar)'nın doğusu tamamen yeniden inşa edilmiştir. Bunu takiben ertesi yıl Chabina Köprüsü inşa edilmiştir.⁷⁴ Septimus Severus yine M.S. 198 yılında Caesareia-Melitene güzergahındaki yolları yeniden inşa ettirmiş ve burada gerekli onarımları yaptırmıştır.⁷⁵ Ülkenin doğu sınırlarını genişleten Severus, yaptırdığı yeni yollar ile askeri seferlerin güzergahını sağlamlaştırarak eyaletler arasında hem ticaretin hem de kültürün aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır.

1.2.2. Caracalla (M.S. 211-217) Dönemi

Severus tahtta geçirdiği on sekiz yıldan sonra kuzeye yaptığı sefer sırasında M.S. 211 yılının Şubat ayında ölmüş ve arkasında *augustus* ünvanı verdiği Caracalla (M.S. 211-217) ile Geta (M.S. 211) isminde iki oğlu kalmıştır.⁷⁶ Septimus Severus'un ölümünün ardından (M.S. 211) oğullarından Geta, kardeşi Caracalla tarafından M.S. 212 yılında kendisine karşı komplo düzenlediği gerekçesiyle onu

⁷¹ Agonistik; dövüşme, kaçma ve yarışma gibi hayvan davranışları olarak tanımlanmaktadır.

⁷² Mehmet Ali Kaya, "Roma İmparatoru Septimus Severus Döneminde Anadolu" **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 25, S.39, (2006), s. 41.

⁷³ Magie, **a. g. e.** s. 672-675.

⁷⁴ T.B.Mitford, "Some Inscriptions from the Cappadocian Limes", **The Journal of Roman Studies**, Vol. 64, (1974), s. 175.

⁷⁵ David H. French, **Roman Roads & Milestones of Asia Minor**, Vol. 3 Milestones, Fasc. 3.3 Cappadocia, Ankara 2012, s. 15.

⁷⁶ Arthur Edward Romilly Boak, **A History of Rome to 565 A.D.**, New York 1921, s. 304.

sarayda öldürmüştür.⁷⁷ Caracalla yani M. Aurelius Antoninus, M.S. 217 yılına kadar tahtta tek başına kalarak babasının askeri politikasını sürdürmüştür. Caracalla'nın katı ve acımasız ünü yüz çizgilerine yansımış ve sikkelerde böyle bir portresi yer almıştır.⁷⁸ Caracalla döneminde büyük askeri başarılar yaşanmamıştır. Caracalla, imparatorluk sınırları dâhilindeki herkese vatandaşlık hakkı tanıyan *Constitutio Antoninio* kanunuyla vergi yükümlülerinin sayısını arttırmıştır.⁷⁹ M.S. 212 yılında çıkarılan bu kanun ile azat etme ve miras konularında Roma hazinesine aktarılacak vergilerin miktarı artırılırken,⁸⁰ asker alımındaki *Legion*⁸¹ ve *Auxiliaries*⁸² arasındaki ayırım da kaldırılmıştır.⁸³ Vatandaşlık hakkı verilmesinin bir sonucu olarak pek çok insan, *Marcus* veya *Aurelius* (kadınsa *Aurelia*) önadlarını almışlardır. Bunun en açık delili ise; Mut'ta bulunan bir lahit'in kitabesinde bulunmaktadır. Kitabe, G. E. Bean'in yaptığı çeviri ile çözülmüş ve kitabenin *Aurelius*, *Aurelia* önadlarından M.S. III. yüzyıla ait olduğu tespit edilmiştir.⁸⁴ Bu düzenlemelerin yanında Caracalla, Severus'un politikasını devam ettirmiştir. Bu amaçla Severus, Armenia'daki yöneticiyi görevden alıp onun direncini kırmak için yerine *praefectus copiarum* olarak Theocritus'u göndermiştir. Muhtemelen onu Kapadokya'nın destek kuvvetlerindeki askeri kuvvetlerle göndermiştir.⁸⁵ Caracalla M.S. 213 yılında Allamanlara karşı başarılı bir sefer düzenlemiştir. Ertesi yıl ise Doğu'ya bir Parth seferi düzenlemiştir.⁸⁶ *Historia Augusta*'ya göre; Parth satrapları ile gayri nizami bir savaşa girişilmiş ve senatoya gerçek bir zafer kazanmış gibi mektup gönderilmiştir. Savaş yapılmamış çünkü imparatorun ilerlemesi ile Parthlar geri çekilmiştir.⁸⁷ Caracalla'nın Doğu'ya yaptığı seferler devam etmiş ve Caracalla M.S. 216 yılında Edessa'yı (Urfa) ele geçirerek baş karargâhı yapmıştır.⁸⁸

⁷⁷ Scriptorum Historiae Augustae, "*Historia Augusta'da İmparator Caracalla*", (Çev.: Murat Tozan), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXI, S. 2, (Aralık 2006), s. 227.

⁷⁸ Nezahat Baydur, **Roma Sikkeleri**, İstanbul 1998, s. 66.

⁷⁹ Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, (Çev.: Suat Kemal Angı), Ankara 2003, s. 545.

⁸⁰ Kaya, **a. g. e.**, s. 178.

⁸¹ Legion; askeri birlik anlamına gelmektedir.

⁸² Auxiliaries; yardımcı askeri birlik anlamına gelmektedir.

⁸³ Boak, **a. g. e.**, s. 327.

⁸⁴ Mükerrrem Usman, "*Mut'ta Bulunmuş Olan Roma Devri Lahitleri*", **V. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-17 Nisan 1956, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara 2011, s. 183-185.

⁸⁵ Mitford 1980, "*a. g. m.*", s. 1207.

⁸⁶ Boak, **a. g. e.**, s. 305.

⁸⁷ Augustae, "*a. g. m.*", s. 231.

⁸⁸ Baydur 1998, **a. g. e.**, s. 66.

Caracalla döneminde alınmış olan en önemli tedbir, M.S. 212 yılında yayınlanan bir emirname ile imparatorlukta tüm insanlara vatandaşlık hakkı verilerek, bu kimselerin daha önce vermek zorunda olmadıkları vergileri vermek zorunda kalmış olmalarıdır.⁸⁹ Caracalla bir varis bırakmadan ölmüş ve Roma'da kısa süreli bir kriz yaşanmıştır. Ancak çok geçmeden Mezopotamya'daki askerler Macrinus'u (M.S. 217-218) imparator ilan etmişlerdir.⁹⁰

1.2.3. Macrinus (M.S. 217-218) Dönemi

Marcus Opellius Macrinus (M.S. 217-218) döneminde Doğu sınırında Parth saldırıları devam etmiştir. M.S. 218 yılında Parth Kralı Vologases, Mezopotamya'yı işgal edince büyük bir Parth savaşı patlak vermiştir.⁹¹ Macrinus, Nisibis (Nusaybin) civarındaki karşılaşmada Parthlardan ancak 200 milyon *sestertius*⁹² haraç ödeyerek kurtulmuş ve barışı sağlayabilmiştir.⁹³ Macrinus, Elagabalus'un askerleri tarafından Emesa'da imparator ilan edilmesiyle hayatının tehlikede olduğunu görerek Antiokheia'ya (Antakya) kaçmak zorunda kalmıştır. Macrinus Antiokheia'da M.S. 218 yılında muhaliflerin ordusuna yenilmiştir.⁹⁴ Macrinus kılık değiştirerek Kapadokya içinden geçip Galatya ve ardından Bithynia'ya yol almıştır. Buradan sonra Roma'ya geri dönmüş, çünkü orada senatodan bazılarının desteğini alabileceğini düşünmüştür. Ancak Kalkhedon'da (Kadıköy) yüzbaşı Ayrelius Celsus tarafından yakalanmıştır.⁹⁵ Bundan sonra koruma altında güneye geri getirilerek Kapadokya'daki Archelais de bir yüzbaşı tarafından idam edilmiştir.⁹⁶

1.2.4. Elagabalus (M.S. 218-222) Dönemi

Askerler tarafından Roma İmparatoru ilan edilen Marcus Aurelius Antoninus (M.S. 218-222), Elagabalus adını Emesa'daki Güneş Tanrısından alıyordu. Bundan

⁸⁹ Magie, **a. g. e.**, s. 687.

⁹⁰ Magie, **a. g. e.**, s. 686.

⁹¹ Baydur 1998, **a. g. e.**, s. 67.

⁹² Sestertius; 1.125 gr. ağırlığında Roma sikkesidir.

⁹³ Boak, **a. g. e.**, s. 306; Tekin, 2007, **a. g. e.**, s. 192.

⁹⁴ Brian Campbell, "The Severan Dynasty", **The Cambridge Ancient History**, (Second Edition), Vol. XII, 2007 New York, s. 20-21; Oğuz Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, (6. Baskı), İstanbul 2012, s. 267.

⁹⁵ Cassius Dio, **a. g. e.**, s. 429-431.

⁹⁶ Chris Scarre (a), **Chronicle of the Roman Emperors**, London 1995, s. 147; Magie, **a. g. e.**, s. 688.

dolayı da Roma'ya yüce tanrı olarak Güneş Tanrısını tanıtmıştır.⁹⁷ Güneş tanrısı yani tanrı Elagabal, Suriyeden Roma'ya İmparator Elagabalus tarafından transfer edilmiş oluyordu.⁹⁸ Halkın da kabul ettiği bu yeni inanç yerleşerek Roma'nın resmi kültleri arasına girecek ve sonraki halefleri tarafından bu yeni Güneş kültü tesis edilmeye çalışılacaktır.

İmparator Elagabalus, M.S. 218 yılının sonbaharında yaptığı Anadolu seyahatinde Kapadokya içerisinden geçmiştir. Buradan geçerken Kapadokya'nın merkezinden Fırat'a kadar uzanan rotadaki kilometre taşlarını ve bazı temel yolları restore ettirmiş ancak bunlardan hiçbir iz kalmamıştır.⁹⁹ Elagabalus, annesi Julia Maesa tarafından zorlanarak M.S. 221 yılında Severus Alexander'i halefi ilan etmiş ve M.S. 222 yılında öldürülmüştür.¹⁰⁰

1.2.5. Severus Alexander (M.S. 222-235) Dönemi

Severus Alexander (M.S.222-235) ya da M. Aurelius Severus tahta geçtikten sonra, on altı seçkin senatörden oluşan bir danışma kurulu oluşturmuş ve Elabalus'un Roma'ya soktuğu Doğu kültürünü kaldırmıştır.¹⁰¹ M.S. 224 yılında Artabanus'un Ardeşir'e yenilmesiyle belirgin bir yükseliş yaşanmıştır. M.S. 230 yılında Mezopotamya'nın işgali Armenia ve Suriye'yi tehdit etmiştir.¹⁰² Bu yıl içinde yaşanan savaşta Sasani kralı Artaxerxes, Kapadokya'yı ele geçirmiş ancak Sasaniler Roma ile barış yapmışlardır.¹⁰³ Kapadokya eyaleti, Roma'nın doğu sınırında yer aldığı için stratejik bir öneme sahipti. Bu stratejik bölge, sadece Roma için değil Sasaniler içinde önemli bir bölgeydi. Bu sebepten dolayı Kapadokya bölgesi, Sasaniler tarafından nüfuz altına alınmaya çalışılıyordu. Ancak Roma, bu bölgeyi kaybetmek istemiyordu.

İki yıl sonra Severus Alexander üç cepheden Sasanilere hücum etmiştir. Alexander'in seferi başarılı olmamış ancak gelecek olan saldırıları geciktirmiştir. M.S. 242 yılında Timesitheus ile Mezopotamya, Ardeşir'in oğlu I. Şapur'dan

⁹⁷ Boak, a. g. e., s. 306.

⁹⁸ Susan E. Alcock, **The Early Roman Empire in the East**, Oxford 1997, s. 179.

⁹⁹ Magie, a. g. e., s. 690.

¹⁰⁰ Boak, a. g. e., s. 306-307.

¹⁰¹ Baydur 1998, a. g. e., s. 69-70.

¹⁰² Mitford 1980, "a. g. m.", s. 1980.

¹⁰³ Baydur 1970, a. g. e., s. 102.

kurtarılmıştır. Fakat M.S. 250 yılında Armenia kralı (Chosroes?) öldürülmüş ve Şapur Armenia'yı işgal ettiği zaman oğlu Roma korumasına sığınmıştır. İlk defa olarak bağımlı bir ülkenin yerine Yukarı Fırat boyunda Romalılar güçlü bir düşmanla karşılaşmıştır. Doğu sınırı üzerindeki güç dengesi alt üst edilmiş ve kuzey bölgesinde yeni bir merkez oluşturulmuştur.¹⁰⁴ M.S. 234 yılında Germenler'in saldırısı üzerine savaşmadan anlaşma yoluna giden Severus Alexander, M.S. 235 yılında Mogontiacum'da (Mainz) annesiyle birlikte öldürülmüştür.¹⁰⁵

1.2.6. Sasani Tehlikesi

M.S. 220'li yıllarda V. Artabanus'a isyan eden Ardeşir (Artaksaxes), M.S. 226-227 yıllarında Parth Krallığı'nı yıkmış ve yerine Sasani Krallığı'nı kurmuştur. Ancak Roma İmparatorluğu için değişen bir şey olmamış, bu devlet sadece İranlıların düşmanca tutumunu devam ettirmiştir. Bu ülke birkaç yıl içerisinde yapılanmasını tamamlayarak Roma İmparatorluğu'nun doğu kısmını tehdit etmeye başlamıştır.¹⁰⁶ Ardeşir, devleti kurduktan sonra Mezopotamya, Nisibis (Nusaybin) ve Karrhai (Harran)'ı ele geçirmiştir.¹⁰⁷ Böylece Roma'nın doğu eyaletlerinde Sasanilerin milli dini olan Zerdüştlük yeniden canlanmıştır.

Kendisini Pers İmparatorluğu'nun varisi ilan eden Sasani Kralı Ardeşir, Roma'dan tüm Anadolu topraklarını boşaltmasını istemiştir. Ardeşir'in bu iddiası üzerine Roma'nın Anadolu'da hâkim olduğu topraklar ciddi anlamda Sasani tehdidi altına girmiştir.¹⁰⁸ M.S. 231 yılında Sasani Kralı Ardeşir, Roma birliklerini Mezopotamya'dan sürmüş, Kapadokya ve Suriye bölgesine akınlar düzenleyerek buraları nüfuzu altına almıştır.¹⁰⁹ Severus Alexander, Doğu seferine çıkmış ve bu akınları Kapadokya ile Pontus'u birleştirerek önlemeye çalışmıştır. M.S. 231 yılının baharında Antiokheia'ya ilerleyen Alexander, M.S. 232 yılında ordunun kuvvet omurgasını oluşturan birlikleri Kapadokya'ya konuşlandırmıştır.¹¹⁰ Takibeden yıl ise

¹⁰⁴ Mitford 1980, "a. g. m.", s. 1980.

¹⁰⁵ Baydur 1998, a. g. e., s. 69-70.

¹⁰⁶ Beate Dignas and Engelbert Winter, **Rome and Persia in Late Antiquity Neighbours and Rivals**, Cambridge-New York 2007, s. 18.

¹⁰⁷ Boak, a. g. e., s. 307; Tekin, 2007, a. g. e., s. 1193.

¹⁰⁸ Magie, a. g. e., s. 694-695.

¹⁰⁹ Dignas and Winter, a. g. e., s. 71.

¹¹⁰ R.P. Harper, "Roman Senators in Cappadocia", **Anatolian Studies**, Vol. 14 (1964), s. 165; Tekin, 2007, a. g. e., s. 193.

taarruza geçmiştir. Seferlerin detayları bilinmemekle beraber Severus Alexander Roma topraklarındaki Sasani karşı M.S. 233 yılında büyük bir zafer kazanmıştır.¹¹¹ Sasaniler de Parthlar gibi Fırat Irmağı'nın batısındaki Kapadokya ve Suriye'de varlığını sürdürmekte şimdilik çok da başarılı olamamıştı.¹¹² M.S. 233 yılında annesi Mamaea ile Roma'ya dönen Alexander, Germenlere karşı çıkacağı sefer hazırlıklarını yapmaya başlamıştır.¹¹³ Ancak Severus Alexander'in Germenlerle para karşılığında barış yapmak istemesi sebebiyle askerler ona karşı güvenini yitirmiş ve Alexander ile annesi idam edilmiştir. Onun yerine ise M.S. 235 yılının Mart ayında *augustus* olduğunu iddia eden Maximinus Thrax (M.S. 235-238) geçmiştir.¹¹⁴

M.S. 235 yılına dek hüküm süren Severus hanedanının ardından Roma İmparatorluğu gerileme dönemine girmiştir. Söz konusu gerileme süreci boyunca imparatorluk sınırlarındaki pek çok eyalet istilalara ve karışıklıklara sahne olmuştur. Batıdan Germen kabilelerinden Gothların, doğudan ise Sasanilerin saldırıları Roma İmparatorluğu'nu iki ateş arasında bırakmıştır.

Roma ülkesinde barbar istilalarının ve Sasani savaşlarının yanında iç karışıklıklar ile ekonomik çöküş meydana gelmiştir. Bitmeyen savaşlar ve askeri trafiğin yoğunluğu, büyüyen ekonomiden yararlanamayan eyalet halkı, ekonomik ve manevi açıdan sıkıntı oluşturmuştur. Severuslar sülalesi döneminde Anadolu'nun pek çok eyaletinin sikke darbetmiş olması ekonomik sıkıntıyı gösterir niteliktedir. Ancak sikke darb ederek ekonomik sorunların üstesinden gelinememiştir.¹¹⁵ Roma merkez yönetimi ve eyalet yönetimleri tahrip olmuş ve yenilenmesi gerekmiştir. Bu yenilenme döneminde eski tanrılar onlardan beklenen yardımı getirmemiş ve insanlar da yeni bir din olan Hıristiyanlık dinine yönelmiştir.¹¹⁶

¹¹¹ Campbell, "a. g. m.", s. 25-26; Boak, a. g. e., s. 307.

¹¹² Adrian Goldsworthy, **Roman Warfare**, London 2000, s. 190.

¹¹³ Michael H. Dodgeon and Samuel N.C. Lieu, **The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226-363**, 2005 London and New York, s. 24.

¹¹⁴ Boak, a. g. e., s. 308.

¹¹⁵ Kaya, a. g. e., s. 178.

¹¹⁶ W. H. C. Frend, "The Failure of the Persecutions in the Roman Empire", **Past & Present**, No. 16 (Nov., 1959), Oxford, s. 10.

1.2.7. Maximinus Thrax (M.S. 235-238) Dönemi

Severus Alexander'in yerine tahta geçen İmparator Maximinus Thrax (M.S. 235-238) döneminde yaşanan ekonomik ve dini kriz tüm halkı etkisi altına almış ve savaşlar dur durak bilmemiştir.

Roma İmparatorluğu'nun karışık döneminden istifade ederek M.S. 235 yılında tekrar harekete geçen Ardeşir, M.S. 236 yılında Roma Mezopotamya'sındaki bazı toprakları kontrolü altına almıştır.¹¹⁷ Tüm bu olayların yanında ise, M.S. III. yüzyılda Anadolu'nun doğusunda yaşanan büyük bir deprem döneme damgasını vurmuştur. Bu deprem yaşanan alana ve özellikle de Kapadokya ile Pontus şehirlerine büyük zararlar vermiştir. Bir yandan sürekli tekrarlanan depremler bir yandan da veba hastalığı şehirleri kırmıştır. Bu sırada Maximinus, kuzeydoğu İtalya'da isyancı askerler tarafından öldürülmüş ve onun yerine Marcus Antonius Gordianus geçirilmiştir.¹¹⁸

1.2.8. Marcus Antonius Gordianus (M.S. 238-244) Dönemi

Marcus Antonius Gordianus (M.S. 238-244) tarihte III. Gordianus olarak da bilinmektedir. III. Gordianus döneminde de doğu tehlikesi devam ederek Sasani savaşlarında yeni bir döneme girilmiştir.

Ardeşir'in oğlu I. Şapur'un M.S. 240 yılında tahta geçmesiyle Sasani akınları yoğunluk kazanmıştır. I. Şapur doğudan Suriye eyaletine doğru ilerlerken batıdan başka bir tehlike ortaya çıkmıştır. Germen kavimlerinden Gothlar, Balkanlar'dan Thraki (Trakya)'ye kadar uzanarak Anadolu'ya yaklaşmıştır.¹¹⁹ Bu süreçte I. ve II. Gordianus, Maximinus, Balbinus ve Pupienus sırasıyla Roma tahtına geçmiştir. Pupienus'un ölümüyle tahta geçirilen III. Gordianus (M.S. 238-244)¹²⁰, Sasanilere savaş ilan etmiştir. Roma'dan Anadolu'ya doğru yola çıkan imparator, Gothların bir bölümünü yok ettikten sonra Anadolu üzerinden Suriye'ye girmiştir. Sasani ve Roma ordusu arasında yapılan savaş kimin kazandığı kesin olarak bilinmese de, I. Şapur'a

¹¹⁷ Dignas and Winter, **a. g. e.**, s. 19.

¹¹⁸ Magie, **a. g. e.**, s. 696-712.

¹¹⁹ Magie, **a. g. e.**, s. 697.

¹²⁰ William Smith, **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology**, In Three Volumes- Vol. II, London 1872, s. 281.

göre savaşı kendisi kazanmış ve III. Gordianus kendi askerleri tarafından öldürülmüştür. Savaştan sonra Carrhae ve Nisibis ise tekrar Roma topraklarına girmiştir.¹²¹

İmparator III. Gordianus (M.S. 238-244)'un Kapadokya eyaletindeki en önemli faaliyeti, Caesareia'da (Kayseri) Sasani saldırılarına karşı bir şehir suru inşa ettirmesidir. Caesareia'da basılmış olan sikkelerde de "surla çevrili" ibaresi bu bilgiyi desteklemektedir. Surun yapılış tarihi kesin olmasada, nümizmatlar basılan sikkelerin hepsinin Gordianus'un IV. hükümdarlık yılı yani M.S. 241 yılına denk geldiği için bu yıla tarihlenmektedirler. M.S. VI. yüzyılda, şehrin çevrili olduğu duvar düşmana karşı yetersiz kalmış ve İmparator Justinianus tarafından sağlamlaştırılmıştır.¹²²

1.2.9. Philippus Araps (M.S. 244-249) Dönemi ve Sasani Savaşları

III. Gordianus'un halefi olarak tahta askerler tarafından geçirilen Philippus Araps (M.S. 244-249), Sasaniler ile yaşanan savaşın tam ortasında kalmıştı. Philippus, savaş esirlerini almak için fidye ödemek zorunda kalmış ve Roma'nın Armenia bölgesindeki haklarından vazgeçerek Sasanilerle barış antlaşması imzalamıştır. Ancak yapılan bu anlaşmadan ne halk ne de senato memnun kalmamıştır.¹²³ I. Şapur, bu sırada Caesareia (Kayseri) ve Tyana (Kemerhisar) kentlerini ele geçirerek Kapadokya'yı istila etmiş ve böylece Roma'nın sınır savunma sistemini (limes) delmiştir.¹²⁴

Philippus, Sasaniler ile yaptığı anlaşmadan sonra Romaya dönmüş daha sonra ise Tuna boylarında Carplar'a karşı zafer kazanmıştır. Tuna eyaletlerine M.S. 248 yılında Gothlar, Carplar ve Vandallar girdiğinde Philippus, bunlara karşı göndereceği ordunun komutanlığına senatör C. Messius Decius'u atamıştı. Gothlar'a karşı zafer

¹²¹ Magie, a. g. e., s. 697.

¹²² Baydur 1970, a. g. e., s. 102-103.

¹²³ Kevin Butcher, **Roman Syria and the Near East**, London 2003, s. 54; René Grousset, **Başlangıcından 1071'e kadar Ermenilerin Tarihi**, (Çev.: Sosi Dolanoğlu), İstanbul 2005, s. 112; Freeman, a. g. e., s. 547.

¹²⁴ Kaya, a. g. e., s. 180.

kazanan Traianus Decius (M.S. 249-251), istememesine karşın ordusu tarafından imparator ilan edilmiş ve yaşanan savaşta Philippus öldürülmüştür.¹²⁵

1.2.10. Traianus Decius (M.S. 249-251) Dönemi

Traianus Decius (M.S. 249-251), hükümdarlık dönemi kısa sürmesine rağmen dini anlamda Hıristiyanlara karşı uyguladığı zulüm politikası ile bilinmektedir. Bu konuda bir emirname yayınlatarak Hıristiyanlığa karşı savaşmaya çalışmıştır.¹²⁶ Uygulanan dini politikanın yanında ülkenin Doğu sınırı sürekli sorunlar yaşamaktaydı. Sürekli saldırı halinde olan Gothlar'a karşı sefere çıkan İmparator Decius, yaptığı savaşta hayatını kaybedince komutanlarından Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) ordu tarafından imparator ilan edilmiştir.¹²⁷

1.2.11. Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) Dönemi

Trebonianus Gallus (M.S. 251-253), Decius'un başladığı Goth seferini sonuçlandırmak için Gothlar'a haraç vererek barış yapmış ve Romaya dönmüştü. Bu sırada Roma İmparatorluğu'nda veba salgını insanları canından bezdirmiş durumdayken doğudan kötü bir haber geldi. Sasani Kralı Şapur, Doğu eyaletlerine saldırmış hemen ardından ise Gothlar barış anlaşmasını bozarak saldırıya geçmişlerdi.¹²⁸

Şapur'un M.S. 252 yılında gerçekleştirdiği ikinci Roma seferinde Kapadokya ve çevresi özellikle Satala, Sasani karşısındaki savunma hattında yer almıştır.¹²⁹ Bu yıllarda artan Sasani akınları karşısında Kapadokya'da konuşlanmış olan Roma lejyonları bu akınlardan korkarak tanrılarına kurbanlar adanmışlardı.¹³⁰ Ancak M.S. 252 yılında Şapur, Suriye ve Kapadokya bölgesini işgal etmiş ve M.S. 259-260

¹²⁵ Mehmet Özseit, "Anadolu'da Roma Egemenliği", **Anadolu Uygarlıkları: Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul 1982, s. 394.

¹²⁶ Raymond Van Dam, (a) **Families and Friends in Late Roman Cappadocia**, Philadelphia 2003, s. 16.

¹²⁷ Özseit, "a. g. m.", s. 394-395.

¹²⁸ Tekin, 2012, **a. g. e.**, s. 275.

¹²⁹ Dodgeon and Lieu, **a. g. e.**, s. 43.

¹³⁰ Kaya, **a. g. e.**, s. 180-181.

yıllarında bir Roma eyaleti olan Mezopotamya'ya saldırmıştır.¹³¹ Fırat Irmağı bölgesindeki bir Roma ordusunu yok eden Şapur, Antiocheia da dâhil olmak üzere pek çok şehri yağmalamıştır.¹³² Armenia bölgesini istila ederek buraya kendine bağlı vasal bir kral yerleştirmiştir. Gallus'un başarısızlıkları birbirini takip ederken onun generallerinden birisi olan ve Gothlar'a karşı zafer kazanan Aemilianus (M.S. 253), ordu tarafından imparator ilan edilmiş ancak onun da saltanatı birkaç ay sürmüştür. Aemilianus'un ardından ordu, bir general olan Valerianus'u (M.S. 253-260) imparator olarak ilan etmiştir.¹³³

1.2.12. Valerianus (M.S. 253-260)-Gallienus (M.S. 253-268) Dönemleri ve Sasani Savaşları

Valerianus (M.S. 253-260) imparator ilan edildiğinde hem doğu cephesi hem de batı cephesinde savaşlar devam ediyordu. Bu yüzden Valerianus (M.S. 253-260) ve oğlu Gallienus (M.S.253-268) ülke yönetimini aralarında böldüler.¹³⁴ Valerianus, Doğu seferine çıkarak M.S. 254 yılında Antiocheia'ya ulaştı. Bu sırada oğlu Gallienus'u Gotlar ve Germen kavimlerinin saldırılarını durdurmak için kuzeye görevlendirmişti. Valerian'ın askerleri veba, açlık, susuzluktan dolayı zayıflamıştı.¹³⁵ M.S. 256 yılında Şapur, Kapadokya ve Küçük Armenia'yı baştanbaşa silip süpürmüş, Satala ve çevre topraklardaki halkı esir almıştır.¹³⁶ Sasani akınları M.S. 259 yılından itibaren yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu istilalar durdurulmak istendiye de, aynı anda batıdan Anadolu'ya akınlar düzenleyen Gothların Bithynia'yı istila etmeleri üzerine başarılı olunamamıştır.¹³⁷ Bu saldırıları durdurmak için harekete geçen İmparator Valerianus, M.S. 260 yılının Haziran ayında savaşı kaybederek¹³⁸ Sasani Kralı I. Şapur'un üçüncü seferinde esir

¹³¹ Pat Southern, **The Roman Empire From Severus to Constantine**, London and New York 2001, s. 278.

¹³² Butcher, **a. g. e.**, s. 54.

¹³³ Özsait, "a. g. m.", s. 395.

¹³⁴ Michael Grant, **Constantine The Great**, The Man and His Times, New York 1994, s. 217.

¹³⁵ A.T. Olmstead, "The Mid-Third Century of the Christian Era. II" **Classical Philology**, Vol. 37, No. 4 (Oct., 1942), s. 410-413.

¹³⁶ Mitford 1980, "a. g. m.", s. 1209.

¹³⁷ Magie, **a. g. e.**, s. 707-708.

¹³⁸ Richard N. Frye, "The Sassanians", **The Cambridge Ancient History**, (Second Edition), Vol. XII, 2007 New York, s. 469.

düşmüştür.¹³⁹ I. Şapur, Valerian'ı esir aldıktan sonra ona utanç verici eziyetler yapmıştır. I. Şapur, ata binmek için onu ayak taburesi olarak bile kullanmıştır. Birkaç yıllık esaretten sonra ise Valerian'ın derisi canlı canlı yüzülmüştür.¹⁴⁰ E. Gibbon ve bazı araştırmacılar Valerian'ın derisinin yüzölüp saman ile doldurulduğu hakkında bilgi vermektedirler.¹⁴¹ M.S. 260 yılında Valerian'ın esir alınmasına dair bir Şapur rölyefi de bulunmaktadır. Bu rölyef Valerian'ın esir alındığı M.S. 260 yılından sonraya tarihlenmektedir. Burada Mareades ayakta ve Valerian diz çöker vaziyette gösterilmiştir (Bkz. Ek I-II).¹⁴²

Valerian'ın teslim olmadan önce parayla anlaşma yapmaya çalıştığı, isyan eden askerlerin onu teslim ettiği hakkında bazı hikâyeler mevcuttur.¹⁴³ Valerian'ın I. Şapur tarafından esir edilmesinin ardından geriye kalan Roma ordusu bir *equestrian* olan Macrianus tarafından kurtarılmıştır.¹⁴⁴ Görünüşe göre; imparator esir edilince Roma ordusunun hevesi zaten kırılmıştı ve I. Şapur pek fazla dirençle karşılaşmamıştı. I. Şapur Suriye üzerinden devam ederek Antioch'u tekrar ele geçirmiş ve oradan kuzeye yönelerek Kilikya'yı işgal etmiştir. I. Şapur ardından Issus, Aegaea¹⁴⁵, Nicopolis, Anzarbus, Tarsus ve diğer sahil şehirlerini zaptetmiştir.¹⁴⁶ Yıkım listesinde bulunmayan Melitene muhtemelen üstünlük sağlamış ya da saldırıdan kaçmıştı.¹⁴⁷ Torosları geçerek Kapadokya bölgesine giren I. Şapur, Caesareia'da Demosthenes liderliğinde güçlü bir savunma ile karşılaşmıştır.¹⁴⁸ Caesareia, III. Gordianus döneminde şehrin etrafına yapılan sur sayesinde Sasani kuşatmasına bir süre karşı koyabilmiştir.¹⁴⁹ Fakat bir esir Sasanelere şehrin giriş yolunu göstererek Roma'ya ihanet etmiştir.¹⁵⁰ E. Gibbon, içerideki bu hainin bir doktor olduğunu ve savunma hattının çöküşünü sağladığını bildirmektedir. Bu olaydan sonra Demosthenes kahramanca mücadelesinden sonra

¹³⁹ M. Rostovtzeff, **Rome**, (Trans.; J.D. Duff), London-Oxford-New York 1960, s. 269; R.N. Frye, "The Political History of Iran Under the Sasanians", **The Cambridge History of Iran**, Vol. 3 (I), (Fourth printing), New York 2006, s. 126.

¹⁴⁰ Edward Farr, **History of the Persians**, New York 1850, s. 278-279.

¹⁴¹ Edward Gibbon (a), **The Decline and Fall of the Roman Empire**, Vol. 1, 1996, s. 213.

¹⁴² Fergus Millar with D. Berciu, Richard N. Frye, Georg Kossack and Tamara Talbot Rice, **The Roman Empire and its Neighbours**, Great Britain 1970, s. 218; Olmstead, "a. g. m"., s. 399.

¹⁴³ Olmstead, "a. g. m"., s. 410-413.

¹⁴⁴ Southern, **a. g. e.**, s. 100.

¹⁴⁵ Olmstead, "a. g. m"., s. 416; Dodgeon and Lieu, **a. g. e.**, s. 3.

¹⁴⁶ Magie, **a. g. e.**, s. 708; Olmstead, "a. g. m"., s. 416.

¹⁴⁷ Mitford 1980, "a. g. m"., s. 1209.

¹⁴⁸ Magie, **a. g. e.**, s. 708; Olmstead, "a. g. m"., s. 416.

¹⁴⁹ Baydur 1970, **a. g. e.**, s. 103.

¹⁵⁰ Magie, **a. g. e.**, s. 708; Olmstead, *a. g. m.*, s. 416.

kaçmış, fakat onun yurttaşlarının binlercesi genel katliama tabi tutulmuş ve onlara amansız bir zulüm uygulanmıştır.¹⁵¹ Böylece Sasani orduları buradan pek çok tutsak ve ganimet almışlardır.¹⁵² I. Şapur Antiocheia, Kilikya, Suriye ve Kapadokya bölgelerinden Valerian'ı esir alırken pek çok yüksek rütbeli ve *praetorian prefect*'i (yüksek devlet memuru) de esir almış ve onları Fars ve Khuzistan'daki modern eyaletlere yerleştirmiştir. Savaş mahkumlarının bu büyük akını, Güney Mezopotamya'daki Hıristiyan topluluklar için ilginç sonuçlar oluşturmuştur. Hatta bu mahkumlara Karun Irmağı üzerinde kalıntıları hala görülebilen barajlar inşa ettirmişlerdir.¹⁵³ I. Şapur'un Kapadokya ve Kilikya'da yaptığı yağma ve soygunlar bu eyaletlerde müthiş bir sefaletle sebep olmuştur. Macrian'ın büyük ordusunun talepleri eyaletlerin yoksulluğunu iyice derinleştirmiştir.¹⁵⁴ I. Şapur giderken insanların ve eyaletlerin hazinelerini ülkesine götürmüş ve işgal ettiği alanları arkasında kurak bir çöl gibi bırakmıştır.¹⁵⁵ I. Şapur ele geçirdiği bölgelerde; Suriye, Kilikya ve Kapadokya'da toplu kıyımlar yapmıştır. Hatta çalılıklar, vadiler ve tepe oyukları cesetlerle dolmuştur.¹⁵⁶

1.3. Roma İmparatorları ve Kapadokya Eyaleti İstilasları

1.3.1. Goth istilası ve Kapadokya Eyaleti

Roma Anadolusunun kuzey savunması yeterince güçlendirilmemiş ayrıca Septimus Severus döneminde de Pontos donanması Kyzikos'a transfer edilerek bu savunma hattındaki güvenlik açığı daha da büyümüştü. Anadolu, Sasani istilasına maruz kalırken Tuna Irmağı civarında yaşayan Gothlar da bu boşluktan istifade ederek Anadolu'nun kuzey kıyılarını istila etmişlerdi. Gothların Anadolu'ya ilk saldırısı M.S. 250'li yıllarda başlamıştır.¹⁵⁷ M.S. 250'li yılların başlarında Goth istilacıları Karadeniz kıyılarına ulaşmış ve iki kez Pontus bölgesini istila etmişlerdir. Gothlar, aldıkları Hıristiyan esirlere zorla kurban eti yedirmiş ve kadınlarına tecavüz etmiştir. Nyssalı Gregory bu olay üzerine Trabzon piskoposuna bu kurbanları on bir

¹⁵¹ Gibbon (a), a. g. e., s. 212.

¹⁵² Dodgeon and Lieu, a. g. e., s. 55; Magie, a. g. e., s. 708.

¹⁵³ Millar, Berciu, Frye, Kossack, Rice, a. g. e., s. 264.

¹⁵⁴ Magie, a. g. e., s. 712; Freeman, a. g. e., s. 547.

¹⁵⁵ Gibbon (a), a. g. e., s. 212.

¹⁵⁶ Dodgeon and Lieu, a. g. e., s. 54.

¹⁵⁷ Boak, a. g. e., s. 310.

kanundaki suçlamalardan muaf tutmasını söylemiştir.¹⁵⁸ Gothlar, Asia eyaletini aşarak Kapadokya'ya kadar tüm Anadolu'yu istila etmişler ve Kapadokya'ya saldırmışlardır.¹⁵⁹ Kapadokya'yı istila eden Gothlar, bu bölgenin özellikle kuzey ve merkez bölgelerine saldırılarda bulunmuşlardır.¹⁶⁰

M.S. 260 yılında Titus Fulvius Junius Macrianus ve Titus Fulvius Junius Quietus, Asya eyaletlerinde ortak imparator ilan edilmişlerdir. Ancak hâkimiyetleri kısa sürmüş, M.S. 261 yılının ilkbaharında Macrinus, ordusu ile Avrupa'ya geçerek burada yaşanan çatışma ve isyanlar sırasında öldürülmüştür.¹⁶¹ Latinius Postumus ise, İmparator Gallienus'a karşı ayaklanarak Gal İmparatorluğu olarak adlandırılan bağımsız bir yönetim oluşturmuştur.¹⁶² İmparator Gallienus ise M.S. 268 yazında Milan'da kendini imparator ilan eden Aureolus isyanını bastırdıktan sonra öldürülmüştür. Gallienus, eyalet valiliği yapmasının yanı sıra Kapadokya bölgesine askeri birlikler konuşlandırmış ve bu bölgenin savunmasına önem vermiştir.¹⁶³

Alexander'in ölümünden sonraki yarım yüzyıl boyunca Roma İmparatorluğu, kimisinin yükselip kimisinin suikastler yoluyla düşürüldüğü imparatorlar tarafından yönetilmiştir. Ancak Gallienus (M.S. 253-268) bu ortamda yedi yıldan fazla hüküm sürebilmeyi başarmıştır. Sonuç olarak bu döneme anarşi ve artan kaos damga vurmuştur.¹⁶⁴

1.3.2. Palmyra Krallığı'nın İstilas Döneminde Kapadokya Bölgesi

İmparator Gallienus (M.S.253-268), Sasanilere karşı yaptığı savaşta ve gasıplara karşı olan mücadelesinde Palmyra Prensi Odentus'un yardım teklifini reddedecek durumda değildi. Odentus'un Roma adına hareket etmeye başlamasından önce I. Şapur'a yardım teklifi yapmış olabileceği tarihçiler tarafından düşünülmüştür.¹⁶⁵ Ancak Odentus, M.S. 267 yılında Gothlar Kapadokya'yı istila

¹⁵⁸ Mitchell, a. g. e., s. 56.

¹⁵⁹ Kaya, a. g. e., s. 182-183.

¹⁶⁰ Mitford 1980, "a. g. m.", s. 1208.

¹⁶¹ Magie, a. g. e., s. 709-710.

¹⁶² Boak, a. g. e., s. 311.

¹⁶³ Magie, a. g. e., s. 709-710.

¹⁶⁴ Magie, a. g. e., s. 696.

¹⁶⁵ Southern, a. g. e., s. 101.

ettiklerinde bu istilaya engel olmak için mücadele etmiştir.¹⁶⁶ Odentus, M.S. 259 yılında P. Licinius Valerianus'un Sasanilere karşı savaşı esnasında Roma ittifakını bırakarak bağımsızlığını ilan etmiştir. İmparator Gallienus, M.S. 260'lı yılların ortasında Palmyra üzerine seferler düşünse de Goth istilaları bunu engellemiştir.¹⁶⁷ Bu sırada Odentus ölerek yerine Kraliçe Zenobia ve oğlu Vabalathus geçmiştir.¹⁶⁸ Zenobia, İmparator Gallienus'dan sıra dışı bir şekilde "kralların kralı" unvanını almıştı. Zenobia, Roma'nın sadece bir vassalı olarak kalmak istemiyor Palmyra'yı bağımsız krallığının başkenti olarak görmek istiyordu. Zenobia, iddialı planlarını harekete geçirmek için büyük bir ordu oluşturmuştur. Ancak bu ordu sadece Plamyrelilerden oluşmuyordu, özellikle topçu ve süvari bölükleri Fırat ve civarından derlenmişti. Doğu'daki Roma garnizonuna karşı ve özellikle Kapadokya bölgesine birlikler gönderildiği kaydedilmiştir.¹⁶⁹ Esir alınana kadar Palmyra İmparatorluğu'nu yöneten Zenobia, Suriye, Lübnan, Filistin, Mısır ve Anadolu'nun güney ve doğu bölgelerini ele geçirmiştir.¹⁷⁰

1.3.3. M. Aurelius Claudius Gothicus (M.S. 268-270)

İmparator Gallienus'un öldürülmesinden sonra, önceden planladığı gibi M. Aurelius Claudius Gothicus (M.S. 268-270) imparator ilan edilmiştir. İmparator, öncelikle batıda Postumus'u ortadan kaldırmış ve sonra doğuda Gothlar üzerine seferler düzenlemiştir. Gothlar, kendilerine yerleşecek yer aramak için aileleriyle birlikte yürüyüşe geçmişlerdir. Ancak imparatorun yaptığı ciddi hazırlıklar ile Gothların pek çoğu yok edilmişlerdir.¹⁷¹ Claudius döneminin en büyük başarısı da Gothlara karşı kazanılan zaferdir. Bu başarı ile Claudius, Gothicus ünvanını almıştır.¹⁷² İmparator Cladius, bu dönemlerde Kapadokya eyaletinde de en büyük tehlikelerden birisi olan veba hastalığına yakalanmış ve hayatını kaybetmiştir.¹⁷³

¹⁶⁶ Özsait, "a. g. m", s. 395.

¹⁶⁷ Kaya, a. g. e., s. 184.

¹⁶⁸ Boak, a. g. e., s. 312-313.

¹⁶⁹ Magie, a. g. e., s. 716.

¹⁷⁰ Jones, a. g. e., s. 3.

¹⁷¹ Özsait, "a. g. m", s. 396.

¹⁷² Boak, a. g. e., s. 312-313.

¹⁷³ Oktay Akşit, **Roma İmparatorluk Tarihi (M.S. 193-395)**, İstanbul 1970, s. 161.

1.3.4. L. Domitius Aurelianus (M.S. 270-275) Dönemi ve Zenobia Mücadelesi

İmparator Cladius M.S. 270 yılında ölünce yerine kardeşi Quintillus geçmiş ancak birkaç aylık saltanattan sonra idam edilmiştir. Tahta geçen İmparator Domitius Aurelianus (M.S. 270-275) döneminde, batıda Gallia İmparatorluğu doğuda ise Palmyra İmparatorluğu hala imparatorluğun birliğini ihlal ediyordu.¹⁷⁴

Kraliçe Zenobia ve oğlu Vabalathus M.S. 271 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bundan sonra Vabalathus otoritesini Mısır ve Anadolu'nun büyük bir kısmına yayacaktır.¹⁷⁵ Anadolu içlerine kadar genişleyerek M.S. 270'li yılların başında Kapadokya'yı ele geçiren Zenobia, Bithynia'ya kadar ilerlemiş ancak başarılı olamamıştır. M.S. 271 yılında İmparator L. Domitius Aurelianus (M.S. 270-275), Gothları yenerek Zenobia'ya karşı sefere çıkmış ve Kapadokya'ya geçmiştir. Ancak Kapadokya bölgesindeki merkezlerden biri olan Tyana şehri, İmparatora ihanet ederek kapılarını kapamış ve imparator şehri ele geçirip şehrin tüm halkını katletmiştir.¹⁷⁶ Ancak R. J. Abraham, İmparator Aurelianus'un “ *Bu şehirde bir köpek bile hayatta kalmayacak!*” diye bağırdığını ancak böyle bir katliam yaşanmadığını belirtmektedir.¹⁷⁷ D. Magie ise, Abraham'ı onaylar nitelikte İmparator Aurelianus'un mukavemet gösteren Tyana şehrine ceza vermediğini belirtmektedir. Suriye'de yaşanan iki büyük savaşı da Roma ordusu kazanmış ve Zenobia ile ordusunun arta kalanı Palmyra'da inzivaya çekilmiştir. Kraliçe, Fırat'a ulaştığı zaman onu yakalamak için gönderilen bir Romalı asker tarafından esir edilmiştir.¹⁷⁸

Palmyralılar karşısındaki zaferden sonra Roma'da çıkan karışıklıklar ve iktidar mücadelesi Aurelianus'un sonunu getirmiştir. Aurelianus, M.S. 275 yılı Eylül ayında kendi adamları tarafından öldürülmüştür. Kendisinden sonra Senatörler, Marcus Cladius Tacitus'u (M.S. 275-276) imparator olarak seçmişlerdir.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Akşit, a. g. e., s. 165-167.

¹⁷⁵ Boak, a. g. e., s. 312-313.

¹⁷⁶ Kaya, a. g. e., s. 184; Boak, a. g. e., s. 312-313.

¹⁷⁷ Roshan James Abraham, “*Magic and Religious Authority in Philostratus' Life of Apollonius of Tyana,*”? 2009, s. 1.

¹⁷⁸ Magie, a. g. e., s. 717.

¹⁷⁹ Scarre (a), a. g. e., s. 189; Magie, a. g. e., s. 718.

1.3.5. M. Claudius Tacitus (M.S. 275-276) Dönemi

İmparator olarak seçilen Tacitus (M.S. 275-276) M.S. 276 yılında Sasani savaşı için Doğu'ya gitmiş, Gothlara karşı da başarılar elde etmiştir.¹⁸⁰ İmparator Tacitus (M.S. 275-276), Goth istilasını Kilikya, Galatya, Pontus ve Kapadokya aracılığıyla durdurmuştur.¹⁸¹ Tacitus'un kısa süren saltanatı sırasında Anadolu'da Herullar'ın istilası baş göstermiştir. Herullar, Pontus'dan Kilikya'ya kadar her yeri kasıp kavurmuştur. Tacitus, Kapadokya'nın merkez şehirlerinden biri olan Tyana'da isyancılara karşı sefer yaptığı esnada,¹⁸² yalnızca 6 aylık hâkimiyetten sonra öldürülmüştür.¹⁸³ Bir görüşe göreyse doğuya ilerleyen Tacitus, Kapadokya'ya uğradığında hastalanıp ölmüştür.¹⁸⁴ Bu olay karşısında Tacitus'un üvey kardeşi Florianus, Erullar'a karşı elde ettiği başarısından dolayı imparatorluk iddiasında bulunmuş ve ülkenin batı kısmı tarafından kabul görmüştür. Ancak Suriye ve Mısır'daki askerler de Marcus Aurelius Probus'u imparator olarak seçmişlerdir. Tarsus yakınlarına geldiklerinde ise Florianus kendi askerleri tarafından öldürülmüştür. Probus'un ilk işi de Anadolu'daki barbar isyancıları temizlemek olmuştur.¹⁸⁵

1.3.6. M. Aurelius Probus (M.S. 276-282) ve M. Aurelius Carus (M.S. 282-283) Dönemi

Marcus Aurelius Probus (M.S. 276-282), imparator olduktan sonra Sasani Kralı II. Behram (M.S. 276-293) Roma devleti ile savaşmayı düşündüyse de Probus'un faaliyetleri ve cesareti karşısında barış yoluna dönmüştür. Romalılar ise yaşadığı iç ihtilaflar nedeniyle Sasanilere karşı bir harekette bulunmamıştır.¹⁸⁶ Probus, saltanatının ilerleyen yıllarında Sasanilere karşı bir sefer hazırlığındayken onun yönetimine karşı hoşnut olmayan askerler tarafından öldürülmüştür.¹⁸⁷

¹⁸⁰ Baydur 1998, **a. g. e.**, s. 86.

¹⁸¹ John Drinkwater, "Maximinus to Diocletian and the Crisis", **The Cambridge Ancient History**, (Second Edition), Vol. XII, 2007 New York, s. 54; Wheeler, "a. g. m"., s. 254.

¹⁸² Magie, **a. g. e.**, s. 720.

¹⁸³ Gibbon (a), **a. g. e.**, s. 244; Scarre (a), **a. g. e.**, s. 189.

¹⁸⁴ Lesley Adkins & Roy A. Adkins, **Handbook to Life in Ancient Rome**, New York 2004, s. 29.

¹⁸⁵ Magie, **a. g. e.**, s. 720.

¹⁸⁶ Farr, **a. g. e.**, s. 282.

¹⁸⁷ Akşit, **a. g. e.**, s. 187.

Probus'un yerine geçirilen M. Aurelius Carus (M.S. 282-283), oğlu Carinus'a ülkenin batı kısmının yönetimini bırakarak küçük oğlu Numerian ile doğu seferine çıkmıştır.¹⁸⁸ Sasani Kralı Vahram, bu sırada kardeşinin isyanı ile karşılaşmış ve Roma ordusu Sasanilerin başkentini ele geçirerek bütün Mezopotamya'yı Roma hâkimiyetine almıştır.¹⁸⁹ M.S. 283 yılında Sasanilerin batıdaki başkenti Ktesiphon'a giren Carus, Roma-Sasani savaşlarında yeni bir safha başlatmıştır.¹⁹⁰

Carus kısa hükümdarlığı süresince bazı önemli kararlar almıştır. Bu kararlar arasında, herhangi bir vali tarafından yasal miktardan daha fazla vergi alınamayacağı gibi adaletin tesisinde önemli bir yere sahip kararlar bulunmaktadır. Carus, vergilerden kaçmak için ne yaşlılığın ne çok çocuk sahibi olmanın bahane olamayacağını hatta imparatorluk *procuratorları*'nın bile resmi rütbesine rağmen kanunlara uymaları gerektiği emrini vermiştir.¹⁹¹

Carus'un ölümünden sonra varisi, *caesar* ünvanlı iki oğlu olmuştur. Carus'un oğullarından birisi doğuda, diğeri batıda mukavemet görmeden tahta geçmişler ve Sasani savaşları da sona erdirilmiştir. Ancak babasıyla birlikte çıktığı doğu seferinden orduyla geri dönen Numerianus, yolda hayatını kaybetmiştir.¹⁹² Bunun üzerine ordu, Diocletianus'u M.S. 284 yılı Eylül ayında imparator ilan etmiştir. Böylece Diocletianus ile birlikte Roma tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.¹⁹³

1.3.7. Diocletianus (M.S. 284-305) Dönemi, Tetrarkhia ve Kapadokya Eyaleti'nin Bölünmesi

Diocletianus (M.S. 284-305) imparator seçildikten sonra, batının *caesar*'ı olan Carinius ile M.S. 285 yılında savaşmış ve bu savaşta Carinius hayatını kaybetmiştir.¹⁹⁴ Diocletianus M.S. 284 yılında Roma imparatoru olduğunda Roma'nın tüm kurumları çökmüş durumdadır. Bu nedenle Diocletianus, siyasal ve sosyal reformlar yapmak zorunda kalmış ve ilk olarak siyasal reformlardan

¹⁸⁸ Magie, a. g. e., s. 721.

¹⁸⁹ Boak, a. g. e., s. 314.

¹⁹⁰ Grousset, a. g. e., s. 112.

¹⁹¹ Magie, a. g. e., s. 722.

¹⁹² Akşit, a. g. e., s. 191-208.

¹⁹³ Boak, a. g. e., s. 263.

¹⁹⁴ Akşit, a. g. e., s. 210.

başlamıştır.¹⁹⁵ M.S. 286 yılında Balkan kumandanı olan Maximianus'u *augustus* olarak atamıştır. M.S. 293 yılında ise, iki önemli kumandanı Constantius ve Galerius'u *Caesar* olarak yönetime katmış ve *augustus*ların varisleri olarak belirlemiştir. Böylece *Tetrarkhia* yani dördü yönetim uygulamasına geçilmiştir. Bu yönetim şeklinde imparatorluk yine tek bir siyasi varlıktır ve paylaştırılan şey ise sadece yetkililerdir. Bu paylaşım neticesinde Diocletianus Doğu'yu, Maximianus İtalya ve Afrika'yı, Galerius ile Constantius da Tuna eyaletleri ile Britanya ve Galya'nın idaresini ele almışlardır.¹⁹⁶

İdari anlamdaki yetki paylaşımının ardından Diocletianus, eyaletleri daha küçük parçalara ayırarak 12 *dioicesis* altında birleştirmiştir. Her bir eyaletin başına bir sivil vali ile bir *dux* (komutan) atamıştır. Bunun dışında Anadolu eyaletlerini *Dioicesis Asiana*, *Dioicesis Pontus* ve *Dioicesis Orientis* olarak üç ayrı grupta düzenlemiştir.¹⁹⁷ Diocletianus bu düzenlemeler sırasında Kapadokya eyaletini iki kısma ayırmış ve yalnızca eyaletin batıda kalan kısmına Kapadokya denilmeye devam edilmiştir.¹⁹⁸ M.S. ilk üç yüzyıl boyunca Roma'nın bir eyaleti olarak kuzeyde Karadeniz, güneyde Toros dağları, doğuda Fırat nehri ve batıda Kızılırmak ile çevrelenen Kapadokya'nın sınırları, Diocletianus'un düzenlemeleriyle bir kez daha değişmiş oluyordu. İmparator Diocletianus, M.S. III. yüzyılın sonunda son derece büyük olan bu eyaleti dört küçük eyalete bölmüştür. Bunlara Heleno-pontus (Dipontus), Pontus Polemoniacus, Küçük Armenia ve sonuncu olarak eski ismini koruyan Kapadokya adları verilmiştir. Bu yeni düzenlemeyle Kapadokya, dört eyaletten en büyüğü olmuştur. M.S. IV. yüzyılda ise Diocletianus Kapadokya eyaletini üç eyalete bölmüştür. Bunlar Kapadokya I, Kapadokya II ve Armenia II (Armenia I, Küçük Armenia'nın eyaleti olmuştur) adlarını almışlardır. Ancak bu M.S. IV. yüzyıl bölünmeleri, aynı anda olmayıp iki safhadan oluşmuştur. Safhalardan biri, Valens'in M.S. 371/72 yılında bölünmeyi gerçekleştirdiği kısımdır. Armenia II isminin günümüze ulaşan eserlerde M.S. 386 yılına kadar bahsi geçmese de bu ismin Valens'in M.S. 371/72 yılında Kapadokya I ve II'yi düzenlemesinden önce varolduğu görülür. M.S. 312 veya 325 yılları gibi Armenia II'nin Kapadokya I ve Kapadokya II'den (Diocletian eyaletinin doğu kısmına Arariathia da dahil, Komana

¹⁹⁵ Rostovtzeff 1960, **a. g. e.**, s. 279.

¹⁹⁶ Freeman, **a. g. e.**, s. 554.

¹⁹⁷ Kaya, **a. g. e.**, s. 188.

¹⁹⁸ Jones 1998, **a. g. e.**, s. 64.

ve Melitene) bağımsız olduğu söylenebilir. M.S. IV. yüzyılda ilk safha olarak Diocletianus'un oluşturduğu Kapadokya eyaletine, boydan boya bir hat çizilerek ulaşılmıştır. İkinci safhada ise; Kapadokya eyaleti, Armenia II'den kesilmiştir. Diocletianus'un şekillendirdiği Kapadokya eyaletinden kalan kısımda, enlemsel bir hat çizilerek Kapadokya I, Kapadokya II'den ayrılmıştır. Toros Dağları'nın Kilikya Kapıları yanındaki Podandus denilen bir yere Caesareia *curialinden*¹⁹⁹ önemli sayıda bir kaydırma yapılmıştır. Armenia II'nin oluşumu ve eski Caesareia *curialinin* şehirlere aktarılması, diğer idari değişikliklerde olduğu gibi çeşitli zorluklar meydana getirmiştir.²⁰⁰

Diocletianus, imparatorluğun birliğini sağlamak için Roma'nın geleneksel dinine önem vermiş ve tüm Romalılardan pagan tanrılarına tapınmalarını istemiştir. Yayınladığı emirnameler ile Hıristiyan ibadethanelerini yaktıran Diocletianus, Hıristiyan olanları öldürmüştü hatta aslanlara yem olarak attırmıştır.²⁰¹ Pagan tapınaklarını canlandırmak için Anadolu'ya M.S. 312 yılında bir yolculuk yapan imparator, başlattığı Hıristiyan zulmünü M.S. 311 ile 313 yılları arasında aralıksız olarak sürdürmüştür.²⁰²

Doğu sınırında I. Şapur'un M.S. 272'deki ölümünden sonra Sasaniler, Mezopotamya ve Armenia'da kalmıştır. Fakat III. Tiridates, Diocletianus tarafından idare edilmiş olup Narses'in Armenia ve Caucasus'taki Roma otoritesini tanımıştır.²⁰³

Diocletianus'un *caesar*'ı Galerius, Sasani tahtında bulunan Narses'in Armenia ve Mezopotamya'da genişlemesinden dolayı M.S. 296 yılında ona karşı bir sefere çıkmıştır. Diocletianus ve Galerius'un bu seferdeki başarısı ile Mezopotamya ve Armenia geri alınmış olup Narses ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. M.S. 1 Mayıs 305 yılında Diocletianus ve Maximianus, yirmi yıllık ortak bir yönetimden sonra resmi olarak yönetimden feragat etmişler ve emekli olmuşlardır. Onların yerine *augustus* olarak Galerius ve Constantius tahta geçmiştir.²⁰⁴

¹⁹⁹ Curial; kent soyluları içinde yer alan büyük aile birliğidir.

²⁰⁰ T. A. Kopecek,(a), “*Curial Displacements and Flight in Later Fourth Century Cappadocia*”, **Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte**, Bd. 23, H. 3 (3rd Qtr., 1974), s. 320- 322.

²⁰¹ Tekin 2012, **a. g. e.**, s. 289.

²⁰² Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 64.

²⁰³ Mitford 1980, “*a. g. m.*”, s. 1209.

²⁰⁴ Boak, **a. g. e.**, s. 381-383.

M.S. III. yüzyılın ortalarına doğru imparatorlukta yaşanan çöküntü artmıştır. Güçlü bir merkezi idarenin yokluğu, Senato'nun etkinliğini yitirmiş olması, ardı ardına başa geçen imparatorların ordunun elinde oyuncak olması ve her geçen gün artan Goth'ların baskısı bu çöküntüyü daha da artırmıştır.²⁰⁵ Bu yüzyılda Kapadokya eyaleti üzerindeki imparatorluk etkisi belirgin bir gerileme yaşamıştır. Bunun temel sebebi ise; Sasani İmparatoru I. Şapur'un M.S. 251-252 yıllarında Armenia, Suriye ve Kapadokya'yı işgal etmiş olmasıydı. Takip eden yıllarda ise Kapadokya eyaleti ve civar eyaletler, Sasani ve Roma arasında bir savaş alanı haline gelmiştir. Yaşanan bu savaşlar esnasında Hıristiyanlığa karşı Roma'nın uygulanan zulüm politikalarıyla aradaki bağ daha da azalacaktır.²⁰⁶

1.3.8. II. Tetrarkhia Dönemi

II. *Tetrarkhia* döneminde Constantius Gallia, Britanya ve İspanya'yı; Severus İtalya, Afrika ve Pannonia'yı almıştı. Doğu'da Maximinus; Mısır'ı ve kuzeyde Toros'lara kadar olan eyaletleri idare ediyordu. Galerius ise; Asya'nın geri kalan kısmını, Yunanistan ve Doğu Illyricum'u almıştı. Ancak Constantius M.S. 306 yılında bir yıllık bir saltanattan sonra ölmüştür. Constantius'un oğlu Constantinus (M.S. 307-337), babasından sonra *caesar* olmak istemiştir. Ancak onun bu isteği kabul edilmemiştir. Bu sırada Maxentius (M.S. 306-312), Roma ve Güney İtalya'da imparator ilan edilmiştir. Milano'da ise Constantius'un yerine geçirilen II. Severus (M.S. 306-307) vardı. Ancak Maximinus yaşanan taht kavgasından dolayı II. Severus'u öldürtmüştür.²⁰⁷ M.S. 311 yılında ise Galerius'un ölümü üzerine, Licinius ülkenin doğusunun idaresini üstlenmiştir. Constantinus M.S. 312 yılında İtalya'yı istila edip Milvius Köprüsü Savaşı'nda Maxentius'u yenilgiye uğratarak öldürmüştür.²⁰⁸ İkinci *tetrarkhia* dönemi oldukça çekişmeli bir hal almış ve yoğun taht kavgalarına sahne olmuştur. Her gün biri devrilen *caesar*ların yerini yenisi almıştır.

Roma'da problemler devam ederken Doğu'da da sorunlar sürmekteydi. Doğu'nun *agustus*'u Galerius (M.S. 305-311) döneminde, Sasani Kralı Narses ile

²⁰⁵ Baydur 1998, a. g. e., s. 75.

²⁰⁶ Matthew Bunson, *Encyclopedia of the Roman Empire*, New York 2002, s. 94.

²⁰⁷ Akşit, a. g. e., s. 241-248.

²⁰⁸ Tekin 2012, a. g. e., s. 293-294.

Antiocheia yakınında iki kez karşılaşmış ancak Galerius yenilerek kaçmıştır. Aldığı yedek kuvvetlerle geri dönen Galerius, Narses'i yenerek onun hazinelerini, kız kardeşini, kraliçesini, cariyelerini ve çocuklarını ele geçirmiştir.²⁰⁹ Bu başarıdan sonra Galerius, M.S. 311 yılında hastalanarak ölmüştür.²¹⁰

1.3.9. Constantinus (M.S 307-337) ve Licinius (M.S. 308-324) Dönemi

Constantinus (M.S. 307-337) ve Licinius (M.S. 308-324) yukarıda bahsettiğimiz iktidar kavgasından çıkan iki *augustus* olmuşlardı. Constantinus batının *augustus*'u, Licinius ise Balkanlar ve Doğu'nun *augustus*'u olmuştur.

"Roma İmparatorluğu'nun Dini Politikası, Kapadokya Eyaletindeki Hıristiyanlık Dini ve Kapadokya Bölgesinin Önemli Şehirleri" bölümü altında ele alacağımız Hıristiyanlık konusunda, iki *augustus* M.S. 313 yılında bir *edictum* (Milano Fermanı) ile imparatorluktaki Hıristiyan ve Paganlara din ve vicdan özgürlüğü tanımıştır.²¹¹ Bu emirname ile Hıristiyanlara, dinlerini uygulama hakkı tanınmıştır. Roma, bu emirnameyi Hıristiyanların desteğini sağlamak amacıyla yayınlamakla gelecekte devlet dini olarak açıkça Hıristiyanlığı işaret etmiştir.²¹² Constantinus, Hıristiyanlık içerisindeki ayrılıkları gidermek için M.S. 325 yılında İznik'te bir konsül toplayarak bu sorunu çözmeye çalışmıştır.²¹³

İki *agustus*'un uyumlu süreçleri fazla sürmemiş Constantinus kayınbiraderi Bassianus'u *caesar* olarak atayınca Licinius ile arasındaki sürtüşme daha da şiddetlenmiştir. Bunun üzerine Constantinus, M.S. 316 yılında Balkanlar'ı istila ederek Licinius'u saf dışı bırakmak istemiştir. M.S. 317 yılında Sofya'da bir anlaşma yapılmış ancak bu anlaşmanın etkisi uzun sürmemiştir. Licinius'un Hıristiyanlara karşı sert tutumu Constantinus için bardağı taşıran son damla olmuştur. Constantinus, M.S. 324 yılında Licinius'u yenmiş ve M.S. 325 yılında Licinius'u öldürterek imparatorluğun tek hâkimi olmuştur.²¹⁴

²⁰⁹ Farr, a. g. e., s. 282-283.

²¹⁰ Akşit, a. g. e., s. 253.

²¹¹ Anthony Meredith, *The Cappadocians*, New York 1995, s. 1; Mitchell 1993, a. g. e., s. 64.

²¹² Boak, a. g. e., s. 384.

²¹³ Meredith 1995, a. g. e., s. 102.

²¹⁴ Akşit, a. g. e., s. 263-270.

Constantinus, Gothlar, Allamanlar ve Sarmatlar ile savaşmıştır. En son planı ise Sasanileri kesin bir yenilgiye uğratarak bölgede Roma egemenliğini kurmak olmuştur. Hatta bunun yanında Sasanileri Hıristiyanlaştırmak da istemiştir. Ancak doğu seferine çıkamadan hastalanmış ve M.S. 337 yılında Nikomedeia yakınındaki Ankyrona'da ölmüştür. Ölmeden önce Nikomedeia piskoposu Eusebius tarafından vaftiz edildiği söylenmektedir.²¹⁵ Eusebius biraz da yanlı bir abartı ile Constantinus'dan tanrının bahsettiği ilk Hıristiyan imparator olarak bahsetmektedir.²¹⁶ Constantinus dönemi hiç kuşkusuz her anlamda yenilenme ve değişme dönemi olmuştur. Constantinus'un en önemli icraatlarından birisi, imparatorluğun başkentini Roma'dan Byzantion'a taşıması ve kentin adını *Constantinopolis* olarak belirlemesi olmuştur. Bu dönemde din, yönetim, ekonomi ve ordu alanlarında pek çok değişiklik yapılmıştır. Bu icraatlar çalışmamızın ilgili konu başlıklarında ele alınacaktır.

1.3.10. II. Constantinus (M.S.337-340), Constans (M.S. 337-350) ve II. Constanstius (M.S. 337-361) Dönemleri

Constantinus döneminden sonra geriye oğulları; II. Constantinus (M.S.337-340), Constans (M.S. 337-350) ve II. Constantius (M.S. 337-361) kalmıştır. Ülke yönetiminin M.S. 337 yılındaki yönetim durumu ise şöyledir: II. Constantinus (M.S. 337-340) Britanya, Galya ve Illyricum'u; Constans (M.S. 337-350) İtalya, Pannonia ve Afrika'yı ve II. Constantius (M.S. 337-361) Anadolu, Suriye ve Mısır'ı almıştır. Ancak M.S. 340 yılında Constans, II. Constantinus'u yenilgiye uğratmış ve savaşta öldürülmüştür. Onun yetki alanı ise ikiye bölünmüş ve bu şekilde on yıl idare edilmiştir. Ancak bu süreç içerisinde M.S. 337 yıllarında Goth isyanları yaşanmıştır.²¹⁷

M.S. 337-340 yılları arasında Sasani tehlikesine karşı Melitene'den (Malatya) başlayarak kuzey yollarının elden geçirilip tamir edildiğini görmekteyiz. Çünkü II.

²¹⁵ Tekin 2012, a. g. e., s. 296.

²¹⁶ Jones 1965, a. g. e., s. 2.

²¹⁷ Noel Lenski, "Basil and the Isaurian Uprising of A.D. 375" *Phoenix*, Vol. 53, No. 3/4 (Autumn-Winter,1999), s. 317.

Şapur Armenia'yı yeniden ele geçirmiş Constantinus ise, onun yeğeni Hannibalianus'a Armenia ve çevre ülkelerin kralı olarak taç giydirmiştir.²¹⁸

M.S. 350-360 yılları arasında ise; II. Constantius (M.S. 337-361) tek imparator olmuş ve bu dönemde de Sasani İmparatoru II. Şapur ile mücadele etmiştir.²¹⁹ Bu mücadele, Sasanilerin kırk yıllık barışı bozarak Roma topraklarına girmesiyle başlamıştır. II. Constantius, bir doğu seferi düzenlemiş ancak büyük bir başarı elde edilememiştir. Bunun yanında Sasaniler, her geçen gün daha fazla Roma toprağını istila etmiştir. II. Constantius'a M.S. 358 yılında elçiler gönderen II. Şapur, atalarının Makedonia'da Strymon Irmağı'na kadar olan alana sahip olduklarını belirtip Sasanilerden hile ile alınan Armenia ve Mezopotamya eyaletlerinin kendisine bırakılması gerektiğini bildirmiştir. II. Constantius, II. Şapur'un bu isteğine olumsuz yanıt vermiştir. Bunun üzerine II. Şapur, Mezopotamya'yı işgal edip M.S. 359 yılında Amida'yı (Diyarbakır) düşürerek halkın büyük bir kısmını katletmiştir.²²⁰ II. Constantius Kapadokya'da Caisareia (Kayseri) şehrinde konaklamıştır. Çünkü burası A. Marcellinus'un bildirdiğine göre iyi bir konuma sahipti ve yoğun nüfuslu bir şehirdi. Eski adıyla Mazaka, Argaeus (Erciyes) dağının eteklerindedeydi.²²¹ II. Constantius, M.S. 360 yılında Caesareia'da konakladığı süre içerisinde Armenia Kralı II. Arşag ile görüşerek Sasaniler karşısında Roma İmparatorluğu'na olan sadakatinin devamı konusunda bir görüşme yapmıştır.²²² II. Constantius, Mezopotamya'ya sefer hazırlığı yaparken Julianus'un *Agustus* ilan edildiğini öğrenmiştir. Yine de sefere çıkmış ancak Fırat boylarında Sasanileri göremeyerek geri dönmüştür.²²³ Savaş esnasında ordu için gerekli malzemeler ise Kapadokya Caesareia'sındaki üretimlerden karşılanmış ve diğer destek noktalarına buradan gönderilmiş olmalıdır.²²⁴ II. Constantinus, Julianus'un isyanını bastırmak için yola çıktığı sırada M.S. 361 yılında hayatını kaybetmiştir.²²⁵

²¹⁸ Mitford 1980, "a. g. m.", s. 1209.

²¹⁹ Boak, a. g. e., s. 388-389.

²²⁰ Özsait, a. g. e., s. 403-404.

²²¹ Ammianus Marcellinus, **The History**, (Trans.; John C. Rolfe), Vol. II, Cambridge, Massachusetts, London, 2000, s. 63.

²²² Grousset, a. g. e., s. 135.

²²³ Özsait, a. g. e., s. 403-404.

²²⁴ Frank Trombley, "Ammianus Marcellinus and Fourth-Century Warfare: A protector's approach to historical narrative", **The Late Roman World and its Historian**, (Ed.; Jan Willem Drijvers and David Hunt), London and New York 1999, s. 21.

²²⁵ Tekin 2012, a. g. e., s. 229.

1.3.11. Julianus (M.S. 361-363) ve Jovianus (M.S. 363-364) Dönemi

Julianus, babası ve birkaç yakını M.S. 337 yılında katledildikten sonra Constantinople'den alınarak bir imparatorluk toprağı olan Kapadokya Caesareia'sına gönderilmiştir.²²⁶ Julianus (M.S. 361-363) ve kardeşi Gallus, M.S. 340'lı yılların başında Kapadokya Caesareia'sının dışında, Erciyes Dağı'nın eteklerinde müstahkem bir villada siyasi inzivaya çekilerek yedi yıllarını geçirmişlerdir. Julianus oradayken şehrin hızla Hıristiyanlaşmasına tanık olma şansını yakalamıştır.²²⁷ Julianus ve Gallus burada kaldıkları süre içerisinde oruç tutmuş, dua etmiş, din adamları ve şehitlerin mezarları için yoksullara sadaka ve hediyeler dağıtmış ve en önemlisi de Caesarea'da görkemli bir anıt olan Aziz Mamas'ı dikmişlerdi. Ancak zamanla büyüyen iki prensin dine karşı yaklaşımları farklılaşmıştı. Gallus, Hıristiyanlığa yaklaşırken Julianus Hıristiyanlıktan uzaklaşmış ve Paganizm yandaşı olmuştu.²²⁸ Ancak bu ayrılık yaşanmadan önce Julianus ve Gallus birlikte St. Mammias adlı bir tapınağı kurmuşlardır. Bu tapınak, bu iki prens tarafından keşişler ve inzivaya çekilenlerle yönetilmiştir. Kapadokya bölgesinde inziva hayatını ciddi şekilde uygulayan keşişler ve bu keşişlerin etkisiyle Caesareia'da Hıristiyan nüfusu yoğunlaşmıştır.²²⁹

Caesareia başpiskoposu Caesareialı Basil ile İmparator Julianus Apostata (M.S. 361-363)'nin arası iyi değildi. N. Baydur'un aktardığına göre, İmparator, Caesareialı Basil'e bir mektup yazmış ve şöyle demiştir: *“Ben Kaisareia şehrine yürümekte iken senin bana 2000 altın yollamanı emrediyorum. Bu sırada ben henüz büyük yolda olacağım ve en kısa zamanda Pers'lere karşı savaşa gireceğim. Eğer bana boyun eğmezsen bütün Caisareia şehrini yıkacağım, bütün eski ve güzel binaları tahrip edeceğim, tapınak ve heykelleri onaracağım ki bütün dünyanın Roma imparatoruna boyun eğdiğine ve O'na hiçbir zaman isyan edilmemesi gerektiğine inandıracağım.”* Putperestliği savunan İmparator Julianus Hıristiyanlığı savunan Caesareialı Basil'i, Hıristiyan yapılarını tahrip edip putperestlik yapılarını onarmakla tehdit etmektedir. Caesareialı Basil'in imparator tarafından istenilen bu parayı ödeyip ödemediği ise bilinmemektedir.²³⁰ Julianus, M.S. 362 yılının yazında Caesareia'ya

²²⁶ Stephen Mitchell, *A History of the Later Roman Empire AD 284-641*, Oxford 2007, s. 74.

²²⁷ Mitchell 1993, *a. g. e.*, s. 89.

²²⁸ Edward Gibbon (b), *The Decline and Fall of the Roman Empire*, Vol. 2, London 1966, s. 41-42.

²²⁹ Texier 2002, *a. g. e.*, s. 62.

²³⁰ Baydur 1970, *a. g. e.*, s. 104.

intikamla dolu olarak dönmüş Anadolu'yu baştanbaşa geçerek Sasani seferi için Antiocheia'ya gitmiştir. Bu yolculuğu sırasında amaçlarından birisi, Hıristiyanlığı zayıflatarak putperestliği canlandırmak olmuştur. Julianus, Caesarea'da kaldığı süre içerisinde Talih Tapınağı'nın tahrip edilmesini bahane edip şehrin merkezi olmuş bazı semtleri listeden silerek bu şehrin Tibere tarafından verilen Caesaree adını kaldırmıştır. Julianus, şehre eski *Mazaka* adını iade edip ruhani liderleri valinin milis askerleri arasına kaydettirmiş ve diğer sakinleri köylerdeki gibi vergiye bağlamıştır.²³¹ Dönüş yolunda klişeleşmiş askeri güzergahtan bir sapma yaparak kutsal Pessinus'u ziyaret etmiştir.²³²

Julianus (M.S. 361-363) imparator olduktan sonra ilk iş olarak Hıristiyanlara karşı cephe alıp paganizmi canlandırmaya çalışmış ve bu yüzden Apostata (Dönme) lakabı ile anılmıştır. Hıristiyan modelinde bir pagan kilisesi kurmaya uğraşmıştır. Bunların yanında II. Constantinus'tan yarım kalmış bir Sasani seferi vardı. Julianus, M.S. 363 yılında bunu tamamlamak için sefere çıkmıştır. Ancak savaşın ortasında Julianus aldığı bir mızrak yarası ile hayatını kaybetmiştir. Ordusu ise savaşı devam ettirerek başarı kazanmaya çalışmıştır.²³³ Julianus'un ölümü üzerine ordu, Jovianus'u (M.S. 363-364) imparator ilan etmiş ve Jovianus ordunun geri kalan kısmını kurtarmak ve imparatorluğunu kabul ettirmek için Sasaniler ile aşağılayıcı bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre Roma; M.S. 298 yılında Tigris'in solunda kazandıkları yerleri, Nisibis ile birlikte Mezopotamya eyaletinin güneyini ve Armenia'yı Sasanilere bırakmıştır. Otuz yıllığına yapılan bu anlaşma sırasında, olası Hun saldırılarına karşı Kafkaslarda tahkimat yapılması için II. Şapur'a vergi ödenmesi de kabul edilmiştir.²³⁴ Jovianus, Toros Dağları'nın eteğinde Kapadokya eyaletinin Tyana (Kemerhisar) şehrinde batı ordusunun bağlılık yeminini kabul ederek rotayı Ancyra (Ankara)'ya çevirmiştir. Ancak bu güzergah üzerindeki Dadastana kasabasında²³⁵ konakladığı gecenin sabahında İmparator Jovianus yatağında ölü bulunmuştur. Ölümünün zehirli mantar yemekten ya da kalitesiz şarap içmekten kaynaklandığı düşünülmektedir.²³⁶

²³¹ Texier, **a. g. e.**, s. 62.

²³² Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 89.

²³³ Mitchell 2007, **a. g. e.**, s. 263; Boak, **a. g. e.**, s. 391-392; Akşit, **a. g. e.**, s. 315-317.

²³⁴ Özsait, **a. g. e.**, s. 404-405.

²³⁵ Dadastana; Ancyra ve Nice arasında eşit uzaklıkta yeri tam olarak bilinmeyen bir kasaba.

²³⁶ Gibbon (b), **a. g. e.**, s. 114.

1.3.12. Valens (364-378) ve Valentinianus (M.S. 364-375) Dönemleri

İmparatorluk yönetiminin Valentinianus (M.S.364-375) ve Valens (M.S. 364-378) arasındaki bölünmesi; Valentinianus Batı'nın yönetimini üzerine alırken Valens de Doğu'nun yönetimini üstlenmesi ile olmuştur.²³⁷

İmparator Valentinianus (M.S. 364-375) döneminde barbar işgalcilere karşı batı eyaletlerini korumak için sürekli bir mücadele yaşanmıştır.²³⁸ Valentinianus Hıristiyan olmasına rağmen paganlara hoşgörüsüyle yaklaşmıştır.²³⁹ Muhtemelen bu gelişmenin önemli bir sonucu, doğu eyalet mahkemelerinde Kapadokyalıların ortaya çıkarak çoğalmasdır.²⁴⁰

Valens, M.S. 365 yılı yazında ordusu ile birlikte Constantinople'den çıkarak Sasani sınırlarına doğru yola koyulmuş ve Kapadokya Caesareia'sında konaklamıştır. Valens, M.S. 365 yılında bir kararname yayınlarak piskoposları görevden alıp sürgün ederek yeni bir düzenleme yapmıştır.²⁴¹ M.S. 370 yılında tekrar Kapadokya'ya gelen Valens, buradan ordusuyla birlikte doğu sınırına geçmiştir. M.S. 369/370 yıllarında kurak geçen bir Kapadokya kışından geriye ürünsüz bir bölge kalmıştır. Caesareia piskoposu Caesareialı Basil tarafından yiyecek kıtlığını hafifletmek için gıda yardımı düzenlenmiştir. Bu yardım şüphesiz Caesareialı Basil'e kitlelerin desteğini kazandırmış onun piskoposluk tahtını sağlamlaştırmıştır. M.S. 371 yılında Valens, Caesareia'yı tekrar ziyaret etmiş ve M.S. 372 yılına kadar Caesareia'da kalmıştır.²⁴² Bu sırada düzenlenen *Epiphany* festivalinde Valens, Caesareia piskoposu Caesareialı Basil'in kilisesine girmek isteyince Basil bunu reddetmiştir. Bazı kaynaklarda Caesareialı Basil'in dik duruşu ile Kapadokya bölgesinin yapılan zulümlerden korunduğu bilgisi verilmektedir.²⁴³ İmparator ile Caesareialı Basil arasında yaşanan sürtüşmeye rağmen Caesareialı Basil,

²³⁷ John Matthews, **The Roman Empire of Ammianus**, London 1989, s. 190; Raymond Van Dam, (b) **Becoming Christian: The Conversion of Roman Cappadocia**, Philadelphia 2003, s. 27.

²³⁸ Boak, **a. g. e.**, s. 392.

²³⁹ Tekin 2012, **a. g. e.**, s. 301

²⁴⁰ Matthews, **a. g. e.**, s. 272.

²⁴¹ Lenski 2002, **a. g. e.**, s. 246.

²⁴² Noel Lenski, "*Chronology of Valens' Dealings With Persia and Armenia, 364-378 CE*", **Ammianus after Julian, The Reign of Valentinian and Valens in Books 26-31 of the Res Gestae**, (Ed.: J. Den Boeft, J.W. Drijvers, D. Den Hengst and H.C. Teitler), Leiden 2007, s. 109.

²⁴³ Lenski 2007, "*a. g. m.*", s. 253-255.

piskoposların vergi muafiyetini ve onun ünlü yeni *Basileias*'ı²⁴⁴ için imparatorluk toprağı elde etmiştir. İmparator Valens, Caesareialı Basil'e bazı güzel toprakları vermiştir. Çünkü Caesareialı Basil'in yönetiminde fakir ve muhtaçların bakımının yapılmasını istemiştir. Ancak imparator ile Caesareialı Basil arasında teolojik düşünce ayrılıklarını da göz önünde tutmak gerekmektedir.²⁴⁵ Ancak R. Van Dam'a göre Caesareialı Basil'in fakirler için yaptırdığı *Basileias*, aile mülkü olan toprağı yaptırmıştır. Caesareialı Basil bu tesiste; görkemli bir kilise, yol yorgunu ya da muhtaçlar için bir otel ve daha pek çok şey yaptırmıştır.²⁴⁶ İmparator ile Caesareialı Basil arasında yaşananlara rağmen Caesareialı Basil, Valens'in yardımcıları ile arkadaşça bir iletişim kurmuştur. Küçük Armenia'ya yeni bir piskopos atanana kadar burası Caesareialı Basil'e emanet edilmiştir.²⁴⁷

M.S. 377 yılında Gothlar, Trakya'yı tahrip etmiştir. Valens ise diğer yıl ordularını Armenia'dan alarak batıya göndermiştir. Bunu fırsat bilen II. Şapur, Armenia'yı tekrar istila etmiştir. Valens, hem Gothlar ile hem de Sasaniler ile başa çıkmak için beş tane *magistri militum* (askeri birlik) oluşturarak yeni bir sistem kurmuştur. M.S. 376 yılında sadece üç tane sınır savunma ordusu varken, bunun sayısı beşe çıkarılarak ikisi doğu sınırlarındaki problemleri çözmek için görevlendirilmiştir.²⁴⁸ Bundan sonra Valens, M.S. 365 yılında Antiocheia'ya gitmiş ancak Kapadokya Caesareiası'ndan öteye geçememiştir. Çünkü bu sırada Procopius isyan etmiş ve Valens batıya dönmek zorunda kalmıştır. Roma orduları bir yandan Gothlarla savaşırken diğer yandan Procopius'u M.S. 366 yılının Mayıs ayında yenilgiye uğratmıştır.²⁴⁹ İmparator Valens (M.S. 364-378), imparatorluk ordusunu doğuda görevlendirirken Gothlar da Aşağı Tuna'ya inmiştir. Bu sırada Sasaniler Armenia'yı bir Sasani eyaletine dönüştürmeye çalışmış ve bu yüzden Gothlar ile M.S. 369 yılında barış imzalanmıştır.²⁵⁰ Ancak Hunlar'ın batıya doğru hareketi ve Karadeniz kuzeyinde görünmeleriyle *Kavimler Göçü*'nün başlangıcı olmuştur.²⁵¹

²⁴⁴ Basileias; Caesareialı Basil'in, Caesareia şehrinin dışında, tıbbi bakım yapılan, konaklama yeri bulunan, hastalar, muhtaçlar, yaşlılar ve kimsesizlere yardım etmek için inşa ettirdiği bir yerdir.

²⁴⁵ Susan R. Holman, **The Hungry are Dying Beggars and Bishops in Roman Cappadocia**, Oxford 2001, s. 75.

²⁴⁶ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 50.

²⁴⁷ Lenski 2002, **a. g. e.**, s. 254.

²⁴⁸ Lenski 2002, **a. g. e.**, s. 362-363.

²⁴⁹ Lenski 2007, "*a. g. m.*", s. 97.

²⁵⁰ Boak, **a. g. e.**, s. 393.

²⁵¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 2007, s. 72.

M.S. 377 yılında Anadolu'dan çocuk rehineler alan Gothlar, M.S. 380 yılında Pontus çevresini tehdit etmeye devam etmiştir.²⁵² Hatta Gothlar arasında Hıristiyan olduklarına dair bir iddia bulunuyordu. Bu durumun en belirgin örneği; M.S. III. yüzyılda Gothlar tarafından esir edilen Kapadokya Hıristiyanlarının torunu olan Ulfilas'ın, imparatorluk himayesindeki Gothlar'a, M.S. 336 yılında piskopos olarak atanmasıydı.²⁵³

Kapadokya bölgesine çeşitli sebepler ile gelen imparatorlardan birisi olan Valens'in, Caesareia'ya M.S. 365, M.S. 370 başları, M.S. 370 sonları, M.S. 371 ve M.S. 378 yıllarında uğradığını tespit etmekteyiz.²⁵⁴ Aslında bu ziyaretlerinin sebebi, M.S. IV. yüzyılda Kapadokya eyaletinde nitelikli erkeklerin fazlasıyla bulunmasıydı. Erkekler ordu için gerekliydi. Bu yüzden Valens, Kapadokya ile iletişimde bulunuyordu.

Muhtemelen diğer bir sebepte; İdil-Kama sahasındaki Hunlar'ın bazı zümrelerinin, 373 yılında Doğu Anadolu'ya yaptıkları akınlardı.²⁵⁵

Valens, saltanatını daha da güçlendirmek için Kapadokya Caesaraia'sından *magister officiorum* olarak Sophronius'u görevlendirmişti. Sophronius'u takiben M.S. 369 yılında yine Caesareialı olan Aburgius göreve gelmişti. Valens'in sonraki *praetorian prefect'i* ise Modestus olmuştu.²⁵⁶ Valens bu ziyaretlerinden birisinde aşağıda ele alacağımız gibi, Kapadokya eyaletini ikiye bölmüş ve Kapadokya halkı için zor günler yaşanmıştır.

1.3.13. İmparator Valens (M.S. 364-378) ve Kapadokya Eyaleti'nin İkiye Ayrılması

Kapadokya eyaleti, M.S. 371/372 yıllarında İmparator Valens (M.S. 364-378) tarafından I. ve II. Kapadokya olarak iki eyalete bölünmüştür. (I. Kapadokya ve II. Kapadokya'nın sınırlarını görmek için Bkz. Ek III-IV). Caesareia, I. Kapadokya

²⁵² Holman, **a. g. e.**, s. 147.

²⁵³ Lenski 2002, **a. g. e.**, s. 119.

²⁵⁴ Lenski 2007, "*a. g. m*", s. 109.

²⁵⁵ Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara 1992, s. 17.

²⁵⁶ Lenski 2002, **a. g. e.**, s. 67.

kısımının başkenti olarak kalmıştır. Görünüşe göre; ilk başta Kilikya Kapıları'nın kuzeyinde kalan Podandus şehri, II. Kapadokya kısmının başkenti olmaya meyilliydi. Bunun için Valens, *Caesareia curiales*'nin büyük kısmını naklettirmişti. Ancak bu projeden hemen vazgeçilmiş ve Tyana (Kemerhisar) yeni eyaletin başkenti yapılmıştır.²⁵⁷ Caesareialı Basil, yeni başkent Tyana'nın metropolitan piskoposu ile çeşitli huzursuzluklar yaşamıştı. Bu huzursuzluğun temelinde ise öncelikli hedefi yani başpiskoposluk rekabeti yatıyordu.²⁵⁸ Valens'in Kapadokya eyaletini ikiye bölmesi hakkında pek çok görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri W. M. Ramsay'ın; Valens'in, Caesareialı Basil'in etki alanını küçültmek için Kapadokya eyaletini böldüğü görüşüdür.²⁵⁹ Bu fikri destekler yöndeki diğer bir görüş ise; C. Texier'den gelmektedir. Valens döneminde Caesareia şehri ve Kapadokya bölgesi imparatorun Aryanizm doktrinlerinin, yani Arius'un Teslis inancında "Baba" ile "Oğul"un eşitliğini kabul etmeyen teorisini yaymak için baskı ve katlimalarla karşı karşıya kalmıştır. Bölge kilisesinin metropoliti Caesareialı Basil ise Hıristiyanlığı, İznik Konsili'nin kabul ettiği prensiplerle yaymıştır. Texier'e göre; Caesareialı Basil'in inadını kırmayı başaramayan imparator, intikamını almak için tüm şehri ikiye bölerek Tyana'ya ikinci Kapadokya metropolitliği unvanını vermiştir. Valens, Ari mezhebini kabul etmiş olduğundan dolayı çok sayıda ruhani liderlik merkezlerini Arilere vermek isteyerek yeni bir düzenleme yapmıştır.²⁶⁰ A. H. M. Jones'e göreyse, Valens sadece Caesareialı Basil'in nüfuzunu kırmak ve onu incitmek isteseydi bunun çok daha kısa yolları vardı. Yani Valens Kapadokya'yı bunun için ayırmadı. Bu, Kapadokya'nın ayrılması dinle ilgili işler olmamalıdır anlamına gelmektedir. O zaman Valens'in amacının tüm imparatorluk topraklarını, Caesareia'yı ve eyaletin yarısını diğer valiye bırakıp ayrı bir valinin yönetimine vererek bölgenin kentleşmiş kısmını ayırmak olduğu söylenebilir. Valens II. Kapadokya'yı oluşturmak için, imparatorluk topraklarında tecrit edilmiş bir bölge olan Podandus'u (Pozanti) şimdilerde anlaşılabilir bir şehre dönüştürmeye çalışmıştır. Yani II. Kapadokya'yı sadece şehirlerden oluşan normal bir eyalet yapmak istemiştir. Başkent Caesareia'da toplanmış olan imparatorluk topraklarının kalanı, direkt olarak *comes rei privatae* veya sonra the *praepositus sacri cubiculi* olan *comes domorum* adlı özel bir otorite altına yerleştirmiştir. Aynı zamanda onlar eyalet valisi ile paralel yetkilere sahiptiler.

²⁵⁷ Jones 1998, a. g. e., s. 184.

²⁵⁸ Van Dam 2002, a. g. e., s. 32.

²⁵⁹ Ramsay 1960, a. g. e., s. 311-312.

²⁶⁰ Texier 2002, a. g. e., C. III, s. 62-63, 24.

Bu resmi görevli, ilk olarak eyaletin ayrılmasından birkaç yıl sonra, M.S. 379 tarihli bir yapıda bahsedildiği için önemlidir.²⁶¹ Comes domorum imparatorun özel mallarını idare ederken bir de maliye bürosunu yönetmekle sorumlu tutulmuştur.²⁶²

R. Van Dam, Valens'in eyalet yönetimi ve orada bulunan imparatorluk mülklerinin yönetimi hakkında endişe duyduğu için, Kapadokya eyaletinin doğu kısmını Eupherates (Fırat) Irmağı boyunca böldüğünü düşünmektedir.²⁶³ Aynı zamanda Caesareialı Basil'in bölgedeki potansiyel piskoposluk yetkilerini azaltmak istemiştir.²⁶⁴ Bu bölünmede, doğuda I. Kapadokya ve batıda II. Kapadokya olmak üzere iki küçük eyalet ortaya çıkmıştır. Yine bu bölünme, M.S. 1 Eylül 372 yılındaki vergi döngüsü ile denk gelmiş ve bu esnada nüfus sayımı da yapılmıştır. I. Kapadokya bölgesinde tek büyük şehir Caesareia'ydı. Burada pek çok imparatorluk mülkü ve çiftlikleri bulunmaktaydı. Bu yüzden Caesareia bu eyaletin başkenti olmaya devam etmiştir. Ancak dini yönetim sivil yönetimi takip ettiği için Caesareia piskoposu Caesareialı Basil, bağlı diğer şehir piskoposlarının metropolitan piskoposu olacaktı. Tüm diğer şehirler ise; diğer eyalet olan II. Kapadokya'nın olacaktı ve o zaman kendi başkentine ihtiyaç duyacaktı.²⁶⁵

Şimdi biz iki sivil eyaletin düzenlenmesini değerlendirmeye çalışacağız. Caesareia'dan başka tüm şehirler II. Kapadokya'ya aitti. II. Kapadokya'nın başkenti Tyana idi. Tyana haricinde Cybistra, Faustopolis, Colonia Archelais, Nazianzus, Nyssa ve Parnassus gibi önemli yerler vardı. Bunlardan başka Hierocles, II. Kapadokya'daki Sasima'dan ve I. Kapadokya'daki Therma'dan bahsetmektedir. Ancak Therma hatalıdır. Çünkü Therma ya bir şehir değildir ya da I. Kapadokya'da değildir. Deliller tahlil edildiğinde Therma'nın bir şehir değil imparatorluğun kaplıcası olduğu kanaatine varılmaktadır. Sasima, I. Kapadokya eyaletine ait olan merkez bölgeydi. Ancak dini organizasyonlar bakımından oraya en yakın olan Tyana'ya bağlıydı. Doara, Mocissus, Podandus I. Kapadokya eyaletindeydi. Doara, Caesareialı Basil tarafından oluşturulan piskoposluklardan biriydi ve Sasima'nın piskoposu olan Nazianzuslu Gregory tarafından kutsanmıştı. Podandus şehri ise çok tuhaf bir konumdaydı. Coğrafi olarak II. Kapadokya kısmında olsa da Hierocles

²⁶¹ Jones 1998, a. g. e., s. 185.

²⁶² Baydur 1970, a. g. e., s. 113.

²⁶³ Van Dam 2002, a. g. e., s. 28.

²⁶⁴ Van Dam (a), a. g. e., s. 163.

²⁶⁵ Van Dam 2002, a. g. e., s. 29.

tarafından I. Kapadokya'ya bağlanılmaktadır. Podandus bir piskoposluk değildir. Bu yüzden hiçbir konsülde de temsil edilmiyordu. Ancak bağlı olduğu yer, kanıtlara göre I. Kapadokya'dır.²⁶⁶

İmparator Valens, M.S. 372 yılında Caesareia da *prefect*'i olan Modestus'u ve imparatorluk mahkemesini ziyaret etmiştir. Sonrasında Podandus şehrini ziyaret etmiş ancak burayı eyalet başkenti veya bir şehir haline getirmemiştir. Podandus, imparatorluk topraklarının üzerinde bir yerleşme olarak kalmıştır. İmparator, II. Kapadokya'ya yeni başkent olarak Tyana'yı daha uygun bulmuştur Çünkü Tyana, yerel yönetim kuruluşlarına sahip yerel aristokratları *decurions* olarak hizmet etmekte ve Kilikya Kapıları gibi önemli yolların kavşağında bulunmaktaydı. Tyana, M.S. 365 yılında bölgesel bir piskopos konsülüne ev sahipliği yapmıştır. Tyana'da din ve dini oluşumlar kurulmuştur. Bu sebeplerden dolayı Valens'in ayırdığı eyaletlerden biri olan II. Kapadokya'nın başkenti Tyana olmuştur.²⁶⁷ (I. Kapadokya ve II. Kapadokya'nın şehir isimleri için Bkz. Ek V-VI)

Tyana, II. Kapadokya'nın başkenti yapıldıktan sonra Caesareialı Basil, Tyana piskoposu Anthimus ile mücadeleye başlamıştır. Bölgeyi nüfuzu altında tutabilmek için Caesareialı Basil, Sasimayı piskoposluk derecesine yükselterek dostu Nazianzuslu Gregory'i buraya piskopos olarak tayin etmiştir. Ancak Gregory'nin böyle kötü bir yerde yaşamak istememesi ve Anthimus'un da hükümetin yardımıyla güçlü bir muhalefet olması sebebiyle, bu durum gerçekleşmemiştir. Sasima, Tyana'ya bağlı kalmıştır. Anthimus bununla yetinmeyerek Sasima'nın yanındaki Limnai denilen kısmı da işgal etmiştir. Caesareialı Basil, Doara şehrinden de vazgeçmemiş orayı da piskoposluk mertebesine yükseltmiştir. Ancak bu şehirde de başarısız olmuştur. Doara şehri, Tyana piskoposluğuna bağlı kalmış ve piskoposunu Tyana metropoliti takdis etmiştir. Doara'nın günümüzdeki yeri tam olarak belirlenemese de Ramsay buranın Mucur ya da Hacıbektaş ilçeleri olduğu yönünde bilgi vermektedir.²⁶⁸ Caesareialı Basil azalan otoritesini ve etki alanını korumak için Nyssa (Nevşehir) *dioceses*'ini (piskoposluk bölgesi) meydana getirmiş ancak bir sonuca ulaşamamıştır.²⁶⁹ O dönemin uygulamasına uygun olarak sivil düzenlemeleri dini düzenlemeler takip etmiş ve Caesareialı Basil'in yetki alanının yarısını,

²⁶⁶ Jones 1998, a. g. e., s. 186-188.

²⁶⁷ Van Dam 2002, a. g. e., s. 33-34.

²⁶⁸ Ramsay 1960, a. g. e., s. 324-329.

²⁶⁹ Anthony Meredith, **Gregory of Nyssa**, London and New York 1999, s. 4.

Caesareialı Basil'in rakibi olan Tyanalı Anthimus almıştır. İki metropolitan arasında sert bir rekabet takip etmiştir. Bu metropolitanlardan her biri, piskoposları kendi tarafına çekmek için ikna etmeye çalışmıştır.²⁷⁰

Caesareialı Basil, Tyana şehir konsülüne sert bir şekilde yazdığı mektupta hem öğüt vermiş hem de birlik ve dayanışmanın öneminden bahsetmiştir. Ancak Tyana piskoposu Anthimus, önceden onun metropolitan'ı olduğu Caesareialı Basil ile dini ayrıcalıklar hakkında tartışmaya girmiştir. Hatta Anthimus ve onun "eşkiya çetesi" Caesareialı Basil'in yolunu kesmiştir. Yeni eyalette ve hatta Nazianzus'da Caesareialı Basil'in destekçileri bulunuyordu. Piskopos Anthimus ve onun bazı yardımcı piskoposları Büyük Gregory'i ve Nazianzuslu Gregory'i ziyaret etmiş ve Tyana yeni başkent olduğu için dini yargılama alanı hakkında konuşmuştur. Ancak Büyük Gregory en kıdemli ve en yaşlı piskoposlardan olmasının yanında Caesareialı Basil'in Caesareia metropolitan piskoposu olması için en büyük destekçisi olmuştur. Anthimus, Caesareialı Basil'e duydukları sadakati kendisine göstermeleri için Tyana halkını ikna etmeye çabalamıştır.²⁷¹ Yaşanan bu mücadelenin sonunda kilise, statüskosunu koruyarak sağlanan barış ile restore edilmiş, fakat sivil hükümet bunun farkına varmamıştır.²⁷²

M.S. 372 yılında İmparator Valens'in gerçekleştirdiği bölünmede, Caesareia *bouleutai*'si zorla yeni eyaletteki küçük bir şehir olan Podandus'a nakledilmiştir. Böylece geleneksel siyasi sınıfın gücü azalmış ve kilise ile piskoposların gücü artmıştır.²⁷³ Burada yerel aristokratların konsül üyesi ve yerel yönetim magistratları olarak hizmet etmesi için Valens ve mahkeme, Caesareia'dan bazı *decurions* (onbaşı)ları da transfer etmeye karar vermiştir. Bu bilinen bir uygulamadır. Bu uygulamayı önceki dönemlerde İmparator Julianus da başka bir bölge için kullanmıştır. Yapılan *decurions* transferinde esirler gibi uzağa götürülen şehrin en iyi adamları da bulunuyordu. Bu transfere kaçarak tepki veren *decurions*lar da vardı. Yaşanan bu transferden dolayı insanlar, Podandus'u "tüm dünyanın girdabı" olarak tanımlıyordu. Transfer edilen *decurions*lar rütbesini kaybetmiyor ve onların Caesareia'daki prestiji karşısında daha az rakipleri kalıyordu. Ancak burada önemli

²⁷⁰ Jones 1998, a. g. e., s. 184.

²⁷¹ Van Dam 2002, a. g. e., s. 35.

²⁷² Jones 1998, a. g. e., s. 184.

²⁷³ Mitchell 1993, a. g. e., s. 77-78.

bir konu bulunuyordu. Bunlar imparatorluk ve şehir yönetimi finansmanıydı.²⁷⁴ Muhtemelen bu transfer döneminde Podandus, bir sürgün olarak görülüyordu. İnsanlar buraya gönderilince toprağından, yakınlarından, dostlarından ayrılıyor ve beklenenden çok daha kötüsüne maruz kalıyorlardı.

Podandus şehrindeki olayların yanında Caesareia'daki durum da iç açıcı değildi. Çünkü bu sırada sözde görevli olan *negotiatores*'ler öngörülen altın miktarını yükseltmiş ve vergi ödeme sınırını aşmışlardı. Bunun yanında tüm politik organlar ve yerel yönetim çökmüştü. Şehirdeki yerleşim birimleri sivil liderlerin üzerindeki umutsuzluktan dolayı terk edilmişti.²⁷⁵ Caesareia *curial* sınıfı da yeni oluşturulan şehirlere gönderilmiş ve Caesareia'da bir kaos yaşanmıştır. Caesareialı Basil, Kapadokya'nın ayrılmasında yaşanan sıkıntılardan dolayı yurttaşlarına yardım etmeye çalışmıştır. Caesareia *curial*inde yaşanan yokluktan dolayı eyalet valisi emekli olunca yaşlı bir *curial* üyesini tekrar göreve getirmeyi denemiştir. Bu durum karşısında Caesareialı Basil, bu kişi adına valiye uzun bir mektup yazmıştır. Hem bu mektup hem de eyaletin ayrılmasına karşı gösterdiği vatansever çabalarının başarısız olması, *curial* üyelerini ve Caesareialı Basil'i üzmüştür. M.S. 372 yılında *curial* lideri kalmamasından dolayı bu sınıf, işlev yapamaz hale gelmiştir. Bu durum daha da kritikleşmiştir. *Pleb*²⁷⁶ sınıfından zorla alınan vergiler de imparatorluk sorunlarına çare olmamıştır. İmparatorluğun misilleme yapması ile Caesareialı Basil'in yurtseverlik onuru zedelenmiştir. Caesareialı Basil ilk olarak, o şehirdeki tüm gönüllülerin katılımını teşvik etmiştir. İkincisi, mallarını geri almak için şehri terk eden şehir *curial*inin üzerine özel bir baskı uygulamıştır. Son olarakta gecikmiş vergiler için *compulsor*'a²⁷⁷ bir mektup yazarak ödeme zamanını uzatmasını istemiştir. Ancak sonuç değişmemiştir.²⁷⁸

M.S. 372 civarında, İmparator Valens'in Anadolu gezisinde Caesareia'da bir kez daha konakladığını görüyoruz. Valens, Caesareialı Basil'in Ortodoksluğa destek vermesinin ve Arian'ın inancını onaylamasının önüne geçmek istemiştir. Ancak Valens, Caesareialı Basil ile öfkeli ve sınırlı bir şekilde uzun bir görüşme yapmış ve sonra hiç kimsenin Caesareialı Basil gibi yüzüstüce ona hitap etmediğini söylemiştir.

²⁷⁴ Van Dam 2002, a. g. e., s. 30.

²⁷⁵ Kopecek (a), "a. g. m.", s. 324-325.

²⁷⁶ Pleb; Roma Cumhuriyet dönemi sonrasında aşağı halk tabakasına verilen isim olmuştur.

²⁷⁷ Compulsor; Roma İmparatorluğu'nda, vergi toplayan görevlidir.

²⁷⁸ Kopecek (b), "a. g. m"., s. 300.

Caesareialı Basil, bu tartışmada Caesareia'nın piskoposluğunu kaybetmiştir. Yerine onun eski rakibi Eusebius geçmiştir. Böylece Kapadokya kilise hiyerarşisinde daha fazla rahatsızlık oluşmuştur. S. Mitchell, Nazianzuslu Gregory'den eyaletin bölünmesiyle ilgili; iki rakip piskopos arasındaki toprağın hiçbirine ait olmadığını, eyaletin bölünmesiyle korkunç kavgaların yaşanmasına fırsat verdiğini, aslında bunun bir kontrol isteği olduğunu, bu kontrolün vergilerin ve bağışların kontrolü olduğunu aktarmaktadır.²⁷⁹ Diğer önemli konu ise; rütbelere arasındaki rekabetti. Çünkü rütbeyle ilgili olarak destek alınmıyordu.²⁸⁰

M.S. 380'li yıllarda Caesareia piskoposu Helladius ve Tyana piskoposu Theodorus idi. Helladius'un piskoposluğunun ilk birkaç yılı içinde Kapadokya tek bir parça olacak şekilde birleştirilmişti. Helladius ise tekrar tek başkent piskoposu olmuştu. İmparator Theodosius, M.S. 381 yılında iki küçük eyaleti yenilemiş ve Theodorus metropolitan piskopos olmuştur. Bu kez de Caesareialı Basil'in çok daha önce gösterdiği kızgınlık ve tepkiyi Helladius göstermiştir. Nazianzus artık Helladius'un eyaletinde olmasa bile işlerine karışmaya devam etmiştir. Helladius ve Theodorus arasındaki bu kavga efsanevi hale gelmiştir.²⁸¹

Eyalet boyutlarının küçültülerek eyalet sayısının artırılması, İmparator Diocletianus (M.S. 284-305) tarafından başlatılan bir politikaydı. Ancak bu politika M.S. IV.-V. yüzyıl imparatorları tarafından pek kullanılmamıştır. Bu durumda azalan iki şey vardı: Bunlar; eyalet valilerinin gücü ve idari işleri idi. Ancak imparatorluğun gelişen bürokratikleşmesi ile bu işler düzenli olarak ağırlaşmıştır.²⁸²

1.3.14. Gratianus (M.S. 367-383) ve II. Valentinianus (M.S. 375-392)

İmparator Valens, M.S. 378 yılında bizzat Goth seferine çıkmış ve bu savaşta hayatını kaybetmişti. Valentinianus ise, M.S. 375 yılında bir felç geçirerek hayatını kaybetmişti. Ancak Valentinianus, M.S. 367 yılında oğlu Gratianus'u (M.S.367-383) üçüncü ortak imparator ilan etmişti.²⁸³ Gratianus, babası öldükten sonra Batı yönetimini eline almıştı. Ancak Gratianus'un kardeşi II. Valentinianus (M.S. 375-

²⁷⁹ Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 77-78.

²⁸⁰ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 31.

²⁸¹ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 35.

²⁸² Jones 1998, **a. g. e.**, s. 185.

²⁸³ Akşit, **a. g. e.**, s. 323-326.

392), askerleri tarafından Aquincum'da ortak imparator ilan edilmişti. Gratianus, Valens hayatını kaybettikten sonra da M.S. 379 yılında Theodosius'u (M.S. 379-395) Doğu'nun imparatoru olarak atamıştı. Gratianus, M.S. 383 yılında Britannia'da Magnus Maximus isyanını bastırmak istediğinde askerleri savaşmak istememişti. Gratianus da hayatının tehlikede olduğunu düşünerek Lugdunum'a (Lyon) kaçmış fakat M.S. 383 yılında yakalanarak öldürülmüştü. Magnus Maximus; Gallia, Britannia ve İspanya'nın yöneticisi olmuştur. II. Valentinianus ise; M.S. 392 yılında subaylarından birisi olan Argobast tarafından suikaste uğramış ve hayatını kaybetmiştir.²⁸⁴

1.3.15. I.Theodosius (M.S. 379-395) ve Roma'nın Ayrılışı

Gratianus tarafından Doğu imparatoru seçilen Theodosius (M.S 379-395), M.S. 383 yılında Gratianus'un hayatını kaybetmesiyle birlikte Valentinian'ı Batı'nın imparatoru olarak atamıştır. Theodosius'un batı ordusuna komutan olarak atadığı Argobast, genç Augustus'a hizmet etmeyi reddetmiştir. II. Argobast, Valentinianus'un yerine Eugenius'u *augustus* ilan etmiştir. Ancak bunu kabul etmeyen Theodosius, II. Argobast ve onun *augustus*'unun ordusunu M.S. 394 yılında yenerek Eugenius'u öldürmüştür. II. Argobast ise intihar etmiştir.²⁸⁵ Theodosius bu çatışmalar ile meşgulken M.S. 395 yılında Hunlar, iki cehpeli bir harekete başlamıştı. Hunları'nın ilk kısmı, Balkanlar'dan Trakya'ya doğru ilerlerken, ikinci kısmı da Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya yönelmişti. Anadolu'ya yönelen ve Hun devletinin Don nehri civarındaki doğu kanadı olan bu Hun grubu, Basık ve Kursık adlı iki başbuğun idaresindeydi. Hun süvarileri, Erzurum bölgesinden hareketle Melitene ve Kilikya civarını kuşattıktan sonra, Suriye'ye inmiş ve buradan Kudüs'e yönelmişlerdi. Ancak sonbahara doğru kuzeye yönelen Hun akıncıları, Kapadokya'ya ulaşmışlardır (M.S. 395-396).²⁸⁶ Hunlar, Armenia ve Kapadokya'yı kasıp kavurmuştur. M.S. 395-398 yılları arasında ise Hun akıncılarının Doğu Roma'da

²⁸⁴ Tekin 2012, a. g. e., s. 302-303.

²⁸⁵ Boak, a. g. e., s. 395.

²⁸⁶ Kafesoğlu, a. g. e., s. 73.

yeni bir aşaması başlamıştır (Bkz. Ek VII). Bu sadece Roma için değil Sasaniler içinde bir tehdit oluşturmuştur.²⁸⁷

M.S. 395 yılı Ocak ayında İmparator Theodosius ölmüştür. Geride Arcadius ve Honorius adlı iki oğlu kalmıştır. Theodosius, hem savaşlarda kazandığı başarılarla hem de Ortodoks Hıristiyanlığın güçlü şekilde yüceltilmesiyle “Büyük” lakabını almıştır. Arcadius (M.S.395-408) ve Honorius (M.S. 393-423) ile birlikte ülke yönetimi Doğu-Batı olarak kalıcı şekilde bölünmüş ve Roma tarihinde yeni bir çağ açılmıştır (Bkz. Ek VIII).²⁸⁸

Yaşanan bu bölünmeden sonra Doğu’da ve Batı’da yönetimin temel özellikleri olduğu gibi kalmıştır. Her bir başkentte Senato vardır ve magistratlar konsül gibi bazı ünvanları kullanılmaya devam etmiştir.²⁸⁹

Doğu Roma imparatoru olan Arcadius (M.S. 395-408) döneminde Armenia’ya giren Hunlar, ardından Suriye ve Kapadokya’da keşif seferleri ve yağma yapmışlardır. Takip eden yıllarda Hunlar, Orta Doğu’da aktif olmuş ancak Sasani İmparatorluğu herhangi bir saldırıda bulunmamıştır.²⁹⁰ M.S. 395 yılında Roma sınırlarından giren Hunlar, M.S. 397 veya 398 yılında tekrar harekete geçerek Roma doğu sınırında bulunan dağlık bölgeye girmişlerdir. Hun işgalciler Eutropius tarafından mağlup edilmesine rağmen doğu eyaletlerinde büyük bir hasara yol açmışlardır. Hunlar Roma topraklarına girdikten sonra Armenia, Mezopotamya, Suriye, Galatya ve Kapadokya bölgelerine girip pek çok esir alarak kendi ülkelerine dönmüşlerdir.²⁹¹ Eş zamanlı olarak Batı Roma İmparatoru Alaric hükümdarlığı altındaki Balkan yarımadasını Vizigotlar harap etmiştir.²⁹²

Genel olarak Arcadius döneminde öne çıkan bir olay yaşanmamıştır. Arcadius M.S. 408 yılında ölünce Doğu Roma imparatorluğu tahtına oğlu II. Theodosius (M.S. 408-450) geçmiştir. II. Theodosius döneminde doğu barışı, M.S. 421 yılındaki Sasani saldırısı ve Hun akınlarıyla bozulmuştur. Bir diğer Sasani saldırısı ise; M.S. 442 yılında Sasanilerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Bu dönemin

²⁸⁷ Wheeler, “*a. g. m.*”, s. 256.

²⁸⁸ Boak, *a. g. e.*, s. 395-396.

²⁸⁹ Rostovtzeff 1960, *a. g. e.*, s. 309.

²⁹⁰ Frye, “*a. g. m.*”, s. 142.

²⁹¹ Geoffrey Greatrex and Samuel N.C. Lieu, **The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars**, Part II AD 363-630, London and New York 2002, s. 17.

²⁹² Boak, *a. g. e.*, s. 433.

diğer önemli bir olayı ise Theodosius'un M.S. 438 yılında tüm Roma kanunlarını bir araya getirerek *Codex Theodosianus*'u oluşturması olmuştur. Theodosius'un M.S. 450 yılındaki ölümünden sonra Doğu Roma tahtına sırasıyla; Macrian (M.S. 450-457), I. Leo (M.S. 457-474), II. Leo (M.S. 473-474), Zeno (M.S. 474-491), Anastasius (M.S. 491-518), Justinianus (M.S. 518-565) geçmiştir.²⁹³

²⁹³ Boak, a. g. e., s. 433-435.

2. BÖLÜM: ROMA İMPARATORLUĞU'NUN DİNİ POLİTİKASI, KAPADOKYA EYALETİNDEKİ HİRİSTİYANLIK DİNİ VE KAPADOKYA BÖLGESİNİN ÖNEMLİ ŞEHİRLERİ

2.1. Roma İmparatorlarının Hıristiyanlık ve Paganizm Politikaları

Hıristiyanlık dini Yahudiye (Suriye-Palaestina) kökenli olarak, Tiberius (M.S. 14-37)'un *principatus* yılında Romalı yetkililer tarafından çarmıha gerilen Nasıralı İsa'nın öğretilerinin bir sonucuydu.²⁹⁴ Bazı araştırmacılara göre Hıristiyanlık, temelde birbirlerinden farklı unsurların iç içe kaynaşmasından oluşmuş zihinsel bir yığılma olarak tanımlanmaktadır.²⁹⁵ Yahudiyeden çıkarak yayılmaya başlayan Hıristiyanlık, Yahudi diasporası aracılığıyla misyonerlik faaliyetleri, diğer Hz. İsa takipçileri ve özellikle de havari Paul ile geniş bir alana ulaşmıştır.²⁹⁶ Havari Paul'ün Hıristiyanlığın prensiplerini kabul ettirmek için seçtiği Kapadokya bölgesi, diğer bölgelerden çok daha uygundu. Çünkü yıllardan beri esaret altında ezilen Kapadokya halkının ne bu dünyada ne de başka yerde bir kurtuluş umutları yoktu. Havariyi, Likonya ve İsaurya eyaletleri de iyi bir şekilde kabul etmişti.²⁹⁷ Zaten erken geleneklere göre; Hz. İsa'nın havarileri birer misyoner gibi çeşitli bölge ve şehirlere dağılmışlardır. Van Dam; Thomas'ın Mezopotamya'ya, Titus'un Girit'e ve James'in Kudüs'e gittiğini belirtmektedir. İlk Hıristiyan tarihçilere göreyse havari Peter, Batı'ya gitmeden önce Pontus'a, Kapadokya'ya ve merkez Anadolu'ya vaaz vermek için gitmiştir. Ancak Van Dam'a göreyse o sadece Roma ile bağlantılı olmuştur.²⁹⁸ Alcock ise Aziz Paul'un Miletus'dan Kudüs'e dönerken Caesareia'ya gelerek buradaki *evangelist* (gezici vaiz ya da İncil'i yazanlardan biri) Philip'in evinde

²⁹⁴ Boak, a. g. e., s. 369.

²⁹⁵ Bülent İplikçioğlu, *Eskibatu Tarihi I, Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, Ankara 1997, s. 141.

²⁹⁶ Boak, a. g. e., s. 369-370.

²⁹⁷ Texier 2002, a. g. e., s. 37.

²⁹⁸ Van Dam (b), a. g. e., s. 74-75

kaldığını bildirmektedir.²⁹⁹ Kapadokya'nın Hıristiyanlaşmasında Hz. İsa'nın rolü büyüktür ve Kapadokya kutsal bir bölgedir. Hıristiyan ahlak ve ilahiyatı, Kapadokya'nın doğasında bulunmaktadır.³⁰⁰

Roma topraklarının doğu bölgesi genişlemeye başladıkça Roma eski dini ile doğu dinleri kaynaşmaya başlamıştır. Bunun yanında ise bu bölgede Hıristiyanlık taraftar bulmuştur. Özellikle imparatorluğun doğu bölgesinde Hıristiyanlık, hızla yayılmıştır. Bu süreç içinde pek çok kişi; Hıristiyanlığın boş bir inanç sistemi olduğunu ve Hıristiyanların da yasa dışı bir grup olduğunu düşünmüştür. Hıristiyanlık karşıtları, Hıristiyanların Roma'nın dinsel prosedürüne hiç uymayan etkinliklerde bulduklarını ve devlet tanrılarına sadakatsizlik gösterdiklerini belirtmişlerdir. Hıristiyanlığın ülkeye girdiği yıllarda pek çok Romalı'nın düşüncesi bu yöndeydi.³⁰¹

Hıristiyan propagandası, Yahudi topluluklarıyla sınırlı değildi. Onların yani ilk Hıristiyanların arasında cemaatler ortaya çıkmıştı. Bu Yahudi kökenli yeni inanç, Roma hükümeti tarafından Hıristiyanlığı, Yahudilerin bir mezhebi olarak kabul etmesine sebep olmuştur. İmparator Cladius (M.S.41-54), M.S. 49 yılında eski din taraftarları ve Hıristiyanlar arasındaki anlaşmazlıktan dolayı Yahudileri sürgün etmiştir.³⁰² Fakat Roma imparatorluğu içinde Hıristiyanların takibata uğraması henüz kurumlaşmamıştır. Roma senatosu da Hıristiyanlığa karşı henüz kesin bir tavır almamıştır.³⁰³

İmparator Nero (M.S. 54-68) dönemine gelindiğinde ise, M.S. 64 yılında Hıristiyanlara zulüm yapılmıştır. Flavian hanedanının sonuna kadar Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında resmi bir ayırım yapılmamıştır. M.S. 95 yılında imparator ateizm'e ya da Museviliğe dönen senatör rütbeli Romalıları ya idam ettirmiş ya da sürgüne göndermiştir. Anadolu'daki Hıristiyan toplulukları ciddi şekilde zulme uğramıştır. Domitian'dan sonra yaşanan gelişmelerle laik güçler ile Hıristiyanlığın arasında bir çatışma kaçınılmaz hale gelmişti. Bu çatışmalarda Romalı olmayan, ulusal olmayan ve devlet kültlerini reddedenler de bulunuyordu. Devlet tanrılarına

²⁹⁹ Alcock, a. g. e., s. 11.

³⁰⁰ Van Dam (b), a. g. e., s. 74-75.

³⁰¹ Çiğdem Dürüşken, "Genç Plinius'un Mektupları Işığında Roma Yaşamından Kesitler", **Anadolu Araştırmaları XIII**, (Ayrı Basım), İstanbul 1994, s. 225.

³⁰² Boak, a. g. e., s. 370.

³⁰³ İplikçioğlu, a. g. e., s. 142.

tapınmayanlara ya ateist ya da halk düşmanı gözüyle bakılıyordu. Hıristiyanlar ise izinsiz dernek kurmak suçuyla cezalandırılıyordu.³⁰⁴ Bu gelişmelerin yanında Hıristiyanlıkla ilgili ilk prensip tavrı alan kişi, Roma İmparatoru Traianus (M.S. 98-117) olmuştur. Traianus, Hıristiyanların takip edilmesini uygun görmemekle birlikte Hıristiyan olduğunu gizlemeyenlerin cezalandırılmasını da istemiştir.³⁰⁵

2.1.1. Roma İmparatorluğu'nun M.S. II. Yüzyıl Dini Politikaları

M.S. II. yüzyılda Roma yönetiminin Hıristiyanlara karşı tutumu, Hıristiyanlığı yasaklayan herhangi bir kanunu ortaya çıkarmak için yetersizdir. Ancak devlet tanrılarına ibadeti reddetmenin, cezalandırılmak için bir gerekçe olduğunu göstermektedir. Cezaların verilmesi ve uygulanması, eyalet valisinin takdirine bırakılmıştır. Ancak kimliği belirsiz kişiler tarafından yöneltile suçlamalar dikkate alınmamış ve Hıristiyanlığın yayılmasına sebep olan unsurların bastırılması beklenmiştir. İmparator Hadrianus'un (M.S.117-138) *Asya proconsul*'ü³⁰⁶ Minucius Fundanus'a gönderdiği bir emirname ile Hıristiyanların ancak vatana ihanet gibi suçlardan mahkum edilebileceğini bildirmiştir.³⁰⁷ Oldukça fazla taraftar toplayan Hıristiyanlık inancı, zamanla Roma yönetim kurumlarını da örnek olarak hiyerarşik bir biçimde örgütlenmeye başlamıştır.³⁰⁸

Kapadokya eyaletinin başkenti Caesareia üzerinde incelemelerde bulunan N. Baydur'a göre Hıristiyanlar, Caesareia'ya erken tarihlerde girmiş, fakat Hıristiyanlık resmi din haline gelene kadar şehrin yüksek tabakasına mensup olanlar bu dini tercih etmemiştir. M.S. I. yüzyılda Hıristiyanlığı yaymaya çalışan Yüzbaşı Longinus'un İmparator Tiberius'a (M.S. 14-37) şikayet edilerek başının kesilmesi, İmparator Trajan'ın (M.S. 98-117) oda hizmetçisi Caesareia'lı Hyazinthus'u, inancından dolayı öldürtmesi ve şehirdeki Hıristiyanları sıkı bir şekilde izlettirmesi, ilk dönemde bölgedeki Hıristiyanların durumunu gözler önüne seren örneklerdendir. Bu tür baskı örneklerine rağmen bölgede M.S. 180'lerden önce Hıristiyan bir topluluğun varlığı

³⁰⁴ Boak, a. g. e., s. 370-371.

³⁰⁵ İplikçioğlu, a. g. e., s. 142.

³⁰⁶ Proconsul; Consul'un yerine görev yapan kişi. Bu kişi daha önce consullük yapmış kişilerden seçilen kişidir ve proconsul unvanıyla bir eyaletin yönetiminde görevlendirilirdi.

³⁰⁷ Boak, a. g. e., s. 372.

³⁰⁸ İplikçioğlu, a. g. e., s. 142.

bilinmektedir. Ancak M.S. 180-196 yıllarında Kapadokya valisi olan L. Claudius Herminianus bu toplumla mücadele etmiştir.³⁰⁹ Zira Gregory Thaumaturgos'un misyon seyahatlerinden (M.S. 210/213-270/275) önce bölgede Hıristiyanların bulunduğu dair Tertullian'dan nakledilen bir bilgiye göre, M.S. II. yüzyılın sonunda Kapadokya'da Hıristiyanlara zulmedilmiştir.³¹⁰

M.S. II. yüzyılda imparatorların genel politikasındaki bir istisna; Marcus Aurelius (M.S. 161-180) tarafından Lyons'daki Hıristiyan topluluklara eziyet çektirilmesi olmuştur. Devlet barbarlarla çarpışmada elinden her geleni yaparken Hıristiyanları başarısızlığın sebebi olarak görmüştür.³¹¹ Kapadokya ve Pontus eyaletlerine bakıldığında ise; ülke genelinde yaşananlardan biraz daha ağır sonuçlar vermişlerdir. Bu eyaletlerde Hıristiyanlar'ın tetkik edilmesi ve infazlarının uygulaması için görevliler yollanmıştır.³¹²

2.1.2. Roma İmparatorluğu'nun M.S. III. Yüzyıl Dini Politikaları

M.S. II. yüzyılda Hıristiyanlıkta başlayan kilise yapılanması, M.S. III. yüzyıldan itibaren gelişmiştir. Bu yapılanma içinde yer alan ve piskoposların üzerinde bulunan başpiskoposlar, eyaletlerdeki işlere bakmışlardır. Bunların üzerindeki patrikler ise devlet bölgelerindeki işleri yürütmüşlerdir.³¹³ M.S. III. yüzyılın ortasında Hıristiyan kilisesinin şartları bir gelişme içerisine girmiştir. İlk kiliselerin tutumu terk edilmiş ve Hıristiyanlar toplumda aktif bir rol alarak yaşamışlardır. Fazlasıyla artan Hıristiyan sayısından dolayı hükümet rahatsız olmuştur. Çünkü hukukun gözünde onlar devlet kültlerinin karşısındaki davranışları ile birer hain oluyorlardı. Hıristiyanlar içerideki düşman olarak kabul edilerek Tanrı'nın öfkesinden dolayı dönemin felaketi olarak adlandırılmışlardır.³¹⁴ M.S. III. yüzyılın başında Kapadokya ve Pontus'da yaşanan bir dizi deprem ile dehşete düşen valinin de desteği ile halk, günah keçisi olarak seçtiği Hıristiyanları suçlamıştı.³¹⁵

³⁰⁹ Baydur 1970, **a. g. e.**, s. 133-134.

³¹⁰ Meredith 1995, **a. g. e.**, s. 3.

³¹¹ Boak, **a. g. e.**, s. 372.

³¹² Van Dam, (a), **a. g. e.**, s. 15-16.

³¹³ İplikçioğlu, **a. g. e.**, s. 142.

³¹⁴ Boak, **a. g. e.**, s. 373.

³¹⁵ Van Dam (a), **a. g. e.**, s. 15-16.

Septimus Severus (M.S.193-211)'un Hıristiyanlara karşı tutumu ise Traianus ve Hadrianus yönteminin ortalamasıydı. M.S. 202 yılında Suriye valiliğinde Museviliği ve Hıristiyanlığı yaymayı yasaklarken Hıristiyanlara karşı zulmü de yasaklamıştır.³¹⁶ İmparator Caracalla (M.S. 211-217) Roma'ya İsis Kültünü getirerek, her yerde bu tanrıça için gösterişli tapınaklar yaptırmıştır.³¹⁷ İmparator Elagabalus (M.S. 218-222), Emesa'nın güneş tanrısına tapınmış ve bu kült devletin resmi bir kültü olarak devam etmiştir. Severus Alexander (M.S. 222-235) ise Hıristiyanlığa karşı kendini iyi niyetli göstermiştir.³¹⁸

Kapadokya bölgesindeki Hıristiyanlığa karşı uygulanan baskılar devam etmiş, M.S. 230 yılında Caesareia piskoposluğuna gelen Firmilianus, M.S. 268 yılında ölene kadar bu dinin savunucusu olmuştur. M.S. 236 yılında göreve gelen Kapadokya valisi Serenianus döneminde, Hıristiyanlara baskıcı bir tutum sürdürülerek pek çok kilise yakılmıştır. Yaşanan bu zulümler ile Kapadokya Hıristiyanlığı daha da bilinçli bir inanç meydana getirmiştir.³¹⁹

Kilise hoşgörüsü, Alexander Severus (M.S. 222-235), Gordianus (M.S. 238-244) ve Philippus (M.S.244-249) dönemlerinde önemli üyelerini arttırmış olmasına rağmen, kırsal bölgelere yayılması çok yavaştı. Bu yüzden kilise, şehir piskoposluklarına dayanıyordu.³²⁰

Decius (M.S. 249-251) döneminde, Asya eyaletlerinin pek çoğunda yeni dine geçme durumu yaşanınca Decius bir emirname yayınlamış ve Hıristiyanlar zulme tabi tutulmuştur.³²¹ Decius (M.S. 249-251), M.S. 250 yılında Septimus Severus tarafından yayınlanan kuralı tersine çevirmiş ve Hıristiyanların aranıp mahkemeye getirilmesini emretmiştir. M.S. 249 yılında imparatorluğun tüm vatandaşları, yerel yönetimler tarafından devlet tanrılarına ibadet ederek devlete bağlılığını ifade etmeye zorlanmıştır.³²² Bu hareket, önce bir veya daha fazla resmi komisyonla şekillendirilmiş ve doğruluk sertifikası alınmıştır. Ancak bu sertifika, bağlılığını gösteren kişilere verilmekteydi. Buradaki temel amaç, tören esnasında Hıristiyan olanları tespit etmektir. Reddedenler ise hapisle, para cezasıyla, sürgünle ve hatta

³¹⁶ Boak, a. g. e., s. 372.

³¹⁷ Augustae, "a. g. m", s. 235.

³¹⁸ Boak, a. g. e., s. 366-372.

³¹⁹ Baydur 1970, a. g. e., s. 134.

³²⁰ Frennd, "a. g. m", s. 14.

³²¹ Magie, a. g. e., s. 703.

³²² Boak, a. g. e., s. 373.

ölümle cezalandırılmıştı. Hatta Hıristiyan olduklarından şüphe duyulanları bulmak için ajanlar görevlendirilmiştir. Şehirdeki Hıristiyan birliğinin başı olan *Euctemon*'da dahil olmak üzere pek çok kişiyi din değiştirmeye zorlamışlardır. Ancak Pionius adında bir rahip ve yanındaki birkaç kişi kurban adamayı reddetmiş ve diri diri yakılarak öldürülmüşlerdir.³²³ Neocaesarea (Niksar) piskoposu Gregory, Pontus'da cemaatinin bir kısmı ile bu törenden kaçarak dağlara sığınmış, ancak cemaatinin arkada kalan kısmı idam edilmiştir. Doğal bir şekilde Hıristiyan yazarlar Decius'u zalim, melun ve canavar diye adlandırarak yermişlerdir.³²⁴

Yapılan zulümler, Decius'un M.S. 251 yılında Gothlara karşı savaşırken ölmesi ile sonlanmıştır.³²⁵ Decius'un ölümünden sonra kısa bir süre için Hıristiyanlara yapılan bu zulümler durmuştu. Ancak birkaç yıl sonra İmparator Valerianus döneminde Hıristiyanlara yapılan eziyet tekrar başlayacaktı.³²⁶ Decius'un, Philipus'un (M.S.244-249) imtiyazlı gördüğü bir mezhep olmasından dolayı Hıristiyanlara karşı zulüm uyguladığı görüşü bulunmaktadır. Philipus gerçekte bir Hıristiyandır ve Decius, Philipus'a duyduğu kinden dolayı Hıristiyanlara karşı hunharca bir zulüm uygulamıştır.³²⁷

Decius'un politikası, imparator Valerianus (M.S.253-260) tarafından M.S. 257 yılında tekrar canlandırılmıştır. Valerianus, Hıristiyanları kurban sunmaya zorlamış, onların toplanmasını yasaklamış, mezarlıklarını ve ibadethanelerini kapatmıştır.³²⁸ M.S. 257 yılında tüm din adamlarının içinde piskopos adlandırmasını kullananların öldürülmesini emretmiştir. Ancak yetmiş yıla yakın bir süre içinde rahiplik ve piskoposluk bir ayrıcalık pozisyonu haline gelmiştir.³²⁹ M.S. 258 yılında piskoposların, rahiplerin ve diğer kilise görevlilerinin yargılanmasını emretmiştir. İnançlarında ısrar eden çeşitli sınıflardan din adamlarını ise cezalandırmıştır.³³⁰

³²³ Magie, a. g. e., s. 703.

³²⁴ Van Dam (a), a. g. e., s. 16.

³²⁵ Brian Campbell, **War and Society in Imperial Rome 31 BC- AD284**, London and New York 2002, s. 80.

³²⁶ H.A. Drake, **In Praise of Constantine: A Historical Study and New Translation of Eusebius' Tricennial Orations**, California 1976, s. 5.

³²⁷ A. T. Olmstead, "The Mid-Third Century of the Christian Era. II", **Classical Philology**, Vol. 37, No. 4 (Oct., 1942), s. 398.

³²⁸ Boak, a. g. e., s. 373.

³²⁹ Andrea Sterk, "On Basil, Moses, and the Model Bishop: The Cappadocian Legacy of Leadership", **Church History**, Vol. 67, No. 2, (Jun., 1998), s. 229.

³³⁰ Boak, a. g. e., s. 373.

Valerianus (M.S. 253-260) dönemindeki zulümlerde, Hıristiyanlara karşı şiddetli bir düşmanlık oluşmuştur.³³¹

İmparator Maximinus, Decius ve Valerianus Hıristiyanlığa açıkca savaş ilan etmiştir. Yapılan zulümler sadece kişileri değil tüm toplumu hedef almıştır. Muhtemelen bu siyasetin temelinde, Hıristiyanlığın yayılan etkisiyle ordudaki askerlerin sadakatini tehdit ediyor olması yatıyordu. Ancak inananlar bu zulme boyun eğmeyerek inançları için şehit oluyor ve Kilise devrilmiyordu.³³²

Decius ve Valerianus dönemlerinde uygulanan Hıristiyan takibatını İmparator Gallienus (M.S. 253-268) durdurmuş ve Hıristiyanlar kırk yıl rahatsız edilmemiştir. Ancak din konusunda yine eski Roma geleneğinin bir taraftarı olan İmparator Diocletianus (M.S. 284-304), geniş kapsamlı bir operasyonla Hıristiyanlığı ortadan kaldırmak istemiştir.³³³

İmparatorların Hıristiyanlığa karşı aldıkları tavırların yanında barbar kavim saldırıları da Hıristiyanlığa bir darbe vurmuştur. M.S. 264 yılında Kapadokya eyaleti Goth saldırısına maruz kalmıştır. Gothlar, Kapadokyalı Hıristiyanları esir ederek götürmüşlerdir. Bu durum karşısında Roma piskoposu Dionysios, Goth'lara para ödeyerek esirleri geri almıştır.³³⁴

İmparator Aurelianus (M.S.270-275), Roma'da Yenilmeyen Güneş Tanrısı resmi kültürünü yeniden tesis etmiştir.³³⁵ İmparator Numerianus (M.S. 283-284) döneminde ise büyük bir Hıristiyan zulmü meydana gelmiştir. Zulme uğrayanlar arasında Kapadokyalı Aziz George ve Aziz Babylas da vardır. Numerianus, Sasanilere karşı sefere çıkarken oraya gelerek Hıristiyanların ilahi sırlarını görmek istemiştir. İmparator, Hıristiyanların toplandığı kutsal kiliseye girmek istemiştir. Ancak burada Aziz Babylas ile karşılaşmış ve imparatora kurbanlar sunduğu putlar tarafından kirletildiğini ve onun tanrılarına inanmadığını söyleyince Babylas derhal

³³¹ Frend, "a. g. m", s. 18.

³³² Rostovtzeff 1960, a. g. e., s. 303.

³³³ İplikçioğlu, a. g. e., s. 142.

³³⁴ Baydur 1970, a. g. e., s. 134.

³³⁵ Boak, a. g. e., s. 314.

idam edilmiştir. İmparator bu olaydan sonra Antiocheia'dan ayrılarak Sasaniilere karşı sefere çıkmıştır.³³⁶

2.1.3. Roma İmparatorluğu'nun M.S. IV. Yüzyıl Dini Politikaları

M.S. IV. yüzyılda Yunan paganizmi, imparatorluğun doğu kısmındaki Hristiyanlığı bir tehdit olarak kabul etmiştir. Anlaşıldığına göre Kapadokya Hristiyanları, Yunan tapınaklarından sonra kilise olgusunu oluşturmak istememişlerdir. Böylece Pers etkisinin kazandığı düşünülse de, bu durum Kapadokya eyaletinde farklı seyretmiştir. Nyssalı Gregory'in ve Caesareialı Basil'in aristokrat sosyal çevresi kendilerini her ne kadar Pers kültürel mirasında görseler de Pers din kültürü, Yunan din kültürü karşısında can çekişiyordu.³³⁷ Ancak Hristiyanlığa karşı bu yüzyılda şiddetli bir baskı yaşıyordu. M.S. 299 yılında Hristiyanlar ordudan uzaklaştırılmış; M.S. 303 yılından itibaren Hristiyan din adamları tevkif edilerek kiliselerin tahrip edilmesi emredilmiştir.³³⁸

İmparator Diocletianus (M.S.284-305) döneminde, Hristiyanlara uygulanmaya çalışılan baskılar başarısız olmuştur. Yaklaşık yarım yüzyıldır uygulanan zulüm, Hristiyanlığın yayılmasını engellememiş aksine imparatorluk nüfusunun 5/2'si Hristiyan taraftarı olmuştur. Diocletianus'un bu zulmü canlandırma nedeni belirsiz olsa da Galerius'un kıskırtmış olma düşüncesi akla yatkın gelmektedir. Diocletianus M.S. 302 yılında üç adet emirname yayınlamıştır. Bu kanunlar kilise mülklerine el konulmasını düzenleyen, kamu bürolarından Hristiyanları çıkaran, onların yargı haklarını ellerinden alan, Hristiyanları köleleştiren, kilise liderlerini tutuklayıp hapse atan ve devlet tanrılarına kurban adamayı reddedenlere ağır cezalar veren maddeleri içeriyordu.³³⁹ M.S. 23 Şubat 303 yılında ise Nikomedia'da (İzmit) kiliseleri tahrip etme, aranan kutsal kopyaları yakma, Hristiyanların aldığı onur rütbelerini alma ve yasal olarak işkenceye karşı sorumlu tutulma gibi kararlar alınmıştır. Bunların yanında Hristiyanlar, Roma mahkemelerinde herhangi bir eylem hakkına sahip olmayacak ve onların bir pagan

³³⁶ Dodgeon and Lieu, *a. g. e.*, s. 103.

³³⁷ Kopecek 1973, "*a. g. m.*", s. 464.

³³⁸ İplikçioğlu, *a. g. e.*, s. 142.

³³⁹ Boak, *a. g. e.*, s. 382.

yemini etmeleri gerekecekti. Nikomedia’da bulunan ana kilise, *praetorian* muhafızı tarafından yerle bir edilmişti. M.S. 303 ve 304 yıllarında alınan bu kararlar eyalet otoritelerine gönderilerek acilen tutuklama ve hapis işlemlerinin uygulanması istenilmiştir.³⁴⁰ M.S. 303 yılında yayınlanan emirnameyle kiliseler tahrip edilmiş ve kentte genel bir panik oluşmuştur. İmparatorluk sarayında kimliği bilinmeyen kişiler tarafından bir yangın çıkarılmış ve İmparator Galerius şehri terkederek Hıristiyanlar tarafından öldürülmekten kurtulmuştur.³⁴¹ Cesur bir Hıristiyan, yayınlanan bildiriye yırtmış ancak yapılan işkencelerden sonra öldürülmüştür. Hemen sonra sarayda bir yangın çıkmıştır. İmparatoru öldürmek için kurulan kumpasta çalışmakla suçlanan Hıristiyanların, piskoposları idam edilmiştir. Sarayda iki hafta sonra bir yangın daha çıkmış ve Melitene (Malatya) ile Suriye’den isyanlar rapor edilmiştir. Karşı tedbir olarak tüm piskoposların ve rahiplerin tutuklanmalarını emreden ikinci bir bildiri daha çıkartılmıştır. Ancak din adamlarının tutuklanması hükümetin utancına sebep olmuştur.³⁴²

M.S. 303 yazına kadar zulme odaklanmayan Roma, bu tarihte yayınlanan emirname ile direkt olarak din adamlarını hapsedme amacını gütmüştür. Böylece hapisaneler dolup taşmış alınan kararları uygulamanın imkânsız hale geldiği safhada üçüncü bir tanrılara kurban zorunluluğu getirilmiştir.³⁴³

M.S. 304 yılı baharında dördüncü emirname ile Hıristiyanların ibadethanesi olan kiliseler yakılmıştır. Bu dönemde Hıristiyan saflarında panik ve din değiştirme hakim olmuştur. M.S. 306-317 yılları arasında kiminin boynu vurulmuş kimi ise yakılarak cezalandırılmıştır.³⁴⁴ Ancak İmparator Galerius (M.S. 305-311), M.S. 311 yılında ölümünün arifesinde yayınlanan bu emirnameyi iptal etmiştir.³⁴⁵ İmparator Diocletianus için Kilise, devlet içinde devlet olarak görüldüğünden dolayı mutlak bir despotizm kurmuştur. Bunun karşısında Hıristiyanlar ağır kayıplar verse de savaşı devlet kaybedecektir. Kilise ise rakiplerinden daha güçlü olduğunu kanıtlayacaktır.³⁴⁶

³⁴⁰ Mitchell 2007, **a. g. e.**, s. 65.

³⁴¹ Southern, **a. g. e.**, s. 168.

³⁴² Jones, **a. g. e.**, s. 47.

³⁴³ Southern, **a. g. e.**, s. 168.

³⁴⁴ Friend, “*a. g. m.*”, s. 17.

³⁴⁵ Mitchell 2007, **a. g. e.**, s. 65.

³⁴⁶ Rostovtzeff 1960, **a. g. e.**, s. 308.

Kimi yazarlara göre; Diocletianus eski Roma dinini canlandırıp güçlendirmiş ancak evrensel bir zorlamaya gitmemiştir. Diocletianus'un saltanatının ilk dönemlerinde Hıristiyanlar, gayet huzurlu bir hayat sürmüştür.³⁴⁷ Ancak Diocletianus'un Hıristiyanlara karşı sert tutumu sonucunda martır³⁴⁸ olan Kapadokya halkı arasında Caesareialılar da bulunmaktaydı.³⁴⁹

Diocletianus, diğer dini inanışlara karşı hareket ederken eski dinin yeni din tarafından eleştirilmesini yasaklamıştır.³⁵⁰ Diocletianus ve diğer *tetrarşide* (dörtlü yönetim sistemi) yer alan imparatorlar döneminde, M.S. III. yüzyılın sonları ile M.S. IV. yüzyılın başları arasında Hıristiyanlığı baskı altına alan emirnameler yayınlanmıştır. Bu emirnamelere Kapadokya bölgesinde korkunç işkenceler eşlik etmiştir. Bunun en belirgin örneği; Caesareialı Basil'in annesinin babası sadece "imparatorluk hoşnutsuzluğu"ndan dolayı idam edilmiş ve onun eşyaları başkalarına dağıtılmıştır. Caesareialı Basil'in annesinin babası ve anneannesi; Diocletianus, Galerius (M.S.305-311) ve özellikle de Maximinus (M.S.310-313) dönemlerinde Pontus dağlarında yaklaşık olarak yedi yıl saklanmışlardır.³⁵¹ Orada hem aç hem susuz bir şekilde mücadele etmişlerdir.³⁵² Ancak Caesareialı Basil'in babası Büyük Basil, Hıristiyanlara yapılan zulümler döneminde hayatta kalmayı başarmıştır. Büyük Basil, imparator Constantinus (M.S. 305-306) ve onun takipçisi imparator Licinius (M.S. 308-324) dönemlerinde Hıristiyanlık için gösterilen hoşgörüden yararlanmışır.³⁵³ Her şeye rağmen M.S. 260 yılından önceki dönemde Hıristiyanlık nüfusu tüm nüfusun %33'ünü oluştururken, M.S. IV. yüzyılda yaklaşık olarak % 80'e yükselmiştir.³⁵⁴

Maximinus (M.S. 310-313), Diocletianus'un emekliliğini takiben Doğu'nun imparatoru olunca, yerel yönetimlerin konsülleri aracılığıyla Hıristiyanları kendi şehirlerinden kovdurtmuştur. Caesareialı Basil'in büyük anne ve büyük babalarından

³⁴⁷ Southern, **a. g. e.**, s. 167.

³⁴⁸ Martır; bir amaç uğruna ölen veya işkenceye katlanan kimsedir.

³⁴⁹ Baydur 1970, **a. g. e.**, s. 134.

³⁵⁰ Drake, **a. g. e.**, s. 16.

³⁵¹ Van Dam (a), **a. g. e.**, s. 16.

³⁵² Kristoffel Demoen, "The Paradigmatic Prayer in Gregory Nazianzen", **Studia Patristica**, Vol. XXXII, (Ed.; Elizabeth A. Livingstone), Oxford 1995, s. 97-98.

³⁵³ Van Dam (a), **a. g. e.**, s. 18.

³⁵⁴ Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 59.

bazısı bu zulümlerde hayatta kalmayı başarmasına rağmen “yaşayan şehit” olarak anılmışlardır³⁵⁵ Doğu’da en etkin Hıristiyanlık karşıtı faaliyetleri gerçekleştiren Maximinus, kiliseleri kapatarak ve kitapları müsadere ederek Hıristiyanları ortadan kaldırmaya çalışmıştır.³⁵⁶ Maximinus’un bu eylemleri, Caesareia’da yaşayan ve burada M.S. 306 yılından M.S. 308 yılına kadar ikamet eden Eusebius tarafından gözlemlenmiş olmalıdır.³⁵⁷

Büyük Constantinus (M.S. 307-337) , onun dönemine kadar kök salıp hızla yayılan Hıristiyanlığın karşısında durmak yerine Hıristiyanlığı benimsemeyi tercih etmiştir. Constantinus döneminde Hıristiyanlara yapılan zulüm durmuş ancak ortaya Hıristiyanlığın çeşitliliği ve Ortodoksluk gibi sorunlar çıkmıştır.³⁵⁸

Constantinus, Milvius Köprüsü Savaşı’nda (M.S.312) Maxentius’a karşı kazandığı zaferde, gördüğü bir ilahi rüyanın payı olduğunu düşünmüştür. Constantinus, bu rüyanın da etkisiyle M.S. 313 yılında bir edictum (Milano Fermanı) ile imparatorlukta Hıristiyan ve Paganlara din ve vicdan özgürlüğü tanımıştır.³⁵⁹ Bu durum Hıristiyanlığın serbest bırakılması anlamına geliyordu. İmparatorun da ölmeden önce vaftiz olarak Hıristiyan olduğu kabul edilmektedir.³⁶⁰ Constantinus, ölüm döşeginde vaftiz edilerek Hıristiyan olmuştu denilmesine rağmen onun daha önce Hıristiyanlığı kabul ettiğine dair belirtiler bulunmaktadır. Örneğin; M.S. 315 yılında darbedilmiş madalyonlarda ve sikkelerinde Hıristiyanlık simgesi bulunuyordu.³⁶¹

Hıristiyanlık devlet dini haline gelince din adamları ayrıcalıklı bir konum gerektiği görüşünü paylaşmışlardır. Büyük Constantinus onları M.S. 313-319 yılları arasında kişisel hizmetler vergisinden muaf tutmuştur.³⁶² Bu dönemde Hıristiyanlar arasında Tanrı, İsa ve Meryem arasındaki ilişkide görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.³⁶³ Bu ayrılıklar taraflara dönüşmüş kilise içerisinde Aryanizm³⁶⁴ adında

³⁵⁵ Van Dam (a), **a. g. e.**, s. 16.

³⁵⁶ Southern, **a. g. e.**, s. 168.

³⁵⁷ Mitchell 2007, **a. g. e.**, s. 65.

³⁵⁸ Raymond Van Dam, **The Roman Revolution of Constantine**, Cambridge-New York 2008, s. 182.

³⁵⁹ Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 64; Meredith 1995, **a. g. e.**, s. 1.

³⁶⁰ Tekin, 2007, **a. g. e.**, s. 202.

³⁶¹ Baydur 1998, **a. g. e.**, s. 102.

³⁶² Boak, **a. g. e.**, s. 465.

³⁶³ Tekin, 2007, **a. g. e.**, s. 202.

ayrılıkçı fikirler doğmuştur.³⁶⁵ Doğu'daki doktrinler ya tek düze ya da barışı tehdit eden görüşlerdi. İmparator bu yüzden ya eskiye dönmeyi ya da hiç yapılmamış bir şeyi yaparak farklı görüşleri birleştirmeyi amaçlamıştır.³⁶⁶

Constantinus, M.S. 324 yılında tek imparator olunca kiliseler arası ayrılığı gidermek için en büyük sayının ait olduğu kiliseyi tek bir birleşik kilise yapmak için imparatorluk politikasının merkez noktasına bu konuyu yerleştirmiştir. Bu konunun hem uygulamada hem de ideolojide farklı sebepleri vardı. Uygulamada; ruhban sınıfı imparatorlardan ayrıcalıklarını almaya başlarken piskoposlar da devletin adına yargı yetkisini kullanmaya başlamıştı. İdeolojik açıdan ise; siyasal sistemin dini çerçeve tarafından desteklenmesi gerekiyordu. Constantinus, M.S. IV. yüzyılın büyük doğu piskoposlarını bölen İskenderiyeli rahip Arius'un teolojik fikirleri hakkındaki tartışmalara açıklık getirmiştir. Constantinus, Tanrı ve ilahi adalet hakkındaki anlaşmazlıklara bir çözüm istemiş ve tek bir anlayış olmasını amaçlamıştır.³⁶⁷ Çünkü Arius; Oğul'u açık bir şekilde Baba'ya bağlıyor, Oğul'un önceden ezeli olarak mevcut olmadığını onu Baba'nın yarattığını savunuyordu.³⁶⁸ Büyük Constantinus bunlara son vermek için Nikaia'da (İznik) M.S. 325 yılında bir konsül topladı. Konsülden çıkan karara göre İsa, Tanrı'nın oğluydu. Bu görüşün karşısında olan Arius ve yandaşları ise lanetlendi. M.S. 19 Haziran 325 yılında İmparator Constantinus tarafında olan "318" İznikli baba, açık şekilde Oğul'un Tanrı olduğunu onaylayarak İznik kredosu'nu oluşturmuştur. Bu görüşü güçlendirmek için konsül, *creed* (itikad) kelimesini üreterek zorluklara sebep olan ve anlaşılmayan kararı aydınlatmaya çalışmıştır. Kapadokya teolojisi ise merkez terim olan *uluhiyet*'i şöyle açıklamıştır; Oğul Tanrı'dır ve Baba sonsuz bir varlıktır.³⁶⁹ Constantinus'un (M.S. 306-337) Hıristiyanlığı tanıması ve geniş ölçüde desteklemesiyle kilise konsülleri, sadece kilisenin bir sorunu değil zamanda devletin de bir sorunu haline gelmişti. Kilise içerisindeki siyasi ve teolojik sorunların arka planında ise imparatorun

³⁶⁴ Aryanizm; Bir kilise papazı olan Arius'un, dördüncü yüzyılda devrin 'baskın teslisçi ilahiyat anlayışının' tersine, tek bir Tanrı'nın varlığını savunmasıyla başlayan bir Hıristiyan ilahiyatıdır. Bkz. Turhan Kaçar, "Roma İmparatorluğu'nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", **Sosyal Bilimler Dergisi** 2002-2003, s. 4.

³⁶⁵ Kaçar 2002-2003, "a. g. m.", s. 3.

³⁶⁶ Meredith 1995, a. g. e., s. 6.

³⁶⁷ Mitchell, a. g. e., s. 277.

³⁶⁸ Francis Dvornik, **Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a**, (Çev.: Mehmet Aydın), Ankara 1990, s. 6.

³⁶⁹ Meredith 1995, a. g. e., s. 1,10,102-103.

desteğini alma isteği yatıyordu.³⁷⁰ Böylece dini politika tam tersi istikamette yönünü değiştirerek paganların karşısında, Hıristiyanların ise yanında olmuştu.

Büyük Constantininus'un dini politikası ile Hıristiyanlık devlet dini haline gelmişti. Böylece din adamları kilise inancının yayılmasında imparatorluk otoritesinin desteğini kazanmıştı. Ancak Hıristiyanlığa destek verme ve onu tanıma durumuna sadece Ortodoks imparatorlar önem vermiştir.³⁷¹ Bu desteğin sebebi ise; İmparator Constantinus'un M.S. 324 yılında yapılan bu konsüle bizzat başkanlık ederek önerdiği formülün 318 piskopos tarafından onaylanmış olması yatıyordu.³⁷²

Constantinus, dini inançlarından ziyade politik amaçları doğrultusunda bir politika yürütmüştür. Ancak onun Hıristiyan olan annesinin etkisi ve babasının Hıristiyanlara karşı hoşgörüsü, Hıristiyanları desteklemesinde önemli bir alt yapı hazırlamıştır. Bunun sonucunda, o evrensel inanca uygun en iyi dinin Hıristiyanlık olduğunu düşünmüştür. İmparator, büyülu ayinler ve özel kurbanlar adamayı yasaklamasına rağmen dinde hoşgörü politikasına sadık kalmıştır. Bunun yanında imparatorluk kültürünü sürdürmüş ve M.S. 330 yılına kadar sikkelerin üzerine Güneş Tanrısı'nın resmini bastırmıştır. M.S. 321 yılında Pazar günlerini ortak tatil olarak ilan etmesi de dini politikasına uygun bir tablo çizmiştir. Gerçi Pazar günü Hıristiyanlar "Tarının Günü" olarak kutlarken paganlar da "Güneş Günü" olarak kutluyordu. İmparator bu tür faaliyetlerle kilise ile imparatorluk arasında özel bir bağ kurmuştur. Hıristiyanlık davasında yaptığı hizmetler için imparatora, Hıristiyan tarihçiler tarafından "Büyük" ünvanı verilmiştir.³⁷³

Constantinus, imparatorluğun ruhani merkezlerini yeniden bölümlere ayırarak bu şehirlerin hepsine imparator hanedanı üyelerinden birer vali göndermek istemiştir. M.S. 326 yılında ise Caesareia şehri Annibalianus'un karargahı olmuştur. Makamlarıyla uygun olacak şekilde muhafız alayları ve yardımcılara sahip olarak Kapadokya, Pontus ve Küçük Armenia alanları yeni hükümet alanlarını oluşturmuştur.³⁷⁴ Kapadokya, Pontus yönetiminin Piskoposluğu ile birleştirilmiştir.

³⁷⁰ Kaçar 2002-2003, "a. g. m.", s. 2.

³⁷¹ Boak, a. g. e., s. 462-463.

³⁷² Dvornik, a. g. e., s. 7.

³⁷³ Boak, a. g. e., s. 387-388.

³⁷⁴ Texier 2002, a. g. e., s. 62.

Buna rağmen Kapadokya'nın kilisesi ilk sıradaki konumunu korumuş ve Hıristiyanlığın hızla yayılmasını sağlamıştır. Bu hızlı yayılma ile M.S. 366 yılında Valens döneminde elli piskoposluk sayılmış ve bu liderler içinde üç rahip Asya'da çok ünlü olmuştur.³⁷⁵ Yenilenen bu yapı içerisinde M.S. 325 yılındaki İznik konsülü kararlarından biri olan, pek çok eyaleti içine alan piskoposluk başkentlerinde oturan piskoposların *Exarques*'ler (Genel Valiler) olarak adlandırılması ve çeşitli imtiyazların uygulanması da bulunuyordu.³⁷⁶

Constantinus'un İznik konsülü örneği sonraki imparatorlara, mezhep anlaşmazlıklarının çözümü için takip ettikleri bir örnek olmuştur. Ancak onlardan çoğu kendi doktrinlerini zorlamak için çalışmıştır.³⁷⁷

Constantinus (M.S. 307-337) döneminden sonra kilisenin hiyerarşik organizasyonu Roma eyalet sistemi örnek alınarak yeniden düzenlenmiştir. Her bir şehir, şehir topraklarındaki küçük yerleşmeler ve tüm köylerin dahil olduğu *diocese*, kendi piskoposuna sahipti. Bu piskoposlar, köy papazlarının atanmasından sorumluydu. Ayrıca Anadolu'da *Chorepiscopi* denilen geniş alanlardan sorumlu olan piskoposlar da bulunuyordu. Her bir eyaletin başında başkent piskoposu bulunuyordu. M.S. 341 yılındaki Antiocheia Konsülü kararlarına göre piskoposlar kilise işlerini düzenlemek için yılda iki kez toplanmalıydı.³⁷⁸

II. Constantius (M.S.337-361) ve Constans (M.S.337-350), M.S. 346 yılında çıkarttıkları bir emirname ile pagan tapınaklarını kapattırmışlardı. Magnentius (M.S. 350-353) döneminde, kendisi Hıristiyan olduğu halde geceleri adak yapılmasına izin vermişti. Ancak Constantius, Magnentius'un ölümünden sonra bu yasağı yeniden koydu. M.S. 353 yılında yeni bir emirname ile kehanette bulunmayı da yasaklayarak bu karara uymayanları ölümle cezalandırdı. Bir yandan da kapatılan tapınakların malları yağmalanmış, tanrı heykellerine ve eski dine inanların mezarlarına saldırılar yaşanmıştır. Tapınak hazinelerine ait değerli eşyalar ise kiliseye aktarılmıştır.³⁷⁹

³⁷⁵ Texier 2002, a. g. e., s. 25.

³⁷⁶ Dvornik, a. g. e., s. 7.

³⁷⁷ Boak, a. g. e., s. 463.

³⁷⁸ Mitchell 2007, a. g. e., s. 271-272.

³⁷⁹ Nezahat Baydur, *İmparator Julianus*, İstanbul 1999, s. 72.

II. Constantius'un (M.S. 337-361) saltanatının son yıllarında ve Valens (M.S. 364-378) döneminde, Aryanizmin geçici zaferini ve yayılmasını görürüz.³⁸⁰ Ancak Nazianzuslu Gregory, Nyssalı Gregory ve Caesareialı Basil, Aryanizm'in yenilgisinde büyük bir rol oynamış ve sonunu getirmiştir.³⁸¹

Kapadokya eyaletinde Nyssalı Gregory, Hıristiyanlaşmada gözle görülür bir hareketin sorumlusu da olmuştur. Nyssalı Gregory, onların geleneksel ve yerel rahiplerinin ve kahinlerinin gücünü kırarak yerel festivallerin yerini şehitlik bayramlarının almasında önemli bir rol oynamıştır. Böylece pagan kültürünün yerini aziz Hıristiyan ve şehitlerinin kültürleri almıştır.³⁸² M.S. 361 yılında İmparator Constans'ın ve M.S. 378'de doğu imparatoru Valens'in ölümünden sonra, Aryanler imparatorluk desteğinden mahrum kalmış ve azınlık durumuna düşmüşlerdi. Kapadokya Babalarından Caesareialı Basil, Nazianzuslu Gregory, Nyssalı Gregory ve aziz Athanas, teolojik eserleri ile Aryan itizalinin bozgununda önemli rol oynayarak "*üç uknumda yalnız bir tanrısal cevher*" formülünü oluşturmuşlardır. Bu konuda yaşananlar devam ederken M.S. 381 yılında da bir konsül kurulmuş ve İznik kredosuna, Kutsal Ruhun tanrısal tabiatını belirten ifadeler konulmuştur.³⁸³

İmparator II. Constantius (M.S. 337-361), M.S. 361 yılında öldüğünde Aryanizm en büyük destekçisinden mahrum kalmıştır. İmparator Valentinianus (M.S. 364-375) döneminde ise Ortodoks Hıristiyanlık doğuda ve batıda yeniden tesis edilerek Aryanizmin final yenilgisi için uygun bir atmosfer yaratmıştır.³⁸⁴

İmparatorlar tarafından Hıristiyanlara karşı uygulanan baskıların yanında Şapur, M.S. 344 yılında Hıristiyanlara karşı bir zulüm emri vermiştir. Ermeni günlükleri kralın Ermeniler ve Rumlar tarafından düzenli olarak ödenen bir vergi karşılığında Hıristiyanlara ateşkes tanıdığını bildirmektedir.³⁸⁵

Geçen zaman içerisinde Hıristiyanlık tartışmaları bitmemiş; hatta *Apostata* (Dönme) lakaplı İmparator Julianus'un (M.S. 361-363) eski pagan dinini

³⁸⁰ Sterk, "*a. g. m*", s. 228.

³⁸¹ Bunson, **a. g. e.**, s. 248.

³⁸² Frend, "*a. g. m*", s. 12.

³⁸³ Dvornik, **a. g. e.**, s. 11; Meredith 1995, **a. g. e.**, s. 6.

³⁸⁴ Bunson, **a. g. e.**, s. 36.

³⁸⁵ Texier 1998, **a. g. e.**, s. 35.

canlandırma sıkıntıları da ortaya çıkmıştır.³⁸⁶ Julianus, imparatorlukta baskın dini tekrar paganizm yapmak için girişimlerde bulunmuştur. Hıristiyanlara açık bir zulüm politikası izlememiş ancak okullarda klasik Edebiyat çevirilerini yasaklamıştır. Julianus, insanları pagan tapınaklarına teslim olmaya zorlamış, din adamlarının dokunulmazlıklarını kaldırmış ve Ortodoks olmayan piskoposları destekleyerek onların arasına nifak sokmaya çalışmıştır. Hıristiyanları kendi silahlarıyla vurmaya çalışan Julianus, Hıristiyan ayini ve ruhban sınıfı gibi bir oluşum ile evrensel bir pagan kilisesi kurmaya çalışmıştır. Ayrıca o, paganizm ahlakını aşılama çalışmış ancak bu çabaları boşa gitmiştir. Çünkü paganizm, halkın gözündeki çekiciliğini kaybetmiştir.³⁸⁷

Julianus, M.S. 361 yılının son günlerinde çıkarttığı bir emirname ile kapatılan tapınakların açılmasına ve tanrılara adaklar sunulmasına izin vermiştir. Sonradan çıkartılan ek kararnameler ile bu haklar daha da genişletilmiştir. Ancak yine de mezhep çatışmalarıyla Hıristiyanlığı yıpratmak ve Hıristiyanlığın devlet dini olmasını engellemek istemiştir.³⁸⁸ Julianus, M.S. 362 yılının Haziran ayında Okul Kanunu çıkartarak okul ve yüksek öğrenim verilen yerlerde Hıristiyan öğretilerini yasaklamıştır.³⁸⁹ Julianus, inançları yüzünden sürgün edilmiş olanları özellikle piskoposları geri getirtmiştir. M.S. 362 yılında Julianus'un piskopos Aetius'a yazdığı mektupta af yasasından bahsedilmektedir. Bu yasada, Constantius döneminde yapılanların yapılmayacağına dair güvence vermektedir. Julianus aldığı bu kararlar, Constantius'un Arian olmayanlara karşı uyguladığı kararı bozmakla Ortodoksları kazanmayı düşünmüştür. Julianus, böyle yaparak Hristiyanlarda mezhepler arası çatışma başlatmayı da amaçlamıştır.³⁹⁰ A. Meredith Julianus'un Kilise barışını bozmak için, bazı piskoposları geri çağırdığını bazı piskoposları ise *diocese*'lerinden (Piskoposluk bölgesi) aldığını belirtmektedir.³⁹¹

Julianus'un Hristiyan karşıtı politikasının temelinde, gençliğinde Kapadokya eyaletinde kaldığı süre içerisinde yaşadıkları bulunmaktadır. Ailesini kaybettikten sonra kardeşi Gallus ile birlikte Kapadokya eyaletinin Caesareia şehrine sürgün olarak gönderilmişti. Burada kaldıkları süre içinde Hıristiyan öğretiler ile

³⁸⁶ Baydur 1999, a. g. e., s. 72.

³⁸⁷ Boak, a. g. e., s. 391.

³⁸⁸ Baydur 1999, a. g. e., s. 72.

³⁸⁹ Meredith 1995, a. g. e., s. 7.

³⁹⁰ Baydur 1999, a. g. e., s. 73.

³⁹¹ Meredith 1995, a. g. e., s. 104.

ilgilenmişler,³⁹² yerel bir papazın kitaplığında bulunan Hıristiyanlığın klasik eserlerini okumuşlardır.³⁹³ Ancak zamanla büyüyen iki prensin dine karşı yaklaşımları farklılaşmıştı. Gallus Hıristiyanlığa yaklaşıırken Julianus Hıristiyanlıktan uzaklaşmış ve Paganizm yandaşı olmuştu.³⁹⁴ Atina'da eğitim gören Julianus, bu sırada çağdaşı olan geleceğin piskoposları Caesareialı Basil ve Nazianzuslu Gregory ile karşılaşmıştır. Ancak bu dönemde Julianus eski tanrılara ve paganizme belirgin bir eğilim göstermiştir.³⁹⁵ Julianus imparator olunca hemen pagan inançlarını ilan etmiştir. Onun öncülleri tarafından Hıristiyanların lehine alınan tedbirleri tersine çevirmek için girişimlerde bulunarak eski dini canlandırmaya çalışmıştır. Tapınakları açıp kurban mihraplarını geri getirerek eski tanrıları restore etmiştir. Julianus, oluşturduğu bu yönetmeliği uygulamaya koymak için Hıristiyan piskoposları cemaatleri ile birlikte saraya çağırarak aralarındaki ayrılığı gidermeleri için kibarca uyarmıştır. Bu hoşgörülü ısrarı ile aralarındaki ayrılığın yoğunlaşacağını biliyordu ve öyle de olacaktı.³⁹⁶

İmparator Julianus, M.S. 362 yılında Antiocheia'ya yaptığı yolculuk sırasında Kapadokya içinden geçerek Caesareia şehrine uğramıştır. Burada imparator, eyalet valisi ve yeni başkent piskoposu Eusebius'un yaşadığı kavgaya müdahale etmiştir.³⁹⁷ İmparator, *Forte* tapınağını yıkmak için bir girişimde bulunulduğunu öne sürmüş ve şehri cezalandırarak köy statüsüne indirmiştir. Şehrin merkezinde olan bazı semtleri listeden silmiş ve bu şehrin Tibere tarafından verilmiş *Ceasaree* adını kaldırmıştır. Şehre eski *Mazaka* adını iade edip ruhani liderleri, valinin milis askerleri arasına kaydettirmiş ve diğer sakinleri köylerdeki gibi vergiye bağlamıştır. Eğer sınır bölgesinde daha önemli olaylar meydana gelmemiş olsaydı bu yaşananların ardı arkası kesilmeyecekti.³⁹⁸ Caesareia'da (Kayseri) nüfus çoğunluğunu Hıristiyanlar oluşturuyordu. Bu dönemde *Apollo* ile *Zeus* tapınakları harabeye dönmüştü. Caesareia halkının St Mamas, St Euppsychius ve St Damas isimlerinde inandıkları azizleri bulunuyordu.³⁹⁹ Bu yıllarda Caesareia'daki Hıristiyan nüfusu çok büyüktü. Julianus, kilisenin mal ve paralarına el koydurarak din adamlarını orduya

³⁹² Mitchell 1993, a. g. e., s. 89; Gibbon (b), a. g. e., s. 41-42.

³⁹³ Van Dam 2008, a. g. e., s. 357.

³⁹⁴ Gibbon (b), a. g. e., s. 41-42.

³⁹⁵ Mitchell 2007, a. g. e., s. 74.

³⁹⁶ Mitchell 2007, a. g. e., s. 263.

³⁹⁷ Meredith 1995, a. g. e., s. 46.

³⁹⁸ Texier 2002, a. g. e., s. 62; Van Dam 2002, a. g. e., s. 31.

³⁹⁹ Mitchell 1993, a. g. e., s. 67.

aldırmıştı.⁴⁰⁰ Bazı din adamları ise ise zorla eyalet valisinin korumaları içine kaydedilmişti. Bunların yanında tapınaklar yeniden inşa edilmezse Caesareialı Hıristiyanlar imha edilmekle tehdit edilmiştir.⁴⁰¹ Bu olaydan hemen sonra Büyük Gregory, imparatora direkt olarak meydan okumuş ve imparator yenilgiyi kabul etmiştir.⁴⁰² İmparator Julianus döneminde yaşanan Hıristiyanlık baskıları, Kapadokya eyaletinde ve özellikle Caesareia şehrinde derinden hissedilmiştir. Uzaklaştırılan ve her şeyden yoksun bırakılan Hıristiyanlar, insanların ulaşmadığı yerlere çekilerek ilkel ve basit yaşamayı sağlayan mağaralar oarak çok sayıda küçük kilise oluşturmuşlardır. Bu kiliselerin yapımı M.S. III. yüzyıldan M.S. V. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu mağaralar daha sonraları Türkler tarafından “Binbir Kilise” adı verilen köylerin kaynağı olmuştur.⁴⁰³

Roma içerisinde yaşanan bu Hıristiyanlık karşıtı hareketlere rağmen Kapadokya eyaleti, civar bölgelere Hıristiyanlık öğretisini yayabiliyor ve pek çok din adamı yetiştiriyordu. Bunlardan biri olan Aziz Narses, M.S. 353 yılında Armenia’da patrik olarak seçilmeden önce Kapadokya Caesareia’sında Hıristiyanlık eğitimi almıştı.⁴⁰⁴

İmparator Jovianus (M.S. 363-364) döneminde, Hıristiyanlara karşı yayınlanmış olan emirnameler iptal edilerek dini hoşgörü ortamı oluşturulmuştur.⁴⁰⁵

İmparator Theodosius (M.S. 379-395), M.S. 380 yılında Ortodoksluğu tanımlayan bir bildiri yayınlamıştır. O, başkente döndüğü zaman ilk olarak Kontantinopolis piskoposu Arian Demophilus’u azletmiş ve yerine Kapadokya Babalarından biri olan Nyssalı Gregory’i başpiskopos olarak atamıştır.⁴⁰⁶ İmparator, Apollinaris takipçilerini ve Roma ile uzlaşma tartışmalarını baskılamak için Antiocheia (Antakya)’da bir konsül kurmuştur. Theodosius, Nazianzuslu Gregory’nin atanması ile Hıristiyan birliğinin bölünmesinde köprü olmasını ummuştur. M.S. 10 Ocak 381 yılında tekrardan Ortodoksluğun tanımı yapılarak yasaya birlik arzusu yansıtılmıştır. Theodosius, M.S. 381 yazında büyük bir konsülü Konstantin’a çağırmıştır. Amacı ise İznik kararını teyid ettirmek ve Nazianzuslu

⁴⁰⁰ Holman, a. g. e., s. 69-70.

⁴⁰¹ Gibbon (b), a. g. e., s. 72.

⁴⁰² Van Dam (a), a. g. e., s. 46.

⁴⁰³ Texier 2002, a. g. e., s. 27.

⁴⁰⁴ Grousset, a. g. e., s. 131.

⁴⁰⁵ Boak, a. g. e., s. 392.

⁴⁰⁶ Meredith 1999, a. g. e., s. 4.

Gregory’i resmi olarak seçtirmektir. Nazianzuslu Gregory, yapılan toplantıya katılmış ancak yasak olan piskoposluk çevirileri için İznik konsülü tarafından suçlanıp görevinden istifa ederek mahkemeyi terk etmiştir.⁴⁰⁷ Theodosius, Hıristiyanlara sahip çıkarak M.S. 391 yılında pagan kültlerini yasaklamış ve Hıristiyanlığı Roma Devleti’nin resmi dini konumuna getirmiştir.⁴⁰⁸ Theodosius putperestliğe tümünden son verebilmek için tapınakları da kapattırılmıştır.⁴⁰⁹ M.S. 380-394 yılları arasındaki on dört yılda Theodosius heretiklere⁴¹⁰ karşı ve özellikle Teslis doktrinini reddedenlere karşı çok sayıda şiddet içerikli ferman çıkartmıştır. Sadece halka değil heretik öğretmenlere, Teslis doktrini karşıtı ayin yapan ve vaaz veren piskoposlara da sürgün, müsadere gibi ağır cezalar verilmiştir. Heretiklerin yaptığı dini toplantılar, halka açık ya da gizli, gündüz ya da gece ve şehirde veya ülkede yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın Theodosius tarafından yasaklanmıştır.⁴¹¹ Theodosius, Hıristiyanlığı yüceltmeye çalışması ve koyu bir Hıristiyan olması nedeniyle “Büyük” lakabıyla anılmıştır.⁴¹²

Bu dönem içerisinde teolojik hayata yön veren din adamları özellikle Kapadokyalı babalardan olan Caesareialı Basil üç maddenin temsil edildiği tek bir ilahi öz doktrinini açıklamıştır. Ancak konsül İznik’teki gibi bu inancı formüle ederek empoze edecek durumda değildi.⁴¹³

I.Theodosius (M.S. 379-395) döneminde, imparatorluk doğu-batı olarak iki başlı yönetiliyorken onun ölümünden sonra devlet işleri resmen doğu ve batı olarak ikiye ayrılmıştır (M.S. 395). Bu olayın ardından Batı’nın idaresi oğlu Honorius’a (M.S. 393-423) ve Doğu’nun idaresi de diğer oğlu Arcadius’a (M.S. 395-408) bırakılmıştır.⁴¹⁴ Theodosius ise dini politikasını, putperest uygulamaları yasaklayıp vatana ihanet suçuyla cezalar oluşturarak devam ettirmiştir. II. Theodosius (M.S. 402-450) da onun yolundan gitmiştir.⁴¹⁵ Hıristiyanlar, Roma dünyasının bir yanını kurtarıırken diğer yanının çöküşüne seyirci kalmışlardır. Modern literatürde,

⁴⁰⁷ John Curran, “*From Jovian to Theodosius*”, **The Cambridge Ancient History**, Vol. XIII, New York 1998, s. 103-104.

⁴⁰⁸ Tekin 2007, **a. g. e.**, s. 202.

⁴⁰⁹ Baydur1998, **a. g. e.**, s. 110.

⁴¹⁰ Heretik; Hıristiyanlıkta, dinden saptığı gerekçesiyle kilise otoritelerince reddedilmiş dinsel öğretiler ve bu öğretilere inanan kişilerdir.

⁴¹¹ Gibbon (b), **a. g. e.**, s. 220-221.

⁴¹² Tekin 2012, **a. g. e.**, s. 303.

⁴¹³ Mitchell 2007, **a. g. e.**, s. 287.

⁴¹⁴ Tekin 2007, **a. g. e.**, s. 202.

⁴¹⁵ Boak, **a. g. e.**, s. 461.

caesaropapism (Roma imparatorunun aynı zamanda papanın görevini de üstlenmiş olması durumu) tartışmalarına yol açan durum, patriklik ile imparatorluk arasındaki yakınlaşmadır. Ancak bu durum sadece doğu dünyası için geçerli olmuştur.⁴¹⁶

M.S. IV. yüzyılda Kapadokyalı Babaların gayretleriyle bölgede putperestlik yok olmaya yüz tutmuştur. Ancak Caesareia'da putperestlik kalıntılarının o tarihte var olduğunu gösteren tanrı isimlerinden türetilmiş şahıs isimleri, domuz eti yasağına uyanların mevcudiyeti, ateşe tapma ve yıldız falına bakma gibi deliller bölgenin tamamen Hıristiyanlaşmadığını göstermektedir. Caesareialı Basil'in kız kardeşi Makrina'nın almış olduğu *Thekla* ismini açıkça kullanamamış olması da bu deliller arasında zikredilmelidir.⁴¹⁷

2.2. Kiliseler ve Piskoposluk Düzenlemeri

Devletin dini politikasını M.S. III. ve IV. yüzyıllarda şekillendiren Hıristiyanlık, imparatorlar tarafından kabul edilerek resmi din yapıldığında, Hıristiyanlığın yapılanmasına resmi olarak devam etmiştir. Bu yapıdaki en temel organ, kilise organıdır. Bu başlığımızda kilise kurumu ile Kapadokya eyaletinin ilişkisini değerlendirmeye çalışacağız.

İmparatorluk beş patrikliğe ayrıldığı zaman piskoposu İstanbul'dan seçilirdi. Kapadokya'da şu metropolitlikler mevcuttu:

Birinci Kapadokya'da: Caesareia (Kayseri), Terma, Nyssa (Nevşehir), Kamoliana, Teodosiopolis, Tyana (Kemerhisar).

İkinci Kapadokya'da: Doara (Hacıbektaş ya da Mucur), Kibistra, Fistinopolis, Sesim, Gestinopolis, Asuna, Mocissus.

Üçüncü Kapadokya'da: Nazianzus (Aksaray), Kolonia (Archelaus), Parnasus, Doara, Sebaste (Sivas).

⁴¹⁶ Turhan Kaçar, "IV. Yüzyıl'da Roma İmparatorluğu'nun Yönetimi ve Bizans'ın Doğuşu", **Eski Çağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar**, (Ed.: Feridun M. Emecen), İstanbul 2009, s. 15.

⁴¹⁷ Baydur 1970, a. g. e., s. 134.

İkinci Armenia'nın metropolitlikleri, Arka, Kumana, Arabisus, Ariaratya, Amaza, Sufen. Deruspontium, bugün için meçhuldür. Melitene şehri ise birinci Armenia'ya dahildir.⁴¹⁸

İlk Kapadokya piskoposu Alexander, üçüncü yüzyılın başlangıcında hizmet etmiştir. Alexandria'daki Hristiyan okulunda eğitim görmüştür. Memleketi Kapadokya'ya döndükten sonra piskopos olmuştur. Ailesi ise Roma senatör sınıfından gelmektedir. M.S. 230-268 yılları arasında görev yapan diğer piskopos ise Caesareialı Firmilian'dır. Alexander gibi onun da Grek eğitimi aldığı bilinmektedir. Bunlara ek olarak teolojik olgularda kendisini geliştirmiş ve felsefeyle ilgilenmiştir. Soylu bir Kapadokyalı'dır. Firmilian, M.S. III. yüzyılın tartışmalarında yer almış, kilise meclislerinde önemli roller oynamıştır.⁴¹⁹ Daha sonrasında ise bilinen sırasıyla şu piskoposlar görev almıştır. Bunlar; Leonce (M.S. 292-?) Eulalius, Dianius (ölümü M.S. 363), Eusebius (M.S. 363-370), Gregorius (M.S. 370-379) ve Halladius'tur.⁴²⁰

Piskoposluk sistemi içinde yer alan *Chorepiskopiler*, Kapadokya eyaletinin dini teşkilatının temelinde bulunmaktadır. E.Kirsten, Chora piskoposunu şöyle açıklamaktadır: "*Chora'daki piskopos, Chora köylerinde bulunan cemaatleri idare eder; Chora ise bir şehrin, asıl şehir iskan yeri ile onun en yakın çevresi dışında bulunan alandır.*" Bu sistemde şehrin bir piskoposu bulunur ve eyaletin birkaç köyü birden şehir piskoposunun gözetimi altında bulunan bir Chora piskoposuna tabi olurdu.⁴²¹ İmparatorluk topraklarında Chora piskoposları (kırsal bölge piskoposları) bir kurum haline gelmiştir. Anadolu'nun merkez bölgesine bağlı olan Kapadokya Caesareia'sı gibi alanlarda kurum haline getirilerek onların otoritesi resmi olarak sınırlandırılmıştır. Şehrin piskoposlarına bağlı yan piskoposlukların toprakları yanında uzanmış ve kendi ayrı şehirleri olmayan, ayrı piskoposluk hakları olmayanlara tanınmıştır. Piskoposlukların temeli, doğal olarak Roma eyalet sınırları içindeki sivil yönetimine ait olan şehir topraklarıydı. Piskoposlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek veya piskoposlar ve meslekten olmayanlar arasındaki sürtüşmelere çözüm bulmak için, İznik konsülü piskoposların her eyalette yılda iki

⁴¹⁸ Texier 2002, a. g. e., s. 123-125.

⁴¹⁹ Thomas A. Kopecek, "The Social Class of the Cappadocian Fathers", **Church History**, Vol. 42, No. 4 (Dec., 1973), s. 459-460.

⁴²⁰ Ramazan Adıbelli, "Kapadokya Bölgesi'ndeki Hristiyanlık Tarihi", (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 73-74.

⁴²¹ E.Kirsten (Bonn), "Kapadokya'da IV. Yüzyılda Yerli Kültürün Sosyal Bünyesi", **V. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-17 Nisan 1956, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara 2011, s. 61.

kez ilkbahar ve sonbahar olmak üzere toplanmasını emretmiştir. Piskoposlar Paskalya sonrasında M.S. 327 yılında Antiocheia’da toplanmışlardır. Yapılan düzenlemeler ile bölgesel kiliselerin şehir özerkliği tek bir piskopos tarafından temsil edilmiştir. Böylece her bir eyaletin özerkliği onun merkezinde yoğunlaşmıştır. Her bir eyaletteki piskoposluk başkenti şehir için çok önemli olduğundan dolayı, iletişimin ve eyalet hükümetinin merkezi olmuştur. Eyaletin baş şehri laik ve dini düzenlemeleri kapsamış aynı zamanda da hem Romalı valinin hem de başkent piskoposunun evi olarak hizmet vermiştir.⁴²²

Kapadokya eyaleti ayrılmadan önce Caesareialı Basil, tüm şehirlerin piskoposları üzerinde metropolit yetkisini oluşturmayı, Caesareia üzerinde ve ilave olarak komşu imparatorluk topraklarının çoğunda piskoposluk yetkisini kullanmaya çalışmıştır. Caesareia’dan farklı bir stratejiada olan Venasa (Avanos) bile, dolaysız olarak Caesareialı Basil’in bir *Chorepiscopis*inin piskoposluk yetkisi altındaydı.⁴²³ Caesareialı Basil’in 50 kadar *Chorepiscopisi* vardı.⁴²⁴ Ancak Caesareialı Basil’in piskoposluk yetkisi altında tüm imparatorluk toprakları yer almıyordu. Kilisenin geleneğine göre onlar komşu şehirlerin piskoposları tarafından yönetilmiş olmalıdır ve bu durumda aslan payı Caesareia metropolüne aitti. Eyalet bölündüğü zaman bağımsız piskoposluklar oluşturulmuştur. Bu sırada Caesareialı Basil eski konumu korumaya ve güçlendirmeye çalışmıştır.⁴²⁵

Constantinus’un (M.S. 306-337) Hıristiyanlığı tanınması ve geniş ölçüde desteklemesiyle kilise konsülleri sadece kilisenin bir sorunu değil aynı zamanda devletin de bir sorunu haline gelmiştir. Kilise içerisindeki siyasi ve teolojik sorunların arka planında ise imparatorun desteğini alma isteği yatıyordu.⁴²⁶ Roma imparatorları Hıristiyan olduğu zaman din, Sasaniler de olduğundan daha güçlü bir iktidar gücü ile tanımlanmıştır. Böylece Sasani kralları tarafından daha az titizlikle kullanılan Zerdüştlük ile paralel olan Roma İmparatorluğu’na, yeni bir toplumsal kimlik kazandırmıştır.⁴²⁷ Constantinus, kiliselere doğrudan nakdi yardımda bulunmuş piskoposların toplantılarına finansal destek sağlamış ve böylece kiliseyi

⁴²² David Hunt, “*The church as a public institution*”, **The Cambridge Ancient History**, Vol. XIII, New York 1998, s. 242-244.

⁴²³ Jones 1998, **a. g. e.**, s. 186.

⁴²⁴ Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 71.

⁴²⁵ Jones 1998, **a. g. e.**, s. 186.

⁴²⁶ Kaçar 2002-2003, “*a. g. m.*”, s. 2.

⁴²⁷ Butcher, **a. g. e.**, s. 53.

kontrolü altına almaya çalışmıştır. Constantinus, Roma piskoposunu unutarak başkentte henüz bir piskoposluk olmamasından dolayı İznik piskoposuyla yakınlaşmıştır. Constantinus, doğulu piskoposlar tarafından velinimet olarak görüldüğü için İsa'nın krallığının yeryüzündeki temsilcisi olarak adlandırılmıştır. Ancak Constantinus öldükten sonra yerine geçen oğullarının döneminde kilise politikasını belirlemede çok zorlanmıştır. Oğullardan II. Constantinus hakimiyeti kısa sürdüğü için bir şema oluşturulamasa da sürgüne gönderilen piskoposların iadesinden İznik yanlısı olduğu sonucuna varılabilir. Constantinus'un diğer oğlu Constans, Batı *augustus*u olarak Roma kilisesinin işlerine karışmamış sadece istenildiği durumlarda kiliseye destek vermiştir. Fakat diğer oğlu Constantius, doğu *augustus*u olarak İstanbul piskopos seçimlerine müdahale etmiş hatta İznik itikadından hoşnut olmayan doğulu piskoposları birleştirmek için çok çaba harcamıştır. Constantius M.S. 351-361 yılları arasında tüm Roma'yı bir inanç etrafında birleştirmeye çalışmış, hatta uzlaşmayı kabul etmeyen Roma piskoposunu sürgüne göndermiştir. Valens'in ise doğuda izlediği kilise politikası aynı Constantius gibi başkentteki piskopos seçimine ve kilise işlerinde etkin rol oynayarak kiliseyi devlet bünyesine daha çok dahil etmiştir. Muhalif olan piskoposlara ise sert cezai işlemler uygulamıştır. Aynı dönemde Batı *augustus*u olan kardeşi Valentinianus, Hıristiyan olmasına rağmen kilise işlerine müdahalede bulunmamıştır. Gratianus öncülleri gibi batıda müdahaleci bir tavır sergilemezken Theodosius doğudaki kilise yönetimini kontrolü altına almıştır. Theodosius, birleşik Roma İmparatorluğu'nun son imparatoru olarak doğuda II. Genel Konsiline başkanlık etmiş ve Hıristiyan gruplarını imparatorluk ideolojisinin şemsiyesi altında birleştirmiştir. İstanbul, İskenderiye ve Antiocheia (Antakya) kiliselerini imparatorluğun gölgesi altına almıştır.⁴²⁸

Kilise kurumu içerisinde önemli bir yere sahip olan piskoposluk sistemi, zaman içerisinde değişerek metropolitlik ve patriklik sistemine dönüşmüştür. Metropolitlik sistemi Kapadokyalı piskoposların da katıldığı İznik Konsülü'nden sonra oluşmuştur. Böylece eyaletin başkentinin piskoposuna metropolit denilmiştir. Eyaletin diğer piskoposlarından daha üst rütbede olan bu piskopos, diğerlerini tayin etmiştir.⁴²⁹

⁴²⁸ Kaçar 2009, "a. g. m"., s. 16-18.

⁴²⁹ Adıbelli, a. g. t., s. 76.

M.S. IV. yüzyılda Kapadokya ile Doğu Lycaonia birleşerek tek bir eyalet olmuştur. Tyana, Coloneia (Archelais-Aksaray), Cybistra ve Komana (Şar), İznik Konsülü'ne Caesareia metropolitliğinin liderliği altında piskopos göndermişlerdir. İmparator Valens, M.S. 371/372 yılında Kapadokya'yı I (Prima) ve II (Secunda) olarak ikiye bölmüştür. Kapadokya I; Kalkedon Konsilinde Caesareia, Therma ve Nyssa piskoposluğu olarak temsil edilirken Kapadokya II; Tyana (başkent), Doara, Coloneia, Cybistra, Nazianzus, Parnassus, Sasima ve Faustina olarak temsil edilmiştir. Satala ve Sebaste şehirleri İznik Konsülü'nde temsil edilmiştir. Ancak bu iki şehir ile Nicopolis ve Colonia şehirleri birleştirilerek bir tetrapolis (dört şehrin birleştirilmiş hali) yapılmıştır.⁴³⁰ Bu bölünme esnasında Nyssalı Gregory ve Nazianzuslu Gregory piskoposluğu düzenleyerek Nazianzuslu Gregory Sasima piskoposu, Caesareialı Basil'in kardeşi Nyssalı Gregory ise Nyssa piskoposu olmuştur. Sasima, iki Kapadokya eyaletinin sınırına da yakın olan önemli bir kavşakta yer alan küçük bir köy ve Nyssa, I. Kapadokya'nın kuzeybatı kısmında yer alan bir bölgeydi. M.S. 373 yılında Kapadokya eyaletinden alınan Toros Dağları'nın güney kısmı ile Lycaonia bölgesi ayrı bir Roma eyaleti yapılmıştır. Caesareialı Basil ise Genç Amphilocheus'u yeni eyaletin başkenti olan Iconium piskoposu yapmıştır.⁴³¹

M.S. 325 yılında yapılan İznik Konsülü'nden sonra piskoposluk olan Tyana'da, M.S. 367 yılında iman esaslarını tespit etmek için bir sinod toplanmıştır. Daha sonra metropolitlik haline gelen Tyana'ya Doara, Koloneia, Cybistra, Nazianzos ve Parnassos gibi piskoposluklar bağlanmıştır. Nazianzus ise önce Caesareia'ya, sonra Mokissos'a bağlanmış M.S. 325 yılında ise Büyük Gregory ilk piskoposu olmuştur. Coloneia piskoposluğu önce Caesareia, sonra Tyana'ya daha sonra Mokissos'a bağlanmıştır. Bilinen ilk piskoposu, M.S. 325 yılında gerçekleştirilen İznik Konsülü'ne katılan Erythrios'dur.⁴³²

M.S. 386 yılına gelindiğinde ise, ikinci bir eyalet II. Armenia adıyla oluşturulmuş ve temel olarak toprakları Kapadokya eyaletinin doğu kısmından alınmıştır. Kalkedon Konsülü'ndeki piskoposların listesine göre M.S. V. yüzyılın ortasındaki I. Armenia'nın şehirleri M.S. IV. yüzyılın Küçük Armenia şehirleri ile

⁴³⁰ Mitchell 1993, a. g. e., s. 161.

⁴³¹ Daley, a. g. e., s. 11.

⁴³² Adıbelli, a. g. t., s. 80,82-83.

aynıdır. Bunlar; Sebasteia, Nicopolis, Satala ve Sebastopolis'tir. Önceki Kapadokya'nın doğu kısmındaki şehirler olan II. Armenia'da yer alanlar ise Melitene, Ariaratheia, Comana, Arca ve Arabissus şehirleridir.⁴³³

Toplumlarının temsilcisi olan piskoposlar konsüllere bu görevle katılırlarken zaman içerisinde devlet organına dönüşen bu konsüllerde alınan kararların uygulayıcısı olmuş ve devlet görevlisi gibi davranmışlardır. Fakat batıda benzer ilişkiler yaşanmamış, kilise bağımsızlık düşüncesi ile devlete ilgisiz kalmış ancak doğudaki aksi durum gelişerek Bizans'ın doğuşunu sağlamıştır.⁴³⁴

M.S. IV. yüzyıl piskoposlarına baktığımızda; pek çoğunun soylu senatör ailelerin üyesi olan kişiler görülmektedir. Genellikle bu piskoposlar *decurions* olarak da bilinen *curial* üyesidir. Bu *curial*'ler ya da *decurions*'lar Roma İmparatorluğu'nun pek çok şehrini veya 2000 vatandaşın bulunduğu bölgeyi idare ederdi. Constantinus'un kanunları ile *curialler* statülerinden dolayı yerel yönetim işlerinden muaf tutularak dini işlerde ve özellikle piskoposlukta yardımcı olmaları için teşvik edilmişlerdir. Bu durumun en belirgin örnekleri ise Caesareialı Helladius, Caesareialı Basil, Nyssalı Gregory, Nazianzuslu Gregory, Caesareialı Eusebius'dur.⁴³⁵

Sadece piskoposluk görevlerini üstlenmekle kalmayarak bir yapılanmaya da imza atan dini şahsiyetler, halk yararına kurumlaşmayı oluşturmuşlardır. Özellikle Kapadokya'nın Caesareia topraklarında, Caesareialı Basil'in ünlü hastane kompleksleri, pansiyonları ve diğer hayır kurumları çok yaygındı.⁴³⁶ Caesareialı Basil'in kızkardeşi Macrina, kızlar için bir manastır yaptırmışsa da Şapur tarafından tahrip edilmiştir. Macrina'nın mezarı hala Rumlar için önemli bir ziyaret yeridir. Bu mezar eyaletin Melehobi ismindeki küçük bir köyün kilisesindedir. Buranın ilginç bir yanı vardır. Diğer yerlerdeki Rumlar dillerini konuşmayı bıraksa da buradaki Rumlar kendi dillerini kullanmışlardır. Bunun sebebini C. Texier yaptığı seyahatte kilisenin papazına sormuş ve abartılı bir şekilde yanıt almıştır. Bu yanıtta göre kilise papazı: "*Eskiden tamamen Hıristiyan olan bu şehre dinsizler saldırdığı zaman, Hıristiyanlığı yok etmek için Rum dilini yasaklamaya çalıştılar. O zaman İran hükümdarının emri ile tüm çocukların dili kesilmiş ancak bu köy bu felaketten korunmuştur. İşte bu*

⁴³³ Mitchell 1993, a. g. e., s. 163.

⁴³⁴ Kaçar 2009, "a. g. m", s. 18-19.

⁴³⁵ Frank D. Gilliard, "Senatorial Bishops in the Fourth Century", **The Harvard Theological Review**, Vol. 77, No. 2, (April 1984), s. 153-155.

⁴³⁶ Holman, a. g. e., s. 74.

yüzden burada dillerini konuşurlar." demiştir. Bu durum muhtemelen yaşananların etkisiyle ortaya çıkmıştır. Şapur, M.S. 344 yılında Hıristiyanlara karşı bir zulüm emri vermiştir. Ancak Şapur, düzenli olarak ödenecek bir vergi karşılığında Hıristiyanlarla ateşkes yapmıştır.⁴³⁷

Kilise binalarının çevresindeki ve içindeki genişleme bir alan dönüşümünden çok imparatorluk topraklarını temsil ediyordu. Halka ait festivaller ve dini törenlerin döngüsü, bir zamanlar eski tanrılar ve onlara ait tapınakların korunması Hıristiyanlığa verilen önem tarafından aşınmıştı. Kilise bayramları başlayınca halkın deneyimlerinin kalbindeki pagan kutlamalarının yerini almıştır. Bu dönem imparatorluğun farklı bölgelerinde uzun ve beklenmedik bir süreç olmuş, dördüncü yüzyılın ikinci yarısında büyük bir hızla değişmiştir. Örneğin; M.S. 354 yılında başkentte Hıristiyan yılını kutlama, anma törenleri ve merasimler artarak devam etmiştir. Yaşanan gelişmelerle *Sol Invictus* festivali Mesih'in doğumunu kutlamak için uygun zemini oluşturmuştur. İlkbaharın Mart ve Nisan aylarında yapılan pagan festivalleri Hıristiyanların *İyi Cuma* ve *Paskalya* günlerinin gölgesinde kalmıştır. Yıllık ayinlerin şekillendirdiği prototipte İsa'nın kutsal topraklardaki dünyevi hayatı etrafında bir dini yıl sivil takvimini şekillendirmeye başlamıştır. Hıristiyan ibadetlerin yenilenen döngüsü karşısında, yeni kilise binaları yürürlüğe girmiş ve eski tanrıların festivalleri kentsel yaşamın çerçevesini tanımlamak için durdurulmuştur. Aynı zamanda giderek yerel azizlerin bayramları ve şehit anma törenleri Hıristiyan takviminde yerini almıştır.⁴³⁸

2.3. Kapadokya Babaları

Kapadokya Babaları olarak nitelendirilen; Caesareialı Basil, Nyssalı Gregory ve Nazianzuslu Gregory'dir. Her biri birer piskopos ve önemli birer teologdu. Papaz olarak buldukları önemli konum, onların ayırt edici bir özelliği haline gelmiştir.⁴³⁹ Hepsi kültürlü, varlıklı bir ortamdan ve Ortodoks bir inançtan gelmiştir. Onların yaşadıkları ortamda hemşehrileri ile aynı seviyede olduklarını düşünmek hatalıdır.

⁴³⁷ Texier 1998, a. g. e., s. 34-35.

⁴³⁸ Hunt, "a. g. m", s. 252-253.

⁴³⁹ Theodoret, The Ecclesiastical History of Theodoret, [http://aren.org/prison/documents/religion/Church%20Fathers/The%20Ecclesiastical%20History%20\(2\).pdf](http://aren.org/prison/documents/religion/Church%20Fathers/The%20Ecclesiastical%20History%20(2).pdf), İnternet erişim tarihi: 16.03.2014, saat: 15: 34, s. 95.

Bölge insanlarının aksine, dil, düşünce ve diğer alanlarda yetenekleri fazlasıyla ön plana çıkmıştır.⁴⁴⁰

Caesareialı Basil, Nyssalı Gregory ve Nazianzuslu Gregory, her biri Hıristiyanlık öğrencisi olan ve vaftiz edilecek olan öğrencilere vaazlar vererek Kapadokya eyaletinin dini altyapısını oluşturmuşlardır.⁴⁴¹ Caesareialı Basil ve Nyssalı Gregory'nin vaazları ile Kapadokya bölgesinde “kırk şehit” kültürü oluşmuştur. Caesareialı Basil, vaazını Mart ayının başlangıcında yaptığı için bir gelenek haline gelmiştir.⁴⁴² Kapadokyalı Babalar Aryanizm'e karşı güçlü bir tekzip vererek Aryan doktrinin yenilgisini desteklemişlerdir. İmparator II. Constantius (M.S. 337-361), M.S. 361 yılında öldüğünde Aryanizm en büyük destekçisinden mahrum kalmıştır. İmparator Valentinianus (M.S. 364-375) döneminde ise Ortodoks Hıristiyanlık doğuda ve batıda yeniden tesis edilerek Aryanizm'in yenilgisi için uygun bir atmosfer yaratmıştır.⁴⁴³

Kapadokya Babaları'nın soy ve menşeleri, farklı teoriler ile aydınlatılmaya çalışılmıştır. Öne çıkan üç iddia bulunmaktadır. Bunlar; Kapadokya Babalarının direkt bir İran-Pers ülke aristokrasisi soyundan geldiği iddiası, Kapadokya Babalarının ailelerinin- özellikle de Caesareialı Basil'in ailesinin ve onun kardeşi olan Nyssalı Gregory- Roma senatör sınıfından olduğu iddiası ve babaların Kapadokya curial sınıfının üyesi oldukları iddiasıdır.⁴⁴⁴ Menşeleri nereye dayanırsa dayansın Kapadokya Babaları, içinde yaşadıkları bölge için önemli hizmetlerde bulunmuş ve halkı aydınlatmaya çalışmışlardır.

Kapadokya babaları, aldıkları engin eğitim ile geçmişi kendilerine göre yorumlayarak halka yansıtmışlardır. Caesareialı Basil bunu ilk dönem zulümleri ve şehitlik ile kıyaslayarak, Nyssalı Gregory, Gregory Thaumaturgus'un ve kızkardeşi Macrina'nın biyografilerini yazarak ve Nazianzuslu Gregory de şiirler yazarak göstermiştir. Onların yazdığı mektuplar, şiirler ve söylevler elbetteki ilk elden

⁴⁴⁰ Meredith 1999, **a. g. e.**, s. 11.

⁴⁴¹ Everett Ferguson, “*Exhortations to Baptism in the Cappadocians*”, **Studia Patristica**, Vol. XXXII, (Ed.: Elizabeth A. Livingstone), Oxford 1995, s. 121.

⁴⁴² Van Dam (b), **a. g. e.**, s. 137.

⁴⁴³ Bunson, **a. g. e.**, s. 36.

⁴⁴⁴ Kopecek 1973, “*a. g. m.*”, s. 453.

kaynaklardır.⁴⁴⁵ Bu eserler ile M.S. IV. yüzyıl ve erken V. yüzyıl Hıristiyan edebiyatının altın çağı yaşanmıştır.

2.3.1. Caesareialı Basil

Caesareialı Basil'in (M.S.330-379) dedesi, Kapadokyalı bir Hristiyandı. Onların döneminde imparator Hıristiyanlığa düşmanca yaklaşıyordu ancak bir kuşak sonra her şey değişecek ve İmparator Constantine Hıristiyanlığın destekçisi olacaktı. Caesareialı Basil'in babası Büyük Basil, hem başarılı bir öğretmen hem de bir hukuk adamıydı. Caesareialı Basil babasını kaybettiğinde genç bir çocuktü. Caesareialı Basil'in babası Büyük Basil, Hıristiyanlara yapılan zulümler döneminde hayatta kalmayı başarabilmişti. Büyük Basil, İmparator Constantinus (M.S.305-306) ve onun takipçisi İmparator Licinius (M.S.308-324) dönemlerinde Hıristiyanlık için gösterilen hoşgörüden yararlanmıştı.⁴⁴⁶

Caesareialı Basil, M.S. 329/330 yılında Kapadokyalı toprak aristokratlarından biri olan orta varlıklı bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Büyük Basil ve annesi Emmelia Kapadokyalıydılar. Aileleleri, Hıristiyanlık ile anneannesi Büyük Macrina aracılığıyla tanışmıştır. Caesareialı Basil'in Macrina adındaki kız kardeşinin haricinde adı bilinmeyen dört kızkardeşi daha vardı. Erkek kardeşleri ise Nyssalı Gregory, Naucratius ve Armenia'daki Sebaste şehrinin piskoposu Peter idi.⁴⁴⁷

Caesareia'daki bir okulda öğrenimine başlayan Caesareialı Basil'in ilk öğretmeni, kendi babası Büyük Basil olmuştur. Daha sonrasında ise eğitim için sırasıyla Constantinople ve Atina'ya gitmiştir. Constantinople de Libanus'dan, Atina'da Proaeresius ve Himerus'dan eğitim almıştır.⁴⁴⁸ Caesareialı Basil ve Nazianzuslu Gregory, geleceklerini çok etkileyen bir isim olan Libanus'dan Antiocheia'da ders almışlardır.⁴⁴⁹ Caesareialı Basil'in Atina'dan ayrıldıktan sonra doğuya yaptığı seyahatler esnasında diğer disiplinler arasında tıp eğitimi de

⁴⁴⁵ Van Dam (b), a. g. e., s. 187-188.

⁴⁴⁶ Van Dam (a), a. g. e., s. 15-18.

⁴⁴⁷ Meredith 1995, a. g. e., s. 21.

⁴⁴⁸ Van Dam (a), a. g. e., s. 19-22.

⁴⁴⁹ Philip M. Beagon, "Some Cultural Contacts of St. Basil at Antioch", **Studia Patristica**, Vol. XXXII, (Ed.: Elizabeth A. Livingstone), Oxford 1995, s. 67.

almıştır.⁴⁵⁰ Caesareialı Basil *Homilies on the Six Days of Creation* (Yaratılış'ın Altı Günü Üzerine Vaazlar) adında dokuz hitabet yazmış ve dönem bilimi ile yakınlığını sağlamıştır. Bu eserinden yola çıkarak Caesareialı Basil'in derin bir bilgeliğe sahip olduğu söylenmektedir.⁴⁵¹

Caesareialı Basil, M.S. 357 yılında vaftiz olmuştur. Bu gecikmenin iki sebebi vardır. Bunlar; Caesareialı Basil'in bir yandan Hıristiyanlık öğrencisi olarak büyümesi ve diğer yandan da büyüdüktan sonra büyük günahlarının vaftiz ile affedilmesidir. Caesareialı Basil kısmen kız kardeşi Macrina ve kısmen de arkadaşı Sebaste'li Eustathius'un etkisi ile dini hayatın içerisini girme arzusunu ateşlemiştir.⁴⁵² Caesareialı Basil eğitimini tamamlayıp Kapadokya'ya döndükten sonra, kız kardeşi Macrina onu manastır iradesine sahip olması için ikna etmiştir.⁴⁵³ Caesareialı Basil bunun üzerine M.S. 356/357 yıllarında Mısır, Suriye,⁴⁵⁴ Palestine ve Mezopotamya'yı ziyaret etmiştir. Ardından kendi manastır cemaatini kurmuş ve neo-Aryan tartışmalarında aktif bir rol oynamıştır.⁴⁵⁵ Bundan sonra Caesareialı Basil'in manastıra çekilerek asketik (sofuluk-çilecilik) kıyafeti olan kalın bir pelerin ve sandalet giydiği görülmüştür. Caesareialı Basil ve arkadaşı Nazianzuslu Gregory, Eustathius ile teolojik konuşmalar yapmışlardır. Caesareialı Basil, Kapadokya'ya döndükten sonra Eustathius bir model olmuştur. Caesareialı Basil, Kapadokya'dayken tanınan bir ailenin çocuğu olduğu için çok destek görmüştür. İlk destekçisi ise bir piskopos olan dayısı Gregory, Caesareialı Basil için bir baba olmuştur. Diğer destekçisi ise vaftiz babası, Caesareialı piskopos Dianius idi.⁴⁵⁶

Caesareialı Basil, M.S. 358 yılında arkadaşı Nazianzuslu Gregory ile işbirliği yaparak *Philocalia* eserini ve Origen'in özlerinin antolojisini inançlı Hıristiyanların kullanımı için oluşturmuştu. Ana temalarında Tanrı, kutsal anlayış ve irade özgürlüğü işleniyordu.⁴⁵⁷ Caesareialı Basil, M.S. 362 yılında *Diyakoz* (Yardımcı papaz) olarak atanmıştı.⁴⁵⁸ M.S. 364 yılına gelindiğinde ise güçlü bir tekzip yazarak

⁴⁵⁰ Holman, a. g. e., s. 29.

⁴⁵¹ Meredith 1995, a. g. e., s. 21.

⁴⁵² Meredith 1995, a. g. e., s. 21.

⁴⁵³ Holman, a. g. e., s. 72-73.

⁴⁵⁴ David G.K. Taylor, "Basil of Caesare's Contacts with Syriac-speaking Christians", *Studia Patristica*, Vol. XXXII, (Ed.: Elizabeth A. Livingstone), Oxford 1995, s. 214.

⁴⁵⁵ Holman, a. g. e., s. 72-73.

⁴⁵⁶ Van Dam (a), a. g. e., s. 25,30.

⁴⁵⁷ Meredith 1995, a. g. e., s. 22.

⁴⁵⁸ Robert W. Thomson, *The Armenian adaption of the Ecclesiastical History of Socrates Scholasticus*, Paris 2001, s. 20.

kendisine kilisede bir isim yapmıştı. Bu tekzibi Eunomius'un tezinin “yaratmak” ve “doğmamış” arasındaki büyük farklara, baba ve oğul arasındaki öz farklılıklarına yönelik yapmıştır.⁴⁵⁹

Caesareialı Basil M.S. 369 yılında Caesareia piskoposu olarak seçildikten sonra, Kapadokya başpiskoposu ve Pontus piskoposu olmuştur. Böylece otoritesi neredeyse Ancyra, Neocaesarea ve Tyana dahil olmak üzere Anadolu'nun yarısına yayılmıştır. Onun politik ve teolojik etkisi ise çok daha uzak bölgelerde hissedilmiştir. M.S. IV. yüzyılın sonları ve M.S. V. yüzyıl içerisinde Caesareialı Basil'in bu geniş etki alanı sayesinde, eserleri farklı dillere olduğu gibi Süryanice'ye de çevirilmiştir.⁴⁶⁰ Caesareialı Basil, Caesareia metropolitan piskoposu olarak tek başına elliden fazla *Choreapiskopiye* (kırsal piskopos) başkanlık etmiştir.⁴⁶¹

İmparator Valens (M.S. 364-378), Caesareialı Basil'in dini siyasetle ilişkisini ve piskoposluk otoritesini kısıtlamak amacıyla M.S. 371/372 yılında Kapadokya eyaletini bölerek Caesareialı Basil'in yargı alanının büyük bir kısmını elinden almıştır. Ancak Caesareialı Basil, cemaatinin ihtiyaçlarını ihmal etmeyerek vaaz vermeye ve cemaatini maddi açıdan desteklemeye devam etmiştir. Toprak aristokratları geleneğinin yanı sıra Hıristiyan sadaka geleneği ile fakirler için bir hastane kurarak onların tüm ihtiyaçlarını kendisi karşılamış ve bunu teşvik etmeye çalışmıştır.⁴⁶² Caesareialı Basil, M.S. 360'lı yıllarda yaşanan kıtlıkta halkın yanında olmuş, verdiği vaazlarda zenginlerin fakirlerle kaynaklarını paylaşmasını öğütlemiş ve bunun için fazlasıyla çaba sarfetmiştir.⁴⁶³ Caesareialı Basil ve imparator Valens arasındaki mücadelede, bir imparatorluk muhafız komutanı Caesareialı Basil'e saldırınca şehirdeki silah ustaları ve keten dokumacıları Caesareialı Basil'i korumak için ayaklanmışlardır.⁴⁶⁴ Caesareia dokuma tezgahlarındaki işçiler ve silah üretim atölyelerindeki kadınlar da bu çatışmada Caesareialı Basil'i desteklemiştir.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ Henry Chadwick, “*Orthodoxy and Heresy from the Death of Constantine to the Eve of the First Council of Ephesus*”, **The Cambridge Ancient History**, Vol. XIII, New York 2008, s. 576.

⁴⁶⁰ Taylor, “*a. g. m.*”, s. 213-214.

⁴⁶¹ Van Dam (b), **a. g. e.**, s. 62.

⁴⁶² Meredith 1995, **a. g. e.**, s. 23.

⁴⁶³ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 50.

⁴⁶⁴ Y. Gürkan Ergin, “Anadolu’da Roma Hakimiyeti: İsyanlar, Tepkiler ve Huzursuzluklar, Asia Eyaleti’nin Kuruluşundan (MÖ 129) Iustinianus Döneminin Sonuna Kadar (MS 565)”, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 190.

⁴⁶⁵ Mitchell 2007, **a. g. e.**, s. 272.

Caesareialı Basil halkın belli bir kısmına değil tümüne hitap etmiş ve yardımlarını muhtaçlardan esirgememiştir.

Caesareialı Basil ve arkadaşı Nazianzuslu Gregory (M.S. 329-389), yaklaşık 70 mektup yazarak Valens dönemindeki politik ve dini tarihe ilişkin önemli bilgiler vermişlerdir.⁴⁶⁶ Caesareialı Basil'in kaleme aldığı mektuplar yayınlanmaktan daha çok halka duyurulmuştur. Caesareia (Kayseri) halkına yardımcı olmaya çalışan Caesareialı Basil, bir nevi onların sorularını cevaplandırmıştır. Caesareialı Basil, Kapadokya'nın bölünmesini engellemede başarısız olmasına rağmen İmparator Valens'den kendisi için ilave otorite kazanmada başarılı olmuştur. Caesareialı Basil ayrıca yerel aristokratların, *decurions*ların ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını korumak için çalışmıştır.⁴⁶⁷

Caesareialı Basil, bir piskopos olmasının yanı sıra diğer din adamları gibi vergi mükellefleri adına devlet ile olan ilişkilerde sözcü konumunda olmuştur. Böylece din adamları sadece dini değil halkın dünyevi lideri olarak da yerini almıştır.⁴⁶⁸ M.S. 371/372 yılında Kapadokya eyaletinin ikiye ayrılmasında önemli bir rol oynamış, mektuplarında Caesareia *curial*'ine acı çektirildiğini ve onların yaşadıklarının tüm şehri etkilediğini vurgulamıştır. Şehrin durumunun *curia* kırsala doğru akmaya başladığından dolayı her geçen gün daha da kötüye gittiğini de eklemiştir. Eyaletin bölünmesinden dolayı Caesareia bir harabeye dönmüştür. Caesareialı Basil, Caesareia'nın kenar mahallelerinde hastaneler ve kiliselerin kuruluş safhasını atlatmış olmasına rağmen düşmanları iftiralarla onun hizmetlerini engellemek istemiştir. Caesareialı Basil'in Ortodox duruşu da bu iftiralarla ilgilidir. Bazı Kapadokyalı vatanseverler -ki bunlar eyaletin ayrılması halinde fazlasıyla zarar görenlerdir- Caesareialı Basil'in bu Ortodoks tarzını ayıplamışlardır. Çünkü vatansever olmayan, dini bir fanatik olan bir valiyi temsil etmiştir. *Curial*, Caesareialı Basil'in yaptıkları için resmi iddialarda bulunamazdı. Caesareialı Basil'in projelerinde görüyoruz ki geleneksel *curial* vatanseverliğindeki bazı amaçları değiştirmiştir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Lenski 2002, **a. g. e.**, s. 7.

⁴⁶⁷ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 37.

⁴⁶⁸ Ergin, **a. g. t.**, s. 259.

⁴⁶⁹ Kopeczek (b), **a. g. e.**, s. 300,302-303.

Caesareialı Basil'in kıtlık, borçlanma ve tefecilik hakkında verdiği vaazlar, M.S. 376 ve 380 yılları arasında batıda verilmiştir. Bu vaazlar Latinceye çevirilerek daha da yayılmıştır.⁴⁷⁰ Bunun en önemli yanı ise, Caesareialı Basil'in sadece doğuda değil batıda da çok etkili bir teolog olduğunu göstermesidir. Caesareialı Basil'in yazdığı mektuplardan 350 adedi bulunmuş; aralarında kardeşine, arkadaşına yazdıklarının yanında iki Gregory'e ve Socrates'in *Ecclesiastical History* adlı eserine ilişkin bildirimler barındırmaktadır.⁴⁷¹

Caesareialı Basil otuzlu yaşlarının başında rahip olmuş ve kırklı yaşlarında bir piskopos olunca liderlik ve sorumluluk rollerini üstlenmiştir. Ancak ilerleyen yaşıyla birlikte sağlığı zayıflamış ve hayatını etkiler olmuştur.⁴⁷² Caesareialı Basil sıkı çalışma ve hastalıktan yıpranarak M.S. 379 yılının Ocak ayında dünyaya gözlerini kapamıştır.⁴⁷³

Caesareialı Basil'in teolojik dünyaya kazandırdıkları, ondan sonraki Hıristiyanlar için yeni bir sayfa açmıştır:

* Caesareialı Basil Aryan olmayanların arasında anlaşma temeli olarak İznik İtikatını yeniden kurmak amacıyla "özler" anlamına gelen kelimeye yeni bir anlam kazandırmıştır. "*Baba ve Oğul eşitti çünkü aynı doğayı taşıyordu.*" diyerek genel bir yargıya varmıştır.

* Caesareialı Basil'e göre insan ruhunun yaşamı Tanrıya doğru yolculuk etmektir.

* Caesareialı Basil, manastır hayatını yeniden düzenlemek için çağın sofuluğu içine anarşik hareketlerin bazı uygulamalarını birleştirmiştir.⁴⁷⁴

Manastır hayatının temelinde Caesareialı Basil bulunmaktadır. Caesareialı Basil, Mısır'daki manastır temellerini görmek için bir seyahat yapmış ve hiç bahsetmese de manastır temelini Aziz Anthony'den öğrenmiştir. Caesareialı Basil antisosyal bir yapıya bürünerek her iki cinse uygun elbiseler giymiş, olağan sohbetlerden kaçınmış ve çalışmayı reddetmiştir.⁴⁷⁵ Caesareialı Basil ilk inziva yeri

⁴⁷⁰ Holman, a. g. e., s. 124.

⁴⁷¹ Meredith 1995, a. g. e., s. 20.

⁴⁷² Van Dam (a), a. g. e., s. 37.

⁴⁷³ Meredith 1995, a. g. e., s. 23-24.

⁴⁷⁴ Meredith 1995, a. g. e., s. 36.

⁴⁷⁵ Meredith 1995, a. g. e., s. 24-25.

olarak Argeus (Erciyes) Dağı'nda bir mağarayı kullanmıştır.⁴⁷⁶ Manastır hayatının pek çok kuralını da formüle etmiştir.⁴⁷⁷ Basilian keşişliğinin en önemli özelliği yoksul kardeşlere sadaka vermektir, diğeri Caesareialı Basil'in dini itaat fikrini icat etmediğini bilmektir. Sonuncu özellik ise işgücünün ve çalışmanın yani emeğin kişinin kendisi için değil herkez için olduğunu bilmektir.⁴⁷⁸ Caesareialı Basil'in hayalini kurduğu Doğu kilisesi, otoritesini kazanma sürecinin hem başlatıcısı hem de modeli olmuştur. Nyssalı (Nevşehir) ve Nazianzuslu (Aksaray) Gregory'ler bu modeli takip ederek manastır hayatını kilise hayatına uyarlamış ve pratik bir uygulama sağlamışlardır. Bu çalışmalar ile din doğuyu kazanmış ve Hıristiyanlık genişlemiştir.⁴⁷⁹ Dünyadan vazgeçen keşişler en önemli ihtiyaçlarını bile sürekli reddetmişler, iradeleri ile doğaya karşı koymuşlar ve bu amaçla kurulmuşlardı. Örneğin Nizib'in Aziz Jack'ı keçi derisinden bir örtü altında yatmış ve açıkta yaşamıştır. Keşişlerin giydikleri kıyafet bazı Suriyeli ve Lübnanlı halkta görülür. Bu kıyafet, siyah yünden içine giyilen bir giysi ile üzerinde Arapların giydiği bornoz gibi görünürdü.⁴⁸⁰ IV. yüzyılda Pasa yakınındaki Andabalis (Andaval) yol istasyonunda ve Heracleia (modern Ereğli)'nin güneyinde manastırlar bulunmaktadır.⁴⁸¹ Andabalis (Andaval), Tyana'nın yaklaşık 26 kilometre kuzeyinde, Sasima, Caesareia, Colonia Archelais ve Mokisses'e giden yol üzerinde bulunmaktaydı. Pasa veya Paspasa ise Tyana'nın yanında bulunuyordu.⁴⁸²

Caesareialı Basil'in eserlerinin bazıları; *Epistulae* (Mektuplar), *Against Eunomius* (Eunomius'a Karşı), *On the Faith* (İman Üzerine), *Homilies on the Six Days of Creation* (Yaratılış'ın Altı Günü Üzerine Vaazlar), *Homilies* (Vaazlar) ve *On the Holy Spirit* (Kutsal Ruh Üzerine)'tir.⁴⁸³

⁴⁷⁶ Texier 2002, a. g. e., s. 39.

⁴⁷⁷ Mitchell 1993, a. g. e., s. 113.

⁴⁷⁸ Meredith 1995, a. g. e., s. 27.

⁴⁷⁹ Sterk, "a. g. m"., s. 228.

⁴⁸⁰ Texier 2002, a. g. e., s. 40.

⁴⁸¹ Mitchell 1993, a. g. e., s. 116.

⁴⁸² Ramsay 1960, a. g. e., s. 334.

⁴⁸³ Andrew Radde Gallwitz, **Basil of Caesarea, Gregory of Nyssa, and the Transformation of Divine Simplicity**, New York 2009, s. XIV-XV.

2.3.2. Nyssalı Gregory

Nyssalı Gregory, M.S. 335 yılında dört erkek kardeş ve beş kız kardeşi olan üçüncü erkek çocuk olarak doğmuştur.⁴⁸⁴ Nyssalı Gregory'nin erkek kardeşleri; Caesarealı Basil, Peter (Armenia'daki Sebaste'de piskopos olacaktır), Naucratis (bir domuz tarafından öldürülmüştür) ve ismi bilinmeyen beşinci kardeşidir. Aileleri seçkin mülk sahibi olmasının yanı sıra Hıristiyanlık inancına tabi olan kültürlü bir aileydi.⁴⁸⁵

Nyssalı Gregory, ilk eğitimini kardeşleri gibi evde Macrina'nın gözetimi altında almıştı. Sonraki eğitimine ise muhtemelen yerel öğretmenler ile devam etmiştir. Nyssalı Gregory'nin eserleri mükemmel şekilde geleneksel eğitimi yansıtmaktadır. Ancak bu eğitimi almak için Kapadokya'dan ayrıldığına dair hiçbir kanıt yoktur.⁴⁸⁶ Görünüşe göre; döneminin büyük eğitim kurumlarından hiç birinde eğitim almamış ve felsefi eğitimi açısından Caesarealı Basil'e bağımlı olmuştur. Nyssalı Gregory, Caesarealı Basil'den babam ve hocam diye bahsetmekle bunu göstermektedir. Caesarealı Basil'in aldığı eğitimden yoksun olmasına rağmen Nyssalı Gregory, döneminin düşünce dünyasında çok daha anlayışlı bir şekilde hareket etmiştir. Ancak Nyssalı Gregory ve Caesarealı Basil bazı yönlerden ayrılmaktaydı. Caesarealı Basil sadece basit bir keşiş değil Kapadokya ötesine uzanan bir manastır kanun yapıcısıydı. Nyssalı Gregory ise, manastır hayatına ve münzevi bir yaşama dahil olmayarak bir keşiş olmayı seçmemiştir.⁴⁸⁷ Nyssalı Gregory, kardeşi Caesarealı Basil'e göre aile bağlarına daha fazla önem veren biriydi. Hatta ablası Macrina'nın hayatını yazmıştır. Fakat Caesarealı Basil'in mektuplarında kardeşlerinden bahsettiği hiç görülmemiştir. İki kardeşin arasındaki tutum tamamen farklıdır. Nyssalı Gregory daha sade bir yaşam sürerek evlenmiştir. Daha sonra attığı bu adımdan pişman olan Nyssalı Gregory, evlilik kurumunu kötüler nitelikle bir pasaj yazmıştır.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Holman, a. g. e., s. 137.

⁴⁸⁵ Meredith 1999, a. g. e., s. 2.

⁴⁸⁶ Holman, a. g. e., s. 137.

⁴⁸⁷ Meredith 1999, a. g. e., s. 2-3.

⁴⁸⁸ Meredith 1995, a. g. e., s. 52.

İki büyük evrensel retorik dahisi olarak kabul edilen Gregory'lerden Nyssalı Gregory, kilise veya manastır uygulamalarından ziyade kendini toplumsal bilinçlenmeye adanmıştır. Nyssalı Gregory, kiliseye "okuyucu" olarak atansa da kilisede bir kariyer yapmak niyetinde değildi. Fakat arkadaşları ve ailesinin baskılarıyla retorik (sözbilim) öğretmeni olarak küçük çocuklara ders vermiştir. Evlenerek çocuk sahibi olmuş ve Caesareialı Basil onu M.S. 372 yılında Nyssa'ya piskopos olarak atanmıştır. İmparator Valens'in M.S. 371/372 yılında yaptığı sınır değişikliklerinden sonra kalan kısmı olan Kapadokya bölgesindeki görevini, kardeşi Caesareialı Basil büyük oranda desteklemiştir. Nyssalı Gregory'nin Nyssa'daki kariyeri inişli çıkışlıydı. Nyssalı Gregory, büyük ölçüde Arians tarafından M.S. 375 yılında sürgüne gönderilmiş, M.S. 378 yılında ise imparatorluğun çıkardığı bir kararname ile geri dönmesine izin verilmiştir.⁴⁸⁹ Aldığı bu görevden dolayı Nyssalı Gregory olarak anılmaktadır.

Caesareialı Basil, M.S. 379 yılında (veya M.S. 377) öldükten sonra Nyssalı Gregory M.S. 381 yılında Konstantinopolis konseyinde yer almıştır. M.S. 380 yılında İmparator Valens'in yerine geçen Theodosius, Konstantinopolis piskoposu Arian Demophilus'u görevden alarak yerine Nyssalı Gregory'i atanmıştır. Ancak İznik kanunlarından biri olan başka bir piskoposluk alanına çeviri yapmanın yasak olması ile kötü niyetle çeviri yapmakla suçlanmış ve bu görevinden istifa etmiştir. İmparator Theodosius tarafından Pontus sivil piskoposluk bölgesine piskopos vekili olarak atanmıştır. M.S. 383 yılında imparator karısı Aelia Flacilla'nın onuruna cenaze söylevcisi olarak görev yapmıştır. M.S. 393 yılından sonra ise muhtemelen hayata gözlerini kapamıştır.⁴⁹⁰

Alexander, bir piskopos seçmek için önemli birkaç sebebi göz önünde bulundurarak Nyssalı Gregory'nin kilise liderliği niteliklerini bünyesinde barındırdığı için onu görevlendirmişti. Bu nitelikler arasında; gönüllü yoksulluk, alçakgönüllülük ve tüm dünyevi mutlulukların üzerinde erdemi tutmak gibi özellikler bulunmaktaydı. M.S. 381 yılında İmparator Theodosius, Nyssalı Gregory'i atadığı on bir piskopostan biri olarak Doğu kilisesine tayin etmişti. Nyssalı Gregory,

⁴⁸⁹ Holman, a. g. e., s. 137-139.

⁴⁹⁰ Meredith 1999, a. g. e., s. 4.

Caesareialı Basil'den sonra teolojik anlamda onun mirasını korumuş ve manastır hareketinin Anadolu'daki lideri olmuştur.⁴⁹¹

Nyssalı Gregory M.S. IV. yüzyılda şehrin ileri gelenlerinden birisi olarak önemli bir rol oynamıştır. Örgütlü sivil siyasetin çöküşüyle kilise liderliği onun için bir fırsat olmuştur. Anadolu'da bu önemli dönüşüm sürecinin doruk noktasını M.S. IV. yüzyılda Nyssalı Gregory ve Caesareialı Basil gerçekleştirmiştir. Nyssalı Gregory'yi değerlendirirken Mitchell, onun başarılarını göz önünde bulundurarak tam bir kahramanın hayatı cümlesini kurmaktadır.⁴⁹²

Nyssalı Gregory'nin üslubunda fazlasıyla Platon üslubu bulunmasının yanı sıra Origen'nin düşüncelerini de benimsemiş ve kendine göre yeniden üretmiştir.⁴⁹³ Nyssalı Gregory bir teolog, bir filozof ve bir yazardır. O, bu özellikleriyle Hıristiyanlık öğretisini Platonizm ve Noeplatonizm ile harmanlamıştı. Bu bilgi birikimi ile heretiklere karşı eserler yazarak Aryanizmin çöküşünde önemli bir rol oynamıştır.⁴⁹⁴ Ortodoks öğretisinin kurucularından biri olan Nyssalı Gregory'e göre; tanrı iyi, bilge ve güçlüdür. Kötülük ise insanların seçimini etkileyen bir şeydir.⁴⁹⁵ Nyssalı Gregory, hayatının son on yılını Nyssa, Constantinople, Armenia, Sebaste, Arabia ve Filistin arasında imparatorluk elçisi olarak seyahat etmekle geçirmiştir.⁴⁹⁶

Nyssalı Gregory, bir siyaset ve din adamı olmasının yanında bir yazardır. Onun pek çok eseri bulunmaktadır. Eserleri; *On the Soul and the Resurrection* (Ruh ve Diriliş Üzerine), *Against Apollinarius* (Apollinarius'a Karşı), *On the Beatitudes* (Sonsuz Mutluluk), *Against the Greeks on the basis of common notions* (Ortak anlayışların temelinde Yunanlılara karşı), *On the Divinity of the Son and the Holy Spirit* (Tanrının Oğlu ve Kutsal Ruh Üzerine), *Letters* (Mektuplar), *Against Eunomius* (Eunomius'a Karşı), *Defence on the Six Days of Creation* (Altı Günde Yaratılış'ın Savunusu), *Homilies on the Song of Songs* (Şarkıların Şarkısı bir Vaaz), *Homilies on Ecclesiastes* (Ecclesiastes Üzerine Vaaz), *On the Making of Humanity* (İnsanın Yaratılışı), *On infants who Prematurely Die* (Küçük Yaşta Ölen Bebekler Üzerine), *On the Christian Way of Life* (Yaşamın Hıristiyan Yolu Üzerine), *On the*

⁴⁹¹ Sterk, "a. g. m", s. 238, 229.

⁴⁹² Mitchell 1993, a. g. e., s. 56-57.

⁴⁹³ Meredith 1995, a. g. e., s. 55.

⁴⁹⁴ Bunson, a. g. e., s. 248.

⁴⁹⁵ Meredith 1999, a. g. e., s. 5, 7.

⁴⁹⁶ Holman, a. g. e., s. 138.

Holy Spirit against the Macedonians (Makedonlara Karşı Kutsal Ruh Üzerine), *Catechetical Oration* (Büyük Din Kitabı), *Homilies on the Lord's Prayer* (Rabbin Duası Üzerine Vaazlar), *On the Inscriptions of the Psalms* (İlahilerin Yazıtları Üzerine), *That we do not say there are three Gods* (Biz Üç Tanrı Olduğunu Söylemiyoruz), *To Eustathius on the Trinity* (Eustathius İçin Teslis Üzerine), *The Life of Macrina* (Macrina'nın Hayatı), *The Life of Moses* (Musa'nın Hayatı ve *On Virginitiy* (Bekaret Üzerine)'dir.⁴⁹⁷ Eserlerinden görüldüğü üzere Nyssalı Gregory, halkın Hıristiyanlık inancı içindeki sorularını yanıtlamaya ve onları aydınlatmaya çalışmıştır. Bu eserlerin küçük bir kısmı yayınlanmış ve İngilizceye çevrilmiştir. Ancak eserlerinden döneme ilişkin bilgiler çıkarmak çok zordur. Çünkü bu eserleri yorumlayabilmek için Hıristiyanlık teolojisine ilişkin uzmanlık gerektirmektedir.

2.3.3. Nazianzuslu Gregory

Nazianzuslu Gregory'nin babası Büyük Gregory, Hysistarian mezhebinin bir üyesiydi. Bu mezhep; Yahudi tutumları ve uygulamaları ile pagan tevhid kavramlarının birleşimine benziyordu. Nazianzuslu Gregory'nin ilk öğretmeni ve annesi olan Nonna, Nazianzuslu Gregory'yi bir Hıristiyan olarak büyütmişti.⁴⁹⁸ Nonna, kocası Büyük Gregory'nin de Hıristiyan olması için dua etmiş ve bu duası kısa bir süre sonra kabul olmuştu.⁴⁹⁹ Büyük Gregory, M.S. 325 yılında yapılan İznik konsülüne katılmak için Kapadokya'dan geçen bir piskopos topluluğu tarafından Hıristiyanlığa davet edilmişti. Üç yıl içerisinde ise Nazianzus'un ilk piskoposu olmuştu. M.S. 374 yılında ise Nazianzus ilk halk kilisesine kavuşmuştu.⁵⁰⁰ Babasının din değiştirmesi hiç şüphesiz Nazianzuslu Gregory'nin, Kapadokya halkının hayatını değiştiren üç azizden biri olmasının ilk adımı olmuştu.

Nazianzuslu Gregory'nin ailesi M.S. IV. yüzyılda *curial* sınıfının bir üyesiydi. Onun babası büyük Gregory, Nazianzus'un *curial*'inde aktif olarak hizmet

⁴⁹⁷ Gallwitz, a. g. e., s. 15-18.

⁴⁹⁸ Meredith 1995, a. g. e., s. 39.

⁴⁹⁹ Van Dam (a), a. g. e., s. 41.

⁵⁰⁰ Mitchell 1993, a. g. e., s. 51,68.

etmişti. Bunu ortaya koyan en önemli belge ise, Nazianzuslu Gregory'nin Caesareialı Helladius ile yaptığı yazışmalardır.⁵⁰¹

Nazianzuslu Gregory'nin doğum yılı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak A. Meredith'e göre; Nazianzuslu Gregory'nin doğum yılının M.S. 300 olarak tarihlenmesi, M.S. 329 yılında Atina'da Caesareialı Basil ile eğitim aldığı hesaba katılınca daha makul görünmektedir.⁵⁰² Nazianzuslu Gregory ilk olarak Kapadokya eyaletinin başkenti Caesareia'daki okulda dilbilim ve edebiyat eğitimi almıştır. Burada edindiği bilgiler ile muhtemelen felsefe ve teoloji hakkındaki çalışmaları için ilk temelini atmıştı.⁵⁰³ Eğitimine devam eden Nazianzuslu Gregory Filistin Caesarea'sında, İskenderiye'de ve Atina'da eğitim görmüştür.⁵⁰⁴ Nazianzuslu Gregory, M.S. 350'li yılların ortasında Atina'da, M.S. 361 yılında imparator olan Julianus ile birlikte eğitim almıştır.⁵⁰⁵ Ayrıca Nazianzuslu Gregory ve Caesareialı Basil, Atina'da M.S. 351-356 yılları arasında öğrenim görürken tanışmışlardır.⁵⁰⁶ Nazianzuslu Gregory ve Caesareialı Basil aynı pansiyonu paylaşmışlar, dersleri beraber dinlemişler ve akademik çalışmalarını beraber yapmışlardır.⁵⁰⁷ Nazianzuslu Gregory, İskenderiye'de kardeşi Caesareus ile birlikte birkaç tıp dersi de almıştır. Bu eğitimden sonra Caesareus Constantinople'de saray hekimi olarak çalışmıştır.⁵⁰⁸ Nazianzuslu Gregory, aynı zamanda retorik (söz bilim) sanatı anlamında bir kariyer yapmıştır.⁵⁰⁹

Nazianzuslu Gregory'in dalgacı ve hassas bir mizacı vardı. O, piskoposluğa layık bulunduğu dönemde bile iğneleyici sözlerini saklamayacak kadar açık sözlü biriydi. Nazianzuslu Gregory, kendi hayatında sofuluk ve piskoposluk ideallerini kaynaştırmıştı. Caesareialı Basil'in ona karşı olumlu beklentileri vardı.⁵¹⁰ Caesareialı Basil ve Nazianzuslu Gregory'nin sonsuz dostluğu Kapadokya eyaletinin Caesareia şehrinde aldıkları eğitim aracılığıyla başlamıştı.⁵¹¹ Nazianzuslu Gregory ile Caesareialı Basil Atina'da öğrencilik yıllarında daha da yakın arkadaş olmuşlar ve

⁵⁰¹ Kopecek 1973, "a. g. m", s. 454-455.

⁵⁰² Meredith 1995, a. g. e., s. 40.

⁵⁰³ Daley, a. g. e., s. 4.

⁵⁰⁴ Van Dam (a), a. g. e., s. 44.

⁵⁰⁵ Mitchell 2007, a. g. e., s. 74.

⁵⁰⁶ Holman, a. g. e., s. 140-141; Meredith 1995, a. g. e., s. 49.

⁵⁰⁷ Daley, a. g. e., s. 6.

⁵⁰⁸ Holman, a. g. e., s. 29.

⁵⁰⁹ Van Dam (a), a. g. e., s. 44.

⁵¹⁰ Sterk, "a. g. m", s. 239.

⁵¹¹ Van Dam (a), a. g. e., s. 139.

kendilerini felsefeye adamaya söz vermişlerdi. Atina'dan dönünce iki arkadaş, Caesareialı Basil'in Pontus'daki aile çiftliğinde bir süre yaşamışlardı.⁵¹² Nazianzuslu Gregory ve Caesareialı Basil ortak olan eğitim hayatlarında Atina idi. Onları Origen'in eserlerinin özetlerini bir koleksiyon haline getirerek iman ve aklın uyumunu göstermeye çalışmışlardır. Kısa bir süre sonra Caesareialı Basil önderliğinde bir kurum hakkında çalışmaya başlamışlardır. Nazianzuslu Gregory, Pontus'da sofuluk inzivasına çekilen Caesareialı Basil'e katılmıştır.⁵¹³ Nazianzuslu Gregory'nin evine dönmesinden sonra, şehrin piskoposu olan babası ona zorla rahiplik rütbesi vermiştir.⁵¹⁴

Caesareialı Basil ne kadar lider ruhlu ve organizatör bir kişiye; Nazianzuslu Gregory bir o kadar içine kapanık ve şair ruhlu biriydi. Nazianzuslu Gregory, toplumun sıradan ilişkilerini, dini işleri ve şöhreti sevmiyordu. Nazianzuslu Gregory, kendini kusurlu hissediyor, mesleğini rezil etmekten ve umutlarını kaybetmekten korkuyordu.⁵¹⁵ M.S. 361-362 kışında Nazianzus'a dönen Nazianzuslu Gregory, bir rahip olarak takdis edilmiştir.⁵¹⁶

Nazianzuslu Gregory rahip olarak başladığı kariyerine, M.S. 368 yılından itibaren piskopos olarak devam etmiştir.⁵¹⁷ Caesareialı Basil tarafından yönetilen Kapadokya eyaletinin küçük bir kasabası olan Sasima'ya M.S. 372 yılında Nazianzuslu Gregory'yi piskopos olarak atamıştır. Ancak Nazianzuslu Gregory için piskopos olmak önemsizdi ve o bundan zevk almıyordu. Nazianzuslu Gregory muhtemelen daha sonra babasının ölümüne kadar Nazianzus'da ikamet etmiştir.⁵¹⁸ Nazianzuslu Gregory'nin Sasima'da neden görev yapmadığı, S. Mitchell'in aktardığı şu cümlelerden anlaşılmaktadır: Kapadokya boyunca uzanan yolda bir mola yerinde durmuş ve susuz, çorak, gerçek özgürlüğün olmadığı, fakir köyler gibi cehalette kalmış bir yer. Feryat edenlerin inleyenlerin olduğu, çöple dolu bir yer.⁵¹⁹ J.A. Cramer'de Nazianzuslu Gregory'nin şöyle dediğini aktarır: Gürültülerin vergi toplayıcıların homurtularına karıştığı, nüfusunu gündelik işçilerin ve serserilerin oluşturduğu yerde benim Sasima'daki kilisem vardı. Çevresi elli Chorepiscopi ile

⁵¹² Sterk, "a. g. m.", s. 240.

⁵¹³ Meredith 1995, a. g. e., s. 40-41.

⁵¹⁴ Sterk, "a. g. m.", s. 240.

⁵¹⁵ Meredith 1995, a. g. e., s. 49.

⁵¹⁶ Meredith 1995, a. g. e., s. 45.

⁵¹⁷ Thomson, a. g. e., s. 20.

⁵¹⁸ Meredith 1995, a. g. e., s. 41.

⁵¹⁹ Mitchell 1993, a. g. e., s. 74.

çeviriliyken beni buraya görevlendirecek kadar merhametliydi! Görünüşe göre Nazianzuslu Gregory Sasima'da ikamet etmemiş, ilçe işleriyle veya Caesareialı Basil'in dini-politik mücadeleleri ile ilgilenmeyi reddetmiştir.⁵²⁰

Nazianzuslu Gregory, M.S. 374 yılında babasını ve birkaç ay sonra ise karısı Noanna'yı kaybetmiştir.⁵²¹ Bunun üzerine Nazianzuslu Gregory, tanrı adına bir tapınak diktirmiş ve babasının adına mezar özdeyişleri yazarak bir rahip olduğunu kanıtlamıştır.⁵²² İmparator Theodosius döneminin ilk yılı olan M.S. 379 yılına geldiğinde ise, Nazianzuslu Gregory kendisini Konstantinopol'de İznik Konsili'nin başında bulmuştur.⁵²³ Nazianzuslu Gregory, M.S. 379 yılında başkent kilisesinde beş İlahiyat Söylevi vermiş ve daha sonra Konstantinopol'e imparator tarafından atanmıştır.⁵²⁴ Nazianzuslu Gregory Konstantinopol'deyken Tanrı, İsa ve Kutsal Ruh hakkındaki çalışmaları ile çok ünlü olmuştur. Bu süreçte, ilk defa olarak Kapadokyalılar tarafından Teslis doktrini oluşturulmuştur.⁵²⁵ Dördüncü yüzyılın sonlarında, konsüllerde asil üye olarak da bulunan Nazianzuslu Gregory (M.S. 329-389), kilise konsüllerini 'kötülük üreten platformlar' olarak niteliyor ve konsülleri 'çözüm merkezi olmaktan ziyade sorun merkezi' olarak görüyordu.⁵²⁶ Nazianzuslu Gregory, İznik Konsülü tarafından yasaklanan piskopos çevirilerine uymayıp onları ihlal etmiştir. Nazianzuslu Gregory'e karşı kitlesel bir baskı oluşmuş ve o başkenti terk ederek Nazianzus'a geri dönmüştür. Hayatının geri kalanını burada geçirerek M.S. 391 yılında hayata gözlerini kapatmıştır.⁵²⁷

2.4. Kapadokya Eyaleti'nin Önemli Şehirleri

Kapadokya eyaleti şehirlere ayrılmaktan ziyade büyük bölgelere ayrılmıştı. Bu bölgelerde pek çok köy ve kasaba bulunuyordu. M.S. IV. yüzyılda Caesareia başpiskoposunun nüfuzu çok geniş bir alanı kapsardı. kendisine yardımcı olan elli *Chorepiskopi* (yardımcı piskopos) bulunurdu. Genellikle bölgenin ismi, içerisinde

⁵²⁰ Daley, a. g. e., s. 11-12.

⁵²¹ Daley, a. g. e., s. 2.

⁵²² Kopecek (b), a. g. e., s. 293.

⁵²³ Daley, a. g. e., s. 2, 12.

⁵²⁴ Meredith 1995, a. g. e., s. 41.

⁵²⁵ Daley, a. g. e., s. 16.

⁵²⁶ Kaçar 2002-2003, "a. g. m"., s. 2.

⁵²⁷ Meredith 1995, a. g. e., s. 42.

yer alan en önemli kasabanın adından farklı olurdu. Bazen piskopos, lakabını kasabadan aldığı halde (Sasima, Basilika Therma, Doara Piskoposu gibi) bazı tarihçiler de kasabanın bulunduğu bölgeyi kendi adıyla zikrederdi.⁵²⁸

Kapadokya'da şehirleşme yavaş yavaş olduğu için eksik olmuştur. Hanisa gibi bazı eski yerleşim yerleri hiç resmi şehir payesi almamış olmasına rağmen bir Grek şehri gibi özellikler yansıtmıştır.⁵²⁹ Kapadokya'da Caesareia ve Tyana haricinde Hellenleşmiş kent merkezi pek yoktu. Eyalet, çok geniş kırsal alanlarında malikanelere ve çiftliklere sahipti. Bu şehirler Tyanalı Apollon ve Caesareialı Pausanias gibi filozoflar yetiştirmiştir.⁵³⁰

Kapadokya eyaletinde M.S. III. ve IV. yüzyıllarda pek çok irili ufaklı şehir ve kasaba bulunmaktaydı. Ancak hepsi aynı önem ve nüfusa sahip değillerdi. İmparator Valens, M.S. 371 yılında Kapadokya eyaletini iki bölüme ayırmadan önce eyaletin başkenti Caesareia'yken eyalet iki bölüme ayrıldıktan sonra da Caesareia başkent olmaya devam etmiştir. Ancak diğer eyaletin başkenti Tyana olarak ön plana çıkmıştır. Bu başlık altında ele alacağımız şehirlerin hepsi ayrı bir tez konusu olabilecek kadar geniş bir tarihsel arka plana sahip olduğu için bu şehirleri kısaca ele almaya çalışacağız.

2.4.1. Caesareia (Kayseri)

Argeus (Erciyes) dağının ilk çağlardaki patlamaları, çeşitli dönemlerde birikerek tüflerden oluşan bir zemin oluşturmuştur. Bu tüflerin üzerinde ancak yüzyıllar geçtikten sonra cılız bir bitki örtüsü oluşmuştur. Eski Caesareia şehri bugünkü yerinde değildi. Bugünkü şehrin 630 metre batısında ve Erciyes dağına daha yakın bir mevkideydi.⁵³¹ Ramsay, modern Kayseri şehrini Greko- Roma kenti sitesinden iki-üç kilometre arasına yerleştirmektedir.⁵³² Van Dam'ın verdiği bilgiye

⁵²⁸ Ramsay 1960, **a. g. e.**, s. 311-312.

⁵²⁹ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 25.

⁵³⁰ Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 86.

⁵³¹ Texier 2002, **a. g. e.**, s. 60-63.

⁵³² Ramsay 1904, **a. g. e.**, s. 464.

göre ise; Caesareia IV. yüzyılda Argaeus (Erciyes) dağı'nın kuzey kısmında küçük tepeler üzerinde kurulmuştu. Burada volkanik çukurlar mevcuttu.⁵³³

Roma İmparatorluğu döneminde Caesareia denilen modern Kayseri şehrinin bilinen ilk adının Mazaka olduğu düşünülmektedir. J. A. Cramer, Philostorgius'un Kapadokya efsaneleri ile ilgilendiği zaman, Kayseri'nin eski adı olarak Mazaka ismini kullandığını bildirmektedir. Philostorgius'a göre bu isim; "Mosoch" yani Kapadokya'nın kurucusu'nun ismidir. Mosoch ismi, Semitik türetme çeşitliliğine sahiptir. Kapadokya'nın ünlü kurucusu olarak ününü Yunan efsanelerinin de kabul ettiğini bildirmektedir.⁵³⁴

N. Baydur, Stephanus Byzantius'un "Kappadokia'nın başkenti Caisareia, eski Eusebeia ve Strabon'daki Mazaka" diyerek modern Kayseriden bahsettiğini aktarmaktadır. N. Baydur'a göre; birinci Kappadokia'nın başkenti olan bu şehir, Melas nehrinden uzak değildir. Erciyeş dağı'nın eteğinde bulunmaktadır, buna Yunanca Eusebeia da deniyor, Tiberius Augustus zamanından önce ise Mazaka deniyordu.⁵³⁵ Hellenistik dönemde Kapadokya kralları, Caesareia şehrini saygıdeğer bir Grek ismi olan *Eusebeia* ile isimlendirmişti. M.Ö. I. yüzyılın sonunda son Kapadokya Kralı Archelaus (M.Ö.36- M.S. 17)⁵³⁶ ise; Roma imparatorunu onurlandırmak amacıyla şehrin adını Caesareia yani modern anlamda Kayseri olarak değiştirmiştir.⁵³⁷ İlk kez Kapadokya başkenti olarak imparatorluk ünvanını kullanan yazar da Pliny olmuştur.⁵³⁸

Eusebeia adından sonra şehrin bir kez daha isim değiştirerek M.Ö. 12-9 yılları arasında Caesareia adını almıştır. Şehre verilen Caesareia adı Kapadokya Kralı Archelaus (M.Ö.36- M.S. 17) tarafından, Roma İmparatoru Augustus'un şerefine verilmiştir. Sikkelerde de bu şehrin adını Eusebia olarak en son tarih M.Ö. 13/12

⁵³³ Van Dam 2002, a. g. e., s. 24,26.

⁵³⁴ J.A. Cramer, **A Geographical and Historical Description of Asia Minor**, Vol. II, Oxford 1832, s. 118; Van Dam (b), a. g. e., s. 93; Philostorgius, **Church History**, (Trans. Philip R. Amidon), Atlanta 2007, s. 128.

⁵³⁵ Baydur 1970, a. g. e., s. 80-82.

⁵³⁶ Philostratus, **The Life of Apollonius of Tyana: The Epistles of Apollonius and the Treatise of Eusebius**, (Trans.: F. C. Conybeare), In Two Volumes I, London, s. 579.

⁵³⁷ Van Dam (b), a. g. e., s. 95.

⁵³⁸ Cramer, a. g. e., s. 122.

yılına, Caisareia adını ise en eski M.Ö. 10/9 yılında görmekteyiz.⁵³⁹ İmparator Claudius (M.S. 41-54) tarafından şehir yeniden düzenlenerek Caesareia adını almıştır. Bunun en belirgin göstergesi, Claudius döneminden önce sikkelerde Caesareia isminin görülmemiş olmasıdır.⁵⁴⁰ J. A. Cramer'in aktardığına göre Philostratus, Kapadokya eyaletinde bulunan iki Yunan şehirden bahsederken Caesareia için Eusebeia ismini kullanmaktadır.⁵⁴¹ C. Texier'e göre bu şehir, siyasi olarak Strabon'un döneminde de Kapadokya'nın başkentiydi.⁵⁴²

Bazı tarihçiler Mazaka isminin tanrıça Komana dinine ait bir kelime olduğunu zannederler. Diğer kısmı ise; Ermeni tarihlerine dayanarak bu şehrin, Mazach adında bir Ermeni kralı tarafından kurulduğunu savunurlar. Ancak bu şehrin hangi tarihte kurulduğuna ilişkin bir bilgi olmadığı için kesin bir sonuç çıkarmak mümkün değildir.⁵⁴³

Şehrin başkent olduğunu destekleyen deliller, çeşitli sikkeler üzerinde "*Başkent Kaisareia veya Kappadokia'nın başkenti Kaisareia*" olarak geçmesidir. Ayrıca şehrin adı "*Şerefliğin şerefli ve bütün Anadolu'nun öncüsü*" olarak da tanımlanmıştır. Hatta bazı sikkelerde alan daha da genişletilerek "*Kappadokia, Galatia, Pontus ve Ermenistan'ın birinci derecede büyük başkenti Kaisareia*" olarak da kullanılmıştır.⁵⁴⁴ Diğer Caesareia kasabalarının adının artık yaşamamasına rağmen Caesareia, Kayseri adına dönüşerek günümüze kadar adını korumayı başarmıştır.⁵⁴⁵

Caesareia, İmparator Septimus Severus (M.S. 193-211) döneminden itibaren "*Neokoros*" ünvanı almıştır.⁵⁴⁶ İmparator Julianus Apostata (M.S. 361-363) tarafından ise, şehre ceza olarak Caesareia ünvanı alınmış, şehir listesinden sildirilmiş ve yeniden Mazaka adı kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sebebi, yeni

⁵³⁹ Baydur 1970, a. g. e., s. 80-82.

⁵⁴⁰ Ramsay 1960, a. g. e., s. 335-336.

⁵⁴¹ Ramsay 1960, a. g. e., s. 311-312.

⁵⁴² Texier 2002, a. g. e., s. 60.

⁵⁴³ Texier 2002, a. g. e., s. 11,59.

⁵⁴⁴ Baydur 1970, a. g. e., s. 82-83.

⁵⁴⁵ J.B. Bury, "A Lost Caesarea", **Cambridge Historical Journal**, Vol. 1, No. 1 (1923), s. 9.

⁵⁴⁶ Baydur 1970, a. g. e., s. 83.

dinin burada kuvvetle kökleşerek şehrin Hıristiyan olmasıydı. Zeus Poliouchos ile Apollon Patroos'un gösterişli mabedleriye çoktan yıkılmıştı.⁵⁴⁷

Caesareia, ünlü ve gösterişli bir şehirdi. Ancak civardaki Kapadokya şehirleri Caesareia'nın gelişmesini gölgede bırakmak istemiştir. Caesareia sokaklarında gezerken spor alanları, hamamları, tiyatroları ve agoraları görmek mümkündür. M.S. II. yüzyılda sofistlerin evi haline gelen Caesareia'da, Caesareialı Basil'in babası bir retorik (söz bilim, güzel konuşma) okulu kurmuştur.⁵⁴⁸ Retoriğin bu dönemde yeni bir alan değildi. Traianus (M.S.98-117) döneminde edebiyatın devlet desteği altında olmuş ve bu çağdaki edebiyatçılar retoriğe çok önem vermişlerdir.⁵⁴⁹ Şehir; klasik eğitim, kültür, çeşitli okullar ve spor salonları ile bir üne sahip olmuştur. Bu üne ayrıca Zeus "şehrin koruyucusu", Apollo ve Fortune gibi tanrıların tapınakları dahil idi. Şehir kimi zaman arena olarak da kullanılan bir stadyuma sahipti. Şehir gittikçe kalınlaşan bir duvar ile çevrilmişti. Şehrin banliyö kısmı ise alçak tepelerde bahçelerin meraların yanında yaşamını sürdürmüştü.⁵⁵⁰ Ekonomik açıdan da önemli olan Caesareia, imparatorluk darphanesine sahip önemli bir başkent olmuştur.⁵⁵¹

Severus'lar döneminde Caesareia'dan Melitene'ye kadar yollar inşa edilmiştir.⁵⁵² Çünkü Kapadokya eyaletinin başkenti olan Caesareia batı ile doğu arasındaki ticaret yollarının önemli bir noktasında istasyon görevi görürken önemli bir ticaret şehri durumundaydı.⁵⁵³ Caesareia şehri, büyük bir ticaret noktası olduğu için Asya'nın her tarafından pek çok nüfusu toplamıştır. Ancak şehir, dış ticaretten özellikle Sasani savaşlarından dolayı yoksun kalmıştır. İmparator Valerian'ın İran hükümdarı Şapur'a yenilmesinin ardından Şapur, Kilikya'yı yağmalamış ve Caesareia üzerine yürümüştür. Valerian tarafından Caesareia'ya vali olarak atanan Demosthene, bu saldırıya karşı ciddi bir savunma hattı kurmuş ancak bir hain tarafından galibiyet yolu gösterilince şehirden kaçmak zorunda kalmıştır. Şapur, halkı katletmiş ve hayatta kalanları ülkesine esir olarak nakletmiştir.⁵⁵⁴

⁵⁴⁷ Ramsay 1960, **a. g. e.**, s. 336.

⁵⁴⁸ Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 73-74.

⁵⁴⁹ Dürüşken, "*a. g. m.*", s. 216.

⁵⁵⁰ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 27.

⁵⁵¹ Wheeler, **a. g. e.**, s. 246.

⁵⁵² Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 74.

⁵⁵³ Theodor Mommsen, **The Provinces of the Roman Empire from Caesar to Diocletian**, (Trans.: William P. Dickson), Vol. I, New York 1887, s. 360.

⁵⁵⁴ Texier 2002, **a. g. e.**, s. 61-63.

M.S. IV. Yüzyılda, piskopos Caesareialı Basil'in şehrin dışında kurduğu yeni bir şehrin adının *Basilias* olduğunu görürüz. Caesareialı Basil bu yeni şehirde bir kilise, bir yoksul evi ve din adamları için bir ev inşa ettirmiştir.⁵⁵⁵ Caesareia şehri, M.S. 268 yılında 400.000 nüfusa sahipti.⁵⁵⁶ Ancak Caesareia civarının tüm nüfusu eski kenti terk ederek yavaş yavaş Caesareialı Basil'in yeni şehri olan dini merkezde yoğunlaşmıştır.⁵⁵⁷ M.S. 370'li yıllarda Caesareialı Basil ve Büyük Gregory'nin şehirde yaptırdıkları binalar çoğalarak gösterişli kiliseler ve piskoposlar için yapılmış cömert konutlar ile kompleks yapılar haline gelmiştir. Bu bölgede rahipler için mahalle, yabancılar için imarethaneler, hastalar için hastaneler, hatta burada çalışan hemşire ve doktorlar için mahalleler, hayvanlar için ahırlar, seyahat edenler ve tüccar olanlar için de kalacak yerler bulunmaktaydı.⁵⁵⁸ Kayseri şehrinde eşsiz ve oda oda kayalara oyulmuş kiliseler, mağara evler ile çevrili bir yapıya sahipti. Bu durum geç Bizans döneminde daha da yaygın bir hal almıştı.⁵⁵⁹ Bunlardan en belirginini, Caesareia'daki *Surp Garabed* civarında dağa oyulmuş kiliselerdir. Bunlara özel bir isim verilmemiştir. Bu yapıya benzer kiliseler bu civarda çoktur ve takriben yapısal anlamda aynılardır. Tarihleme olarak M.S. III. ve IV. yüzyıllar düşünölmektedir. Bu tarihlenenin sebebi, Hıristiyanlığın Asya'da yayılıp ilerlediği gerçeğiyle beraber resmen bir varlığı olmadığı ve müthiş derecede takibata, tacize maruz kalındığıdır. Constantin döneminden sonra bu tür durumlara gerek kalmamış ve Hıristiyanlar saklanmaktan kurtulmuşlardır.⁵⁶⁰

Caesareia'da mermerden olan herşey ilk çağ anıtlarından gelmektedir.⁵⁶¹ Caesareia'da bir su kemeri ve büyük bir hamam bulunmaktaydı. Çünkü Anadolu'da su tarım ve otlak için gerekliydi. Kapadokyalılar büyük bir su deposu inşa ederek suyu depolamaya çalışmışlar, yeraltına tüneller ve kanallar inşa ederek sulama sistemi kurmuşlardır.⁵⁶² Bunun belirgin bir örneğini Tyana (Kemerhisar) şehrinde görebilmekteyiz. Burada günümüzde hala kullanılan bir su taşıma sistemi mevcuttur.

⁵⁵⁵ Van Dam (b), **a. g. e.**, s.95.

⁵⁵⁶ Gibbon, **a. g. e.**, s. 212; Texier 2002, **a. g. e.**, s. 61.

⁵⁵⁷ Ramsay 1904, **a. g. e.**, s. 464.

⁵⁵⁸ Gilliard, "*a. g. m*", s. 156-157; Holman, **a. g. e.**, s. 74.

⁵⁵⁹ Van Dam (b), **a. g. e.**, s. 115.

⁵⁶⁰ Texier 2002, **a. g. e.**, s. 53-54.

⁵⁶¹ Texier 2002, **a. g. e.**, s. 64.

⁵⁶² Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 42-43.

Kapadokya bölgesinin zenginlikleri arasında büyükbaş hayvanların bütün çeşitlerinin yetiştirilmesi bulunmaktaydı. Bunlar modern zamanlarda olduğu gibi, özellikle bölgenin batı kısmında muhtemelen Kızılırmak boyunca yetiştirilmiştir. Ancak burada Caesareia ön plana çıkmaktadır. Çünkü burası volkanik bir bölge olup verimli otlaklar bakımından daha fazla ön plana çıkmaktadır. Hatta Kapadokya krallarının hayvan yetiştiriciliğine olan ilgilerinden dolayı Caesareia'yı kendilerine kraliyet başkenti olarak seçtikleri de söylenmektedir. Gerçekten de Kapadokya bölgesindeki hayvan yetiştiriciliği Pers devrinden bu yana önemli bir yere sahip olmuş, miladi tarihin başlarında bölgede koyun yetiştiriciliği azalsa da özellikle Kapadokya atları M.S. III. ve IV. yüzyılın sonlarına kadar meşhur olmaya ve önemini korumaya devam etmiştir.⁵⁶³

Caesareia, Bizans döneminde büyükşehir görüntüsünü ve dini sıralamadaki piskoposluğunu koruyarak devam ettirmiştir. Caesareia, M.S. VII. yüzyılda devam ettirdiği görüntüsü ile imparatorluk sıralamasının dini hiyerarşisinde ikinci sırada yer almıştır.⁵⁶⁴ Modern Kayseri'de İstasyon Caddesi ve Sahabiye Medresesi arkasında bir Roma mezarı bulunmaktadır. Kesme taşlardan inşa edilmiş olan mezar klasik çağ mabetleri tarzında görünmektedir. Erken Roma çağına ait olan bina M.S. II veya III. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

2.4.2. Tyana (Kemerhisar)

Tyana (Kemerhisar) şehri, İmparator Valens tarafından M.S. 371/372 yılında gerçekleştirilen Kapadokya eyaleti bölümlenmesinde II. Kapadokya'nın başkenti yapılmıştır. Bir başkent olarak hem siyasi hem de jeopolitik öneme sahiptir.

Arrianus, yaptığı Karadeniz seferi sırasında civardaki bölge isimlerinin barbarlar tarafından değiştirilmesinden bahsederken Kapadokya'daki Tyana kentini *Thoana* olarak söylediklerini, ismini Tauros'ların kralı Thoas'tan aldığını ve Thoas'ın Orestes ve Pylades'i izlerken bu ülkeye kadar gelerek burada hastalıktan

⁵⁶³ Magie, a. g. e., s. 492-493.

⁵⁶⁴ Van Dam 2002, a. g. e., s. 37.

öldüğünü belirtmektedir.⁵⁶⁵ Tyana şehri M.Ö. III. yüzyılda da önemli bir yerdi. Kapadokya hükümdarı Ariaramnes (M.Ö. 250-225) tarafından basılan sikkelere Tyana adı verilmişti.⁵⁶⁶

Tyana antik dönemde Jüpiter mezhebine tabiydi.⁵⁶⁷ Jüpiter tapınağına, yakınındaki küçük bir gölün adına izafeten *Amasbeen* unvanı verilmiş ve yaygın olan bir dinin merkezi haline gelmiştir.⁵⁶⁸ C. Texier, Tyana'nın Taurus'un (Toroslar'ın) *Eusebia*'sı adına sahip olduğunu ve bu ismi Jüpiter dininden dolayı aldığını bildirmektedir. Din merkezi olmasından gelen meşhurluğu en çok Hadrianus döneminde usta akrobat Apollonius'un doğumu ile öne çıkmıştır.⁵⁶⁹ Philostratus'a göre Kapadokya eyaletinde iki Yunan şehri vardı. Bunlar Eusebeia (Caesareia) ile Eusebeia Tyana idi.⁵⁷⁰

Tyana şehrinin yerinin bilinmesi diğer bölgeleri belirleyebilmek için önemlidir. İkoniumdan dört gün yürüyüş uzaklığında, Toros dağlarına yakın olan alanda Tyana şehrinin bulunduğu bugün kesinlik kazanmıştır. Bazı bilginler Tyana şehrinin yerini, Niğde'nin beş kilometre güneyinde ve Koçhisar Köyü'nün batısında olarak tespit etmektedir. Birinin adı Kilisehisar (Kemerhisar), iki köy arazisinin yer aldığı alan ruhani bir tarihi merkeze denk gelmektedir. İftiyankas adındaki ikinci köyde de Tyana ismi bulunmuştur.⁵⁷¹ Cramer'in tespitine göre, Tyana Archelais'in yetmiş sekiz kilometre güneyinde ve Podandus'un elli altı kilometre uzağında bulunmaktadır. Strabon'un döneminde ise Mazaka'ya uzaklığı üç gün yürüme mesafesindedir. Castabala ve Cybistra ise yakınında bulunan küçük kasabalarıdır.⁵⁷² Bu şehrin hakkındaki bilgimiz sınırlıdır ancak kesin olarak bilinen şey ise Tyana'nın diğer Kapadokya bölgeleriyle aynı kaderi izlediğidir.⁵⁷³

M.S. I. yüzyılda Tyana'da yaşamış bir bilge olan Apollon, ölümünden sonra kutsal bir insan olarak yıllarca övülmüştür. Onun onuruna şehre bir tapınak inşa

⁵⁶⁵ Arianus, **Arrianus'un Karadeniz Seyahati**, (Çev.: Murat Arslan), İstanbul 2005, s. 11.

⁵⁶⁶ Magie, **a. g. e.**, s. 1352.

⁵⁶⁷ Texier 2002, s. 115.

⁵⁶⁸ Cramer, **a. g. e.**, s. 128-129.

⁵⁶⁹ Texier 2002, **a. g. e.**, s. 117.

⁵⁷⁰ Ramsay 1960, **a. g. e.**, s. 311-312.

⁵⁷¹ Texier 2002, **a. g. e.**, s. 115.

⁵⁷² Cramer, **a. g. e.**, s. 129-130.

⁵⁷³ Texier 2002, **a. g. e.**, s. 117.

edilmiş ve şehrin ileri gelenleri tapınakta rahip olarak hizmet etmişlerdir. İmparator, M.S. IV. yüzyılın başlarında Apollon'un anısını onurlandırmış ve hatta Hıristiyan bir hacı Apollon'un doğduğu yere ziyarette bulunmuştur. Hıristiyanlığın yayılması, sadece pagan tapınaklara önemini kaybettirmemiş ayrıca dini bir hiyerarşi sıralaması oluşturmuştur.⁵⁷⁴

M.S. III. yüzyılda Kraliçe Zenobia bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Anadolu içlerine kadar genişleyerek M.S. 270'li yılların başında Kapadokya'yı ele geçirmiş ve Bithynia'ya kadar ilerlemiş ancak başarılı olamamıştır. M.S. 271 yılında İmparator L. Domitius Aurelianus (M.S. 270-275), Gothları yenerek Zenobia'ya karşı sefere çıkmış ve Kapadokya'ya geçmiştir. Ancak Kapadokya bölgesindeki merkezlerden biri olan Tyana şehri İmparatora ihanet ederek kapılarını kapamış ve imparator şehri ele geçirip tüm halkını katletmiştir.⁵⁷⁵ Alcock'a göre; İmparator Aurelian (M.S.270-275) şehrin isyan ettiği zaman bölge halkının katledilmesini düşünmüş fakat imparator çadırında kutsal bir ruh tarafından ziyaret edilmiştir. Bu ruh, ilk yüzyılda tanrılaştırılan kutsal adam Tyana'lı Apollonius idi. Çünkü o genellikle tasvir şeklinde tecelli ediyordu. Apollonius, imparatoru Tyana halkının hayatını bağışlaması için ikna etmiştir. Bu hikayenin doğru ya da yanlış olup olmadığını tartışmaktan ziyade, Tyanalı Apollonius Hıristiyan ikonlarında (dini resim veya heykel) M.S. III. ve IV yüzyıllarda doğu Hıristiyanlığında yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Tyanalı Apollonius'un resmi M.S. IV. yüzyılda bronz Roma sikkelerinde de bulunmaktadır.⁵⁷⁶

İmparator Valens'in (M.S. 364-378) Kapadokya eyaletini M.S. 371/372 yılında ikiye bölmesinden sonra II. Kapadokya kısmının başkenti ve Hıristiyan piskoposluğu Tyana yapılmıştır.⁵⁷⁷ Bu süreçten sonra Tyana, hem dini hem siyasi bir güç merkezi olmuştur.

Kapadokya Babaları'ndan Nazianzuslu Gregory, M.S. 381 yılında Nazianzus civarındaki *Arianzos* çiftliğinde otururken *Xanxaris* sıcak hamamlarını ziyaret etmiştir. *Xanxaris* hamamları Tyana halkının daimi bir mesiresiydi ve şehirden çok

⁵⁷⁴ Van Dam 2002, a. g. e., s. 34.

⁵⁷⁵ Boak, a. g. e., s. 312-313.

⁵⁷⁶ Alcock, a. g. e., s. 78-179.

⁵⁷⁷ Cramer, a. g. e., s. 129.

uzak değildi. Günümüzde bile Bor ile Niğde arasında bulunup halkın sevdiği bir yerdir ve “Hamam” olarak anılmaktadır. Kaplıçalarda bir de manastır bulunmaktaydı. Andabalis’in yanında da imparatora ait bir çiftlik bulunurdu. Burada M.S. IV. yüzyılda *equi Palmatini* (Palmatia atları) denilen özel atlar yetiştirilirdi. Tyana civarında “Zeus Asmabaios” ibadetinin merkezi halindeydi.⁵⁷⁸

Antik yazar Ammianus Marcellinus’un, “*Tyana’da bahar aylarında su bolluğu ile dolup taşan bir havuz görebilirsiniz*”⁵⁷⁹ diyerek haber verdiği havuz günümüzde varlığını hala korumaktadır. 2013 yazı itibariyle yaptığımız araştırma gezisinde Ammianus’un bahsettiği bu havuzu görme imkanına sahip olduk. Modern Niğde şehrinin Bahçeli kasabasında bulunan ve Roma havuzu adıyla adlandırılan antik havuza hayat veren kaynak suyunun Roma devrinde yapılan kemerlerle taşınmasına yönelik oluşturulan kemerlerden dolayı kasaba Kemerhisar adını almıştır. M.S. II-III. yüzyılda Antik Tyana kentinin su ihtiyacını karşılayan kaynaktaki yer alan havuz, düzgün kesme taşlardan yapılmış 21x62.1 m. ebatlarındadır (Bkz. Ekler XI). 1960’lı yıllarda havuzun iç kısmı temizlenmiş, restorasyonu da yapılarak havuz bugünkü duruma getirilmiştir. 2003 yılında yapılan kazı ve sondajlarla havuzun güney-batı yönünde Tyana’ya su taşıyan kemerlerin çıkış noktası olan yer altı kanalının başlangıcı da ortaya çıkarılmıştır. Havuzun uç kısmından yapılan kanal sayesinde su, köylerdeki bahçelik alanlara kadar uzanabilmekte ve hala sulamada yararlanılmaktadır. Roma Havuzu’ndan itibaren Kemerhisar kasabası içlerine kadar ki bölümde kemerler toprak altındadır. Kalan bölümdeki ve kazı alanına kadar olan kemerler ise toprak üzerindedir. Halen büyük bir bölümü ayakta bulunan su kemerleriyle Roma Havuzundan şehre su taşınmaktadır. Beldeye adını veren ve büyük kısmı ayakta olan su kemerleri M.S. II-III. yüzyıllara aittir (Bkz. Ek XII-XIII). Kemerlerin bittiği yerde başlayan ören yeri Padova Üniversitesi’nden bir heyet tarafından kazılmakta olup halen kazılar devam ettiği için kazı alanına girilememektedir (Bkz. Ek XIV). Tyana Ören yeri, I. II. ve III. dereceli arkeolojik sit alanı olarak koruma altına alınmıştır. Aynı zamanda ören yerinin civarında bulunan konut yapılarında Roma dönemi ve sonrasına ait taşlar ve ahşap yapılar bulunmaktadır. Şehrin iç kısımlarında bulunan ve Roma dönemine ait olan bir sütun ise yapılaşmaya rağmen hala ayakta kalmayı başarmıştır (Bkz. Ek XV). Tyana’nın

⁵⁷⁸ Ramsay 1960, a. g. e., s. 334-335.

⁵⁷⁹ Marcellinus, a. g. e., s. 361.

Roma döneminde bir merkez olduğunu gösteren ve günümüzde kazıları devam eden bir de *Thermae* (hamam) bulunmaktadır (Bkz. Ek XVI).

2.4.3. Venasa (Avanos)

Venasa (Avanos), Krallık döneminde dini mabetlerin yoğun etkisini barındırmasına rağmen hiçbir zaman şehir olmamıştır. Roma imparatorluğunun geç döneminde ise Hıristiyan festivallerin bölgesel noktası olmuştur. Ancak bu dönemde de hala bir şehir payesi almamıştır. Venasa'daki dini hiyerarşi bir piskopos tarafından değil bir rahip tarafından yönetilmiştir.⁵⁸⁰

Venasa'da Tanrı Zeus'a (Jüpiter) yapılmış bir mabed bulunmaktaydı. Buranın başrahibine 15000 *talan* gelir getiren 3000 *Veniüs carivesi* ve büyük bir arazisi vardı. Rahibinin rütbesi, Komana rahibinden sonra gelirdi. Ramsay, Kapadokya kilisesinin tarihindeki ilginç bir olayı aktarmaktadır: Caesareialı Basil tarafından Venasa kilisesinin diyakonluğuna (yardımcı papaz) Glycerius isminde biri atanmıştı. Ancak bu şahıs Caesareialı Basil'in hakimiyetini küçümsemeye başlamış ve bir gün Venasa'da eski putperest ayinlerinin yerini alan bir Hıristiyan yortusunda kendi kilisesine mensup kızların önüne düşerek dans etmiş ve bu olay üzerine müridleriyle beraber Venasa'dan kaçıp Gregory'e iltica etmişler. Ramsay'ın Nazianzus piskoposu Büyük Gregory olarak sonuçlandırdığı Gregory ile Caesareialı Basil mektuplaşarak affedilmeleri karşılığında konuyu halletmişlerdir. Venasa, Caesareia bölgesine çok yakın olmadığı için Caesareialı Basil'in maiyetindeki elli *Chorepiskopis*inden birisi yönetiyor ve Caesareialı Basil'in fikrine sadece son raddede başvuruluyordu.⁵⁸¹

2.4.4. Melitene (Malatya)

Melitene, Fırat Irmağı'nın sağ kıyısında bulunur. Bu yer, nehrin aynı tarafında Kommagene Prensiği ile sınırlanırdı. Melitene'nin verimli topraklarında her türlü meyve yetişirdi. Bölge, zeytin üretiminde liderlik özelliği ile Kapadokya'nın geri kalanından ayrılırdı. Melitene'nin diğer bir özelliği ise; Greklerin

⁵⁸⁰ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 25.

⁵⁸¹ Ramsay 1960, **a. g. e.**, s. 322-324.

yetiştirdiği ile eş değerde olan *Monarites* adlı şarabıyla öne çıkmasıydı. Melitene, Küçük Armenia'ya dâhildir. İmparator Traianus (M.S. 98-117) döneminde sadece bir askeri istasyon durumundayken imparatorun emri ile şehre dönüştürölerek Kapadokya'daki en önemli yerlerden birisi haline gelmiştir.⁵⁸²

Engibeli alanları nedeniyle az bir nüfus yoğunluğuna sahip olan Kapadokya, gerek hammadde gerekse iş gücü bakımından, ele aldığımız zaman diliminde hiçbir dönem zengin bir bölge niteliği taşımamıştır. Verimli topraklara sahip Melitene (Malatya) ve ormanlık alanlarla kaplı Argaios (Erciyes) çevresi hariç bölge çorak ve verimsiz topraklarla kaplıdır. Strabon, Melitene ve Argaios için; “*Melitene, Kommagene'ye benzer, çünkü her tarafında meyve ağaçları vardır ve bütün Kapadokya'da böyle olan tek ülkedir. Böylece hem zeytin üretir hem de Helen şarabıyla rekabet eden Monarite şarabı elde eder.*” “*Bütün Kapadokya'da hiç kereste olmadığı halde Argaios'un bütün çevresi ormanlarla kaplıdır ve böylece kolaylıkla kerestecilik yapılabilir...*” ifadelerini kullanmaktadır.⁵⁸³

Doğu Kapadokya ve Küçük Armenia'daki yollar, sınırlar dikkate alınarak yapılmış ve Melitene'ye kadar giden yolların kenarına mesafe belirten taşlar konulmuştur. Çünkü Melitene büyük bir askeri merkez konumunda bulunmaktaydı. Doğu sınırlarını Fırat nehrine doğru koruyan askeri yolların merkezi, *XII. Legio Fulminata*'nın daimi karargahı Melitene şehriydi.⁵⁸⁴ Anadolu'nun asıl geçiş yolu olarak Melitene yolu, üçüncü yüzyıl imparatorları tarafından özel bir ilgi görmüş ve bu yolun bakımı yapılmıştır. Çok sayıda kilometre taşı yapılarak köprüler yeniden inşa edilmiştir. Bunun amacı ise; Fırat sınırından itibaren askeri geçiş yolunu düzenleyerek doğu sınırını kuvvetlendirmekti.⁵⁸⁵

2.4.5. Nazianzus (Aksaray)

Nazianzus eski ve şanlı bir şehirdir. Sonradan imparatorluk adı olan *Diocaesarea* adını almıştır. Komşu bölge piskoposlarının saldırılarından veya

⁵⁸² Cramer, a. g. e., (Vol. 2) s. 126.

⁵⁸³ Strabon, a. g. e., s. XII/2. 1.

⁵⁸⁴ Ramsay 1960, a. g. e., s. 47, 56.

⁵⁸⁵ Magie, a. g. e., s. 492.

imparatorluk magistratlarının tehditlerinden korumak için bu unvan verilmiştir.⁵⁸⁶ Kapadokya Roma eyaleti haline geldiğinde Nazianzus, M.S. I. yüzyılın ortasında bir şehir olmuştur.⁵⁸⁷

Bu şehir, aziz Gregory Theologos Nazianzenos'un doğduğu yer olan küçük Nazianzus kasabasına verilen isimdi. Bazı fıkralar bunu kanıtlar niteliktedir. Bunlardan birisi aşağıdaki örnektir:

“Gregorios'u, bu küçük Diocaesareia şehri hatırlasın; onu Kapadokya'lılara bu şehir yetiştirdi”.

M.S. 376-380 yıllarında, bir isyandan dolayı Diocaesareia “şehirlik” sıfatını kaybetmekle tehdit edilmiştir. Gregory, II. Kapadokya valisi Olympios ile birlikte şehri kurtarmıştır. Nazianzus, Tyana yolunda Archelais'den 38.6 kilometre uzaklıkta bulunmaktaydı. Günümüzde ise Aksaray şehrinin doğusunda olup Nanizi adını taşımaktadır.⁵⁸⁸

İmparator Valens'in (M.S. 364-378) Kapadokya eyaletini M.S. 371/372 yılında ikiye bölmesinden sonra II. Kapadokya kısmının başkenti Tyana yapılmış,⁵⁸⁹ Tyana piskoposu etki alanına almak için yayılmayı denediği zaman, Nazianzuslu Gregory buna karşı koymuştur. Nazianzuslu Gregory, Nazianzus'un antik bir şehir olarak “ana kilise”nin burada bulunduğunu ve buraya öncelik verilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Nazianzus eski bir şehir olarak imparatorlar tarafından kurulmuş Sasani saldırılarının karşısında ayakta kalabilmeyi başarmış bir şehirdir.⁵⁹⁰ Hierocles, Nazianzus'un M.S. IV. yüzyılda Kapadokya eyaletinin bölünmesinde II. Kapadokya kısmında yer aldığını bildirmektedir.⁵⁹¹

2.4.6. Nyssa (Nevşehir)

Ruamların kullandığı ve antik ismi Nyssa olan şehre Türkler Nevşehir demiştir. Yakınında bulunan Nar kasabasındaki mezarlardan dolayı Nevşehir'in mi

⁵⁸⁶ Van Dam 2002, a. g. e., s. 31.

⁵⁸⁷ Van Dam 2002, a. g. e., s. 25.

⁵⁸⁸ Ramsay 1960, a. g. e., s. 315.

⁵⁸⁹ Cramer, a. g. e., s. 129.

⁵⁹⁰ Van Dam 2002, a. g. e., s. 31.

⁵⁹¹ Cramer, a. g. e., s. 114.

yoksa Nar'ın mı Nyssa şehrine tekabül ettiğini bilmek zordur.⁵⁹² Van Dam'ın aktardığına göre; Nyssa muhtemelen M.Ö. II. yüzyılda Kral Archelaus döneminde şehir olmuştur.⁵⁹³

W.M. Ramsay, Nyssa'nın konumunu Halys üzerinde gösterek Caesareaia'dan Parnassos'a giden yolun üzerinde olduğunu söylemektedir. Nyssa, Caesareaia'dan uzakolan II. Kapadokya'da olduğu halde Nyssalı Gregory, kardeşi Caesaria piskoposu Caesareialı Basil ile Anthenius'un kavgası döneminde kardeşinin Nyssa'yı idaresi içinde tutmayı başarmıştır.⁵⁹⁴

C. Texier, Nevşehir sınırları içinde bulunan Uçhisar'ı bir saray harabesi olarak zikreder. Texier'in bildirdiğine göre, P.Siril'in bura başpapazı tarafından basılan haritası eski coğrafya'nın en nadir eseridir. Ürgüp ise, eski mesafe cedvel ve haritalarına göre *Osiana* ismindeki bir şehir ile uyum göstermektedir.⁵⁹⁵

2.5. Kapadokya Eyaletinin Yol Ağları ve Restorasyonları

Kapadokya, Anadolu'daki diğer bölgelerden önemli ölçüde farklı olduğunu düşünmek için iyi bir zemindir. Kapadokya Babaları'nın eserlerinden de anlaşıldığı üzere bölgede sosyal ve dini anlamda eşsiz bir gelişim yaşanmıştır.⁵⁹⁶ Bu gelişmelerin meydana gelmesine olanak veren muhteşem bir yol ağına sahipti. Bu yollarla, yüzyıllar boyunca hem dini hem sosyal hem de ticari iletişimler sağlanmıştır. Bu yollar, askeri seferlerin geçiş güzergahı olmuştur.

Yunan döneminden itibaren önemli bir değişikliğe uğramadan Roma döneminde de kullanıldığı düşünülen Kral Yolu'nu⁵⁹⁷ W. M. Calder, Herodot'tan şöyle nakleder: Lidya ve Frigya'dan geçilerek Halys (Kızılırmak)'a ulaşılır ve daha sonra Kapadokya boyunca geçilerek Kilikya Kapılarına ulaşıldı.⁵⁹⁸ Doğu-batı

⁵⁹² Texier 1998, **a. g. e.**, s. 105.

⁵⁹³ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 24.

⁵⁹⁴ Ramsay 1960, **a. g. e.**, s. 317-318.

⁵⁹⁵ Texier 1998, **a. g. e.**, s. 96-97.

⁵⁹⁶ Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 68.

⁵⁹⁷ Ramsay 1960, **a. g. e.**, s. 46.

⁵⁹⁸ W.M. Calder, "The Royal Road in Herodotus", **The Classical Review**, Vol. 39, No. ½ (Feb.-Mar., 1925), s. 9.

güzergahında ise, Ankyra'dan güneye dönerek Aspona üzerinden Kapadokya'daki Caesarea (Kayseri) kentine giren ve buradan Melitene'ye (Malatya'ya) ulaşan bir yol mevcuttu. Kuzeybatı Anadolu'yu Güneydoğu Anadolu'ya bağlayan Hacıyolu ise, Aspona (Şehit höyüğü yakını) ve Parnassos (Parlasan) üzerinden güneydoğu yönünde Arkhaleis'in (Aksaray) içinden geçerek Kapadokya bölgesinin merkez şehirlerinden olan Tyana'ya (Kemer hisar) giriyor ve Tarsus'a ulaşıyordu.⁵⁹⁹

Caesareia'daki yollar Sebasteia'dan, Tavium'dan, Pontus'tan ve Cilicia'dan gelip toplanırlardı. Bu ve Roma ülkesindeki diğer yollar, bir hükümet ve eyalet hayatının merkezi demektir. Bu yollar, krallar ve imparatorlar tarafından tekrar tesis edilip kullanılmıştır. Roma yol ağları, *Peutinger haritası* ve *Antonine itinereri* ile ayrıntılı şekilde gösterilmektedir.⁶⁰⁰ (Bkz. Ek XVII)

Ele aldığımız döneme ilişkin ilk düzenlemeyi İmparator Septimus Severus (M.S. 193-211) döneminde görmekteyiz. Severus, M.S. 198 yılında Caesareia-Melitene güzergahındaki yolları yeniden inşa ettirmiş ve bu yolların gerekli onarımlarını yaptırmıştır.⁶⁰¹ Severus, Parth savaşları için doğuda bulunduğu esnada da Kapadokya eyaletinde önemli yerleri yeniden düzenlemek için yol yapım projeleri tesis etmiştir. Bu projeler, M.S. 208 yılı sonrasına kadar devam etmiştir.⁶⁰² Kuzey Mezopotamya'da Septimus Severus'un seferleri, Hadrian'ın tüm savunma sınır sistemi dengesini değiştirmiş ve aniden Caesareia'dan Melitene'ye kadar uzanan yola askeri bir önem verilmiştir. M.S. 198 yılının başlarında Komana'nın doğusu tamamen yeniden inşa edilmiştir. Bunu takiben ertesi yıl Chabina köprüsü inşa edilmiştir.⁶⁰³

İmparator Elagabalus (M.S. 218-222) döneminde, Caesareia darphanesinden dolayı Dascusa alanında bir para yoğunluğu söz konusudur. Bu durum, M. Ulpius Ofellius Theodorus tarafından yapılan Melitene-Komana arasındaki güney yolunun sürekli olarak yenilenmesi, desteklenmesi ve bunların kaydının tutulması ile ilişkili olmalıdır. Elagabalus döneminde yapılan yol restorasyonlarında sekiz kilometre taşı

⁵⁹⁹ Kaya, a. g. e., s. 211; Magie, a. g. e., s.491-492.

⁶⁰⁰ Ramsay 1960, a. g. e., s. 51, 77.

⁶⁰¹ French 2012, a. g. e., s. 15.

⁶⁰² Burrell, a. g. e., s. 249.

⁶⁰³ Mitford 1974, "a. g. m.", s. 175.

kaydedilmektedir. Severus Alexander (M.S.222-235) döneminde ise; kuzey kısımları onartılarak Lycus vadisine uzanan yolu sağlamlaştırılmış ve takibeden yıl Nicopolis ile Refahiye yolunun onarımını yaptırılmıştır.⁶⁰⁴ Bu dönemde finansal konum zayıflamış olmasına rağmen Asya eyaletlerindeki özellikle de doğudaki yol yapımına devam edilmiştir. M.S. 230 yılında Kapadokya rotasındaki bozulmuş yollar ve köprüler restore edilmiştir. Tyana'dan Kilikya geçitlerine kadar olan yolun yanında; Galatya eyaletinin Ankara'ya ve diğer kısımlara kadar uzanan kısmı tamir edilmiştir. M.S. 231 yılında ise Melitene, Sebasteia ve Amaseia arası yollar inşa edilmiştir. Bu yollar doğu sınırının korunması için hayati önem taşıyordu. Maximus ile Balbinus dönemlerinde, Komana ve Neocaesareia arası ve merkez Kapadokya'nın pek çok alanında büyük yollar yapılmıştır. Bu yapım aşaması Gordian saltanatından önce sürdüğü gibi onun ölümünden sonra da Philip tarafından devam ettirilmiştir.⁶⁰⁵

İmparator Pupienus ve Balbinus döneminde, Cuspidus Flaminius Severus liderliğinde M.S. 238 yılında 8 kilometre taşı, Philip döneminde Antoninus Memmius Hiero önderliğinde M.S. 44- 246 yılları arasında 13 kilometre taşı, kötü yolların onarımı ve köprü tamirata kayıtlara geçmiştir. Decius döneminde, muhtemelen C. Valerius Tertullinus tarafından M.S. 249 yılında bir kilometre taşı kayıtlara geçmiştir. Decius ayrıca sınır yollarında faaldi. Gallus ve Volusianus döneminde, A. Vergilius Maximus M.S. 251-253 yılları arasında üç kilometre taşı, kötü yolların onarımı ve çöken köprülerin tamirata kayıtlara geçmiştir.⁶⁰⁶

Decius (M.S. 249-251) döneminde, kitabelerden anlaşıldığı kadarıyla Asya eyaletlerinde bulunan önemli rotaların bakımını yaptırmasının yanında; Kapadokya yollarını da yaptırmıştır. Ayrıca Kızılırmaktan Amaseia'ya, Phrygia- Eumeneis-Peltae-Pontus arasındaki yolları ve Neopolis'den Neocaesareia'ya kadar yol tamiratlarını yaptırmıştır.⁶⁰⁷ İmparator Aurelianus, Tacitus ve Probus dönemlerinde, Kapadokya ve Fırat civarı yolların tamirata yapılmıştır.⁶⁰⁸ Gallienus'un (M.S.253-

⁶⁰⁴ Mitford 1980, "a. g. m.", s. 1207.

⁶⁰⁵ Magie, Vol. II, a. g. e., s. 700.

⁶⁰⁶ Mitford 1980, "a. g. m.", s. 1207-1208.

⁶⁰⁷ Magie, Vol. II, a. g. e., s. 704.

⁶⁰⁸ Magie, Vol. II, a. g. e., s. 719-720.

260) M.S. 262 yılında yaptırdığı kitabeden; Satala şehrini yenilediği, Goth ve Sasani seferleri sonucunda harab olan şehirlerin onarımlarını yaptırdığı anlaşılmaktadır.⁶⁰⁹

M.S. 337-340 yılları arasında Sasani tehlikesine karşı Melitene'den başlayarak kuzey yollarının tamir edildiğini görmekteyiz. Çünkü II. Şapur Armenia'yı yeniden ele geçirmiş Constantinus ise, onun yeğeni Hannibalianus'a Armenia ve çevre ülkelerin kralı olarak taç giydirmiştir.⁶¹⁰ M.S. 337 yılında Goth genişlemesiyle yol güvenliğinin bozulmuş olmasına rağmen Caesareialı Basil, seyahat edenlerin güvenliğinden şüphe etmemektedir. Çünkü yollarda geniş sayıda gezici ordular ve resmi görevliler için düzenli olarak mola yerleri bulunmaktadır.⁶¹¹

David French'in yaptığı çalışmalara göre; Kapadokya bölgesinde pek çok imparatorluk kilometre taşı bulunmuş ve bunların bir kısmından Kapadokya eyaletinin valilerinin isimleri tespit edilmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse, Kapadokya eyaletine verilen önem ile yapılan bu yol çalışmaları ve kilometre taşı sayısı gösterilmektedir. Örneğin; Septimus Severus (M.S. 193-211) 33 kilometre taşı, III. Gordianus (M.S. 238-244) 27 kilometre taşı, I. Philippus (M.S. 244-249) 29 kilometre taşı, Diocletianus (M.S. 284-305) 19 kilometre taşı, Diocletianus-Maximianus (M.S. 286-305 ve 307-308)-Galerius (M.S. 305-311)- II Severus (M.S. 306-307) toplamında 44 kilometre taşı ve I.Valentinianus (M.S. 364-375)- Gratianus (M.S. 367-383) 4 adet kilometre taşı yaptırmışlardır (Bkz. Ek. XVIII-XIX).⁶¹²

⁶⁰⁹ Mitford 1974, "a. g. m", s. 169.

⁶¹⁰ Mitford 1980, "a. g. m", s. 1209.

⁶¹¹ Mitchell 1993, a. g. e., s. 74.

⁶¹² French 2012, a. g. e., s. 290-299.

3. BÖLÜM: KAPADOKYA BÖLGESİNDE İDARİ-SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT

3.1. Roma Eyalet Sistemi ve Kapadokya Eyaleti

Latince'de yönetsel açıdan bağımsızlığı olan büyük bir ili ifade eden *provincia* teriminin dilimizdeki karşılığı *eyalet*'tir. Ancak Romalılar, *provincia* sözcüğü ile özellikle Cumhuriyet'in erken dönemlerinde yönetim bakımından bağımsız, *magistratus* (magistrat) denilen yüksek kamu görevlilerinin görev alanını, özellikle *praetor* ve *consunerin* savaş hareket alanını kastediyorlardı. Roma, deniz aşırı genişleme sürecinde mevcut magistratların sayılarını artırmak yerine, magistrat yetkili kamu yüksek görevlilerini oluşturmuştur.⁶¹³ Eyaletteki ve bölgedeki magistratların pek çok bürokratik yardımcıları vardı. Bunların sayısı en az yüz kadardı. Bunların yanında ise bağlı bakanlıklar büyütülerek sistematikleştirilmiştir. Mahkemelerde, finansal işlerde ve sekreterlik bölümlerinde binlerce kişi istihdam edilmiştir.⁶¹⁴

Promagistrat denilen kamu görevlilerinin imperiumları (yönetme yetkisi) vardı. Fakat onlar magistratlar gibi halk tarafından seçilmiyor, Senato tarafından atanıyordu. Imperiumları da atandıkları görev eylem alanında geçerli olan ilk promagistratlar *consul* ya da *praetor* yetkili olarak atanan, eski consuller ve eski praetorler arasından seçilen bu promagistratlara, *proconsul* ya da *propraetor* deniliyordu. Onlara tahsis edilip tayin edildikleri görev alanına *provincia* deniliyordu. Böylece *provincia*, zamanla sınırları belli bir idari bölge anlamında kullanılacak şekilde gelişecektir. Çünkü Roma, ilkin *consul* ve *praetor*lere bir görev-eylem alanı olarak tahsis ettikleri *provincia*'yı, İtalya dışında ilhak ettikleri ülkeleri

⁶¹³ Kaya 2005, "a. g. m"., s. 12-18.

⁶¹⁴ Van Dam 2002, a. g. e., s. 55-56.

yönetmek için görevlendirdikleri promagistratlara tahsis etmişlerdir. Ancak onlara tahsis edilen provincia'nın adı ve sınırları artık belliydi.⁶¹⁵

Yarı monarşik bir rejim olan Principatus'un kurucusu Augustus, bir seri reform yaptı ki, bunlar arasında eyaletler de paylarına düşeni aldılar. Zira Augustus, Roma eyaletlerini İmparator eyaletleri ve Senato eyaletleri olarak ikiye ayırmıştı. Senato eyaletleri, sınırları içerisinde Roma lejyonları bulunmayan ve genellikle sınırlardan uzak güvenli bölgelerde yer alan eyaletlerdi. Eyaletler senato tarafından bir yıllığına, *imperium* yetkili olarak seçiliyordu. Ve bunlara proconsul deniliyordu.⁶¹⁶ Augustus döneminden sonra onun kurduğu sistem küçük değişiklikler ile imparator Diocletian'nın (M.S. 284-305) yeniden düzenlemesine kadar devam etmiştir. Toplam 44 eyalet bölgesinin her biri, bir ile üç yıl arasında olmak kaydıyla tek bir kişi tarafından yönetilmiştir. Bir eyaletin yönetimi, sınırlar içindeki yerleşim birimlerini, sivil yönetimi ve askeri işleri içeriyordu. Bu pozisyonların onu geleneksel proconsul başlığı altında, Roma'daki senato tarafından atanmıştır.⁶¹⁷ Öncesinde bağımlı krallık olan Kapadokya, bir Roma eyaleti olduktan sonra klasik kültürün etkisiyle yerel yönetim ve imparatorluk kurumlarının ortaya çıkışına sahne olmuştur.⁶¹⁸ Kapadokya eyaleti, bir imparator eyaleti olarak bir süre *Procuratorlar* tarafından yönetilmiştir. Bu eyalet valilerinin görev süresinde herhangi bir sınırlama bulunmuyordu. İmparator Gallienus'tan (M.S. 253-268) itibaren Roma valiliklerine sistematik olarak eyalet yönetiminin atlı sınıfından olan *praeses*'ler atanmıştır.⁶¹⁹ İmparator Perdinax, Septimus Severus ve Antonen'ler döneminde Kapadokya, Rumların önce *Propréteur* dedikleri eyalet valileri ve sonra *Légat* dedikleri imparator vekilleri ile idare edilmişlerdir. Kitabelerde ise çoğunlukla muhtelif yerlerde görev yapanların isimleri geçmektedir. Bu şekilde idare düzeni imparatorluğun varlığı süresince devam etmiştir.⁶²⁰

Diocletianus, yaptığı yeni düzenlemeler ile eyalet yönetimindeki sivil ve askeri otoriteyi birbirinden ayırmış ve bir *dux* (komutan) altına eyalet orduları (sonradan *limitanei* olarak adlandırılan)'nı yerleştirerek Armenia (eski Kapadokya)

⁶¹⁵ Kaya 2005, "a. g. m"., s. 12-13.

⁶¹⁶ Kaya, a. g. e., s. 225.

⁶¹⁷ John Wilkes, "Changes in Roman Provincial Organization", A.D. 193-337", **The Cambridge Ancient History**, (Second Edition), Vol. XII, 2007 New York, s. 705.

⁶¹⁸ Van Dam 2002, a. g. e., s. 13.

⁶¹⁹ Kaya, a. g. e., s. 225.

⁶²⁰ Texier 2002, a. g. e., s. 25.

gibi eyaletlerde birer *duxluk* oluşturmuştur.⁶²¹ Bu otoriteyi bölmesinin altında herhangi bir elde tehlikeli bir güç oluşmasını engelleme isteği yatıyordu. Eyaletlerin alt bölümlenmeleri de oluşturularak sayısı 101'e yükseltilmiştir. Bunlar 13 piskoposluk bölgesi halinde gruplanarak *Praetorian prefects*'lere bağlı olan *vicarii* (papaz)'ler tarafından yönetilmiştir.⁶²²

Her eyalet, valinin görevine ilişkin *proconsul*, *consular*, *corrector* veya *praeses* isimlerinde sivil bir valiye sahip olmuştur. Eyalet valileri bölge papazına bağlı olan birkaç istisna dışında, birkaç *diocese*'den sorumlu olan sırayla dört *pretoryen* valinin kontrolü altındaydı. Valiler ve onların asları vergilendirme yetkisine ve adaleti yönetme yetkisine sahipti.⁶²³ Eyalet yönetimi üç merkez görevlisi tarafından bir *Quaestor* aracılığıyla adalet işleri, maliye ve imparatorluğun özel mülkiyeti kontrol ediliyordu.⁶²⁴

M.S. IV. yüzyıl idari yönetiminin temelinde imparatorluğun eyaletlere ve piskoposluk bölgelerine bölünmesi bulunuyordu. M.S. IV. yüzyılın sonunda 14 piskoposluk halinde gruplandırılmış 120 eyalet bulunmaktaydı. Galya, İtalya, Illyricum ve Doğu olmak üzere imparatorluğun bölünmesi Constans (M.S. 337-350) ve II. Constantius (M.S. 337-361) dönemlerinde olmuştur. I. Constantinus (M.S. 307-337)'un ölümüne kadar, *pretorian prefecture* imparatorla ilişkili resmi bir görevli olarak kalmış ve Diocletianus (M.S. 284-305) döneminden itibaren her imparator kendi yönetiminde *Pretorian prefecture* atamıştır. Bu uygulama, Constantinus'un oğulları tarafından da takip edilmiştir.⁶²⁵ II. Constantius (M.S.337-361) ve Julianus (M.S. 361-363) iktidarı paylaşmaya başlayacaklarında, Julianus *praetorian prefect*'i ve diğer resmi görevlileri kendisi atamak şartını koymuş ancak imparator direkt olarak reddetmiştir. Julianus'un Kapadokya Caesareiasındaki elçisini ve yeni *praetorian prefect* olarak Nebridus'u kabul ederken diğerlerini reddetmiştir.⁶²⁶ M.S. IV. yüzyılın sonlarında ise Kapadokya'da sivil geleneklerin çok zayıf olduğu yerlerde kilise liderleri laik siyasette aktif bir rol üstlenmiştir.⁶²⁷

⁶²¹ Wheeler, "a. g. m"..., s. 255.

⁶²² Boak, a. g. e., s. 381.

⁶²³ Boak, a. g. e., s. 406.

⁶²⁴ Rostovtzeff 1960, a. g. e., s. 283.

⁶²⁵ Boak, a. g. e., s. 405.

⁶²⁶ Matthews, a. g. e., s. 99.

⁶²⁷ Mitchell 2007, a. g. e., s. 275.

M.S. IV. yüzyılda Kapadokya bölgesi, eyalet çalışanları olarak valilik bürolarında pek çok Kapadokyalı çalışmasına ve uzun süreler boyunca hizmet vermesine rağmen eyalet valisi dışarıdan bir yabancı olmuştur. Bu yüzyılda bir veya iki valinin Kapadokya bölgesinde toprağı olmasına rağmen onlar Kapadokya yerlisi değillerdir. ⁶²⁸ M.S. 364 yılında *comes domorum per Cappadociam* görevine Acacius atanmıştı. Onun görevi imparatorluk mallarını ve büyük at çiftliklerini yönetmekti. Bu iş önemliydi. Çünkü bu çiftliklerde yetiştirilen pek çok at, Constantinople'deki hipodrumda yarışılıyordu. Libanus, Kapadokya'dan bir at satın almak için yasadışı olduğı gerçeğini göz ardı edip bir imparatorluk yetkilisi olarak Acacius'tan at satın almasını istemiştir. ⁶²⁹

Kapadokya'da şehirleşme çok yavaş ilerlemiştir. Bir Grek şehri olmak için bir meclis, konsül ve magistrat gibi yerel yönetim kurumlarının yaygın kullanımı gerekiyordu. Kapadokya eyaletinin baskın özellikleri uzun süre bu bölgede kalmıştır. Bölge, küçük köylere ve yerel beylere veya imparatorlara ait büyük çiftliklere sahip olmuştur. Eyalette yoğun bir şehir ağı oluşmadığı için imparatorluk yönetimine yardım eden yerel yönetim magistratlarının yardımına ihtiyaç duyulmamıştır. İmparatorlar bu bölge eyalet olduğunda vali olarak atlı rütbeli *procurator* atamışlardır. *Procurator*'un ilk görevi, özellikle imparatorluk mülklerindeki gelirlerin toplanması ve dağıtılması olmuştur. M.S. I. yüzyıldan sonra Kapadokya valisi senatör rütbeli bir *legate* olmuştur. Kapadokya, Roma İmparatorluğu'nun yönetimine girdiğı sıralarda şehirler değil çiftlikler, araziler ve mülkler yönetilmiştir. ⁶³⁰

3.1.1. Vali Görevleri

Eyalet yönetici olarak atanan valinin öncelikli görevi askeri ve adli işlerdir. Ancak valiler *imperium*'ları dahilinde, eyaletteki tüm sorunlarla ilgilenebilirlerdi. Eyaletteki Roma ordusundan sorumlu olan vali, bu askeri gücü bir ordu gibi kullanıp, senatonun yetki verdiğı alanın dışına çıkamazdı. Ancak bu engel, yöneticinin

⁶²⁸ Van Dam 2002, a. g. e., s. 58.

⁶²⁹ Libanus, *Selected Letters of Libanus from the Age of Constantius and Julian*, (Trans.: Scott Bradbury), Liverpool 2004, s. 141-144.

⁶³⁰ Van Dam 2002, a. g. e., s. 25-26.

bölgede başarısız bir askeri operasyon yapmasına neden olabileceğinden; senato, eyalet kapsamını geniş tutmak suretiyle bu tehlikeyi önlemiştir.⁶³¹

Eyaletlerin yapılanmasında büyük öneme sahip olan valiler; komutan, yargıç gibi farklı görevleri aynı anda yürütmekle yükümlüydüler. Ancak belirli dönemlerde valilerin askeri görevleri arttıkça diğer idari işler için büyük olasılıkla *legatus*lar yardımcı olmuştur. Valilerin bu askeri görevlerinin içerisinde doğu sınır sisteminin sağlanması ve yolların yapımı da yer almaktaydı. Valiler, din konusunda da farklı görevler almışlar, hatta kimi zaman tanrı kültlerinin rahipliğini yapmışlar ve adli konularda seyahat ederek davalara bakmaya çalışmışlardır. Savaş gibi olağanüstü hallerde ise eyalet valisi, tüm dikkatini askeri görevler üzerine yoğunlaştırdığı zamanlarda vali yardımcısı olan *legatus*lar adli işlere bakmışlardır. Ancak bu *legatus*lar imparator tarafından atandığı için valiye bağımlı değildi, gerekli emirleri direkt olarak imparatorundan alırdı. Bunun yanında valinin kendi seçtiği yardımcılarını da mevcuttu. *Comites* (yoldaş) denilen bu yardımcılar, valinin *consilium*'unu (danışma kurulu) oluşturmaktaydılar.⁶³² Valiler şehir konsül toplantılarında, halk meclislerinin toplantılarında yer almış ve bölge kontrollerini ellerinde tutmuşlardır.⁶³³

3.1.2. Kapadokya Eyaletinin M.S. III. Yüzyıl Valileri

M.S. 17 yılında Kapadokya Krallığı, Roma eyaleti olunca yönetime bir *procurator* (maliye memuru) getirilmiş, M.S. 72 yılında ise eyalet yönetimi imparator valisine verilmiştir.⁶³⁴ Valiler eyalet yönetiminde çok önemli bir rol üstlendiği için bu başlığımızda en azından M.S. III. ve IV. yüzyıl valilerinin isimlerini ve yönetim yıllarını vermeye çalışacağız.

Flaccus Aelianus: Septimus Severus (M.S.193-211) dönemi. Septimus Severus dönemine ait olan M.S. 197/198 yılına ait bir kilometre taşında vali ismi olarak C. Iulius Flaccus Aelianus ismi geçmektedir.⁶³⁵ D. French, Flaccus Aelianus

⁶³¹ John Richardson, "The Administration of the Empire", **The Cambridge Ancient History**, Vol. IX. (2. Edit), 1992, s. 579-580.

⁶³² Kaya, **a. g. e.**, s. 228-233.

⁶³³ Sviatoslav Dmitriev, **City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor**, 2005, s. 304-305.

⁶³⁴ Baydur 1970, **a. g. e.**, s. 108.

⁶³⁵ French 2012, **a. g. e.**, s. 15.

döneminde bulunan kilometre taşlarına ilişkin bir mesafe haritası oluşturmuştur (Bkz. Ek IX).

M. Munatius Sulla Cerialis: Macrinus (M.S. 217-218) dönemi.⁶³⁶ French'e göre bu vali Macrinus ve Elagabalus dönemlerinde görev yapmıştır.

M. Ulpius Ofellius Theodorus: M.S. 219-221 yılları arasında Elagabalus döneminde görev yapmıştır.

Aurelius Basileus: M.S. 221-222 Elagabalus ve Severus Alexander dönemlerinde görev yapmıştır.⁶³⁷

Asinnius Lepidus: M.S. 222-? Severus Alexander döneminde görev yapmıştır.

Q. Atrius Clonius: Severus Alexander (M.S. 222-235) dönemine yakın bir zamanda görev yapmıştır.⁶³⁸

A.Triarius Rufinus / Q. Aradius Rufinus: M.S. 222-226 yılları arasında Kapadokya valisi olma ihtimali vardır. Silik harfleri restore edilmeye çalışıldığında her iki ihtimalde olabilmektedir. M.S. III. yüzyılın başlarında Q. Aradius Rufinus M.S. 219'da *Sodalis Augustalis Claudialis* olarak seçilmiş ve konsül (konsolos) olmuştur.

Aradis Paternus: Severus Alexander dönemi. M.S. 231 yılına ait bir kilometre taşında adı geçmektedir.

Q. Julius Proculeianus: M.S. 231 yılı. Sebastopolis yakınlarındaki bir kilometre taşında adı geçmektedir. Aradis Paternus ile arka arkaya görev yapmış ya da ters sırasıyla geçmiş olabilirler. Bunun en açık delilini bugünkü Pozantı ilçesinin 4. 828032 kilometre güneyinde bir petrol istasyonunun avlusunda bulunan Roma kilometre taşı oluşturmaktadır. Kilometre taşının üzerinde M.S. 231 yılı ibaresi bulunmaktadır. Bu kilometre taşı Severus Alexander'in Sasani tehditine karşı sefer hazırlığı dolayısıyla yapılmıştır. (Bkz. Ek X)⁶³⁹

⁶³⁶ Harper, "a. g. m"., s. 166.

⁶³⁷ David H. French, "Notes On Cappadocian Milestones: The Caesaria-Melitene Road", aus: **Epigraphica Anatolica** 41 (2008) s. 129-130.

⁶³⁸ Baydur 1970, a. g. e., s. 111.

⁶³⁹ Harper, "a. g. m"., s. 165-166,214.

Licinius Serenianus: İmparator Maximinus (M.S. 235-238) döneminde valilik yapmıştır.⁶⁴⁰ David French'e göre Licinnius Serenianus M.S. 235 yılında Severus Alexander döneminde, M.S. 235 ve 236 yılında Maximinus döneminde görev yapmıştır.⁶⁴¹ Serenianus'un görev yaptığı dönemi belirlemeye ilişkin, M.S. 256 sonbaharında Kapadokya'da Caesarea Piskoposu olan Firmilian için Cyprian tarafından yazılmış bir mektup mevcuttur. Ve Graeme Clarke bu mektubu şöyle aktarmaktadır: *“Bölgemizde meydana gelen bir olayı size anlatmak isterim. Yaklaşık 22 yıl önce tüm halkın ve özellikle Hıristiyanların başına çeşitli çileler zulümler geldi. Burada uzun bir deprem silsilesi meydana geldi ve bunun sonucu olarak Kapadokya ile Pontus bölgesinde pek çok bina çöktü, hatta şehirler açılan büyük bir yarık tarafından yutuldu. O zaman bizim eyaletimizin valisi insafsız ve acımasız biri olan Serenianus'du”*⁶⁴²

Sex. Cadius Clementinus Priscillianus: İmparator Maximinus Thrax (M.S.235-238) döneminde görev yapıp yapmadığı kesin değildir. Ancak Balbinus ve Pupienus'un atamış olması çok olasıdır.⁶⁴³

Cuspidius Flaminius Severus: M.S. 238 yılı. Pupienus, Balbinus ve III. Gordianus (M.S.238-244) dönemlerinde görev yapmıştır.⁶⁴⁴

T. Clodius Saturninus Fidus Popl. Ail. Ammonius: ?⁶⁴⁵

M. Antonius Memmius Hiero: M.S. 245-246?, Philippus (M.S. 244-249) döneminde görev yapmıştır.⁶⁴⁶

P. Petronius Polianus: ?

C. Valerius Tertullianus: M.S. 249-251.

A. Vergilus Maximus: M.S. 251-253.⁶⁴⁷

Ulpianus: M.S. 361-363 yılları arası.⁶⁴⁸

⁶⁴⁰ Mitchell 1993, a. g. e., s. 61.

⁶⁴¹ French 2008, a. g. e., s. 127.

⁶⁴² Graeme Clarke, *“Third-century Christianity”*, **The Cambridge Ancient History**, (Second Edition), Vol. XII, 2005 New York, s. 623.

⁶⁴³ Prescott W. Townsend, *“Sextus Cadius Clementius Priscillianus, Governor of Cappadocia A.D. 238”*, **Classical Philology**, Vol. 50, No. 1 (Jan., 1955), s. 42; French 2008, a. g. e., s. 127.

⁶⁴⁴ French 2012, a. g. e., s. 11; Townsend“a. g. m.”, s. 42.

⁶⁴⁵ Baydur 1970, a. g. e., s. 111.

⁶⁴⁶ French 2012, a. g. e., s. 129.

⁶⁴⁷ Baydur 1970, a. g. e., s. 111-112.

3.1.3. Kapadokya Eyaletinin M.S. IV. Yüzyıl Valileri

I. Titianus: M.S. 313/324 yılları arasında görev yapmıştır.

III. Publius Ampelius: M.S. 360 yılı öncesinde görev yapmıştır.

III. Ulpianus: M.S. 361/363 yılları arasında görev yapmıştır.

II. Olympianus: ?

VII. Helpidius; M.S. 371 yılı sonrası görev yapmıştır.

Therasius: Kapadokya valisi (muhtemelen II. Kapadokya) M.S. 371 yılı.

Helias: Kapadokya valisi (? I.) M.S. 372 yılı.

Maximus 23; praeses (başkan?), I., M.S. 372-373 yılı.

Anonymus 123; vali, Kapadokya?(?=Maximus 23): M.S. 372 yılı.

II. Antipater, I. Kapadokya valisi: M.S. 373/374 yılları.⁶⁴⁹

I. Hellenius: II. Kapadokya valisi, M.S. 372 yılı sonrası. Caesareialı Basil'in bildirdiğine göre haksız bir şekilde suçlanarak görevden alınan vali Hellenius için Doğunun *magister officiorum* Sophronius'a bir mektup yazarak; valinin şehri ayağa kaldıracak tek kişi olduğunu, adil davradığını ve "Hıristiyanlığı eski onurlu günlerine" geri döndürdüğünü söyleyerek, valiyi imparatora tavsiye etmesini istemektedir.⁶⁵⁰

Sulpicius: I. Kapadokya valisi, M.S. 370/378 yılları arasında görev yapmıştır.

II. Cyriacus: Kapadokya ? valisi, ?

⁶⁴⁸ Libanus, a. g. e., s. 179.

⁶⁴⁹ A.H.M. Jones, J.R. Martindale & J. Morris, **The Prosopography of the Later Roman Empire**, Vol. I, A.D. 260-395, Cambridge 1971, s. 1102.

⁶⁵⁰ Ergin, a. g. t., s. 460.

I. Icarius: II. Kapadokya valisi, M.S. 381/382 yılları.⁶⁵¹

X. Olympius: II. Kapadokya valisi, M.S. 382 yılı. Nazianzuslu Gregory M.S. 381 yılında vali Olymius'u görmeyi umud ederek seyahate çıktığından bahsetmiştir.⁶⁵²

XIV. Theodorus: II. Kapadokya valisi? M.S. 383 yılı öncesi.

VI. Gregorius: vali, ?II. Kapadokya, M.S. 385 yılı.

III. Hecebolius: vali, ? II. Kapadokya, M.S. 385 yılı.

II. Nemesius: II. Kapadokya valisi, ? M.S. 386/387 yılları.

III. Iacobus: II. Kapadokya valisi, M.S. 360/390 yılları arasında görev yapmışlardır.⁶⁵³

3.1.4. Eyalet Görevlileri

Eyaletlerde valilik görevinin yanında pek çok görevli bulunmuştur. Bunlardan birisi eyalet *procurator*udur. *Procurator*lar, *Proconsul* (vali) ünvanını eyaletlerde Trajanus ve onun halefleri döneminde kullanmışlardır. Severus döneminde de İtalya'da kullanılmıştır.⁶⁵⁴ III. Gordianus (M.S. 238-244) döneminde veya Philippus'un (M.S.244-249 hakimiyeti'nin ilk yıllarında memurlar üç yıldan daha uzun bir süre görev yerlerinde kalmışlardır.⁶⁵⁵

Caesareia halkını, *koinon* denilen bir eyalet genel meclisi yönetmiştir. Severus Alexander (M.S. 222-235) ve Constantinus (M.S. 306-337) arasındaki yıllarda, *strategia*'ların yerini 10 kişilik anayasa kurulu almıştır. Yazıtlardan öğrenildiğine göre; *Dispansator* ve *Arcarius* adında iki memuriyet bulunmaktadır.

⁶⁵¹ Jones, Martindale, Morris, a. g. e., s. 1102.

⁶⁵² Ramsay 1960, a. g. e., s. 334.

⁶⁵³ Jones, Martindale, Morris, a. g. e., s. 1102.

⁶⁵⁴ Boak, a. g. e., s. 303.

⁶⁵⁵ Magie, a. g. e., Vol. 2, s. 700.

Dispansator, birkaç tane olabiliyor ve *procurator* (maliye memuru) emrinde çalışıyordu. Bu göreve gelenler; köleler hatta bunların arasında sarayda doğmuş olanlardı. Bu kimseler, köle olmalarına karşın sonradan özgürlüklerine kavuşabiliyor ve böyle olunca da hür kadınlarla evlenebiliyorlardı. Bu memurların görevi; imparatorların çiftlik ve diğer mülklerini idare etmektir. Diğer memur *Arcarius* ise; *dispansator* veya *procurator* idaresinde kasa memuru olarak çalışıyordu. Bu memurlar da köleler ya da azatlı köleler sınıfından seçiliyordu. Caesareia sikkelerinden öğrendiğimiz kadarıyla bu eyalet görevlilerinin dışında bir de şehir görevlileri vardı. Onlardan birisine *stephanephoros* deniliyordu.⁶⁵⁶

Roma İmparatorluğu, başkentinin Constantinople'ye taşınması ile M.S. IV. yüzyılda Kapadokya ve diğer eyaletlerdeki soylular başkentte senatör olmuşlardır. Bunun yanında eyalet yönetimindeki magistratlar, daha küçük boyuttaki yöneticiler ve sekreterler imparatorluk bürokrasisinde veya orduda memur olmuşlardır. Constantinople'de bir senato kurulurken *praetorluk* da oluşturulmuştur. Daha öncesinde bir alt sınıf olan *equesterlere* verilen *notaries* (sekreter), *sacra scrina agentes in rebus* (özel ajan), *largitionales* (hazine sorumlusu) ve *privatiani* (ajan) gibi devlet memurluklarına senatör statüsü verilmiştir.⁶⁵⁷

Kapadokya içerisinde ise bazı Kapadokyalılar *officiales* (yetkili), *officium*'da *cohortales* veya eyalet valisinin büro sekreteri olarak hizmet vermişlerdir. Diğerleri ise; katip ve diğer büyük magistratlara veya palatine bakanlarına bağlı memurlar olarak çalışmışlardır. Nazianzuslu Gregory, Anthimus'da şeflik yapmıştır. Cledonius, Kapadokya'da bir keşiş olmadan önce palatine bürosunda hizmet vermiştir. Maxentius, imparatorluk mahkemesinde görevde bulunmuştur. Firminus ise, palatine bakanlığında çalışmıştır.⁶⁵⁸ Caesareialı Basil, gelirleri toplamak ve bürokratlar için hükümler oluşturmayı yerel meclisin hizmet yükümlülükleri arasında göstermektedir. İmparatorluk mahkemeleri, magistratların haklarını korumasının yanında bölge meclisi üyelerine de kendi özel kaynaklarından devlete karşı sorumlu tutuluyorlardı. Aynı zamanda yerel aristokratlardan idari görevleri ve finansal sorumlulukları üstlenmesi bekleniyordu. İmparatorluk politikaları, yerel yönetim faaliyetlerinin ve hizmetlerinin finansmanı için şehirleri fazlasıyla cömert

⁶⁵⁶ Baydur 1970, a. g. e., s. 112.

⁶⁵⁷ Kaçar 2009, "a. g. m.", s. 14.

⁶⁵⁸ Van Dam 2002, a. g. e., s. 57.

aristokratlara bağımlı yapmıştır. İmparator Valens (M.S. 364-378), yerel yönetim finansmanı için yasa çıkarmış ve kardeşi Valentinian ile birlikte bölge vergilerini ve toprakları kamulaştırmıştır. Ancak kamulaştırılan bu topraklar içerisinde bulunan pagan kültlerine ait olan tapınak topraklarını şehirler yönetmiştir. Valens'in selefi olan Julianus (M.S. 361-363), aldığı kararları yenileştirerek yeni düzenlemeler yapmıştır.⁶⁵⁹

Comes domorum denen görevli, sadece finansal alanda bir memurdu. İmparatorluk mülklerinin iş yönetimi ile ilgilenirdi. *Praeses* tüm eyaletin yönetiminden, sınırları boyunca yargının yürütülmesinden, özellikle Caesarea'daki vergi toplayıcılığından, şehrin yönetiminden, kamu mallarının bakım ve onarımından ve gıda temininden sorumluydu.⁶⁶⁰ Yerel yönetim magistratları için tahıl desteği özel bir konuydu. Bu konuda hem ürün fiyatlarını hem de ürünün sağlanabilirliğini düzenlemek istemişlerdir. Roma dönemi Kapadokyasında yeterince tahıl üretilmiş hatta bazı bölge komşularına da ihraç edilmiştir.⁶⁶¹ İmparator eyaletlerinde vergilerin toplanması, denetlenmesi ve harcanması gibi işlere atlı sınıfı üyesi olan *procuratorlar* bakmaktaydı. Bu *procuratorlar* bizzat imparator tarafından bu işle görevlendirilmişlerdir. Bu kimselerin görev süre ve yetkileri sınırsızdır. Kimi durumlarda birden fazla eyalete bakabilmişlerdir.⁶⁶² Memuriyet adlarına ve görevlerine bakıldığında Kapadokya, Roma eyaleti haline geldikten sonra imparatorlar burada genellikle kendi çiftlik ve mallarının idaresi ile ilgilenmişlerdir. Başkent Caesareia'ya bu tür işleri yönetecek görevliler atamışlardır.⁶⁶³

Roma İmparatorluğu'nda basılan sikkelerde şu memurların ünvanları geçmektedir: Bunlar; Grammetus (meclis yazmanı), Tamias (yerel yönetim gelirler müdürü), Epimelet (denetçi), Hippikos (atlı sınıftan bir memur), Agoranomos (pazar müfettişi), Hiereus (rahip), Arkhiereus (başrahip), Agonothetes (kült oyunlarının yöneticisi), Stephanophoros (çelenk taşıyıcı), Theologos (kehanet yorumcusu) idi.⁶⁶⁴

⁶⁵⁹ Van Dam 2002, a. g. e., s. 28.

⁶⁶⁰ Jones 1998, a. g. e., s. 188.

⁶⁶¹ Van Dam 2002, a. g. e., s. 44.

⁶⁶² Kaya, a. g. e., s. 234.

⁶⁶³ Baydur 1970, a. g. e., s. 113.

⁶⁶⁴ Peter Robert Franke, **Roma Döneminde Küçükasya, Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı**, (Çev.: Nezahat Baydur, Banu Theis- Baydur), İstanbul 2007, s. 28.

Bir görevlinin hangi yükümlülükleri üstlendiği kesin olarak bilinemese de Kos (İstanköy) adası kitabesinde, Julius Quadratus'a çok daha fazla sayıda görev yükler. O, Girit ve Cyrene prokonsülü, Kapadokya bölgesinin imparatorluk valisi, Likya ve Pamfilya valisi ve generali, Pont ve Bitinya valisiydi. Bu yönetim tarzı imparatorluk dönemi boyunca devam etmiştir.⁶⁶⁵

3.1.5. Roma Ordusu ve Kapadokya Eyaleti

Roma ordusu erken imparatorluk döneminde üç bölümden oluşmaktaydı. Bunlardan birincisi Lejyonlar (*Legio*) ve ikincisi Yardımcı Birlikler (*Auxilia*) idi. Son bölüm ise; Roma ve yakınlarında bulunan Praetoria Muhafız Alayı (*Cohors Praetoria*), İmparatorun Atlı Muhafızları (*Equites Singulares*), Kent Muhafızı (*Cohors Urbi*), İtfaiye Birliği (*Vigilis*) ve Misenum ile Ravenna'daki Donanma'dan meydana geliyordu. İmparator Augustus'tan itibaren merkezden uzakta bulunan Lejyonların karargahı *Castris* ve Yardımcı Birliklerin karargahı ise *Castellum*'idi.⁶⁶⁶

Her eyaleti yöneten bir vali olduğu gibi her eyaletin askeri otoritesinden sorumlu olan ve *dux* olarak adlandırılan bir komutan bulunmaktaydı. Bu komutanın yetki alanı ve görevi sivil yöneticilerden oldukça farklıydı.⁶⁶⁷

İmparator Vespasianus (M.S. 69-79) döneminde, barbar saldırılarından korunmak için bir consular vali yönetimindeki Kapadokya'ya iki lejyon konuşlandırılmıştır.⁶⁶⁸ Bunlardan *Legio XII Fulminata* Melitene'ye (Malatya) ve *Legio XVI Flavia Firma* ise Satala (Gümüşhane)'ya yerleştirilmiş⁶⁶⁹ ve sınıra benzer bir yapı oluşmaya başlamıştır. M.S. 220'li yıllarda Parthların yıkılmasından sonra yeni Pers hanedanının oluşturduğu Sasaniler'in Mezopotamya ve Suriye'yi işgal etmesi ile Roma askeri tarihinde yeni bir safha açılmıştır.⁶⁷⁰ Yardımcı atlı birlik yani *Ala I Augusta Colonorum* M.S.135 yılında Kapadokya'da bulunmuştur. Kapadokya askeri açıdan çok önemliydi. Zaten bunu Satala ile Melitene'ye yerleştirilen Roma

⁶⁶⁵ Texier 2002, a. g. e., s. 25.

⁶⁶⁶ Mehmet Ali Kaya, "Roma Lejyonerleri ve Anadolu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, (2005), s. 88.

⁶⁶⁷ Rostovtzeff 1960, a. g. e., s. 283.

⁶⁶⁸ Baydur 1970, a. g. e., s. 100.

⁶⁶⁹ Julian Bennett, *Trajan Optimus Princeps A Life and Times*, London 2005, s. 195.

⁶⁷⁰ Millar, Berciu, Frye, Kossack, Rice, a. g. e., s. 106.

lejyonları açıkça ortaya koymaktaydı.⁶⁷¹ Kapadokya konsil eyaleti olduğu için iki lejyonun yanında, pek çok sayıda *auxilia* (yardımcı birlik) bulunuyordu.⁶⁷²

Roma sınır sistemi koruma amaçlı oluşturulmasına rağmen karmaşık bir yapıya sahiptir. İmparatorluğun Doğu bölgesinde şehirlerin ve bu şehirlerde iletişimi sağlayan yol ağlarının doğuda askeri bir yapı oluşturması, diğer başka şeylerden çok daha önemlidir. Bu askeri yapı temelde üç kategoride incelenebilir:

1. Lejyonlardan ya da destek kuvvetlerden meydana gelir. Bunlar yerleşimin olmadığı alanlarda konaklamaktadır.

2. Şehirlerin savunması için oluşturulan askeri gücün yeniden oluşturulmasıdır.

3. Küçük yerleşmeler arasındaki yollarda yer alan kalelerden bir zincir oluşturulmasıdır. Kolkhis sahili ve Toros arasındaki Kapadokya'nın savunması Satala ve Melitene temelli lejyona ve doğu batı yollarını koruyan küçük askeri garnizonların bir zinciri üzerine dayanmaktaydı.⁶⁷³

Septimus Severus (M.S. 193- 211) döneminde Kapadokya bölgesi, Severus ile Niger çatışmasında askeri olaylara sahne olmuştur. Severus'un Mezopotamya politikası gereği bu bölgenin önemi artmış ve Caesareia'ya bir Roma garnizonu yerleştirilmiştir.⁶⁷⁴

Sınırlarda hizmet veren askerlik kalıtsaldı. Başka bir anlamda bu askerler devletin kölesiydi. Sabit bir ücret karşılığında saflarda savaşmak zorundaydı. Yine de her vatandaşın orduya hizmet zorunluluğunu içeren kanun yürürlükten kaldırılmamıştı. Bu yüzden İmparator Caracalla (M.S. 211-217), M.S. 212 yılında tüm eyalet vatandaşlarının haklarını genişleterek imparatorluğun her konusundan sorumlu olduğunu duyurmuştu.⁶⁷⁵ Bu yüzyılda ordu insan kaynağının ilk tüketicisi olmuş ve nitelikli asker bulmak çok zorlaşmıştır. Bu yüzyıl boyunca çıkarılan

⁶⁷¹ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'daki Roma Garnizonları", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XVIII, S. 2, (Aralık /December 2003), s. 90-92.

⁶⁷² Wheeler, "a. g. m"., s. 243, 246.

⁶⁷³ John Wilkes, "Provinces and Frontiers", *A.D. 193-337*", **The Cambridge Ancient History**, (Second Edition), Vol. XII, 2007 New York, s. 254.

⁶⁷⁴ Baydur 1970, **a. g. e.**, s. 101-102.

⁶⁷⁵ Rostovtzeff 1960, **a. g. e.**, s. 282-283.

kanunlar ile askeri servislere gazilerin oğulları alınmış, ancak onlar sıkça ihanet etmiş ve yetersiz olmuşlardır.⁶⁷⁶

Roma orduları bir bölgeden geçerken alanı talan edebilirlerdi. Bu durum yerli eyalet halklarının şikayetine neden olurdu. Örneğin, İmparator Elagabalus (M.S. 218-222)'un askerleri M.S. 218/19 yazını Bithynia'da geçirmiş veya İmparator Valerian (M.S. 253-260)'ın ordusu M.S. 252 yılında Kapadokya eyaletinin içerisinden geçmiştir.⁶⁷⁷

Diocletianus (M.S. 284-305) M.S. III. yüzyıl savaşlarında yaşanan zayıflığı gidermeyi amaçlayarak çeşitli askeri reformlar yapmıştır. Öncelikle, *limitanei* denilen sınır kuvvetleri şeklinde sınırlar boyunca kalıcı garnizonlar oluşturarak *comitatenses* adında güçlü bir gezici kuvvet kurmuştur.⁶⁷⁸ Diocletianus yaptığı yeni düzenlemeler ile eyalet yönetimindeki sivil ve askeri otoriteyi birbirinden ayırmıştır. Bir *dux* altına eyalet orduları (sonradan *limitanei* olarak adlandırılan)'nı yerleştirerek Armenia (eski Kapadokya) gibi eyaletlerde birer *dux* oluşturmuştur.⁶⁷⁹

Diocletianus'un yolundan giden Constantinus (M.S. 307-337), *Praetorian prefecture*'leri askeri yetkiden mahrum ederek yeni oluşturulan atlı ve yaya ordularını uzman yetkililere devretmiştir. Böylece askeri-sivil görevlerin ayrışımı tamamlanmıştır. Diocletianus'un kara kuvvetleri, yeni oluşturulan gezici birlikler ile desteklenmiştir.⁶⁸⁰

I. Constantine'nin oğlu, M.S. 337 yılında merkez gezici orduyu bölerek çeşitli ordu grupları oluşturmuştur. Oluşturulan bu grupları ya bir *Augustus* direkt olarak ya da bir *magister militum peditum* veya *equitum* aracılığıyla yönetmiştir. I. Theodosius, M.S. 379/380 yılında imparatorluğun doğu yarısı için üç bölgesel kumandanlık kurmuş. Bunları *magistri militum* olarak adlandırmıştır. Kapadokya'nın Melitene'deki *XII Fulminat a'nin* ve Satala'daki *XV Apollinaris*'in kumandanlığı

⁶⁷⁶ A. D. Lee, "The Army", **The Cambridge Ancient History**, Vol. XIII, New York 1998, s. 221.

⁶⁷⁷ Corbier, "a. g. m", s. 430.

⁶⁷⁸ Boak, a. g. e., s. 381.

⁶⁷⁹ Wheeler, "a. g. m", s. 255.

⁶⁸⁰ Boak, a. g. e., s. 385-386.

sabit kalmış ve ayrıca Trabzon'daki Pontica I oluşturulmuştur.⁶⁸¹ Satala'da (Gümüşhane) *Legio XV Apollinaris* garnizonu, İmparator Trajan (M.S. 98-117) döneminden M.S. IV. yüzyıla kadar bölgede kalmıştır. Burada 262 yılına ait imparator Gallienus'a (M.S.253-268) ithaf edilmiş ve Aurelianus'a (M.S. 270-275) M.S. 272-75 yılları arasında ithaf edilmiş bina yazıtları bulunmaktadır.⁶⁸² Kapadokya ordusu için M.S. 395-400 yılları arasında takviye olarak *Notitia Dignitatum* gönderilmiştir. Çünkü Kızılırmak boyunca tüm alan büyük saldırı noktası ve stratejik bir konumdaydı.⁶⁸³

Roma ordusunun doğu sınırı üzerindeki merkez yönetimi büyük miktarda destek gerektiriyordu. İmparatorluk arazi çiftlikleri, üretim atölyeleri ve elbette vergileri gerekli oluyordu. Kapadokya, önemli bir erzak ve malzeme kaynağı durumundaydı.⁶⁸⁴ Kapadokya bölgesindeki çiftlik hayvanlarından çok sayıda deri sağlanmış; kıyafet, ayakkabı, zırh ve çadır yapımı için Roma ordusu büyük bir alıcı olmuştur. Kapadokya'nın Roma ordusuna sağladığı diğer bir destek ise buğday idi.⁶⁸⁵ Kapadokya eyaletinin yaptığı bu katkılar haricinde tahıl, hammadde, özellikle deri, balık ve kenevir gibi ürünler ihrac edilirken güney, batı ve Karadeniz gibi sahillerden Kapadokya ve Tuna kısımlarındaki Roma ordu karargâhları aracılığıyla ticaret yapılması sağlanmıştır. Bunların yanında belirli sayıda Kapadokyalı, Roma ordusunda asker olarak yer almıştır. Kapadokya'nın askeri bakımından önemine katkıda bulunmuştur.⁶⁸⁶ M.S. III. yüzyıl sonu ve M.S IV. yüzyıl boyunca Kapadokya eyaletinin sakinleri, diğer doğu eyaletlerine göre orduda ve imparatorluk birimlerinde fazlasıyla yer almışlardır. Bu fırsat ise İmparator Diocletianus, Constantine ve onların takipçileri tarafından yeni iş ve görevlerin ortaya çıkarılmasıyla olmuştur.⁶⁸⁷

⁶⁸¹ Wheeler, "a. g. m"., s. 255.

⁶⁸² Shelag Gregory, **Roman Military Architecture on the Eastern Frontier**, Amsterdam 1996, s. 40.

⁶⁸³ Wheeler, "a. g. m"., s. 247.

⁶⁸⁴ Van Dam 2002, a. g. e., s. 40.

⁶⁸⁵ Van Dam (b), a. g. e., s. 18.

⁶⁸⁶ M. Rostovtzeff, **The Social and Economic History of the Roman Empire**, Vol. I, (Second Edition), Oxford 1971, s. 154, 556.

⁶⁸⁷ Van Dam 2002, a. g. e., s. 55.

3.2. Kapadokya’da Sosyal Hayat

Kapadokya, coğrafi yönelim ve denize kıyısı olmayan bir coğrafya olarak Yakın Doğu ve Yunan medeniyetleri arasında sıkışıp marjinal kalmıştır. Ancak bu medeniyetler arasında kısmi olarak köprü görevi görmüştür.⁶⁸⁸ Önemli bir bölge olan Kapadokya'nın M.S. III. ve IV. yüzyıllardaki toplumsal durumuna bakacak olursak, istisnai düşüncülerin aksine Hellenize edilmiş bir alan değildi. Bu durumun aksini iddia eden yazarlar ise, küçük bir kısımda yaşanan Hellenleştirmeyi göz önünde bulundurmaktadırlar. Birinci yüzyıldan sonra Kapadokya, şehirleşme açısından belirgin gelişmelerin yaşamıştır.⁶⁸⁹ M.S. III. ve IV. yüzyıl içerisindeki Kapadokya yaşamına daha yakından bakabilmek için, bu başlığımızda Kapadokya eyaletini farklı açılardan değerlendirmeye çalışacağız.

3.2.1. Kapadokya Halkı

Kapadokya halkının kökeninin kimlere dayandığı sorusu, pek çok bilgin tarafından araştırılmış ve aydınlatılmaya çalışılmıştır. Tarih boyunca Anadolu’da tek bir ırktan oluşan kavimlerin yaşamadığını ve Anadolu’nun pek çok ırk ve kavime ev sahipliği yaptığını biliyoruz. Kapadokya halkının kökenini incelemeye çalışırken de bu durum göz önünde bulundurulacaktır.

Herodotos’un Tarih’inde şu ifadeler yer almaktadır: *Kapadokyalılara Yunanlılar Suriyeli derler ve Bu Suriyelilere Persler Kapadokyalı derler.*⁶⁹⁰ Herodotos’un bu ifadelerinden Kapadokya halkının Grek ya da Pers kökenli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak bu iki milletin bölge üzerindeki etkileri yadsınamayacak derecede önemlidir.

Antik yazarlardan, Kapadokya halkına *Leukosyroi* (Beyaz Suriyeliler) denildiğini öğreniyoruz. Beyaz Suriye’lilerin *Kappadox* (Delice Çayı) nehrinden dolayı Kapadokyalılar adını aldığı görüşüde mevcuttur. Bazı bilginler Kapadokya

⁶⁸⁸ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 13.

⁶⁸⁹ Kopecek 1973, “*a. g. m*”, s. 462-463.

⁶⁹⁰ Herodotos, **a. g. e.**, s. V/49, VII/72.

halkının Hint-Avrupalı olduğu görüşünü kabul ederler. Bazı bilginler ise, Kapadokya halkının sünnet adedinin bulunuşu, domuz eti yemenin yasaklanmış oluşu ve din törenlerinde uygulanan bazı geleneklerin bulunmasına dayanarak halkın Sami ırktan olduğunu ileri sürerler. Diğer bazı bilginler ise, Kapadokyalıların Sami ırktan olduğunu savunan bilginlerin delillerinin toplum yakınlığını göstermek için yeterli olmadığını ve ispatlayıcı deliller olmamakla birlikte Kapadokyalıların Anadolu olduklarını savunmaktadır. Bu savunu için – nd takılı Anadolu adlarının, Kapadokya’da varlığını ve ana tanrıça *Ma* kültürünün bu bölge için karakteristik oluşu delil olarak gösterilmektedir. N. Baydur ise; Pers kaynaklarında geçen *Katpatuka* adının ortaya çıkışı ile birlikte buraya yepyeni bir toplumun geldiğine değil, eskiden burada yaşayan halkın devam ettiğini savunmaktadır.⁶⁹¹ Texier ise, Kapadokya halkına Suriyeliler ile barbar dili konuşan ve bu bölgeye Avrupa’dan tehcir edilmiş halkın geri kalan üyelerinden oluşan bir kavim olarak bakmaktadır. Kurak alanlarda, sursuz şehirler kurmuşlar ve kendilerini sadece bereketsiz bir tarıma vermişlerdir. İyi oldukları tek alan ise hayvan yetiştiriciliğidir. Bu açıdan belgelerle kanıtlanmasa da Arabistan ve Yukarı Suriye halkı ile aynı soydan gösterir. Mezhepleri ise doğudaki gibi çok tanrıcılık esasına dayanır. Kapadokya bölgesindeki tanrıların Yunanca isimleri ise sonradan Romalılar tarafından verilmesindedir.⁶⁹² Bu bilginler gibi farklı görüşe sahip pek çok bilgin bulunmaktadır. Ancak Anadolu toprakları tarih boyunca pek çok kavime ev sahipliği yaptığı ve kaynak yetersizliği yaşandığı için, yaşayan halkların kökenini belirlemek neredeyse imkânsız olmuştur.

Kapadokya’da halk, kabile-aşiret düzeninde bir örgütlenme ile bir arada bulunmuş ve çoğu kez köylerde yaşamıştır. Engebeli bir yapıya sahip olan bölgenin bazı kesimleri son derece az bir nüfusa sahip olmuştur.⁶⁹³ Kapadokya halkına bakış açısı kaynaklara göre değişmektedir. Kapadokya halkı antik kaynaklarda genellikle sahtekar, kavgacı, dolandırıcı, alaycı, utanmaz, köle ruhlu, yalancı ve bir işi sadece para karşılığında yapan kimseler olarak anlatılmışlardır.⁶⁹⁴ Bu durumu destekler bir fikre sahip olan C. Texier’e göre, Kapadokya halkı okadar cahil ve yarı vahişdir ki; Kapadokya dilinde ve hatta Yunanca da bile mezar taşına rastlanmamaktadır. Bunun sebebi buranın hükümdar ve sanatkarlarının bu halk için kitabeyi faydasız bulmuş

⁶⁹¹ Baydur 1970, a. g. e., s. 114-116.

⁶⁹² Texier 1998, a. g. e., s. 1-2.

⁶⁹³ Veli Sevin, “*Tarihsel Coğrafya*”, **Kapadokya**, (Ed.: Metin Sözen), İstanbul 1998, s. 52.

⁶⁹⁴ Baydur 1970, a. g. e., s. 117.

olmalarınıdır.⁶⁹⁵ Halkın davranışları ve konuştukları Grekçe, Bizans soyluları ve eğitimli kişiler için son derece kabadır. Kapadokyalı gençler için “evcilleştirilmesi olanaksız yaban güvercinleri” ifadesi kullanılmıştır.⁶⁹⁶

Kapadokya halkı cesurluklarıyla ilgili ciddi bir üne sahipti. Kapadokyalıları genel olarak anlatmak için *Zehirli bir engerek yılanı Kapadokyalı'yı ısırması ve yılan ölmüştür* vecizesi kullanılmıştır. Kapadokya'nın coğrafyası ve iklimi bu hayali görünüşünü şekillendirmiş ve sürdürmüştür. Kapadokyalıları küçümsemek gibi görünen bu vecize aslında dışarıdan müdahalelere karşı bir uyarı olmuştur.⁶⁹⁷ N. Baydur Kapadokyalılar hakkında: Kapadokyalıları, yazılmaya değer kötülöklere sahip, kötü, sahtekar, barışı sevmeyen, kavgadan hoşlanan, yüze gülüp arkadan küfür eden, dolandırıcı, utanmaz, köle ruhlu, alaycı, dostunun mutluluğuna üzüldü, acılarına sevinen, koruma kisvesi altında güzel kadınları hapseden, para hırsında Babil'lileri geçen kimseler olarak aktarmaktadır. Kapadokyalılar hakkındaki olumsuz görüşler arasında: barbarlığın örneği oldukları, bunların arasında haydutluk ve adam öldürmenin eksik olmadığı, bir işi ancak para karşılığı yapan kimseler olduğu bulunmaktadır.⁶⁹⁸

Kapadokyalılar o yıllarda olduğu gibi, M.S. X. yüzyılda da gözükara, kaba, dikkafalı, söz dinlemez ve cesur gibi sıfatlarla anılıyorlardı. Hatta M.S. X. yüzyıl saray geleneğinde Kapadokyalı demek sert, hoyrat ve kabadayı demek anlamına geliyordu.⁶⁹⁹

Kapadokyalılar; Romalılar ve Yunanlılar tarafından kalın kafalılık ve cahillikle suçlanmışlardır. Bunların yanında sanat hissi olmayışı, hilekârlık ve yalancı şahitlikte ön plana çıktıkları vurgulanmaktadır. Ancak bu halkta zalimlik yoktur. Hatta bu halk saldırılara teslim olarak karşılık vermişlerdir.⁷⁰⁰ Kuzey sınırdaki halklara göre, Kapadokya halkı uysal ve itaatkârdı.⁷⁰¹ Asya'da putperestliğin söndüğü günden itibaren köylüler, ne cehennem tanrılarında korkmuş

⁶⁹⁵ Texier 1998, a. g. e., s. 12.

⁶⁹⁶ Texier 2002, a. g. e., s. 25.

⁶⁹⁷ Van Dam 2002, a. g. e., s. 13,38.

⁶⁹⁸ Baydur 1970, a. g. e., s. 117-118.

⁶⁹⁹ Aytunç Altındal, *Yoksul Tanrı Tyanalı Apollonius*, İstanbul 2005, s. 126.

⁷⁰⁰ Texier 2002, a. g. e., s. 9.

⁷⁰¹ Jones 1998, a. g. e., s. 113.

ne de mezar soyanların alacağı cezadan korkmuştur. Bu andan itibaren mezar soyma alışkanlıkları bir ticaret halini almıştır. Verilen bilgilerde gördüğümüz kadarıyla mezar soygunculuğunun ticaret halini almasındaki sebep; mağara mezarların ve diğer mezarların içerisinde ölen kişiye takdim edilen mücevherat ve değerli silahlar hatta yağmadan korkan bazı ailelerin sakladığı hazinelerin bulunmasıydı. Bu suçu işlemeye başlayan Kapadokyalılar özellikle putperestlerin mezarlarına bazen de abidelere kadar vardırırmış, bu yağmaya Nazianzuslu Gregory bir sınır koymaya çalışmışsa da çok başarılı olamamıştır. Nazianzuslu Gregory bu yaşadıklarını muhtemelen M.S. 372 yılına doğru yazdığı seksenden fazla hiciv ve şikayetnâmelerinde anlatmıştır.⁷⁰²

Roma toplumunda yaygın şekilde uygulanan şiddet Caesareialı Basil'in kanunları içerisinde girmiştir. Şiddet ve eşkiyalığı kontrol etmek için imparatorluk yönetimi, haydutları bastırmak için valiler ve yardımcı askerler atamıştır. Hatta kimi zaman eyalet valileri bunun için kelle avcıları ile profesyonel katiller kiralamıştır.⁷⁰³ Yaşanan dini, politik ve sosyal baskılar Kapadokya halkı üzerinde hiç şüphesiz derin izler bırakmıştır. Caesareialı Basil'in yaptığı felaketler listesinde; açlık, işkence, hapis, eşini veya çocuğunu kaybetme, korsanlık ve haydutluk gibi halkın maruz kaldığı pek çok durumu gözler önüne sermektedir.⁷⁰⁴

Kapadokya'nın Helenleşmeyi tam olarak gerçekleştiremediği düşünülse de⁷⁰⁵ bölge üzerinde yadsınamaz bir Grek etkisi vardır. Kültepe (Kanes) ve Kayseri üzerinde incelemeler yapan N. Baydur, bölgede Helenizm'in eğitilmiş sınıf tarafından benimsendiğine ve ilkel halkın köy ekonomisini sürdürdüğüne dikkat çekmektedir. Kapadokya halkı, kaynaklarda eğitimsiz ve kaba olarak tarif edilmekteyse de Kapadokyalılar barbarlardan ayrılaran çalışkan, Yunan diline ve kültürüne vakıf kişilerdir.⁷⁰⁶ Antik yazarlardan biri olan Eusebius M.S. 330'lu yıllarda Kapadokyalıların kültür ve retorik becerilerini hayranlıkla yorumlamıştır. Mitchell'in aktardığına göre, Pagan bir yazar olan Expositio Totius Mundi, 350'li yıllarda: Kapadokya'da soylu beylerin evlerinin bulunduğunu, burada zengin evler ve soylu

⁷⁰² Texier 2002, a. g. e., s. 24-25.

⁷⁰³ Van Dam (b), a. g. e., s. 68.

⁷⁰⁴ Van Dam 2002, a. g. e., s. 14.

⁷⁰⁵ Meredith 2000, a. g. e., s. 2.

⁷⁰⁶ Baydur 1970, a. g. e., s. 117,119.

erkekelerin olduğunu, Doğu'nun ve Batı'nın saraylarında Kapadokyalı erkeklerin olduğunu bildirir.⁷⁰⁷ M.S. IV. yüzyıl yazarlarından bir başkası, akıllı, bilgin ve zengin Kapadokyalı kişileri saydıktan sonra ise bu ülkenin kadınlarının tanrıçalar gibi güzel olduğunu belirtmektedir.⁷⁰⁸

Gördüğümüz gibi Kapadokya halkı için pek çok farklı görüş bulunmaktadır. Her toplumda olduğu gibi, eğitilmiş- eğitimsiz, ahlaklı-ahlaksız kişilerin bulunması olağan bir durumdur. Diğer bir durum ise toplumun zengin-fakir olarak ayrılmış olmasıdır ve bu karşıtlığı değerlendirmeye çalışacağız.

Sosyal hiyerarşide *pleb* sınıfları ve *senator* sınıfı arasında azalan sırada *curialler* ve soylular (*honorati*) sınıfı bulunmaktadır. *Curialler* içerisinde de daha yüksek rütbeyle sahip olan *principalisler* bulunmaktadır.⁷⁰⁹

Toplum içerisinde bulunan toprak zengini soylular, Kapadokya Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti olunca varlıklarını korumuş ve hayvan çiftlikleri ya da tarım çiftlikleri işleterek refah düzeylerini devam ettirmişlerdir.⁷¹⁰ İmparatorluk yönetimindeki hizmet ve geniş mülk sahipliği birleşince *senatör* statüsü oluşmuştur. Özellikle de imparatorluğun doğu kısmı söz konusuysa ailenin yerli halktan olması ile aristokrat senatörler kolay kolay değişmezdi. Bu kesim zengin sınıfında yer alırdı. Caesareialı Basil'in ataları general, yargıç gibi yüksek makamlarda etkili bir şekilde bulunmuşlardır. Durum incelendiğinde, Caesareialı Basil'in akrabalarından bu görevlerde olanlar bulunmaktadır ancak çok büyük görevler değildir. Kapadokya eyaletinde bulunan mahkemelerde senatörlerin yetkisi sınırlı değildir. Nazianzuslu Gregory'nin erkek kardeşi Caesarius, bir mahkeme hekimi olarak henüz bir *curial* sınıfı üyesi iken mahkeme kararlarını etkilemiştir. Yani toplumda yaptığımız iş ve bulunduğunuz konumun yanında sahip olduğunuz mal varlıkları da resmi ve resmi olmayan kurumlarda verilen kararları etkileme hakkı vermiştir. Toplumda ön plana çıkan Kapadokya Babaları'nın aile varlıklarına bakıldığında ise onların gücünü destekleyen hatırı sayılır bir varlık görülmektedir. Caesareialı Basil'in ailesi

⁷⁰⁷ Mitchell1993, a. g. e., s. 88.

⁷⁰⁸ Baydur 1970, a. g. e., s. 119.

⁷⁰⁹ Kopecek 1973, "a. g. m"., s. 455.

⁷¹⁰ Van Dam 2002, a. g. e., s. 21.

latifundia'ya sahiptir. Nyssalı Gregory'nin annesinin Kapadokya'da, Küçük Armenia'da ve Pontus'ta dağınık halde mülkleri bulunmaktadır.⁷¹¹

M.S. IV. yüzyılda zenginliğin çeşitli şekillerde göstergeleri bulunmaktaydı. Bu göstergelerden biri, kırsal alanda inşa edilen farklı renkteki mermerler ile ışıldayan villalar idi. Bazı evlerde ise, farklı renkteki mermerler zemine döşenir altın varaklarla da duvardaki freskler ve tavanlar süslenirdi. Bu süslemelerde ahşap işçiliği ve telkaride çiçekler, meyveler, yapraklar ve filizler görülürdü. Malikâneler özel hamam ve spor salonları ile donatılır, bronz ve mermer heykellerle süslenirdi. Merkezi Kapadokya'da özellikle Caesareia civarında imparatorluk çiftliklerinin üstünlüğüne rağmen özel çiftlikler de bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları kilise adamlarına aitti.⁷¹²

Kapadokya şehirlerinde yaşanan gelişmeler, yerel aristokratlara yeni fırsatlar sunmuştu. Bu sınıf şehirlerde resmi görevlerde ve papazlık gibi dini görevlerde bulunabilir, yeni binaların inşaatlarına para yardımıyla bulunabilir ve festivallere bağış yapabilirlerdi. Yüzyıllar boyunca zenginlikleri kırsaldaki mallarından gelen seçkinler, yerel magistratlar ve papazlar olarak şehirleri etki alanlarına almışlardı. Daha sonra Roma imparatorluğu ile yerel seçkinler arasındaki ilişkiler değişmiştir. İmparatorluk yönetimi şehir kaynaklarını kamulaştırarak yerel yönetim magistratları ve *decurions* olarak hizmet eden toprak sahiplerine baskıyı her geçen gün artırmıştır. Böylece piskoposlar ve rahipler yeni toprak sahipleri olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. M.S. IV. yüzyıl boyunca yerel aristokratlar iki açıdan baskıya maruz kalmıştır. İmparatorluk yönetimi onları *decurions* olarak hizmet etmek zorunda bırakmış ve onların bazı sivil görevlerini piskoposlar ile diğer kilise adamları devralarak onların prestijini gasp etmiştir. Piskoposlar, imparatorluk *magistratları* temel olarak yerel toprak sahiplerinden ve *curial* sınıfındaki erkeklerden seçilerek görevlendirilmiştir. Yani aynı arka plandan gelmişlerdir. Halk arasında, yerel aristokratlar arasında hatta şehirler arasında bile prestij ve rütbe yarışları yapılmıştır. Çünkü eyalet başkenti olan şehirlere yeni ayrıcalıklar veriliyordu. Genellikle yerel

⁷¹¹ Kopecek 1973, "a. g. m"., s. 465.

⁷¹² Van Dam 2002, a. g. e., s. 21-22.

aristokratlardan işe alınan piskoposlar, çatışmalarının etkisini dini hizmetlerin içerisine taşımışlardı.⁷¹³

M.S. IV. yüzyılda öne çıkan olan Caesareialı Basil, Nazianzuslu Gregory ve Nyssalı Gregory gibi Kapadokya kilise babaları piskoposluğu bir meslek olarak yapmadan önce, Kapadokya'nın eski asilzade sınıfının mensubu olup *Magnat* denen kibar arazi sahipleriydiler. Aile mezarlarının da bulunduğu çiftliklerinde yaşarlar ve kavserlerle devlet görevlilerine karşı koyabilirlerdi. Bu gücü, Roma hakimiyetinden çok önce Kapadokya eyaletinde atalarının stratej ve prens olmalarından alıyorlardı. Kapadokya babalarının da yer aldığı asilzade sınıfının yanında büyük arazi sahibi olan soylu zenginler ve köylerde sahiplerinin *kolon*'ları, yani köle konumundaki çiftçiler bulunmaktaydı.⁷¹⁴ Kapadokyalı babaların bulunduğu *curial* sınıfının bir üyesi olmak için büyük servetlere sahip olmak her zaman gerekmiyordu. Daha küçük şehirlerde daha az varlıklar ile bu sınıfın içerisinde yer alabiliyordunuz. Ancak bu sınıfın üyelerinin topluma karşı çeşitli sorumlulukları bulunuyordu. Bu sorumlulukların en belirgin örneği ise Caesareialı Basil'in inşa ettirdiği imarathaneler, hastaneler ve kiliselerdi.⁷¹⁵

Curial sınıfı olarak adlandırılan sosyal tabaka, Doğu Roma İmparatorluğu'nun *municipal aristocracy* (kent soyluları)'nin üyeleri olan büyük aile birlikleridir. Bu sosyal sınıf üç geleneksel değer tarafından karakterize edilmektedir. Bunlar; vatanseverlik, Yunan kültürüne bağlılık ve güçlü aile bağları duygusu ile geleneklerin değerini bilmektir. Kapadokya babalarının da içinde yer aldığı bu tabaka; şehirlerde yapılan pazar yerleri, hamamlar, hipodromlar ve tiyatrolar gibi yapıların mali desteğini sağlıyorlardı. Bu durum vatanseverlik duygusu ve kişisel isim yapmak amaçları tarafından motive ediliyordu. M.S. IV. yüzyıla ulaştığımızda ise *curial*'in aktivitelerde bina inşasına değil oyunlar ve komünyon üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Şehirde yaşanan bir isyan veya kriz durumunda, *curial*lerin sorunu çözmesi beklenmiş ve genellikle de öyle olmuştur. M.S. 373-374 yıllarında Nazianzus şehrinde yaşanan krizde Nazianzuslu Gregory, halk ile vali

⁷¹³ Van Dam 2002, a. g. e., s. 36,39.

⁷¹⁴ Kirsten, a. g. e., s. 60-61.

⁷¹⁵ Gilliard, "a. g. m", s. 156-157; Holman, a. g. e., s. 74.

arasında aracılık yaparak hem halkı korumuş hem de yaşanan isyanı ortadan kaldırmıştır.⁷¹⁶

Çeşitli toplumsal tabakalar olmasına rağmen bu durum Kapadokya bölgesinde kesin bir ayırım oluşturmamıştır. Bunun en belirgin örneği ise; her sınıftan kişinin piskopos olabilmesidir. Roma toprakları genelinde bir koyun çiftçisi olan Trimithuslu (Kıbrıs'da bir şehir) Spyridon ve dokumacı olan Maiumalı Zeno'nun M.S. IV. yüzyılda piskopos olabilmesi bizi bu kaniya ulaştırmaktadır.⁷¹⁷ Eusebius önceki Caesareia *principalis'ti* (yüksek rütbeli bir curialis) ve piskoposluğa yükselmeden önce hiç rahiplik yapmamıştır. Bu sınıfta yer alan Helladius da, daha sonra Caesareia piskoposu olmuştur.⁷¹⁸

Halkın büyük bir kesimini oluşturan fakir halkı, arkeolojik deliller ve Kapadokya Babaları'nın verdiği vaazlar gibi kaynaklardan izleyebiliyoruz. Özellikle fakir olupta madenlerde mahkum olarak çalışanların kıyafetinin bile olmadığı, şehir kenarlarında çürümekte olan cüzamlıların yalvarışları, kurak bölgelerdeki bebeklerin ve çocukların açlıktan organlarının işlev kaybı yaşadığı veya öldüğü, dilencilerin evsizlerin ve yoksul köylü çiftçilerin varlığı tarihin bir kısmını oluşturmaktaydı.⁷¹⁹ Evsiz fakirler, toplumun bir kısmını oluşturmuştur. Zengin ve fakir arasında keskin bir uçurum vardır. Hıristiyan babalar, erken imparatorluğun sivil organlarının tabakalaşan statüsünün ve ayrıntılı rütbe tabakasını geçersiz kılarak sosyal bölünmeyi değiştirmeye çalışmışlardır.⁷²⁰ Caesareialı Basil, Nyssalı Gregory ve Nazianzuslu Gregory'nin verdiği vaazlarda yoksulluk ve mali sorunlarla ilgili pek çok ayrıntıyı içeren bilgiler bulunmaktadır. Vaazlar açlık, hastalık, zenginlik ve insan ihtiyaçlarından bahseder. Özellikle M.S. 369 yılında yaşanan kuraklık ile Caesareialı Basil en az dört vaazını fakirlik üzerine yapmıştır. Bunlar; *In destruam, In divites, In famem et siccitatem* ve *In Psalmum* idi. Caesareialı Basil, babadan kalma mirasını kullanarak kıtlık kurbanlarına tahıl ve tıbbi bakım için gerekli ürünleri tedarik

⁷¹⁶ Thomas A. Kopecek, (b) “*The Cappadocian Fathers and Civic Patriotism*”, **Church History**, Vol. 43, No. 3 (Sep., 1974), s. 293-296.

⁷¹⁷ Gilliard, “*a. g. m*”, s. 156-157.

⁷¹⁸ Kopecek 1973, “*a. g. m*”, s. 458.

⁷¹⁹ Susan R. Holman, “*Constructed and Consumed: The Everyday Life of the Poor in 4TH C. Cappadocia*”, **Social and Political Life in Late Antiquity**, (Ed.: William Bowden, Adam Gutteridge and Carlos Machado), Leiden-Boston 2006, s. 442.

⁷²⁰ Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 83.

etmiştir. Caesareialı Basil bunun yanında bir *Basileias* inşa ettirerek ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.⁷²¹

Kapadokya bölgesi, yüksek platoları ve dağları ile genellikle soğuk bir iklim özelliğine sahipti. Bu soğuk iklimden korunabilmek içinse giyim çok önemli bir yer kaplıyordu. Kapadokya Babaları giyim hakkında bilgi verdiği zaman bu iklime uygun olarak, pelerin-palto ve dış giyimden bahsetmişlerdir. Palto ve pelerinler tipik olarak hayvan derilerinden veya yünlü ile diğer dokuma çeşitlerinden dikilmekteydi. Kapadokya bölgesi bilindiği gibi büyük koyun ve diğer hayvanların sürüleri ile ünlü bir bölgeydi. M.S. IV. yüzyılda İmparatorluk yönetimi Caesareia’da dokuma atölyeleri kurmuştur. Bu kurulan üretim atölyelerinde üretilen giyim eşyaları muhtemelen askerlere, doğu sınırındaki imparatorluk *magistratlarına* ve imparatorluk saraylarındaki görevlilere gönderilmiştir. Bu atölyelerde çalışan kadınlar, doğudan tüccarların getirdiği ipek ipliğini işlerdi. Bu çalışanlar imparatorluk *magistratları* ile bir çatışmada Caesareialı Basil’in destekçileri olmuşlar. Van Dam, Caesareialı Basil vaazlarında fakir insanların “çıplak” olmasından ısrarla bahsettiğini ve dolabındaki palto çıplak insana aittir dediğini aktarmaktadır. Nazianzuslu Gregory ise vasiyetinde kıyafetlerini, mallarını, sürülerini ve altın paralarını paylaşmıştır. Fakir insanlar arasında ise sıcak ve kalın pelerinler gibi dış kıyafetler çok nadirdi. Genellikle paçavralardan dikilmiş gömlek ve ceketler kullanılırdı. Savurganlığın örnekleri ise varlıklı kişilerin cenazelerinde ve bazı festivallerde görülürdü.⁷²² Gregory’nin de “*On the love of the poor*”(Yoksulların Aşkı) isimli üç vaazında evsizleri, hasta dilencileri cüzamlı etiketi vurarak kamu alanlarından men ettiklerinden bahsetmektedir. Bunların yanında borçlu olma ve tefecilerin zulmü halkın belli bir kesimini fakir sınıfa katılmasında etkili olmuştur.⁷²³ Kapadokya Babaları her zaman halk için çalışmış ve onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştı. Bunun en güzel örneği ise Caesareialı Basil’in inşa ettirdiği *Basileias*’tır.

Tarım ekonomisine bağımlı ve soğuk bir iklime sahip bir bölgede sıcaklık ve gıda endişeleri bulunmaktaydı. Kapadokya’daki elitlerin kaynakları arasında kıyafet,

⁷²¹ Holman, “*a. g. m.*”, s. 443-444.

⁷²² Van Dam 2002, *a. g. e.*, s. 40-41.

⁷²³ Holman, “*a. g. m.*”, s. 452,458.

su ve tahıl bulunduğu için kendi çıkarlarını idare edebilirdi.⁷²⁴ Ancak halkın büyük bir kısmı çıkarlarını idare edemiyor ve yaşanan kıtlıkla daha da fakirleşiyordu. Bunun üzerine İmparator Julianus, kentlerin ekonomik durumunu düzeltebilmek için çeşitli önlemler almaya çalışmıştır. Bunun için ise kentlerin ekonomisini elinde bulduran kent meclislerinden işe başlamıştır. Meclis üyeleri miras yoluyla bazı ayrıcalıklar elde etmişlerdi. Ancak valinin adalet yetkisine bağlıydıysa da çok nadir durumlarda cezalandırılabilirlerdi. Kentin buğday gereksinimi, şenlikler için atların beslenmesi, hamamların ısıtılması, posta illerinin denetlenmesi, vergi açıklarının kapatılması ve hatta resmi yapıların korunması gibi görevleri vardı. Bu görevler çok ağır olduğu için bu göreve bir isteksizlik doğmuştur. İmparator Julianus ise bunları düzenleme yoluna gitmiştir.⁷²⁵

M.S. III. ve IV. yüzyılda yaşanan en büyük toplumsal sorunları sayacak olursak; açlık, susuzluk, fakirlik, evsizlik, cüzam gibi hastalıkların yanında ise borçluluk, tefecilik, kölelik bulunmaktaydı.⁷²⁶

Toplum içerisinde daima yer alan evlilik kurumunda Geç Cumhuriyet sonrası Romasında senetoryal aristokrasisi içinde, siyasi ittifakların değişen talepleri ile boşanmayı ve yeniden evlenmeyi çok yaygın bir hale getirmişti. Böylece toplumda üvey anne babalar ve başka anne babalara sahip kardeşler ile harmanlanmış aileler oluşmuştur. M.S. IV. yüzyıl senatörleri arasında akraba evliği ise hala çok yaygındı. Nazianzuslu Gregory'nin annesinin de babasının ikinci eşi olma ihtimali çok yüksektir. Caesareialı Basil ise bu konuya daha temkinli yaklaşarak genç eşler ile genç üvey çocuklar arasındaki ensest ilişkiyi öne çıkarmaktadır. Roma kanunlarında ise kan veya evlilik bağlarından daha çok rütbe ve sosyal statü hakkında endişeler görülmektedir. Caesareialı Basil'in işaret ettiği diğer bir nokta; “gelin kaçırma” ya da kız kaçırma konusudur. Bu durumda Caesareialı Basil'in kanunlarına göre kız özgürdür, kararını verebilmeli ve isterse evlenmeli istemezse evlenmemelidir.⁷²⁷

Caesareialı Basil'e göre kadın ve erkek erdemlidir. İkisi de eşit oranda onura sahiptir. Ancak kadınlar toplumun her alanında faal olarak görev almıştır. Caesareialı

⁷²⁴ Van Dam 2002, a. g. e., s. 40.

⁷²⁵ Baydur 1999, a. g. e., s. 77-78.

⁷²⁶ Holman, a. g. e., s. 168.

⁷²⁷ Van Dam (b), a. g. e., s. 65-66.

Basil ve Nazianzuslu Gregory, Büyük Macrina'nın zulüm yıllarında dağlarda saklanıp inancını nasıl koruduğundan bahsederek kadınlarında Hıristiyanlık içerisinde yer aldığını göstermektedir.⁷²⁸ Macrina örneğinde gördüğümüz gibi, M.S. IV. yüzyılın ikinci yarısında Kapadokya bölgesinde kadınlar dini yapıların içerisinde yer almış ve kadınlar asketik yaşamda hızla çoğalmıştır.

Kapadokya sanatında keşişe kadın; küpe takmış, uzun bir elbise giymiş ya da kısa tunikler giyinmiş halde taşa kazınmışlardır. Pek çok rölyefte görülen keşişeler dini yaymakta ne kadar önemli olduklarını yansıtmaktadır.⁷²⁹ Modern Kemerhisar yani Tyana'da 1972 yılında N. Thierry'nin keşfettiği bir kitabe kadınların Kilise içerisinde aldıkları role işaret etmektedir. Muhtemelen bu kitabe Macrina'nın ölümünden en az yirmi beş sene sonra dördüncü yüzyılın sonuna tarihlenmektedir. Burada kadınların kilise öğretisindeki aktif rolünü ve dini organizasyonun şekillenmesindeki yerini göstermektedir.⁷³⁰

Roma İmparatorluğu'nda ölü gömme ve cenaze törenleri, eski Türklerdeki uygulamalar ile benzeşmekteydi. Romalılarda da İbranilerde olduğu gibi ölüler için ücretli ağlayıcı kadınlar tutulurdu. Bunu ilk olarak Hıristiyanlar yaptılar. Bu doğuda hala geçerli bir uygulamadır. Ölünün ailesi ve arkadaşları ağlamak için davet edilirler ve ağlama görevini kadınlar yapardı. Ölünün evinde toplanılarak ondan yavaşça bahsedilir sonra ise hıçkırıklar feryatlara dönerdi. Bu esnada saçını yolmak, üstünü yırtmak da adettir. Elbiseyi yırtmanın da bir usulü vardır ki elbise bunun için dikilmiştir ve sökülmesi gereklidir. Rum papazları bu durum için belli kaideler oluşturmuşlardır. Buna göre ölen yakın ise sökükler otuz gün içinde dikilmelidir, ancak yakın akraba değilse dikilmezdi. Mezarlıkta mezar başında en yakınları ağlardı. Eski Hıristiyanlar ölüyü tabuta koymadan önce öperlerdi. Asya kavimlerinin adeti olan mezarların her bir yöne doğru yapılması usulü kilise tarafından tamamen terk edilmiştir. Hıristiyanlarda, toprağa gömmek veya taştan bir lahit ya da dağa oyulmuş taş içine gömme usulü uygulanırdı (Bkz. Ek XX-XXI-XXII-XXIII). Ürgüp

⁷²⁸ Philip M. Beagon (b), "The Cappadocian Fathers, Women and Ecclesiastical Politics", **Vigiliae Christianae**, Vol. 49, No. 2 (May, 1995), s. 166-167.

⁷²⁹ W.M. Ramsay, "On the Early Historical Relations Between Phrygia and Cappadocia", **Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, New Series, Vol. 15, No. 2, (Apr., 1883), s. 117.

⁷³⁰ Beagon (b), "a. g. m.", s. 172.

yöresindeki mezar mağaraları gömme usulünün en önemli örneklerini oluşturmaktadır. Ancak ilk üç yüzyıl içerisindeki mezarlarda haç sembolüne rastlamak mümkün değildir, daha çok putperest mezarı gibi inşa edilmiştir. Bunun yanın da Hz. Mesih'in hayatına ve İncil'e ilişkin konular vardır. Balık, çoban ve koyun sürüsü sembolü çoktur, ancak M.S. V. yüzyıla gelinceye kadarki Hıristiyan mezarlarında haç çok az bulunmaktadır. Hıristiyanlığa yeni girenler için papaz bir çoban ve acemiler ise bir koyundu. Bu tabir ve işaret Hıristiyanların birbirini tanımak için bir ipucuydu. Kilise'nin kendisi bile temellerinin derinliklerine ölmüş Hıristiyan cesetlerini kabul etmiştir.⁷³¹

3.2.2. Kapadokyalı Ünlüler

Ekonominin içsel sınırlamasına rağmen bazı aileler önemli kaynaklar biriktirerek yerel lider ve seçkin zenginler olmayı başarmışlardır. Onlar kimi zaman büyük imparatorluk yöneticilerine hasım olabilmiş ve hatta kimi zaman kendileri bölge kralları olabilmişlerdir.⁷³² Özellikle M.S. IV. yüzyıl Kapadokya'sında gelişen şartlarla birlikte öne çıkan isimler olmuştur. Bu isimler siyaset, yönetim, din ve felsefe gibi alanlarda görev almışlardır.

Kapadokya'dan siyaset alanında ün yapmış kişiler arasında Caesareialı olan Aburgius adlı bir kişi M.S. 371 yılında İmparator Valens'in sarayında görev alarak önce *Quaestor* (maliye bakanlığı görevlisi) daha sonra ise *praefectus praetorio* (imparatorun hassa alayı komutanı) olarak görev yapmıştır. Caesareialı olan bazı tanınmış isimlerden Helladius M.S. 372/373 yılında ve Leontius M.S. 370-378 yılları arasında Nikaia'da (İzmit) *procurator*'luk yapmıştır. Martinianus M.S. 375 yılından itibaren Roma şehri *praefect*'liğinin (vali veya polis müdürü) yanında Sicilya'da *consül*, Afrika'da *vicarius*'luk (vali) yapmıştır. Sophranus M.S. 365 yılında noter, M.S. 396 yılında *praefect*, daha önce ise *magister officiorum*'luk (personel şefi) görevlerini yapmışlardır.⁷³³ Bir teolog olan Asterius ise aynı zamanda bir sofisttir. Kariyerinin büyük kısmını Suriye'de geçirmiş ve M.S. 341 yılında Antiocheia

⁷³¹ Texier 2002, a. g. e., s. 39,45-47.

⁷³² Van Dam 2002, a. g. e., s. 16.

⁷³³ Baydur 1970, a. g. e., s. 119.

konsülüne katılmıştır. Arius'un ilk destekçilerinden birisi olan Asterius, rahipliği sırasında heterodoks olarak nitelendirilmiştir.⁷³⁴

Birkaç Kapadokyalıyı Mısır'da vali olarak görmekteyiz. Magnilianus M.S. 330 yılında vali ve Philagrius M.S. 335 ve 340 yılları arasında iki kez vali olarak hizmet vermiştir. Philagrius M.S. 340'lı yıllardan sonra ise Anadolu'nun doğu eyaletlerinde ve Kapadokya da dahil olmak üzere Pontika'da papaz yardımcılığı yapmıştır. Başka bir Kapadokyalı vali ise Martinianus'dur. Martinianus, Sicilya'da M.S. 358 yılında vali olarak hizmet vermiş ve Afrika'nın da papaz yardımcılığı yapmıştır. Kapadokyalı Evagrius ise Constantius döneminde yükselerek *comes rei private* (özel hesap sorumlusu?) olarak imparator'un özel hesapları ile ilgilenmiş ve yeni imparator Julianus döneminde de hizmet etmiştir. Bir diğer *comes rei private* olarak hizmet veren Arcadius ise M.S. 360'lı yıllarda İmparator Valens'e hizmet etmiştir. Nazianzuslu Gregory'nin erkek kardeşi Caesarius ise Constantius'un sarayında görev alarak Julianus döneminde Bitinya'daki imparatorluk gelirlerinden sorumlu kişi olmuştur. M.S. 360'lı ve 370'li yıllarda imparatorluk yönetiminde yer alan en önemli Kapadokyalılar; Sophronius ve Aburgius olmuştur. Modestus doğu *prefect*'i olurken Sophronius *magister officiorum* olarak Valens'in saray memurlarının şefliğini yapmıştır. Aburgius ise M.S. 378 yılında doğu valisi olarak atanmıştır.⁷³⁵

Teoloji alanında ön plana çıkan ve Kapadokyalı Hıristiyan bir ailenin üyesi olan Ulfila'nın (M.S.311-383) ailesi, Goth istilası esnasında esir edilerek götürülmüş ancak bir Hıristiyan olarak yetişmişti. Ulfia'nın etrafı Gothlar ile çevrili olduğu için onların dilini öğrenmiştir. Fakat M.S. 341 yıllarında Constantinople'de eğitimini alarak İncil'i Goth diline çevirmiş ve Aryanzim'i yaymaya çalışmıştır.⁷³⁶

Nazianzuslu Gregory'nin kuzeni Amphilochius, Iconium (Lycaonia'da bir şehir) piskoposu ve Optimus, Agdamia (Phrygia'da bir şehir) piskoposu olarak dini hiyerarşide yer alan Kapadokyalılardır.⁷³⁷ Sophronius, Caesareialı Basil'in rahipliği döneminde imparatorluk yönetiminde bir *clerk* (memur ya da müdür) olarak

⁷³⁴ Van Dam (b), a. g. e., s. 15.

⁷³⁵ Kopeczek 1973, "a. g. m", s. 454; Van Dam 2002, a. g. e., s. 58-59.

⁷³⁶ Bunson, a. g. e., s. 560.

⁷³⁷ Van Dam 2002, a. g. e., s. 62.

çalışırken Caesareialı Basil'in piskoposluğu döneminde, İmparator Valens'in sarayında yüksek rütbeli bir *magistrat* olarak görev yapmıştır.⁷³⁸ Kapadokyalı Martinianus, M.S. 350'li yıllarda Sicilya valisi ve Afrika'da *vicar* (papaz yardımcısı), M.S. 370'li yılların başında ise Roma'da *prefect* (vali-yüksek rütbeli memur) olarak görev yapmıştır.⁷³⁹

3.2.3. Dil ve Eğitim

Kapadokya dili hakkında antik kaynaklardan veya geriye kalan birkaç kelimededen kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Ancak dilin varlığı hakkında varolan bilgileri burada kullanmak anlamlı olacaktır.

Roma İmparatorluğu'nun doğusunda dil çeşitliliği muazzam derecede çoktu. Tüm bölgelerin kendi dili vardı. Kapadokya, Galatya, Likonya ve Lidya'da farklı diller duyuluyordu.⁷⁴⁰ Kapadokya dilinde, bu güne kadar hiçbir eser bulunamadığı için söylenecek şeyler sınırlıdır. Ancak C. Texier'in bildirdiğine göre; bu dil çok az yaygındır. Kapadokya'da pek çok dil konuşulmuştur ki bu da pek çok farklı kavimlerin bu alana yerleştiğini göstermektedir.⁷⁴¹ Kapadokyalılar, genel olarak kaba bir lisan ile kelimelerin konularını birbirine geçirerek uzun heceleri kısaltmış, kısa heceleri de uzatarak konuşmuşlardır.⁷⁴² Kapadokya halkı dil konusunda sadece kabalılığıyla üne sahip olmamıştır. Bu halka Yunanca konuşmayı öğretmenin bir kaplumbağaya uçmayı öğretmekten daha zor olduğu gibi deyimler de kullanılmıştır.⁷⁴³ M.S. IV. yüzyılın son çeyreğinde bile yerel bir "Kapadokya lehçesi"nin varlığı savunulmaktadır. A. Meredith, Kapadokya halkının eğitimsizliğinin uzun yıllar sürmüş olabileceğine ve bu nedenle Kapadokyalı Babaların (Nazianzuslu Gregory, Caesareialı Basil ve Nyssalı Gregory) eğitim seviyesinin şaşırtıcı olduğuna değinmektedir. Ona göre Kapadokyalı Babaların eserleri eğitimsiz bir topluluğa hitap ettikleri göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Meredith'e göre; Büyük Frederick zamanında Bradenburg ve Pomerania ne kadar

⁷³⁸ Van Dam (a), a. g. e., s. 141.

⁷³⁹ Van Dam (d), a. g. e., s. 212.

⁷⁴⁰ Hugh Elton, **Frontiers of The Roman Empire**, London 1996, s. 25.

⁷⁴¹ Texier 2002, a. g. e., s. 9.

⁷⁴² Ramsay 1960, a. g. e., s. 104.

⁷⁴³ Meredith 1999, a. g. e., s. 11.

Fransız ise emperyal dönemin başlarında Kapadokyalılar da o kadar Grektir.⁷⁴⁴ Fakat Kapadokya Babaları sade bir Yunanca kullanmışlar ve hatta rakiplerini dilsel başarısızlıklarından dolayı eleştirmişlerdir.⁷⁴⁵ Kapadokya Babaları, iyi eğitimlerinin bir sonucu olarak iyi bir dil kullanmışlar, eşsiz eserler oluştururken aynı dili kullanarak halka hitap etmişlerdir.

Halkın büyük bir kesiminin dilini muhtemelen aldıkları eğitim etkiliyordu. Eğitim alanında ise; Kapadokya eyaletinin başkenti olan Caesareia’da dilbilgisi ve sözbilim üzerine eğitim yapan okullar bulunmaktaydı. Dil ve edebiyat çalışmalarının, klasik eser incelemesinin yapıldığı Yunan ve Roma eğitiminin çekirdeğini oluşturan örgün bir eğitimin varlığını görmekteyiz. Bu eğitim sürecinde özellikle deyim, imla, noktalama, düzgün konuşma ve yazma alışkanlıklarının eğitimi verilirken Yunan kültürünün karmaşık söyleminde güzel konuşma yöntemleri de öğretilmekteydi.⁷⁴⁶ İmparator Julianus’un (M.S. 361-363) M.S. 362 yılında çıkardığı “Okul Kanunu” ile okullarda ve öğretim kurumlarındaki Hıristiyan uygulamalarını yasaklamıştı. Bunun sonucunda Kapadokyalıların yazılarındaki eğitimin etkisini pek çok şekilde ayırt edilebilmektedir. Bu düzenlemeler ile antik eğitimi canlandırmak için içerik, ağır retorik (hitabet sanatı) haline getirilmiştir. Retoriğin üzerine yapılan bu vurgu, Kapadokya Babalarının her üçünün de yazdığı eserlerden ayırt edilebilmektedir.⁷⁴⁷

Halkın en geniş kesimi köylerde çalışan köle durumundaki halk olduğundan olsa gerek, aralarında eğitim anlayışı gelişmemiştir. Bu tabaka bir kenara, genç asilzadeler imparatorlukta itibar sahibi olmayı istedikleri için Yunan bilimlerini öğrenmek amacıyla Atina’ya gidiyorlardı. Ancak yaşayış tarzları ve bakış açıları Kapadokya’lı yani İran’lı kalmışlardı. Bu durumun sonucu olarak sözde Hristiyan olmalarına rağmen, hala İran’ın “Maj”lar kültürü hüküm sürüyordu.⁷⁴⁸

Kapadokyalılar İran etkisiyle birlikte Pers takvimini de kabul etmişler ve bu takvimi M.S. IV. yüzyılda kullanmaya devam etmişlerdir. Ancak kaynaklar bu

⁷⁴⁴ Meredith 1995, **a. g. e.**, s. 2-3.

⁷⁴⁵ Van Dam (b), **a. g. e.**, s. 94.

⁷⁴⁶ Daley, **a. g. e.**, s. 4.

⁷⁴⁷ Meredith 1995, **a. g. e.**, s. 7.

⁷⁴⁸ Kirsten, “*a. g. m.*”, s. 61.

takvimde yer alan ayların adlarını farklı farklı vermektedir. N. Baydur'un eserinde yer verdiği ay adları şöyledir:

1. Artania (Artana)
2. Artaestin (Artaiistin)
3. Araotata (Arotata)
4. Tirix (Tiri)
5. Martata (Amartata)
6. Xanthiri (Xanthri-ori)
7. Mithri (Miira)
8. Apomenama (mi) (Aponemoni)
9. Artha (Athra)
10. Tethusia (Dathusa)
11. Osmania (Osmana)
12. Sondara

Diğer olasılıkla ay adları şöyledir:

1. Lytanes
2. Artays
3. Adraosta
4. Thoirei
5. Amarpata
6. Xanthihos
7. Myar
8. Apomyle
9. Athra
10. Dathu
11. Osman
12. Soanda

Bu 12 ay 30'ar günlük sürelerle bölünmüş ve *epagomenen* denilen 5 günlük bir süre eklenerek 365 güne tamamlanmıştır.⁷⁴⁹

⁷⁴⁹ Baydur 1970, a. g. e., s. 122-123.

3.2.4. Mimari

Kapadokya kültürünü etkileyen en önemli unsur Hıristiyanlık olmakla birlikte arkeolojik kazılarda materyaller ve yeraltı şehirleri gibi yapılar da gün yüzüne çıkarılmıştır. Bölge kendisine has yapılar olan peribacaları, kaya kiliseleri ve yeraltı şehirleri ile dikkati çekmektedir. Kapadokya'daki kaya mimarlığının başlangıç tarihini tespit etmek zordur. Ancak çok eski dönemlerden itibaren bölge halkının coğrafyanın kendilerine sağladığı ilginç malzemeyi keşfetmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yumuşak tuf içinde kolayca oyularak inşa edilen yapılar ısının yalıtımında eşsiz bir koruma sergilemektedir. Kaya mimarisi deprem ve sel gibi afetlere dayanıklılığın yanı sıra rutubetsiz bir ortam da sağlamaktadır. Bu yapılar bugün de şarap mahzeni ve tahıl ambarı olarak kullanılmaktadır. Kaya mimarisinin, sürekli dış saldırılara uğrayan bölge halkı için korunması kolay sığınaklar teşkil ettiği söylenebilir. Yapılar genellikle yer yüzeyinden oldukça yüksekte oyulmuştur. Bu şekilde oluşturulmuş yapılardan günümüze ulaşan örnekler genellikle dini mimari örnekleridir.

Doğal oyuklardan yararlanma fikri, eski dönemlerde devam ederek Kapadokya'daki doğal koni şeklinde tepelerin içinde oturanlar olmuştur. Hatta Texier'in Kapadokya'ya yaptığı seyahatte kaydettiği notlara göre bu şekilde pek çok köy bulunmaktadır. Evler yarısına kadar toprağın içine gömülmüştür.⁷⁵⁰ Kapadokya bölgesi ve özellikle Caesareia şehrinin toprağı çok zengin olmadığı için, üretilen tahılı saklamaları gerekiyordu. Bunun için mağaralar seçilmişti. Tahıllar mağaralarda yıllarca hasar görmeden saklanabiliyordu. Bu mağaraların bir kısmı insan yapımı veya doğal mağaralardı. Ancak yakınlarında bulunan 20 ila 30 metre uzunluğunda konik şekilde yükselen ve tepesinde garip bir çıkıntısı olan kayalar araziye garip bir damga vurmuştu. Bu mağaralar zamanla manastır hücreleri veya kiliseler haline gelmiştir.⁷⁵¹

Kayalara oyulan mağaraların Hıristiyanlık inancı içinde farklı bir yeri bulunmaktadır. İlk dönem Hıristiyanlarının hayatı kendilerine telkin edilen din kaidelerine uyarak ve tefekkürle geçirmişlerdir. Kilisenin o şaşalı merasimleri henüz yoktur sadece itiraf ve adak ayinleri yapılıyordu. En gayretli Hıristiyan yanı başında

⁷⁵⁰ Texier 2002, a. g. e., s. 278.

⁷⁵¹ Holman, a. g. e., s. 70.

putperestlerin ayinlerine tahammül edebilen olarak tanımlanıyordu. Zaten Hıristiyanlara yöneltilen takibattan kurtulmanın yolu ya bu olanları görmezden gelmek ya da dağlar, kayalar arasında yaşamaktı. Kapadokya dağlarındaki sığınma yerleri şehrin kuzeyinden güneyine Halys (Kızılırmak) nehrinden Toros dağlarının kuzey eteklerine ve doğudan batıya Caesareia ovasında son bulan silsile ile Frigya dağlarına kadar olan alandaki dağlar ve kayalar içine oyulmuş mağaralardır. Bu ilk yaşam alanlarının hangi tarihte yapıldıkları tam anlamıyla tespit edilememiş olup, mimari tarzına bakılarak M.S. IV. yüzyılda göçebe ve dindarların yaşam alanı olduğunu söylenilmektedir.⁷⁵²

M.S. IV. yüzyılda hızla yayılan ve yer edinen Hıristiyanlık dininin ibadethaneleri olan kiliseler oluşmaya başlamıştır. Bunun en belirgin örneği Nazianzuslu büyük Gregory'nin bir kilise inşaatına başlamış ve oğlu Nazianzuslu Gregory'nin bu inşaatı tamamlamış olmasıdır.⁷⁵³ Nyssalı Gregory ise şehitler için bir türbe inşa ettirmiş ve Hıristiyanlıkta türbe mimarisi oluşmaya başlamıştır.⁷⁵⁴ M.S. III. ve IV. yüzyılda *curial* sınıfı ve aristokrasi tarafından özellikle Caesareia'da yapılan tiyatrolar, fiskiyeler ve pazar yerleri gibi kamu yapılarının mali alt yapısının büyük bir kısmı karşılanmıştır. Bunun sonucunda bir imar yarışı başlamıştır. Yerel yönetime ait yapıların bayındırlık masrafları ilk olarak *curia*'nın üzerindeki sosyal sınıf (*honorati*) tarafından karşılanmaktaydı.⁷⁵⁵ Bu yarışla birlikte şehirlere pek çok yapının kazandırıldığına şüphe yoktur.

İmparator Theodosius (M.S. 379-382) zamanında doğudaki putperestlik kalıntılarının yok edilmesi çabası, M.S. IV. yüzyıldan önce yapılmış Hıristiyanlık öncesi dini yapıların günümüze gelmemesini açıklamaktadır. Mimari yapıların korunmaması yalnızca halkın yıkıcılığına bağlanamaz. M.S. III. yüzyılda gerçekleştiği söylenen yer sarsıntılarının bölgeyi tahrip etmiş olması da önemli bir etkidir.⁷⁵⁶

⁷⁵² Texier 2002, a. g. e., s. 38.

⁷⁵³ Cramer, a. g. e., s. 114.

⁷⁵⁴ Van Dam 2002, a. g. e., s. 50.

⁷⁵⁵ Kopecek (b), a. g. e., s. 294.

⁷⁵⁶ Baydur 1970, a. g. e., s. 135,137-138.

3.3. Din ve İnanış

Anadolu, Hıristiyanlığın doğuşuna ve yayılışına kadar çok tanrılı dinlerin ve bazı kültlerin merkezi, hatta Ana Tanrıça kültü gibi bazı unsurların da doğum yeri olmuştur. M.S. IV. yüzyılda bu inançlara ait bazı yapıların Kapadokya bölgesinde varlığına zarar verilmesi sebebiyle İmparator Julianus (M.S. 361-363) tarafından Caesareia şehrinin ünvanının alınmasına bile sebep olan bir pagan inancı bulunmaktaydı. Bu sebeple bölgedeki din ve inanışlardan ana hatlarıyla bahsetmeye çalışacağız.

Greko-Roman teoloji dünyasında M.S. 300 yıl boyunca çeşitli inanışlar ön sıraya yerleşmişse de hiçbir zaman eski inanışlar ölmemiştir. Roma devlet kültü hatta şehir kültürleri bile varolmaya devam etmiştir. İmparator kültü ise, Claudius (M.S. 41-54) döneminden sonra doğu eyaletlerinin tümünde tesis edilmiştir.⁷⁵⁷

Roma imparatorluğuna doğudan yeni toprakların eklenmesiyle Roma kozmopolit bir yapıya bürünmüş ve imparatorluğun geleneksel dini doğu mistisizmi ile kaynaşmıştır. Anadolu kökenli *Kybele* ve *Attis*'e tapınma şekillerinin İmparator Claudius (M.S. 41-54)'un emriyle reforme edilmiş, Tiberius (M.S.14-37)'un koyduğu Mısır kültürleri Caligula (M.S. 37-41) döneminde yeniden Roma'ya gelmiş ve M.S. 80 yılında çıkan yangınla harap olan *İsis* tapınağı onarılmıştır.⁷⁵⁸ Mısır kökenli tanrılar arasında ise; *İsis*, *Serapis*, *Apis* ve *Memphis* gibi tanrılar bulunmuştur.⁷⁵⁹ İmparator Caracalla (M.S. 211-217) Roma'ya *İsis* Kültünü getirerek her yerde bu tanrıça için gösterişli tapınaklar yaptırmıştır. İmparator Commodus da *Anubis* heykelini getirmiş ve dinsel törenlerle ilgili bütün uygulamaları gerçekleştirmiştir.⁷⁶⁰

Kapadokyalılar eski yerel inanışlarını kaybetmemiş olmalarına rağmen onların tanrıları Greko-Roman olarak görülmüştür. Bunun sebebi ise; tanrıların isimlerinin ve heykellerinin Greko-Roman okullarında eğitim alan kişiler tarafından şekillendirilmiş olmasından kaynaklanmıştır.⁷⁶¹ Doğudan özellikle Sasani etkisiyle ülkeye giren kültürler ve isimlendirmeler Kapadokya'nın belli bölgelerinde kendisini

⁷⁵⁷ Boak, a. g. e., s. 364.

⁷⁵⁸ Dürüşken, "a. g. m"., s. 221.

⁷⁵⁹ Chris Scarre (b), **Historical Atlas of Ancient Rome**, New York 1995, s. 102.

⁷⁶⁰ Augustae, "a. g. m"., s. 235.

⁷⁶¹ Rostovtzeff 1971, a. g. e., s. 194.

belirgin bir şekilde göstermektedir. Örneğin; güneş ve ışık tanrısı *Mithras*, Tyana'da ve Caesarea'da taraftar bulmuştur.⁷⁶²

Bu kültler zamanla önem kazanarak hızla yayılmış ve kendi tapınaklarını inşa ettirerek sınırların dışına taşmıştır. Bu kültlere diğer inançlardan tanrılar da eklemiştir. Bunlar; Suriye'den gökyüzü tanrısı, güneş tanrısı ve savaş tanrısı gibi tanrılardı.⁷⁶³ Castabala (Osmaniye) kentinde bulunan *Diana Perasia* isimli tanrıça ise burada bir tapınağa sahipti. Bu tapınakta bulunan rahibelerin kor üzerinde yürüyüp ayaklarının yanmadığına inanılırdı.⁷⁶⁴

Kutsal köleler ve büyük tapınak toprakları Pontus ve Kapadokya bölgesinin en tipik özelliklerinden birini oluşturmaktaydı. Venasa (Avanos)'daki *Zeus*, Komana (Şar)'daki *Ma* tapınakları bulunan kültürlerdendi. Toplu ibadetlerde içecek ve yiyeceklerle katılıyorlardı. Bu gibi çeşitli inanışların tesiri ile şehirlerde güzel ve en lüks taş tapınaklar ile kamu mimarisinde öne çıkmışlardır. Bu gibi yapılarda genellikle rahipler hiyerarşisi hizmet etmekteydi.⁷⁶⁵

İmparator Constantinus döneminde yapılan İznik konsülü kararları ile Hıristiyanlaşan ülkede, Hıristiyan ve pagan inançların oluşturduğu bir "devlet kültür" ortaya çıkmıştır.⁷⁶⁶ M.S. III. yüzyılın sonuna doğru Hıristiyanlığın yayılmasıyla birlikte tüm kültürler Güneş Tanrısı içerisinde temsil edilmiştir.⁷⁶⁷ Kapadokya eyaleti içerisinde Yahudiler⁷⁶⁸, Ateşperestler⁷⁶⁹, Hıristiyanlar ve pek çok kültürün inananları bulunmaktaydı.

3.3.1. Musevilik

Büyük İskender'in yakın doğu seferi ile Greko-Makedon dünyasının kapıları Musevilik ve Yahudiliğe açılmıştır. Yahudi yerleşimleri önemli ticari merkezlerde büyük bir hızla kurulmuştur. Yahudi kolonileri Helenistik hükümdarlar tarafından teşvik edilmiş, askerlikten muaf tutulmuşlar, dinlerini ifa etmeleri koruma altına

⁷⁶² Mitchell 1993, a. g. e., s. 29.

⁷⁶³ Rostovtzeff 1960, a. g. e., s. 296.

⁷⁶⁴ Cramer, a. g. e., s. 132.

⁷⁶⁵ Mitchell 1993, a. g. e., s. 30

⁷⁶⁶ Drake, a. g. e., s. 66.

⁷⁶⁷ Friend, "a. g. m.", s. 27.

⁷⁶⁸ Meredith 1995, a. g. e., s. 3; Van Dam 2008, a. g. e., s. 180.

⁷⁶⁹ Texier, a. g. e., s. 18.

alınmış ve şehirlerde adli teşkilatları oluşturmuşlardır. Suriye dışında ikamet eden Museviler, Grek diline uyarlasa da pek çok şekilde onların Hellenistik kültürle temasından dolayı etkilenilmiştir. Onlar Grekler arasında misyonerlik yaparak pek çok kişiyi aralarına almışlardır. Roma devleti özellikle Augustus (M.Ö. 27-M.S. 14) tarafından Yahudilerin ayrıcalığı kabul edilmiştir. Halk arasında hoşnutsuzluğa neden olmasına rağmen bu tutum değişmemiştir. Ancak bununla beraber imparatorluk yönetimi Yahudilerin batı eyaletlerindeki yerleşimini geliştirmek için hiçbir teşebbüste bulunmamıştır.

Caligula (M.S. 37-41), Yahudilere İmparatorluk kültürünü kabul ettirmeye çalışmış ancak halefleri Yahudi dinine müdahale etmemiştir. Tiberius (M.S. 14-37) ve Cladius (M.S. 41-54) döneminde Yahudilerin Roma'dan atılması dini bir zulüm değil şehir düzenini korumak için alınan önlemlerden biri olmuştur.⁷⁷⁰ Geçen zaman içinde varlığını koruyan Yahudiler, detaylı bilgilere sahip olmasakta Kapadokya eyaleti içinde varolmuşlardır. Kapadokya eyaleti içinde bulunan Yahudiler çeşitli mezheplere bölünmüşlerdir. Örneğin; Nazianzuslu Gregory'nin babası Hristiyanlığa dönmeden önce Yahudiliğin *Hypsistarians* mezhebinin bir üyesiydi.⁷⁷¹

3.3.2. Paganizm

Pagan kültü Batı Asya ve Mısır insanların kültürken Hellenize edilmiş ve İskender'in Pers imparatorluğuna yaptığı seferden sonra dünyaya yayılmıştır. Bunun yanında Yunan kültürü de dünyaya yayılmaya başlamıştır. Doğu kültürlerinin yayılması ticaret yollarını takip etmiş; bu kültürler gezginlerle, tüccarlarla ve doğu ticaret kolonileriyle taşınmıştır. Ordu karargahları bu yayılmanın merkezidir. Sadece doğudan askere alınanlar aracılığıyla değil ayrıca da doğu sınırında yaşanan sayısız savaşlar aracılığıyla yayılmıştır. Doğu kökenli köleler bu inancın propagandasını yapmıştır. Doğu tanrılarının en önemlisi *Cybele* olarak bilinen, *Pessinus*'un büyük annesiydi.⁷⁷² Pek çok Suriye tanrısı varolmuş ancak ulusal İran dininin bir kısmını

⁷⁷⁰ Boak, a. g. e., s. 368-369.

⁷⁷¹ Meredith 1995, a. g. e., s. 3.

⁷⁷² Boak, a. g. e., s. 364-365.

şekillendiren kült *Mithra* olmuştur. Kapadokya Tanrıçası *Ma*, İskenderiye’de *Sarapis* gibi özel kültlere inanmaya genel olarak bir engel konulmamıştır.⁷⁷³

Burada yer veremediğimiz pek çok doğu kültü Roma devletinde geniş bir hoşgörüyle karşılanmış, kimi zaman kısıtlanmaya tabi tutulsa da M.S. 69 yılında Mısır tanrı kültü başkentte kurulmuştur. Batı dini yaşamında çeşitli Suriye tanrıları daha az belirgin olmuştur. İmparator Elagabalus, onlardan birine yani Emesa’nın güneş tanrısına tapınmış ve bu kült resmi bir kült olarak devam etmiştir. *Mithraism* ise doğu eyaletlerinde hızlı bir şekilde yayılmış, sınır bölgelerindeki askeri garnizonlarda savaş tanrısı olarak kabul görmüştür. İmparatorlar tarafından kabul gören bu inanış Aurelianus (M.S. 270-275) dönemi sikkelerinde *dominus et deus natus* (doğmuş tanrı ve efendisi) ibaresiyle Fethedilmeyen Güneş Tanrısı, devletin baş kültü olarak adledilmiştir.⁷⁷⁴

Roma imparatorlarının paganizme karşı tavrı değişiklik göstermiştir. İmparator Constantius ve Constans, M.S. 341 yılında kamuya pagan kurban uygulamasını yasaklamış ve onların tapınaklarını Hıristiyan tapınaklarına çevrilmesine izin vermiştir. Julianus’un imparator olmasıyla da paganlara yapılan bu zulüm son bulmuştur. Ancak Julianus evrensel bir pagan kilisesi oluşturmaya çalıştıysa da başaramamıştır. İmparator Gratian, Pontifex Maximus ünvanını reddederek paganizmi resmi Roma dini olmaktan çıkarmıştır. Theodosius ise putperest uygulamaları yasaklayarak vatana ihanet suçuyla cezalar oluşturmuş ve II. Theodosius da onun yolundan gitmiştir.⁷⁷⁵

3.3.3. Ateş Kültü

Ateş kültü, İranlıların ateşe tapınmasıyla doğmuş ve buradan çıkarak Kapadokya topraklarına girmiştir. Bu olay, ilk izlerin görüldüğü I. Dareios dönemine rastlamış olmalıdır.⁷⁷⁶ Özellikle Ermeni ve Suriyelilerden olmak üzere, batının

⁷⁷³ E. Bickerman, “*The Seleucid Period*”, *The Cambridge History of Iran*, Vol. 3 (I), (Fourth printing), New York 2006, s. 14.

⁷⁷⁴ Boak, a. g. e., s. 366-367.

⁷⁷⁵ Boak, a. g. e., s. 461.

⁷⁷⁶ Baydur 1970, a. g. e., s. 129.

inanişlarının bir karışımını oluşturan Kapadokyalıların dininde, Ateşperestlikte vardı ve tek bir değişikliğe dahi uğramadan yaşatılmıştı.⁷⁷⁷

Kapadokya'daki ateş kültü uygulamalarına dair bilgilerimiz, sınırlıdır. Bu bilgilere göre; *Magus* (ateş yakıcı) ya da *Pyraethi* (ya da *Pyraitoi*) denilen rahipler, tapınağın içindeki bir sunak üzerinde sürekli olarak ateşin hazır bulunmasından sorumludur. Rahipler her gün, ellerinde çubuk demetleri, başlarında keçeden yapılmış ve yanaklarından aşağı inerek ağızlarını da örten bir başlık bulunduğu halde ateşin önünde bir saat boyunca büyümlü sözlerden oluşan namerler mırıldanmaktadır. Rahiplerin başlıklarının ağız kısmını da örtmesinin nedeni, insan nefesinin ateşe değmemesi gerektiğine olan inançtır.⁷⁷⁸ Fırat ırmağının batısındaki bazı şehirlerde, süslemeye sahip olmayan, ortasında kutsal ateşin yanması için çukur bulunan çok eski tapınak izleri görülmüştür.⁷⁷⁹ Bir diğerk örneğinde de Kayseri'nin doğusunda Bünyan civarında bulunan ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen bir ateş sunağı üzerinde bu türden rahip kabartmaları görülmektedir. Rahipler muhtemelen kürk başlıklı, uzun mantolu ve ellerinde kutsal dallardan demetler tutar şekilde tasvir edilmiştir.⁷⁸⁰

Ateş kültü rahipleri kendi geleneklerini Hıristiyanlığın yükselişinden sonra da sürdürmüşlerdir. M.S. IV. yüzyılda Kapadokya'nın her tarafında, hatırı sayılı miktarda ateş kültü rahibinin (magusaeen) bulunmuştur.⁷⁸¹ Devam eden bu inanış, Roma sonrası döneme kadar varlığını sürdürmüştür.⁷⁸²

⁷⁷⁷ Texier 2002, a. g. e., s. 18.

⁷⁷⁸ Baydur 1970, a. g. e., s. 129.

⁷⁷⁹ Texier 2002, a. g. e., s. 18.

⁷⁸⁰ Veli Sevin, "M.Ö. I. Binyıl: Demir Çağı", **Kapadokya**, (Ed.: Metin Sözen), 1998 İstanbul, s. 193.

⁷⁸¹ Mitchell 1993, a. g. e., s. 30; Baydur 1970, a. g. e., s. 130.

⁷⁸² Texier 1998, a. g. e., s. 2.

3.3.4. Zeus Kültü

Kapadokya bölgesinde kabul gören Zeus kültü'nün tarihçesi çok eskilere gitmektedir. Hitit dönemine baktığımızda, Hititçe Labarnaş isminde Zeus veya Apollo Lairbenos gibi Hellen tanrıların ünvanları görülebilir.⁷⁸³

N. Baydur, Caesareia'nın eski ismi Mazaka'nın Zeus'la ilişkili olduğunu ve bu ismin Perslerden de önceye gittiğini belirterek kültün kökenini gerilere götürmektedir. Persler döneminde Zeus inancının varlığı açıktır. İranlılar, yüksek dağların tepelerine çıkararak Jüpiter'e kurban adamışlardır. İranlılar Jüpiter ismini gökyüzüne vermişlerdir.⁷⁸⁴ Caesareia şehrinde Zeus kültünün, geç dönemde hem antik yazarların hem de sikke tasvirlerinin varlığından dolayı bu inancın kabul gördüğü söylenebilir. Daha eski dönemlerde ise sikke, gem ve bronzlar üzerindeki tasvirlerden yola çıkarak, Zeus ve Argaios kültü arasında ilişki kurularak Caesareia'da Zeus kültünün çok daha eskiye dayandığına inanılmaktadır.⁷⁸⁵

W.M. Ramsay'ın ele aldığı bir kitabede büyük Kapadokya tanrısına ithaf edilmiştir. Bu tanrı ise Venasa'daki Zeus idi ve kitabe de şöyle yazılmıştı; *“Cennetteki Büyük Zeus, bana merhametli davran Demetrius”*.⁷⁸⁶ Venasa'da Zeus onuruna oluşturulan kült için görev alan rahip, aynı zamanda kutsal bir köle konumundaydı ve verimli topraklardan gelen yıllık bir gelire sahipti. Dini mezhep kültürünün ruhban sınıfı kimi zaman bazı yerel aristokratlardan oluşmaktaydı. Komana'da bulunan rahip de kraliyet ailesinin bir üyesiydi.⁷⁸⁷ Venasa'da tapınağı bulunan Zeus'un⁷⁸⁸ bir de Argeus (Erciyes) dağının eteklerinde bir tapınağı bulunmaktaydı. Sikkeler üzerinde yer alan Argeus eteklerindeki iki ya da dört sütunlu tapınağın tasviri, Zeus'a ait bu tapınağı göstermektedir.⁷⁸⁹

İmparator Julianus (M.S. 361-363), Caesareia halkına karşı Hıristiyanlığı hemen kabul ettikleri ve Apollon ile Jüpiter tapınaklarını yıktıkları için düşmanlık beslemiştir. Şehir halkı, Julianus'un tahta geçişinden hemen sonra kentte bulunan tek

⁷⁸³ Ömer Çapar, *“Hellen Mitoslarında Doğulu Unsurlar”*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi, S. VI, İzmir 1991, s. 86.

⁷⁸⁴ Baydur 1970, a. g. e., s. 126.

⁷⁸⁵ Baydur 1970, a. g. e., s. 80.

⁷⁸⁶ Ramsay 1904, a. g. e., s. 142.

⁷⁸⁷ Van Dam 2002, a. g. e., s. 18.

⁷⁸⁸ Magie, a. g. e., s. 201.

⁷⁸⁹ Baydur 1970, a. g. e., s. 127.

tapınak olan *Fortune* tapınağını da ele geçirinca imparatorun öfkesini üzerine çekmiştir. Bu olay şehrin Caesareia ünvanının geri alınmasıyla sonuçlanmıştır. Öyleyse Zeus tapınağı, Caesareia’da M.S. IV. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş olmalıdır.

3.3.5. Tanrıça Ma

Kapadokyalıların *Bellona* da dedikleri Tanrıça Ma tapınağı, Adana’nın birkaç kilometre aşağısındaki Komana (Şar) bölgesinin *Cataonia* şehrinde bulunmaktadır. Buradaki nüfus büyük ölçüde bu kutsal kuruma ait olan falcılar, rahipler ve kölelerden oluşuyordu. M.Ö. I. ve M.S. I. yüzyıllarda bu nüfus, yaklaşık olarak 6000 kişiydi. Burada bulunan yüksek rahip, genellikle Kapadokya krallığı hanedanından seçilirdi. Tapınağın yakınında bulunan tapınak toprakları önemli bir alandı ve yüksek bir gelire sahipti. İmparator Caracalla (M.S.211-217) döneminde bu bölge, bir Roma kolonisi olmuştu.⁷⁹⁰

İran etkisi bulunan Kapadokya’nın ulusal tanrıçası Ma⁷⁹¹, Kapadokya panteonunda ilk sırayı almıştır. Bu tanrıça bereketlilikle ilgili olmasının yanında ormanlardaki vahşi hayvanların da sahibidir. Bu yüzden avcılar ona dişi geyik kurban etmişlerdir.⁷⁹² Kapadokya’daki ana tanrıça Ma tapınağı, Kapadokya merkez dağlarının arasında Sarus ırmağı geçitinde Komana kısmında bulunmaktaydı.⁷⁹³ Bunların tapınak rahipleri, Roma kralları olurdu. Bu tanrıların isimleri, zaman içinde değişerek Romalılar tarafından Vesta, Venüs ve Lunus adlarıyla anılmışlardır.⁷⁹⁴

3.3.6. Dağ Kültü

Kapadokya bölgesinde, yerli kültürün başlıca örneği Argaios (Erciyes) kültürüdür. Dağ tanrılarına önem veren Hititlerin bu bölgede yaşaması ve onlara ait dağ kültürünün daha sonra Roma’ya geçmesi Argaios’a (Erciyes) ait bir dağ kültürünün

⁷⁹⁰ Cramer, a. g. e., s. 138-139.

⁷⁹¹ Raditsa, “a. g. m.”, s. 109.

⁷⁹² Sevin, “a. g. m.”, s. 193.

⁷⁹³ Magie, a. g. e., s. 201.

⁷⁹⁴ Texier 1998, a. g. e., s. 2.

varlığına da işaret etmektedir.⁷⁹⁵ Roma imparatorluk dönemindeki Caesareia sikkelerinde kutsal dağ tasvirlerinin sıkça kullanılmış olması, dağ kültürünün devam ettiğini göstermektedir. Genellikle olgun ya da yaşlı erkek formunda gösterilen dağ tanrıları, ayakta ve uzanır pozisyonda betimlenmişlerdir. Kutsal dağ betimlerinin en eski örneklerine ise Hellenistik Çağ'da rastlanılmaktadır.⁷⁹⁶

3.3.7. Güneş Kültü ve Irmak Tanrıları

Caesareia'da bulunmuş bir yazıtta, İran kökenli Avesta dininde ışık, bereket ve savaş tanrısı olan "Güneş Tanrısı yenilmez Mithra"ya yapılan bir adaktan bahsedilmektedir. M.Ö. 1400'e ait bir Hitit-Mitanni anlaşmasında adı geçen bu tanrıya inanışın, Ahamenid krallarından II. ve III. Artaxarxes zamanında (M.Ö. 400'ler) Anadolu'da yaygınlaştığı düşünülmektedir.⁷⁹⁷ Bu dönemden itibaren varlığını koruyan güneş kültü, Roma imparatorluk döneminde tekrar canlanarak inanç sisteminde yerini almıştır.

İmparator Marcus Aurelius Antoninus (M.S. 218-222), Elagabalus adını Emesa'daki Güneş Tanrısından alıyordu. Bundan dolayı, Roma'ya yüce tanrı olarak Güneş Tanrısını yeniden tanıtmıştır.⁷⁹⁸ Güneş tanrısı yani tanrı Elagabal, Suriye'den Roma'ya imparator Elagabalus tarafından transfer edilmiştir.⁷⁹⁹ Halkın da kabul ettiği bu yeni inanç, yerleşerek Roma'nın resmi kültleri arasına girmiş ve sonraki halefleri tarafından bu yeni Güneş kültü tesis edilmeye çalışılmıştır.

Annesi Güneş Tanrısı'nın rahibesi olan İmparator Aurelianus (M.S.270-275)⁸⁰⁰, Roma'da Güneş Tanrısı resmi kültürünü yeniden tesis etmiştir. Bu kültürün özelliklerinden birisi Kutsal Ruh'un kralda cisimleşmesi inancıydı. Bu inanç ile mutlakiyete ahlaki bir gerekçe verilmiş oluyordu.⁸⁰¹ Aurelianus, büyük bir Güneş

⁷⁹⁵ Baydur 1970, a. g. e., s. 123.

⁷⁹⁶ Tekin 2007, a. g. e., s. 188.

⁷⁹⁷ Baydur 1970, a. g. e., s. 128.

⁷⁹⁸ Boak, a. g. e., s. 306.

⁷⁹⁹ Alcock, a. g. e., s. 179.

⁸⁰⁰ Baydur 1970, a. g. e., s. 129.

⁸⁰¹ Boak, a. g. e., s. 314.

tapınağı inşa ettirmiş ve bu kült M.S. IV. yüzyılda imparator Constantine'nin dönüşümüne kadar resmi ibadet unsuru olarak kalmıştır.⁸⁰²

Roma İmparatorluk döneminde uzun süre kullanılan önemli bir tanrı anlayışı, İrmak tanrılarıdır. Yaşam kaynağı olan ırmaklar, antik edebiyata da yansırken aynı zamanda da adlarına tapınaklar yapılmış, sunaklar dikilmiş ve rahipler görev almıştır. İrmak tanrıları kimi zaman insan formunda kimi zamanda boğa formunda kullanılmıştır.⁸⁰³

3.3.8. İmparator Kültü

İmparator Augustus (M.Ö. 27-M.S.14) döneminden itibaren devlet dini olarak iki inanç ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki imparatorun kendisi, ikincisi ise *Jupiter*, *Juno* ve *Minerva* üçlemesidir. Zamanla yayılan bu inanç sistemi şehir yaşamının ve ordu yaşamının merkezi haline gelmiştir. İnsanlar imparatorluk kültü tapınaklarında veya eyalet şehirlerindeki Capitollerde ibadet etmişlerdir.⁸⁰⁴

Ammianus Marcellianus'un bildirdiğine göre; Kapadokya'da Jupiter Asbamaeus'un tapınağı bulunmaktadır.⁸⁰⁵ J.A. Cramer'de bu tapınağın, Kapadokya eyaleti içerisinde yer alan Venasa'da (Avanos) olduğunu bildirmektedir. Burada bulunan köle 3000'den daha az değildir ve yüksek başrahip tapınağına ait olan arazi üretiminden onbeş ayrı yıllık vergiyi yönlendiren kişidir.⁸⁰⁶ Kapadokya henüz krallık dönemindeyken Tyana'da Jüpiter'in bir tapınağı vardır. Bu inancın tapınağına ömür boyu hizmet etmek şartıyla pek çok papaz atanırdı. Bu papazların güç ve yetkisi çok büyüktü.⁸⁰⁷

İmparator kültü, bir kişinin ölümünden sonra tanrılaştırarak tanrılar arasına katılması geleneğidir. Bunun ilk uygulandığı M.Ö. I. Yüzyılda Augustus'un ölümünden sonra senato tarafından tanrılaştırılıp ona “*Divus Augustus*” denilerek

⁸⁰² Scarre (b), a. g. e., s. 103.

⁸⁰³ Tekin 2007, a. g. e., s. 188.

⁸⁰⁴ Rostovtzeff 1960, a. g. e., s. 291.

⁸⁰⁵ Marcellinus, a. g. e., s. 359.

⁸⁰⁶ Cramer, a. g. e., s. 115.

⁸⁰⁷ Texier 2002, a. g. e., s. 18.

onun devlet tanrısı ilan edilmesiyle olmuştur. Böylece bu kült resmileşmiş ve M.S. IV. yüzyıla kadar devam etmiştir.⁸⁰⁸ İmparator kültü, Augustus'un halefleri döneminde de Roma gücünün eyaletlerdeki bir simgesi olarak gelişimini devam ettirmiştir. Caligula, Domitianus gibi imparatorlar, daha hayatta iken kendilerini tanrılaştırmıştır. Ancak Vespasianus, Titus ve Traianus gibi imparatorlar, imparator kültüne fazla önem vermemişlerdir. M.S. III. yüzyılın sonlarına doğru bu kült yalnızca bir biçimden ibaret olmuş, M.S. IV. yüzyılda Hristiyanlığın yaygınlaşacak devlet dini olmasıyla Roma'da imparator kültürünün sonu getirmiştir.⁸⁰⁹

İmparator kültü imparatorun akraba ve yakınlarını da kapsamaktaydı bunun en bariz örneği ise imparator Marcus Aurelius (M.S. 161-180)'un karısı Faustina için Kapadokya'da onun öldüğü yerde inşa ettirdiği tapınak oluşturmaktadır.⁸¹⁰

İmparatorluk kültü Tanrılar adına bayramlar düzenlemeyi gerektiriyordu. Ancak Roma imparatorluğuna doğudan yeni toprakların eklenmesi ile dinler de kaynaşmış ve bu uygulamalar eskisi kadar şevkle yapılsa bile halkta belirgin değişiklikler görülmüştür. Bu dinler arası kaynaşma öncesinde kutsal pınarlar, tapınaklar, dinsel gelenek ve görenekler, din görevlileri, hayaletlere olan inanç ve kutsal hayvan hikâyeleri gibi pek çok dönemin dinsel özelliği vardır.⁸¹¹

İmparator Claudius'un M.S. 45 yılında Britanya utkusu dolayısıyla Roma'da kutladığı *triumph*, Kapadokya Caisareia'sının sikkelerinde betimlenmiştir. Bu ve benzeri durumlarda basılan sikkeler aracılığıyla herkes ne olup bittiğinden haberdar olmuş ve kamuya karşı sorumlulukları açısından uyarılmıştır. Güçleri daha çok onlara bağlı lejyonlara dayanan M.S. III. yüzyıl imparatorları, kendi soylarını popüler yapmak için çok özel çaba göstermişlerdir. Bu yüzden sikkeler üzerinde sık sık yalnız imparator ya da aileden kişilerin değil, aynı zamanda imparator ve imparatoriçenin birlikte, baba-oğul ya da tahtın iki varisi ile birlikte, hatta bazı durumlarda tüm aile betimlerini buluyoruz. Örneğin genç imparator Geta 212 yılında, yalnız başına egemen olmak isteyen kardeşi Caracalla tarafından annesi Iulia

⁸⁰⁸ Kaya, **a. g. e.**, s. 277.

⁸⁰⁹ İplikçioğlu, **a. g. e.**, s. 140.

⁸¹⁰ S.R.F. Price, **Rituals and Power The Roman Imperial Cult in Asia Minor**, Cambridge 1984, s. 68.

⁸¹¹ Dürüşken, "*a. g. m.*", s. 221.

Domna'nın kollarında öldürüldüğünde, birçok yerde yalnız ölünün heykelleri değil sikkeler üzerindeki resmi de ortadan kaldırılmıştır.⁸¹²

Kapadokya'da imparator kültürünün M.S. 196 yılında kurulduğu düşünülmektedir. Çünkü şehrin sikkeleri üzerinde “*neokoros*” (I. yüzyıldan itibaren Roma imparatoru için tapınak yapan bir kente verilen ünvan) ünvanına Septimius Severus'un karısı Julia Domna'ya ait bir sikke üzerinde rastlanmaktadır. Bu sikke M.S. 196'da Severus'un imparatorluğunun dördüncü yılında basılmıştır. Bu kültür, VI. Ariarathes (M.Ö. 130-112) tarafından “*epiphanes*” ünvanının kullanılmasıyla Kapadokya'ya girdiği düşünülebilir de bu ünvanın “tanrının görüntüsü” anlamında kullanılmadığı bilinmektedir. Nitekim “*epiphanes*” Helenistik dönemde V. Ptolemaios'tan (M.Ö. 204-181) itibaren pek çok Helenistik kralın kullandığı bir ünvanıdır. Caesareia, imparator Severus Alexander zamanında yani M.S. 226 yılında ikinci kez “*neokoros*” ünvanını almıştır. Ancak hem bu tarih hem de sonrasında bu ünvanı kullanarak basılan sikkelerde bir tapınak tasvirine rastlanmamaktadır. Dolayısıyla *Zeus* ya da *Tykhe* tapınağının bu kült için de kullanılmış olduğu düşünülebilmektedir.⁸¹³

3.4. Ekonomi ve Para

Roma imparatorluğu, M.S. III. ve IV yüzyıllarda yaşadığı aralıksız savaşlar ile içerideki ekonomide çeşitli krizler yaşamış ve bu durum en çok basılan sikkelerin değerini ve ağırlığını etkilemiştir. Bu başlığımız altında, imparatorluk tarafından basılan sikkenin yıllara göre değişimini incelemeye çalışarak, halka yansısını aydınlatmaya çalışacağız.

İmparator Septimus Severus (M.S. 193-211)'un M.S. 197 yılında yaptığı Part seferi sonrasında aldığı zengin ganimete karşın, savaşlar büyük harcamalar gerektirdiği için hazine boşalmıştır. Buna bağlı olarak da gümüş sikkelerdeki adi metal oranı, %50-%60'ı bulmuştur. Severus, kötüye giden bu mali durumu düzeltebilmek için karşıtlarının mallarına el koymuştur.⁸¹⁴ Bu dönem içinde

⁸¹² Franke, a. g. e., s. 14-15.

⁸¹³ Baydur 1970, a. g. e., s. 130-131.

⁸¹⁴ Baydur 1998, a. g. e., s. 64-65.

döneminde köylüler, ordu mensupları tarafından uygulanan baskı ve zulümden çok acı çekmiştir.⁸¹⁵

Yaşanan ekonomik bozukluk şehirleri ciddi şeklide etkilemiştir. İmparator Gordianus (M.S. 238) ve Philippus (M.S. 244-249) dönemlerinde 168 şehrin kendi bronz paraları olduğu bilirse de Gallienus (M.S. 253-268) döneminde bunlar 120'ye düşmüştür. Bu dönemde özellikle İmparator Valerianus'un (M.S.253-260) esir alınmasından sonra imparatorluk parasında belirgin bir değer kaybı gerçekleşmiştir. Bu kısmen değerli metallerin de arzında yaşanan düşüşün kaçınılmaz bir sonucuydu. Fakat büyük ölçüde pervasız mali bir politika güdüyor ve savaş devam ediyordu. Aynı zamanda da askeri desteklemek, teçhizat ile giderini karşılamak için de önemli miktarda para gerekiyordu. Sadece *aureus*'un⁸¹⁶ ağırlığında dalgalanma olmadı aynı zamanda da gümüş ağırlığında da ciddi düşüşler yaşandı. Anadolu'da yerel sikke darbı neredeyse durdu. Bunun sebebi metallerin değerinin olması gerekenden çok fazla yükselmiş olmasıydı. Büyük ölçekli alım-satım işlemleri altınla gerçekleşse de gümüş sikkelerin kaybettiği değer olması gerektiği kadar etkilemedi. Çünkü ödemelerde sayıdan ziyade ağırlık dikkate alınıyordu. Büyük şehirlerde sanayi ve ticaret geliri ile yaşayanlar, malın eder fiyatından daha çoğunu talep etmiş, ekmek üreticileri ise nerdeyse iki katını talep etmiştir. Muhtemelen bu yüzden ticari sınıf maaş ve ücretle hayatını temin edenlere oranla daha az sıkıntı çekmişti. Bunlar hekimler, öğretmenler, mimarlar, hatipler idi.⁸¹⁷

M.S. 260 yılında yaşanan savaşların etkisiyle kurulan bir ordunun dayanımını sağlamak Roma ekonomisi üzerine büyük bir yük olmuştur. Severus (M.S.193-211) ve Caracalla (M.S. 198-217) döneminde düşmanlara ve sınırda artan baskıya karşılık sürekli olarak yeni birimler kurulduğu için ödeme ve bahşiş oranları arttırılmıştır. Ancak gelirleri artırmak için herhangi bir şey yapılmamış; sadece Caracalla döneminde M.S. 212 yılında imparatorluktaki halka Roma vatandaşlığı verdiği zaman, önemli derecede vergiler artırılmış ve herkesi miras vergisinden sorumlu tutmuştur. Vergi değerlendirilmesinde, doğrudan arazi ve diğer mülkiyetin vergisi şiddetli ve değiştirilemez kanunlara bağlıydı. İmparator vergileri daha da arttırmak

⁸¹⁵ Magie, a. g. e., s. 678.

⁸¹⁶ Aureus; IV. yüzyıla kadar düzenli olarak basılan altın Roma sikkesidir. Aynı zamanda hesaplama birimi olarak kullanılır ve yaklaşık 8 gr.dir.

⁸¹⁷ Magie, a. g. e., s. 713.

yerine paranın değerini düşürme yoluna gitmiştir. Sonucu ise enflasyon olmuştur. Enflasyon'un varlığı altın paranın ölçümünden anlaşılabilir. M.S. II. yüzyılın son kısmında, gümüş paraların daha az veya daha çok saf olmasından da anlaşılan enflasyon, M.S. III. yüzyılın sonlarına doğru ince gümüş kabaca bronz bir yumru şeklini almıştır. M.S. III. yüzyılın başlarında 1,250 olarak tarifelenen *poud*⁸¹⁸ M.S. 301 yılı itibarıyla 50,000 resmi orana ulaşmıştır. Özellikle M.S. III. yüzyılda yaşanan mali kriz ve enflasyonun etkileri derin olmuştur. Enflasyon'un nüfus üzerindeki etkilerini tahmin etmek zordur. Ancak bir felaketin yaşandığını düşünmek akla yatkın gelmektedir. İmparatorluk sakinlerinin çoğu köylülerden oluştuğu için onların sahip olduğu araziler, tarım ürünlerindeki fiyat artışlarından dolayı kar etmiştir. Normalde beş yıllık sabit kiralamalardaki kiralar bu artışın gerisinde kaldığı için kiraya verenler ise zarar görmüştür. Şehrin işçi sınıfını şekillendiren esnaf ve el işçisi ihtiyacını ciddi şekilde etkilememiştir. Çünkü ilk başta onların fiyatları yükselmiştir.⁸¹⁹

İmparator Gallienus (M.S. 253-268) döneminde gümüş sikkelerdeki gümüş oranı %52'in altına düşmüş, sikkelerin rengi de değişmiş ve altın sikkelerdeki oranda düşüş yaşamıştır.⁸²⁰ Orta, üst ve senatör sınıfını oluşturan milyonerler, yüksek resmi görevlilerin oluşturduğu atlılar sınıfı büyük çoğunluğu ve *decurions*lar (on başı) imparatorluğun şehir konsüllerine doldurulmuştur. Bu kimselerin hepsi araziler satın alarak yatırımlarını genişletmiştir. Bu toprakların bir kısmı daha ziyade icra yoluyla ekilip biçilmiştir. Bir kısmı ise gündelik çalıştırılan işçiler tarafından desteklenen köle iş gücünü istihdam etmiş veya kiracılarına işletmiştir. Yatırımın bir şekli olan toprak almanın ve işletmenin yanında rehin uygulaması da yerini almıştır. Fiyatların yükselmesi ile elde edilen çeşitli kiralar ve doğrudan toprakların işlenmesinden gelen kiralar, enflasyon tarafından silinip süpürülmüştür. Enflasyon en az hükümeti ve maaşlı işçileri vurmuştur. Bu ekonomik şartlar altında askerlere ve diğer memurlara yapılacak olan ödeme yükseltilemezdi. Bu yüzden askerler yağmaya başvurmuş, memurlar ise yolsuzluk ile gasp yapmaya başlamıştır. Hatta vergi toplama memurları, mükelleften vergi haricinde ayrı bir ücret almaya başlamıştır. Bu gibi ücretlere zaman içinde alışılmış imparatorluk tarafından da normal karşılanmıştır.

⁸¹⁸ Poud; altın Roma sikkesidir.

⁸¹⁹ Jones 1965, a. g. e., s. 4-5.

⁸²⁰ Baydur 1998, a. g. e., s. 79.

M.S. III. yüzyılın sonlarında ise alınan bu ücretlerin bir kısmı erzak olarak alınmaya başlanmıştır. Askerlerin bir kısmını beslemek ya da çalıştırılan kölelerin ödemesine karşılık olacaktı. Ancak bundan imtiyazlı olan yüksek rütbeli görevliler bu ürünleri halka geri satarak bir daha yeniden kar elde etmiştir.⁸²¹

Yaşanan ekonomik kriz ortamında özel servet ve zenginlikleri olan kişiler yatırımını toprağa yapmıştır. Böylece gelir kaybını azaltmaya çalışmışlardır. Ancak ürün satışından veya kiracı tarafından ödenen kiralardan devam etmemesi, toprak sahiplerini zayıflatarak bölgenin refah seviyesini düşürmüştür. Bunun sonucunda da toprağı terk etme baş göstermiştir. Anadolu eyaletlerinde M.S. III. yüzyılda hem üretim hem de değer kaybı yaşanmıştır. Gallienus'un (M.S. 253-268) ölümünden hemen sonra terk edilen toprak miktarı fazlasıyla arttığı için, İmparator Aurelianus (M.S. 270-275) terk edilmiş olan mülkler üzerinden alınan vergi ödemesinden konsüller sorumlu tutulacak şekilde düzenlemiştir. Muhtemelen alınan bu önlem ile bitkin düşen arazinin iyileştirilmesi, her zaman ihtiyaç duyulan ürünlerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. İmparator Constantinus (M.S. 307-337) ise vergi ödemelerini toprak sahiplerine aktararak konsülün yükünü hafifletmiştir. Yaşanan bu ekonomik çöküşe rağmen M.S. IV. yüzyılda, Kilikya'nın şarabı, Kapadokya'nın derileri, Galatya'nın kıyafetleri ve Pamphylia'nın yağı övgülü bir şekilde anlatılabilmektedir.⁸²²

İmparator Aurelianus (M.S. 270-275), Diocletianus (M.S. 284-305) ve I. Constantinus (M.S.306-337) zamanlarında enflasyonu önlemek amacıyla yapılan girişimler kalıcı başarıya ulaşamamış, fiyatlar ise yükselmeye devam etmiştir.⁸²³ M.S. 294 yılında sikke reformu yapılarak %90'ı gümüş olan sikkeler darbedilmeye başlanmıştır.⁸²⁴ Hükümet tarımdaki iş sıkıntısını, barbarlardan alınan savaş esirlerini toprak sahiplerine dağıtarak desteklemeye çalışmıştır. Fakat Aurelianus (M.S. 270-275) dönemi itibariyle "terk edilmiş topraklar" sorunu büyümüştür. Buna bağlı olarak topraklardan alınan vergilerde büyük açıklar oluşmuştur.⁸²⁵

⁸²¹ Jones 1965, a. g. e., s. 5-7.

⁸²² Magie, a. g. e., s. 714-715.

⁸²³ İplikçioğlu, a. g. e., s. 132-133.

⁸²⁴ Baydur 1998, a. g. e., s.94.

⁸²⁵ Jones 1965, a. g. e., s. 8.

Sikke basma yetkisini elinde tutan devlet, kendi masraflarını karşılayabilmek için piyasaya değeri düşük para sürmüştü; bu durum ise enflasyonu alevlendirmiştir. Yazıtlardan öğrenildiğine göre, ekmek fiyatları M.S. III. yüzyılda ekonomik çöküntünün hangi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Roma parasının M.S. III. yüzyılda değer kaybetmesi kamu maliyesinin bozulmasına da sebep olmuştur. Sabit vergiler ve ödemeleri ise tamamen sarsmıştır. Diocletianus (M.S. 284-305), finansal sistemi ve vergi şemasını tamamen baştan oluşturarak yeniden düzenlemiştir. Diocletianus, M.S. 301 yılında enflasyonu durdurmak için bir Narh Kararnamesi yayımlamış ve her mal, her iş ve her hizmet için bir fiyat belirlemiştir. Belirlenen bu fiyatlardan fazlasını talep edenler içinse ölüm cezası emredilmiştir.⁸²⁶ Kararnamenin kopyaları Nyssa gibi Anadolu kentlerinde parçalar halinde ele geçirilmiştir. Bu kararnamede M.S. IV. yüzyıl başlarında, imparatorluk hizmetindeki askerlerin gittikleri yerde alışveriş yapmaya çalıştıklarında telaffuz edilemeyecek kadar çok para istedikleri ve bu yolla haksız kazanç elde edildiğinden bahsedilmektedir. Bu durumu düzeltmek ve satılacak mallardan istenecek bedeller, Diocletianus tarafından belirlenmiş olmasına karşın başarılı olmamıştır. Kararname'deki bazı fiyatlar şöyledir;

Malların fiyatı:

1kile buğday : 100 denarius⁸²⁷

100 satırlık bir yazı : 20 denarius

325 gr. kalitesiz bakır : 60 denarius

325gr. gümüş : 6.00 denarius

Yarım litre şarap : 8 denarius

Yarım litre kaliteli şarap : 30 denarius

Hizmetlerin fiyatı:

325 gr. sığır eti : 8 denarius

325gr. domuz eti : 12 denarius

⁸²⁶ Boak, a. g. e., s. 411.

⁸²⁷ Denarius; gümüş Roma sikkesidir.

325gr. altın :72.000 denarius

Çiftlik işçisinin günlüğü : 25 denarius

Fırıncının günlüğü : 50 denarius

Berberin bir traştan alacağı: 2 denarius.⁸²⁸

Diocletianus vergi sistemini gözden geçirerek tatmin edici bir para standardı oluşturmaya çalışmıştır. Ancak bununla birlikte hükümet yönetimi tarafından ekonomik şartları dengelemeye çalışması bariz bir hata haline gelmiştir. Çünkü arz çeşitliliği, imparatorluğun çeşitli kısımlarındaki talebi, toptan ve perakende satış arasındaki farkı veya aynı türden ürünlerin arasındaki kalite farkını hesaba katmamıştır. Bu yüzden öngörülen cezalara rağmen, kanunlar genellikle göz ardı edilmiştir.⁸²⁹

İmparator Valentinianus (M.S. 375-392) döneminde ekonominin temeli olan tarım alanında, toprakları terk etme durumu yükselerek vergi akışında belirgin bir azalma yaşanmıştır. Valentinianus, bu durumu düzeltmek için *agri deserti* adında bir kanun çıkartarak tarım hayatını canlandırmayı teşvik etmek için arazi üzerinde vergi muafiyeti oluşturmuştur. Bunun yanında emekli olmuş yüksek rütbeli memurlara ücretsiz olarak hayvan, tohum ve vergi muafiyeti sağlayarak tarım hayatına dahil etmeyi amaçlamıştır. Valentinianus, atlar üzerinden alınan vergide; vergi toplama görevlilerinin kendi karları için halkı uğrattıkları istismarla karşılaşmıştır. Bunlar süvariler için daha ucuz eşekleri alarak farkı ceplerine atmışlardır. Valentinianus bu uygulamayı engellemek için bir yasa yayınlamıştır. Sorun köklenince M.S. 367 yılında Valens (M.S. 364-378) tarafından kanun şekline getirilmiştir. Valens, imparatorluk topraklarında çalışan çiftçilerin hayvan başına yirmi üç *solidi*⁸³⁰ ödemesini karara bağlamıştır. Ayrıca Valens, M.S. 371/372 yılında imparatorluğun Kapadokya'daki at çiftliklerinin yönetimini düzenlemek amacıyla Kapadokya eyaletini ikiye bölmüştür. Ancak bu durum Kapadokya babalarının hayatında özellikle de Caesareialı Basil açısından zor bir durum oluşturmuş; piskoposluk ikiye

⁸²⁸ Tekin 2007, a. g. e., s. 199.

⁸²⁹ Boak, a. g. e., s. 381-382.

⁸³⁰ Solidi; altın Roma sikkesidir ve ilk olarak 309/310 yılında darbedilmiştir.

bölünmüştür. İmparatorun amacı, imparatorluk at çiftliklerini Kapadokya eyaletinin batısında kent merkezlerinden ayrı bir şekilde yoğunlaştırmaktır.⁸³¹

Kapadokya'daki ekonomik hayatın içerisinde, tefecilik ve faiz uygulaması bulunmaktadır. Caesareialı Basil, tefeciliğe ve faize karşı bir tavır sergilemiştir. Caesareialı Basil, M.S. 363-377 yılları arasında faiz ve tefecilik ile ilgili; borçlulara yoksullukla mutlu olmalarını, borçlarını ödemek için ikna etmeye çalışırken tefeciler ya da faiz alanlara ise yoksullara uyguladıkları bu baskıdan vazgeçmelerini ve bunun yerine faiz beklemeksizin kredi vermelerini önermektedir. Klasik Yunanistan'dan Roma Kapadokya'sının kredi ve ekonomi metinlerine baktığımızda dikkat çekici bir tutarlılık olduğu görülmektedir. XII Levha Kanunları'ndan Theodosius Kanunları'na uzanan bir kıyaslama yapıldığında kar amacı güderek verilen borcun standart faizinin %5 ve %12 arasında sürekli değiştiği görülmektedir.⁸³² Nyssalı Gregory ve Caesareialı Basil, IV. yüzyıldada tefecilik ve borçlara yönelik vaazlar vermiştir. Ancak Caesareialı Basil, borçlunun acınacak durumu üzerine yoğunlaşırken Nyssalı Gregory, alacaklılar üzerine yoğunlaşmıştır. Caesareialı Basil gibi Nyssalı Gregory'de borç esaretine düşenlere sadaka vermeye çağırılmaktadır.⁸³³

3.4.1. Vergiler

İmparatorluk eyaletlerinin sınır boylarına yerleştirilmiş Roma lejyonlarının gelir kaynağı, imparatorluk merkezi hazinesi olan *Aerarium*'du. Kamu giderlerinin kaynağı ise imparatorluk hazinesi *fiscus* idi. Bu hazineler imparatorluk eyaletlerinden elde edilen gelirlerle dolduruluyordu. Vergileri toplayanlar ise *procurator*lardı. Onlar doğrudan imparator tarafından atanırlardı. Onların topladıkları vergiler arasında *tributum soli* (toprak vergisi), *tributum capitis* (kelle vergisi), *portoria* (gümrük vergisi), *vicissima hereditatum* (veraset vergisi), *centesima rerum vanalium* (alım-satım vergisi) gibi çeşitli vergiler vardı. Bu vergilerin toplanmasında memur yoksunluğu çeken eyaletlerde hatırı sayılır nüfuzlu kişilerden yararlanılmıştır.⁸³⁴

⁸³¹ Lenski 2002, a. g. e., s. 284-285.

⁸³² Holman, a. g. e., s. 114-115.

⁸³³ Holman, a. g. e., s. 123.

⁸³⁴ Kaya, a. g. e., s. 296-298.

Bir bölgede vergileri toplama yetkisini sağlayan kontratlar, beş yıl için en iyi teklifi sunan şirket temsilcileriyle Roma'daki denetmenler arasında yapılırdı. Dolayısıyla *societates publicanorum* adlı yapılanmanın temsilcileri en az beş yıl boyunca o eyalette kalırlardı.⁸³⁵

Roma birliklerinin ihtiyaçlarının, yani yiyecek, giysi, ev ve hatta askeri teçhizatla ilgili eşyalarının içinden geçtikleri yerleşim birimlerince karşılanması, vergi karşılığı olarak zorunluydu.⁸³⁶ Halktan, askerlerin giyim kuşama için altın olarak alınan bir vergi de bulunmaktaydı. Ancak çiftlik sahiplerinin kırsala çekilmesiyle bu verginin toplanması zorlaşmaktaydı. İmparatorluğun kontrol edemediği bölgelere çekilen toprak sahipleri böylece benzer yükümlülüklerden de kaçmış oluyordu.⁸³⁷ Bu kaçışın sebebi muhtemelen vergilerin yüksek olmasına bağlıydı. Vergiler hakkında çeşitli şikayetler de mevcuttu. M.S. 369-377 yılları arasında doğunun *praetorian prefect*'i olan Modestus, Toros dağlarının demir madenlerine ve Halladius'a (Caesareia'nın bir curiali) bakıyor ve gelen başvuruları alıyordu. Kapadokya valileri ise bu dönemde peş peşe müracaatta bulunuyor, *Capralis* denilen mülk üzerinden verilen verginin indirimini talep ediyorlardı. Başvuruların arasında bir dedenin 4 yaşındaki torunu adına, Caesareialı Basil'in bir arkadaşı adına, yasadışı vergi alındığı için bir papaz adına yapılmış başvurular bulunmaktadır. Bu gibi vergi konularında Caesareialı Basil Kapadokya veya Caesareia halkına *Magister officiorum*'u; Sophronius M.S. 378 yılından itibaren doğunun *praetorian prefect*'ini ve Aburgius ise Roma şehrinin *prefect*'i Martinianus'u adres olarak gösteriyordu.⁸³⁸ Kapadokya eyaletinde İmparator Valens'in (M.S. 364-378) yaptığı yönetsel bölünme ile Caesareialılar azaltılmış koşullardan yakınıyorlardı. Caesareialı Basil de M.S. 371 yılında yüksek konumdaki arkadaşlarına birkaç mektup yazmıştır. Vergi yüküne karşı bir yardım elini tutmaya hazırды.⁸³⁹ Caesareialı Basil bu dönemde vergi muafiyeti için halkın sesi olmuş, eyalet ve imparatorluk yetkililerine dilekçeler göndermiştir. Caesareialı Basil, Antiocheia ve Konstantinopolis arasındaki tüm bölgelerin en önemli piskoposu

⁸³⁵ Richardson, "a. g. m"., s. 585.

⁸³⁶ Kaya 2006, "a. g. m"., s. 35.

⁸³⁷ Ergin, a. g. t., s. 526.

⁸³⁸ Mitchell 1993, a. g. e., s. 80.

⁸³⁹ Hunt, "a. g. m"., s. 270.

olarak İmparator Valens'in Kapadokya eyaletini ikiye bölme kararı karşısında yerel itirazların ana sözcüsü olmuştur.⁸⁴⁰

Ağırlaşan vergilere karşı halk ayaklanmış ve tepkisini göstermeye çalışmıştır. Örneğin M.S. 373-374 yıllarında Nazianzus şehrinde vergilere karşı bir isyan yaşanmış ve bu isyanı Nazianzuslu Gregory valiyi ikna ederek çözüme ulaştırmıştır. Yaklaşık sekiz yıl sonra ilk krizden daha zor bir sivil kriz yaşanmış ve Nazianzuslu Gregory şehir valisi ile şehir halkı arasında aracılık yapmıştır.⁸⁴¹

3.4.2. Sikke Basımı

İmparator Augustus'tan (M.Ö. 27-M.S. 14) bu yana özellikle Roma'da ve ancak M.S. III. yüzyılda imparatorluğun başka bölgelerinde darbedilmiş devlet sikkesi bulunmaktadır. Bu altın, gümüş ve bakır ya da bronz sikkelerin yanında, ilk kez eyalet sikkesi denen sikkeler ortaya çıkmıştır. Bunlar eyaletlerde imparatorluğun denetiminde darp edilmiş ve daha yaygın bölgelerde sikke akışına hizmet etmiştir. Bu sikkeleri darbeden yerler arasında Suriye-Antiokheia, Mısır-Aleksandrea gibi eyaletlerin yanında asıl konumuz olan Kapadokya-Caesareia da vardır. Burada gümüş ya da bronz sikkeler darp edilmiştir. Kendi sikkesini darbeden her kent, imparatorundan ya da mevcut Roma makamlarından izin almak zorundaydı. Bunun yanında oldukça yüksek olan "darp vergisi" mali durumu düzeltmesi için kentte bırakılmadıkça devlet kasasına yatırılması zorunluydu. Bu nedenle her kent para darp etmemiştir.⁸⁴²

M.Ö. I. yüzyıldan M.S. III. yüzyıla kadar Roma imparatorluğu yönetimi altında olan bazı şehirler için özellikleri belli olan kendi paralarını basma hakkı verilmiştir. Bu özellikler arasında sikkelerin ön yüzüne Roma imparatorunun portresi ile isim ve unvanlarını koymak, arka yüzlerine ise sikkeyi basan şehrin adı yazmak bulunmaktaydı. Şehir sikkelerinin basımı için kullanılan temel metal bronz olmuştur. Ancak bazı şehirlerde gümüş sikke görmek mümkündür. Roma devletinin, kendi

⁸⁴⁰ Mitchell 2007, a. g. e., s. 275.

⁸⁴¹ Kopecek (b), a. g. e., s. 296-297.

⁸⁴² Franke, a. g. e., s. 11.

sikke gereksinimlerini karşılamaları için sikke basmasına izin verdiği şehirler de bulunuyordu. Şehir sikkeleri, üzerinde yer alan imparatorun iktidar yılına göre tarihlendirilebileceği gibi, şehrin kabul ettiği eraya göre de tarihlendirilmişlerdir.⁸⁴³

Roma hükümdarları yerel darba, yalnızca devlet hazinesini ilgilendiren ya da ekonomik çıkarlar nedeniyle izin vermiyorlardı. İmparatorlar, sikke ön yüzlerine zorunlu olarak portre betimi koydurmak suretiyle kendilerini Yunanlılar'a daha iyi tanıtmaya olanağına sahip oluyorlardı. Bu durum, özellikle M.S. III. yüzyılda imparatorların sık sık değişmesi ve başka yayma araçlarının kısıtlı olması nedeniyle istenen bir şeydi.⁸⁴⁴

Kapadokya eyaletinin başkenti Caesareia (Kayseri), İmparator Tiberius (M.S. 14-37) döneminden itibaren bir eyalet darphanesine sahip olmuştur. Bu dönemde Caesareia darphanesi, adından daha çok eyalet adına sikke basmış ve doğu eyaletlerine hizmet vermiştir.⁸⁴⁵ Eyalet darphanelerinde basılan sikkelerde şehir adı geçmezdi. Bunların üzerlerinde ancak imparatorun isim ve ünvanlarının haricinde Kapadokya valilerinin ve mahalli memurların adı olabilirdi. Eyalet darphanelerinde basılan bu paralar sadece belirli bölge sınırları içinde geçerliydi. Caesareia darphanesinde gümüş *drahmi*⁸⁴⁶, *didrahmi* ve *hemidrahmi* basımının yanında nadiren bakırlar da basılmış ancak altın basılmamıştır (Bkz. Ek XXIV). *Drahmi*'lerin ağırlığı ve değeri Roma *denarius*'una eşittir. Üzerindeki yazılar kimi zaman Latince kimi zamanda Grekçe olmuştur. Savaş dönemlerinde ihtiyacı karşılamak amacıyla daha çok sikke basılmış ancak Commodus'dan itibaren M.S. III. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar sadece şehir sikkeleri basılmış ve sonrasında tamamen kapatılmıştır.⁸⁴⁷

Caesareia sikkeleri üzerinde *neokoros* ünvanı ilk olarak Septimus Severus (M.S. 193-211) ve onun ailesinin döneminde görülmektedir. Bu dönemde gümüş ve bronz sikkeler üzerinde Yunan efsaneleri, kentin adı ve *neokoros* başlığı yer almıştır. Septimus Severus döneminin en eski *neokoros* tipi M.S. 205 veya M.S. 206 yılı

⁸⁴³ Tekin 2007, a. g. e., s. 200.

⁸⁴⁴ Franke, a. g. e., s. 12.

⁸⁴⁵ Barbara Burrell, *Neokoroi Greek Cities and Roman Emperors*, Leiden-Boston 2004, s. 246.

⁸⁴⁶ *Drahmi* ve türevleri; gümüş Roma sikkeleridir.

⁸⁴⁷ Baydur 1970, a. g. e., s. 113-114.

sonunda tarihlenmektedir. *Neokoros*'un kullanıldığı ilk Caesareia sikkelerinde açıkça öne çıkan özellik festivallerdir. Severan ailesinin sikkelerinde Caesareia sembolü, Kapadokya *koinonu* ve Kapadokya'nın bitmek bilmez festivalleri dikkat çekmektedir.⁸⁴⁸ Macrinus (M.S. 217-218) döneminde Caesareia'da darbedilen bronz sikkelerden günümüze kalan örneklerinde ise; ön yüzde imparator portresi konulurken arka yüzünde Argaeus (Erciyes dağı) önünde dört sütunlu bir tapınak cephesiyle betimlenmiş olmasıdır (Bkz. Ek XXV).

Caracalla (M.S. 211-217) döneminde yeni sikke birimleri ortaya çıkmıştır. Örneğin; *Aureliusun* iki katı olan *binio* ve *denarın* yaklaşık 1,5 katı ağırlığında fakat değer açısından iki *denara* eşit olan *antoninian*⁸⁴⁹ darbedilmiştir. Severus Alexander (M.S. 222-235) döneminde, sikke reformu ile gümüş sikkenin değeri yükseltilmeye uğraşmıştır. Bu konuda tam olarak başarı sağlanamasa da gümüş oranı az da olsa artırılmıştır. Maximinus Trax (M.S. 235-238) döneminde ise, ekonomik kriz artmış gümüş sikkelerdeki gümüş oranı %25'in altına düşmüştür. Bu dönemde yaşanan savaş giderlerini karşılayabilmek için ağır vergiler konulunca ülkede isyanlar çıkmıştır.⁸⁵⁰ III. Gordian (M.S. 238-244) döneminde, Kapadokya Caesareia'sında Sasani savaşları ile ilişkili olarak sikke darbu hakkında çeşitli sorunlar oluşmuştur. Doğu eyaletlerinde M.S. III. yüzyılda yerel paralardaki bronz ağırlığında düşüş, daha fazla kurşun ve daha az çinko içermiş ve böylece maliyeti düşmüştür.⁸⁵¹ Bu yüzyılda para değerinin ne kadar düştüğünü Anadolu yazıtlarında geçen ekmek fiyatlarından ve basılan sikkelerin düşük kalitesinden anlamaktayız. Hatta sikkenin para değeri, metal değerinin de altına düştüğü için sikke darbu tümüyle durmuştur.⁸⁵²

Diocletianus'un (M.S. 284-305) imparatorluğu bırakmasından itibaren *follislerin* ağırlığı düşmeye başlamış; M.S. 307 yılında 10 gr.'dan 7,6 gr.'a, M.S. 313 yılında 4gr.'nin altına düşmüştür. M.S. 324 yılından itibaren de tüm imparatorlukta *solidus* geçerli olmuş ve eski ağırlıktaki altınlar sadece özel sebepler ile

⁸⁴⁸ Burrell, a. g. e., s. 246-247.

⁸⁴⁹ Antoninian; gümüş kaplama bakır bir Roma sikkesidir.

⁸⁵⁰ Baydur 1998, a. g. e., s. 67-71.

⁸⁵¹ Mireille Corbier, "Coinage and Taxation: The State's Point of View, A.D. 193-337", **Cambridge Ancient History**, (Second Edition), Vol. XII, 2007 New York, s. 347.

⁸⁵² İplikçioğlu, a. g. e., s. 113.

darbedilmiştir. M.S. 324 yılından itibaren gümüş sikkeler içindeki gümüş oranı artarak *miliarensis* adını almıştır.⁸⁵³

Constans ve II. Constantinus dönemlerine gelindiğinde ise; M.S. 346 ve 348 yıllarında *billon*⁸⁵⁴ darbında yenilik yapılmış, *folli*'nin yerine ağırlık ve saflığı ayrı olan üç birim kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁵⁵

3.4.3. Maden

Kapadokya verimli bir bölgeydi. Bu yüzden M.S. I. yüzyıldan itibaren buradan düzenli olarak vergi alınabiliyordu. Bu verimli yapısının yanında bölgenin doğal kaynakları da mevcuttu. Doğal kaynaklar arasında ise, mermer, kristal kaymak taşı, gümüş kurşun, demir, çeşitli mineraller, değerli taşlar ve ormanlardan kereste elde edilebiliyordu.⁸⁵⁶ Bölgedeki kırmızı aşı boyası ilgi görmektedir ve Sinop yoluyla ihraç edilmekteydi. Ayrıca kırmızı aşı boyası, batı dünyasının Kapadokya bölgesinde üretildiğini bildiği ilk üründür. Mazaka ve civarında taş ocakları vardı. Ancak çevresindeki bataklıklar bu taş ocaklarının çalıştırılmasını zorlaştırıyordu. Değerli olan kaymaktaşı, Orta Kızılırmak'ın güneyinde bulunmakta olup, Roma'da bir tapınak yapımı için kullanılan ve bu tapınağın içini ışıl ışıl aydınlatan bir taştır. Bölgede bulunan mika veya talk tabakaları pencere camı yapımında kullanılırdı. Ancak bölgedeki en önemli zenginlik Toroslar'da Kilikya kapılarının yakınında bulunan zengin gümüş ve kurşun madenleridir ki burası Pompey tarafından Kapadokya kralı I. Ariobarzanes'e verilmişti. Buradan çıkarılan madenler muhtemelen sikke basımında kullanılmıştır.⁸⁵⁷

Toros dağlarından çıkarılan madenlerden vergi alınmıyordu.⁸⁵⁸ Kapadokya demir madenlerinden alınan bu vergiler, IV. yüzyılda fahiş oranlara ulaşmıştı.⁸⁵⁹ Bu

⁸⁵³ Baydur 1998, **a. g. e.**, s. 98-101.

⁸⁵⁴ Billon; sikke darbında kullanılan bir tür maden alaşımıdır.

⁸⁵⁵ Baydur, **a. g. e.**, s. 104.

⁸⁵⁶ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 15.

⁸⁵⁷ Magie, **a. g. e.**, s. 493.

⁸⁵⁸ Mitchell 1993, **a. g. e.**, s. 76

⁸⁵⁹ Lenski 2002, **a. g. e.**, s. 304.

madenler arasında yer alan demir, muhtemelen Caesareia'daki silah atölyesine yönlendiriliyordu.⁸⁶⁰ Çünkü Kapadokya Caesareia'sında, imparatorluğun silah atölyesi bulunmaktaydı.⁸⁶¹ Kapadokya eyaletinde bulunan bu dokuma ve silah atölyelerinden anlaşıldığı kadarıyla bir sanayileşme süreci de yaşanmıştır.⁸⁶²

3.4.4. Tarım ve Hayvancılık

Kapadokya'nın ekonomisi temel olarak tarıma dayanmaktaydı. Bölgede bölünmüş çiftlikler halinde kullanılan araziler ve meralar ekim alanını oluşturmaktaydı. Hayvancılık durumu ise en az tarım kadar canlıydı. Hatta hayvan sayısını anlatabilmek için sürülerin bölge nüfusundan daha çok olduğu söylenmektedir. Hayvanlar arasında koyun, keçi, sığır, domuz, katır, deve ve at yer almaktaydı. Bu hayvanlar için ot ve yem çok önemliydi. Kapadokya bunun için gerekli üretime sahipti. Kapadokya, komşu bölgelere de fazla üretimi satmaktaydı. Bölgede dağınık şekilde yerel üzüm bağları olsa da Kapadokyalı tüccarlar Suriye ve Armenia'dan şarap almışlardır. Doğu Kapadokya kısmında meyve ve fındık ağaçları yaygındı. İnsanlar merhem ile parfüm yapmak için sebze, baharat ve çiçek gibi bitkiler yetiştirirdi. Halk, ürettiği tahıllı mağaralarda depolar ve belki de kendileri de yeraltı odalarında yaşardı. İnsanlar kendi konutlarını hayvanlarıyla paylaşırlar ve hava tahmini yapmak için ayrıca barometre gibi onları kullanırlardı. Koyunlar daha fazla yemek yiyerek kışın gelişini bildirir, kış aylarında daha sınırlı beslenirdi. Sığırlar ve diğer hayvanların hareketlerini izleyen Kapadokyalılar rüzgar tahmininde bulunabilirdi. Kapadokya Babaları kendi öğretilerini sıradan insanlara açıklayabilmek için genellikle kırsal hayattan benzetmeler kullanmışlardır. Nazianzuslu Gregory bir vaazında bazı Yahudi kahramanları kıyaslarken yaşanan zulümde cesaretlerini bilemek için domuzun dişlerini bilemesini örnek göstermiştir. Caesareialı Basil Caesareia'da Genesis'in ilk bölümünü çiftliklerde işçi olarak çalışan dinleyiciler önünde analiz ederken de bitkiler, balıklar, kuşlar gibi pek çok

⁸⁶⁰ Mitchell 1993, a. g. e., s. 76.

⁸⁶¹ Benjamin Isaac, *The Limits of Empire The Roman Army in the East*, Oxford 1990, s. 275.

⁸⁶² Baydur 1970, a. g. e., s. 120.

konuyu dahil etmiştir ki bu durum Kapadokya Babalarının arka planında kırsal hayatın yer aldığını göstermektedir.⁸⁶³

Kapadokya bölgesi kırsak yetiştiriciliğinde ön planda bir bölgeydi. Bölgeden at yetiştiriciliğinin vergisi alınmaktaydı.⁸⁶⁴ İmparator Traianus (M.S. 98-117) ve İmparator Hadrianus (M.S. 117-138), eyalet süvarilerini ve lejyonlarını yeniden düzenlerken süvari sınıfı için kullanılan atlar, İspanya veya Kapadokya’da yetiştirilmiş özel atlardan seçiliyordu.⁸⁶⁵ M.S. III. ve IV. yüzyıllarda Roma imparatorları eyaletlerde ve özellikle Kapadokya’da kendi damızlık at çiftliklerini kontrol etmeyi sürdürmüştür.⁸⁶⁶

M.S. XIX. yüzyılda Kapadokya’yı gezen Charles Texier, *Küçük Asya* isimli eserinde hem o dönemde hem de daha önceki dönemlerde yaşayan Kapadokyalıların sosyal, kültürel ve ekonomik hayatları ile ilgili bilgiler vermektedir. Buna göre Perslerin hakimiyeti sırasında bölgede geniş bahçeler ve kralların av kuşları ile her türlü hayvan için düzenlettirdikleri parklar bulunmaktadır. Bölgenin katırları pazarlarda at fiyatına satılmaktadır. Dağlık kısımlarda at ve keçi beslenmektedir. M.S. XVIII. yüzyılda bölgenin zenginliklerinden birini teşkil eden koyun cinsi önceki dönemlerde azdır. Fakat halk keçi yününden yapılmış elbiseler giymektedir. Perslere yılda bin beş yüz at, bin katır ve elli bin koyun vergi verilmektedir. Yaban eşekleri, Galatya’nın güneyinde, Likonya’da ve Kapadokya’da başıboş gezerlerdi. Caesareia ve Kapadokya’nın Likonya eşekleriyle kırsaklarının birleşmesinden meydana gelen katırlar, sağlam, çevik ve endamlıydı.⁸⁶⁷

3.4.5. Kapadokya Eyaletinde Yaşanan Büyük Kıtık

Çorak bir coğrafyanın ortasında olan Kapadokya bölgesinde M.S. IV. yüzyılda kışlar çok şiddetli geçmiş ve insanlar aylarca kardan dolayı evlerinden çıkamamışlardır. Ancak ilkbahar ayları karın soğugunu hafifleterek sıcak günler yüzünü göstermiştir. Argaeus (Erciyes) Dağı, yaz ortasında bile zirvesindeki karı

⁸⁶³ Van Dam 2002, a. g. e., s. 15-16.

⁸⁶⁴ Mitchell 1993, a. g. e., s. 76.

⁸⁶⁵ Gibbon (a), a. g. e., s. 33.

⁸⁶⁶ Bunson, a. g. e., s. 36.

⁸⁶⁷ Texier 2002, a. g. e., s. 7-8, 11, 422.

üzerinden atmamıştır. Bölgeye yabancı birine ise şiddetli kışlarda hayatta kalmanın yolu olarak kurnaz olması öğütlenmiştir. Bu kış şartları insanların düşüncelerini en az yaşamları kadar etkilemiştir.⁸⁶⁸ Kapadokya topraklarının verimli olduğu dönemlerde zeytin, üzüm ve tahıl yetiştirilmiş ve hayvancılık yapılmıştır.⁸⁶⁹ Ancak yaşanan kıtlık hem ürünü hem insanları yoksul bırakmıştır.

Aşırı soğuk bir kışdan sonra çok sıcak bir bahar ve ardından kurak bir yaz yaşanmıştır. Bu durum tarımda bir felakete yol açmış, ırmaklar kurumuş ve ürün yetişmemiştir. Tahılı istifleyenler satış fiyatlarını fazlasıyla arttırmış, çalışanlar aç kalmış, okullar kapanmış, halk yağmur için kiliseye gitmiş ve fakir insanlar çocuklarını zenginlere satmıştır.⁸⁷⁰

Valens (M.S. 364-378) döneminde meydana gelen bu kıtlık, M.S. 370 yılında Valens'in önce Constantinople'ye sonra da doğu sınırına, Armenia'nın çöküşünü durdurmak için gitme sebebi olmuştur. M.S. 371 yılında bir kanun oluşturularak doğu başkentinin tahıl nakliyesini yapılandırmıştır. Bunun altında yatan sebep ise kıtlığın doğu bölgelerini daha çok etkilemiş olmasıydı. Bu kıtlık hakkında dönem kaynaklarında, bu güne kadar kaydedilmiş olan en şiddetli kıtlık tanımlamasını görürüz. Kapadokya'da yaşanan bu kıtlık genellikle M.S. 368/369 yıllarına tarihlendirilmektedir ancak çeşitli olaylar temel alındığında yaşanan bu kıtlığın M.S. 370 yılında olduğu bilgisine varılır. Caesareialı Basil, bu kıtlık döneminde felaketin ilahi nedenlere bağlı olduğunu düşünerek zenginlerin tahıl ambarlarını muhtaçlara açmıştır. Bu yıllarda yaşanan deprem ve ardı sıra gelen deprem dalgaları ise şehirleri yerle bir etmiştir. Bunun yanında M.S. 373 yılında bir dolu fırtınası yaşanmış ve durumu daha da ağırlaştırmıştır.⁸⁷¹

S. R. Holman, Nazianzuslu Gregory'den yaşanan bu kıtlığın M.S. 368 yılına tarihlendiğini, ozamana kadar hatırlanan en ağır kıtlık olduğunu aktarmaktadır. S. R. Holman, bu durum hakkında Nazianzuslu Gregory'den; kıtlığın o güne kadar yaşananların en şiddetlisi olduğunu, şehirde kaynak olmadığını, tüm bu sıkıntıların en zor kısmının ise kaynaklara sahip olanların açgözlü ve duyarsız olduğunu, Caesareialı Basil'in onların ambarını açtığını, Kutsal kitaba göre açlara yiyecek

⁸⁶⁸ Van Dam 2002, **a. g. e.**, s. 14-15.

⁸⁶⁹ Holman, **a. g. e.**, s. 70.

⁸⁷⁰ Holman, **a. g. e.**, s. 68-69.

⁸⁷¹ Lenski 2002, **a. g. e.**, s. 388-389.

dağıtıldığını ve açların eklemekle memnun edildiğini, Caesareialı Basil'in kıtlık kurbanlarını biraya toplayarak hertürlü gıdalarını temin ederek kıtlığı dindirmeye çalıştığını, önce aralarında toplanan bir kase çorba ve biraz et ikram edildiğini aktarmaktadır.⁸⁷²

Genel itibariyle Kapadokya bölgesinde fakir olan pek çok insan vardı. Hatta bölgede zor hayat şartlarına dayanamayıp hayvan seviyesinde dahi yaşamını devam ettiren insanlar mevcuttu.⁸⁷³ Ancak kıtlık karşısında yerel aristokratlar tahılı istifleyerek toprak sahiplerinin tarımda kullanılmasıyla ürün döngüsü sağlanırdı. Kıtlık yaşandığı dönemlerde ise fiyatları yükselterek kar paylarını arttırırlardı. Tahılı depolamak için serin ve kuru mağaraları kullanmak kolay olmuştu. Artan fiyatlar karşısında ihtiyaç sahipleri büyük toprak sahiplerine borçlanır ve kimi zaman bu borç karşılığında çocuklarını köle olarak satarlardı. Zenginler için açlık, gücünü ve nüfuzunu sürdürmek için en büyük silahtı. M.S. 360'lı yıllarda Kapadokya bölgesinde kış boyunca süren kuraklık, ilkbaharda yetersiz yağmur yağışı ve devam eden aylarda aşırı sıcaklar yüzünden tarım ürünleri çok verimsiz kalmıştı. Gökyüzü çok bulutsuz ve yağmursuz kalmıştı. Çiftçiler çok endişeliydi, kendi çorak alanlarında kavruan bitkileriyle karşı karşıya kalmış ve küçük oğullarını kaybetmişcesine feryat etmişlerdi. Bu felaket ile yaşanan gıda eksikliği ölüm oranlarında belirgin bir artışa neden olmuştu. Caesareialı Basil bu dönemde Caesareia'da bir rahip olarak kıtlık hakkında vaazlar vermişti. Caesareialı Basil bu durumun sorumlusu olarak sadece kötü giden hava şartlarının omadığını tahılı depolayan büyük toprak sahiplerinin de payı olduğunu biliyor ve onları ürünleri satmaları ve insanlara yardım etmeleri için ikna etmeye çalışıyordu.⁸⁷⁴ Caesareialı Basil'in yaptığı yardımların yanında erkek kardeşi Naucratius, yaşlı insanlara bakmış, kızkardeşi Macrina kendi evini bir manastıra çevirerek aç kalmış kadınlara yardım etmiş ve erkek kardeşi Peter ise gıda sağlayarak doğrudan bunların dağıtımını yapmıştır.⁸⁷⁵ Ancak yaşanan bu faktörlerin yanında İmparator Julianus'un Sasanilere karşı hazırlandığı sefer için ürünlerin sarayda toplandığı düşüncesi de kıtlığa katkıda bulunmuştur.⁸⁷⁶ Bu düşünce yersiz bir düşünce değildir. Çünkü

⁸⁷² Holman, a. g. e., s. 65.

⁸⁷³ Van Dam 2002, a. g. e., s. 15.

⁸⁷⁴ Van Dam 2002, a. g. e., s. 44-45.

⁸⁷⁵ Holman, a. g. e., s. 76.

⁸⁷⁶ Van Dam 2002, a. g. e., s. 46.

eyaletler savaş süresince ordunun yiyecek-içecek ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüydü. Yaşanan bu kıtlık bu sorumluluklarını saf dışı bırakamazdı, sadece açlıklarını daha da derinleştirebilirdi.

Yaşanan kıtlık döneminde zengin tabakanın daha yüksek fiyata satma umuduyla istiflediği tahıl için onları kınamak yeterli değildi. Açlık beraberinde yoksulluğu da getirmiştir. Caesareialı Basil, bir piskopos olarak Caesareia dışında büyük bir *Basileias* inşa ettirmiştir. Caesareialı Basil bu kurumun temel kurallarını oluşturarak tedbir koymuştur. *Basileias* adındaki bu yardım evi, Hıristiyan dünyası için yeni bir saray olurken Bizans dünyası için de hayır kurumlarına bir model olmuştur. M.S. IV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde imarethanelere kaynak veya arsa bağışlamak küçük bir ölçekte de olsa yaygınlaşmıştır. Sadaka dağıtmak ise yoksullara yakın olan din adamlarının yani *Chorepiscopi*'lerin baş görevi olmuştur.⁸⁷⁷ Bu tesisin içinde bulunan Caesareialı Basil'in yaptırdığı hastane ise Bizans hastanelerinin gelişmesindeki temel olmuştur.⁸⁷⁸

M.S. IV. yüzyılda yaşanan kıtlık sonrasında veba gibi hastalıkların salgın halini almıştır. Ancak aynı dönemlerde yoğun yaşanan, vücuttaki vitamin eksikliğinden kaynaklanan ve bir çeşit deri hastalığı olan cüzamın nedenini kıtlık olarak açıklayamayız. Bu hastalığın çıkış sebebi her ne olursa olsun Caesareialı Basil, cüzamlılar için bakım ve tedavi sağlamıştır.⁸⁷⁹ Ülkenin doğu kısmından giren bu veba hastalığı yaklaşık olarak M.S. 252 yıllarından itibaren on beş yıl boyunca halkı kasıp kavurmuştur.⁸⁸⁰

⁸⁷⁷ Mitchell 1993, a. g. e., s. 83.

⁸⁷⁸ Holman, a. g. e., s. 17.

⁸⁷⁹ Holman, a. g. e., s. 146-147.

⁸⁸⁰ Boak, a. g. e., s. 310.

SONUÇ

Kapadokya eyaleti, geniş bir coğrafyaya hükmetmiş olan Roma İmparatorluğu ve medeniyetlerin beşiği olan Anadolu'nun kesişme noktası olmuştur. Bundan dolayı bölge, tam olarak ne Hellenize olmuş ne de doğulu olabilmiştir. Ancak iki yönden de gelen etkileşimi tek bir pota içerisinde eritmeyi başaran bölge, yeni bir benlik oluşturmuştur.

Bilginler, Kapadokya adının nereden geldiğine ilişkin kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Ancak bölgedeki atçılığın çok eski dönemlere gitmesine ve bölgenin atçılığı ile ön plana çıkmasına dayanarak, Kapadokya adının “güzel atlar ülkesi” anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Roma imparatorluk döneminde at; özellikle ordu ve techizatının nakliyesinde taşıyıcı, süvari birliklerinin en önemli parçası ve çağın taşıtı olarak çok önemli bir yere sahip olmuştur.

Tarih boyunca doğal sınırlar oluşturan akarsular ve dağlar, Kapadokya bölgesinin sınırlarını oluşturmada önemli bir rol oynamıştır. Kızılırmak, Fırat nehri ve Toros dağları ile sınırlanan Kapadokya bölgesi, Roma imparatorlarının bölge üzerinde güttüğü siyasete göre sınır değişiklikleri geçirmiştir. Kapadokya eyaleti, M.S. 54 yılında Galatya eyaletine eklenmiştir. Bu birleştirmeye rağmen eyaletler, iki ayrı yönetim olmaya devam etmiştir. Bize göre bu uygulamanın sebebi, stratejik bir öneme sahip olan Kapadokya eyaletinin doğu sınırında bulunmasıyla ilişkilidir. Henüz yeni bir Roma eyaleti olan Kapadokya'da, yönetim sistemini tam anlamıyla oluşturabilmek ve doğuya karşı güçlü bir savunma hattı kurabilmek için bu birleştirme işlemi yapılmış olmalıdır. M.S. 56 yılında ayrılan Galatya-Kapadokya eyaleti, M.S.72/73 yılında tekrar birleştirilmiştir. Bize göre bu birleştirmenin amacı da, Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırındaki savunma sistemi ile ilişkilidir. Bu doğrultuda, her iki eyaletin sınır savunma sistemi güçlendirilmiş ve M.S. 112/113 yılında eyaletler birbirinden ayırmışlardır. Çünkü komutanlık görevini de üstlenmiş olan valinin, bu denli geniş bir alana hükmetmesi çok zor olacaktır. Bu zorluğun

yanında, yönetim sistemi içinde ne kadar çok görev paylaşımı olursa ele geçen güç o kadar azalacak ve olası isyanlar engellenmiş olacaktır. İmparator Diocletianus (M.S. 284-305), Kapadokya eyaletinin doğu yarısını Küçük Armenia'ya ekleyerek Kapadokya sınırlarını daraltmıştır. Bu örnekte de görüldüğü gibi düzenli olarak uygulanan yönetim politikası ile imparatorun hakimiyeti güçlendirilmeye çalışılmıştır. M.S. IV. yüzyılda ise; Kapadokya ile doğu Lycaonia birleştirilerek eyalet sınırları genişletilmiştir. Burada uygulanan politikanın amacı; doğu sınırında yaşanan saldırılara karşı eyaletler birliği kurularak savunmayı güçlendirmek olmalıdır.

İmparator Valens (M.S. 364-378), doğu Lycaonia ile birleştirilerek eyalet sınırları genişletilen Kapadokya eyaletini, M.S. 371/372 yılında ikiye bölmüştür. Bu bölünmenin arkasında pek çok sebep bulunmaktadır. Öncelikle Kapadokya piskoposu Caesareialı Basil ve İmparator Valens arasındaki nüfuz çatışması, Valens'in Aryanizm'i ve Caesareialı Basil'in Teslisçi doktrininin çakışmasıyla ilgili olmalıdır. İmparator Valens, dini birlik sağlayamadığı ve halka hükmedemediği surette tahtta kalamayacağını farkına varmış olmalıdır. Valens, din karşıtlığı içeren ve güçlenmeye uygun olan bir doktrinin yolunu kesmek için, Kapadokya sınırlarını küçülterek Caesareialı Basil'in nüfuzunu azaltmış olmalıdır. Başka bir yönden ise; imparatorluk çiftliklerinin ve eyalet birliklerinin bu bölünme ile ayrılarak yönetilmesi daha kolay bir hale gelmiş olmalıdır. Kapadokya eyaletinin başkenti olan Caesareia, I. Kapadokya eyaletinin de başkenti olmuştur. Başkentini değiştirilmemesindeki sebepler; Caesareia'nın en eski devirlerden itibaren bir ticaret noktası olması, şehir kimliğini taşıması ve bölgede imparatorluk çiftliklerinin bulunması olabilir. II. Kapadokya eyalet başkentinin Tyana olması ise; burasının stratejik olarak büyük bir öneme sahip olan Kilikya kapılarına ve Toros dağlarından çıkarılan maden yataklarına yakın olmasıyla ilişkilendirilebilir. Çünkü Toros dağlarından çıkarılan demir, Kapadokya'da işlenerek ordu ihtiyacını karşılamış; gümüş ise, darphanede basılan sikkelerin hammaddesini oluşturmuştur. Bu açıdan bakıldığında geçitlerin ve madenlerin güvene alınmış olması, imparatorluğun sürekliliğini sağlamasındaki anahtar olmuş olmalıdır.

M.S. 386 yılında Kapadokya eyaletinin doğu toprakları, II. Armenina'ya aktarılmıştır. Böylece topraklar küçültülürken eyaletlerde bulunan yöneticilerin yetkileri de daraltılmış ve böl yönet mekanizması tekrar devreye girmiştir.

M.S. 17 yılından itibaren bir Roma eyaleti olan Kapadokya, Anadolu'daki yolların kavşak noktasında ve doğu sınırında yer alması sebebiyle ayrı bir öneme sahip olmuştur. Yol onarımlarının düzenli olarak yapılması, eyaletin başkenti Caesareia adına sikke basılmış olması ve benzeri uygulamalar Roma yönetiminin bu bölgeye verdiği önemi göstermektedir. Bölgenin bu stratejik konumu, Kapadokya topraklarını daha da cazip bir hale getirmiş; Bölge, Gothlar, Palmyralılar, Sasaniler ve Hunlar'ın istilalarına maruz kalmıştır. Roma imparatorlarının eyaletleri birleştirme sebebi, yaşanan bu istilalar karşısında güçlü bir savunma hattı oluşturmak olmalıdır. Eyalet ordularının da aynı komutanın yönetiminde birleştirilmesi, muhtemelen emir komuta iletimini hızlandırmış ve orduyu güçlendirmiştir.

Kapadokya'nın siyasi sınırları, coğrafi olarak tanımlansa da bölge zamanla değişen sınırların dışına çıkan bir kültür sergilemiştir. Kapadokyalılar, doğu ile batı inançlarını harmanlayarken kendilerinden farklı millet ve kültürlerden aldığı dini motifleri kullanmışlardır. Anadolu kökenli Ma, Kybele ve Attis'ten Mısır kökenli İsis ve Apis'e, doğu kökenli ve Sassani etkisiyle gelen Mithras'dan Yunan tanrısı Zeus'a kadar uzanan tanrı ve tanrıça inancı bölgede kendine bir yer edinmiştir. Yaşanan bu dini aktarım, muhtemelen ticaret ilişkileri ve ardı arkası kesilmeyen savaşlarla olmuştur. Ateş kültü, dağ kültü, imparator kültü ve güneş kültü gibi pek çok kült, M.S. III. yüzyılın sonuna doğru Hıristiyanlığın yayılmasıyla birlikte Güneş tanrısı içerisinde temsil edilmiştir. Bölgeye en derin izler bırakan inanç ise; Hıristiyanlık olmuştur. Açlık, sefalet, kıtlık ve vergilerin gittikçe ağırlaşması ile ezilen halk, Hıristiyanlığı bir kurtarıcı olarak görmüş ve bu dine gönülden bağlanmıştır. Bir halkın bu kadar inancı sorgulamadan kabul etmiş olması, muhtemelen yaşadığı şartların ağır olmasından kaynaklanmaktadır. Tarih boyunca hem insanlar hem de devletler var olmaya çalışmıştır. Bu varoluş sürecinde insanlar, bir şeylere inanmaya ve bu inanç etrafında hayatta kalmaya çalışmışlardır. İnanıqları her ne olursa olsun, imparatorlar meşruiyetini dinle sağlamış ve halkı din çerçevesinde birleştirerek onlara hükmetmişlerdir. Halk ise; savaş, kıtlık, açlık ve benzeri felaketselere din sayesinde göğüs gerebilmiştir. Roma imparatorları da meşruiyetlerini sağlamak için din politikaları geliştirmiştir.

İlk başta Roma imparatorları tarafından kabul görmeyen Hıristiyanlık taraftarları; takibata, işkenceye ve zulme tabi tutulmuştur. Kayalık Kapadokya'daki dağlarda saklanmaya çalışan Hıristiyanlar, bugün büyük ilgi toplayan mağaraları

daha da geliştirerek yaşam alanı haline getirmişlerdir. Yaşanan bu acımasız rekabetin tek olumlu yanı ise; günümüze kadar ulaşan, Kapadokya'yı Hıristiyanlık dini için kutsal hale getiren ve insanlara görsel bir şölen yaşatan kaya kiliseleri olmuştur. Roma imparatorlarının Hıristiyanlığa karşı geliştirdiği bu katı dini politika, hiç kuşkusuz meşruiyetlerini korumak içindi. Roma imparatorlarının yüzyıllar boyunca oluşturmaya çalıştıkları inanç sistemi, başka bir inanç tarafından tehdit ediliyordu. Çünkü Hıristiyanlık dininde, Roma dininde olduğu gibi ne imparator kutsal sayılıyor ne de imparator adına tapınaklar inşa ediliyordu. Hıristiyanlıkta itaat edilmesi gereken tek otorite, Tanrı idi. Bu durum, imparatoru saf dışı ediyor ve onun kutsiyetini elinden alıyordu. Ancak, geliştirilen dini politikalar zaman içinde işlevsiz kalmış ve imparatorlar Hıristiyanlığın karşısında duramayacağını anlamıştır. Hıristiyanlığın geniş kitlelere ulaşmasıyla da, Roma imparatorları Hıristiyanlığın karşısında durmaktansa içinde yer almayı tercih etmişlerdir.

M.S. 379 yılına gelindiğinde, Hıristiyanlık resmi din olarak kabul edilmiş ve bu kez tarih, Hıristiyan olmayanlara benzer bir senaryo yaşatmıştır. Bu kimselerin Pagan tapınakları kapatılmış ve kurban sunmaları gibi pek çok uygulamaları yasaklanmıştır. Hıristiyanlık, Roma'yı arkasına almış ancak bu kez de kendi içinde bölünme ve ayrışmalara maruz kalmıştır. Bu bölünmede Ortodoksluğun zaferini, resmi kilise öğretisini koruyan Kapadokyalı Babalar sağlamıştır. Muhakkak bu zaferde, Roma imparatorlarının politik açıdan önceki dönemlere göre daha yumuşak bir siyaset izlemelerinin payı büyüktü.

Hıristiyanlığın Kapadokya bölgesini kazanma sürecinde, Kapadokya Babaları'nın rolü büyüktür. Kapadokya Babaları'ndan birisi olan Caesareialı Basil, M.S. IV. yüzyılda meydana gelen dini krize cevap olarak ortaya çıkan çilecilik hareketini düzenlemiştir. Caesareia'lı Basil'in kural ve kaidelerini belirleyerek, diğer örneklerde olduğunun aksine toplu yaşam kuralı çerçevesinde şekillendirdiği manastır yaşamının en güzel örnekleri, Ürgüp-Göreme ve civarında görülmektedir. Caesareialı Basil'in düzenlemelerinden önce ayrı ayrı münzevi bir hayat yaşayan keşişler, belirlenen kanunlar ile bir arada yaşamaya, ekip biçmeye başlamışlar ve Anadolu'da manastır tarihini başlatmışlardır. Caesareialı Basil'in Caesareia dışında kurduğu *Basileias* ise; Bizans İmparatorluğu'nun hastahane kurumlarına temel olmuştur. Bu örnekte de görüldüğü gibi Caesareialı Basil, nüfuz edinme sürecinde halkın ihtiyaçlarına cevap vererek sarsılmaz bir otorite kurmuştur. Kapadokya

Babalarının içinde yer alan Nyssalı Gregory, Hıristiyanlık dininin kabul sürecinde onlarca eser oluşturarak insanların dine ilişkin sorularını cevaplandırmış ve bu dini halkın nezdinde sağlam bir temele oturtmuştur. Diğer bir Kapadokya Babası olan Nazianzuslu Gregory; İznik Konsili ve başkent kilisesi gibi önemli yerlerde görev alarak Kapadokya ilahiyatının Roma tarafından kabul edilmesinde köprü görevi görmüştür.

M.S. III. ve IV. yüzyıllarda Roma yönetimi, sık sık yaşanan taht değişiklikleriyle istikrarsız bir tablo çizmektedir. Bu süreçte; ortaya çıkan gasip imparatorlar, tetrarkhia gibi yeni yönetim deneyimleri, durmak bilmeyen savaşlar, ekonomik krizler ve yönetilmesi gereken onlarca eyalet vardır. Bu eyaletlerden biri olan Kapadokya eyaleti, Roma imparatorluğu tarafından görevlendirilen valiler ve çeşitli görevli kadrolarının oluşturduğu siyasi bir mekanizma tarafından yönetilmiştir. Göreve gelen valilerin görev yıllarını tespit etmek zor olsa da, onların isimlerine ve yaklaşık görev yıllarına, yapılan kilometre taşları çalışmalarından ulaşılmaktadır. Valiler; askeri, adli ve mali pek çok alandan sorumlu kişiler olmuştur. Vergileri belirlemiş, eyaletteki Roma ordusunu komuta etmiş ve halk arasındaki sorunları çözmek için davalarda yargıçlık yapmıştır. Ancak M.S. III. ve IV. yüzyılda, bölgede geniş taraftar kazanan Hıristiyanlık ile birlikte yönetimde piskoposlar da etkili olmuştur. İmparator Valens ile Caesareialı Basil örneğinde görüldüğü gibi, inanç odaklı çekişmeler yaşanmıştır. Bu yüzyıllarda imparatorluk politikası din ekseninde hareket etmiştir. İmparatoru kendi safına çeken inanç, diğer inancı yok etmek için çabalamıştır. Tüm bu olaylar, hiç şüphesiz halkı olumsuz yönde etkilemiştir. Dönem içinde darb edilen sikke değerlerine bakıldığında durumun ekonomik yönünü görmek mümkündür. Temel bir ihtiyaç olan ekmek fiyatı, kendini dörde katlamıştır. Kapadokya halkını, ölü soyuculuğa kadar vardırıran muhtaçlık halinin temelinde bu durum yatmalıdır.

Kapadokya bölgesinin sosyal hayatına baktığımızda, pek çok uygulama ve kural görmekteyiz. Öncelikle iklim, Kapadokya halkının yaşayışını yönlendirmiştir. Kışları soğuk, yazları ise sıcak bir iklime sahip olan Kapadokya bölgesinde, karasal iklim şartlarında yetişen pek çok sebze ve meyve yetiştirilmiştir. Kapadokya bölgesi, üzüm üretiminde kendi ihtiyacını karşılamış ve fazla üretimi ihrac etmiştir. Ancak ihrac ederken dönem şartları izin vermediği ve taşımacılık modern olmadığı için bu ihracatı üzüm olarak değil, şarap olarak yapmıştır. Tarıma hizmet eden topraklar,

para veya ürün karşılığında kiralanmış, bu alanlarda ücretli işçiler ile üretim sağlanmıştır. Günümüzde geçerliliğini koruyan toprak sahibi olarak yatırım yapma uygulaması, M.S. III. ve IV. yüzyılda da uygulanmıştır. İklim faktörünün şekillendirdiği diğer bir alan ise, hayvancılıktır. Bölgedeki otlak ve meralar, hayvan yetiştirilmesine olanak tanımıştır. Kapadokya halkı da geçimini zorunlu olarak, tarım ve hayvancılık aracılığı ile sağlamıştır. Hayvanlar sadece taşımacılık ve gıda ihtiyacını gidermemiş, iklim şartlarına uygun olarak dokumacılık ve giyim alanında da kullanılmıştır. İnsanlar soğuklardan korunmak için deri ve yünlü kıyafetleri tercih etmişlerdir.

Hayatın doğal bir süreci olan ölüm ve cenaze törenleri, Kapadokya coğrafyasında çeşitli uygulamalar ile öne çıkmıştır. Doğuda hala geçerli bir uygulama olan ölümler için ücretli ağlayıcı kadınlar tutma geleneğini, ilk olarak Hıristiyanlar yapmıştır. Ağlama görevinin kadınlara düşmesi, muhtemelen kadınların erkeklere oranla daha hassas bir mizaca sahip olmasındandır. Ağlama esnasında saçını yolma uygulaması ise, Eski Türkler'deki geleneklerle benzerlik göstermektedir. Ölüm her ne kadar doğal bir süreç olsa da, tüm kültürlerde üzücü bir durum olarak algılanmış ve benzer uygulamalar oluşturmuştur. Doğudan alınan bir uygulama olan mezarların her bir yöne doğru yapılması usulü, Hıristiyan kilisesi tarafından terk edilmiştir. Mezarlarda, Hz. İsa ve İncil'e ilişkin konular resmedilmiştir. Balık, çoban ve koyun sürüsü, mezarlara resmedilenler içinde büyük bir yer kaplamaktadır. Çoban, papazı; koyun ise, dine yeni girenleri simgelemiştir. Bu gizli işaretler, Hıristiyanlık baskıları yaşanırken geliştirilmiş olmalıdır. Çünkü bu dönemde, Hıristiyan olduğunu açıklamak bile ölüm cezasını gerektirmekteydi.

III. ve IV. yüzyılda kadınların toplum içindeki rolünü, büyük oranda Hıristiyanlık dini şekillendirmiştir. Kadınlar toplumun her alanında etkin bir rol oynamış ve dini hayat içerisinde yer almıştır. Bu durumun en belirgin örneği; Hıristiyan azizlerin yanında, azizelerin yer alması ve azizelerin adlarına kiliseler yapılmış olmasıdır. Hıristiyanlık dini doğrultusunda, kadın özgür görülmüş ve eşini kendi rızasıyla seçme hakkına sahip olmuştur. Muhtemelen bu haklar, siyasi ittifaklara hizmet etmek için yapılan evliliklere karşı geliştirilmiştir. Böylelikle kadınlar, siyasi bir araç olmaktan çıkarılarak bir birey olarak algılanmıştır.

M.S. 395 yılına gelindiğinde, Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olmak üzere resmen ayrılmıştır. Bu ayrılmada Kapadokya bölgesi, Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır. Hıristiyanlık, geçen zamanla birlikte bölgede daha da güçlenmiş ve günümüz Kapadokya bölgesinde eşsiz eserler bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Abraham, Roshan James. *Magic and Religious Authority in Philostratus' Life of Apollonius of Tyana*. N.p. 2009.

Adıbelli, Ramazan. "Kapadokya Bölgesi'ndeki Hıristiyanlık Tarihi". Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, 2002.

Adkins, Lesley and Roy A. Adkins. *Handbook to Life in Ancient Rome*. New York: Facts On File, 2004.

Akıl, Hayriye. "Kapadokya Komanası Geç Hellenistik-Roma Dönemleri Seramiği". Yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, 2008.

Akşit, Oktay. *Roma İmparatorluk Tarihi (M.S. 193-395)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Alcock, Susan E. *The Early Roman Empire in the East*. Oxford: Oxbow Books, 1997.

Altındal, Aytunç. *Yoksul Tanrı Tyanalı Apollonius*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2005.

Arianus. *Arrianus'un Karadeniz Seyahati*. Çev. Murat Arslan. İstanbul: Odin Yayıncılık, 2005.

Augustae, Scriptorum Historiae. "Historia Augusta'da İmparator Caracalla." Çev. Murat Tozan. *Tarih İncelemeleri Dergisi XXI. 2 (Aralık/ December2006): 223-239*.

Baydur, Nezahat. *Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, (En Eski Çağlardan İ.S. 395 Yılına Kadar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

----- . *Roma Sikkeleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1998.

----- . *İmparator Julianus*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1999.

Beagon, Philip M. "Some Cultural Contacts of St. Basil at Antioch." *Studia Patristica*. Vol. XXXII. Edited by: Elizabeth A. Livingstone. Oxford: Peeters, 1995. 67-72.

Beagon, Philip M. (b). "The Cappadocian Fathers, Women and Ecclesiastical Politics." *Vigiliae Christianae* 49 (May, 1995): pp. 165-179.

Bennett, Julian. *Trajan Optimus Princeps A Life and Times*. London: Poutledge Press, 2005.

Bickerman, E. "The Seleucid Period." *The Cambridge History of Iran* 3 (I), (Fourth printing). (2006): s. 3-20.

Boak, Arthur Edward Romilly. *A History of Rome to 565 A.D.* New York: By The Macmillan Company, 1921.

Broughton, Thomas Robert Shannon. "Roman Landholding in Asia Minor." *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 65 (1934): 207-239.

Bunson, Matthew. *Encyclopedia of the Roman Empire*. New York: Facts On File, 2002.

Burrell, Barbara. *Neokoroi Greek Cities and Roman Emperors*. Leiden-Boston: BRILL, 2004.

Bury, J.B.. "A Lost Caesarea." *Cambridge Historical Journal* 1 (1923): 1-9

Butcher, Kevin. *Roman Syria and the Near East*. London: The British Museum Press, 2003.

Calder, W.M. "The Royal Road in Herodotus." *The Classical Review* 39 (Feb.-Mar., 1925): 7-11.

Campbell, Brian. *War and Society in Imperial Rome 31 BC- AD284*. London and New York: Routledge, 2002.

Campbell, Brian. "The Severan Dynasty." *The Cambridge Ancient History XII* (Second Edition) (2007): 1-27.

Cassius Dio. *Roman History*. in nine Volumes IX. Trans. Earnest Cary. Books 71-80. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1955.

Chadwick, Henry. "Ortodoxy and Heresy from the Death of Constantine to the Eve of the First Council of Ephesus." *The Cambridge Ancient History XIII* (2008): 561-601.

Clarke, Graeme. "Third-century Christianity." *The Cambridge Ancient History XII* (Second Edition) (2005): 589-672.

Corbier, Mireille. "Coinage and Taxation: The State's Point of View, A.D. 193-337." *The Cambridge Ancient History XII* (Second Edition) (2007): 393-440.

Cramer, J.A. *A Geographical and Historical Description of Asia Minor*. Vol. II. Oxford: Oxford at the University Press, 1832.

Curran, John. "From Jovian to Theodosius." *The Cambridge Ancient History XIII* (1998):78-108.

Çapar, Ömer. "Hellen Mitoslarında Doğulu Unsurlar". *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi VI* (1991): 79-90.

Daley, Brian E. *Gregory of Nazianzus*. London and New York: Routledge, 2006.

Demoen, Kristoffel. "The Paradigmatic Prayer in Gregory Nazianzen." *Studia Patristica*. Vol XXXII. Edited by. Elizabeth A. Livingstone. Oxford: Peeters, 1995. 96-102.

Dignas, Beate-Winter, Engelbert. *Rome and Persia in Late Antiquity Neighbours and Rivals*. Cambridge-New York: Cambridge University Press, 2007.

Dmitriev, Sviatoslav. *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Dodgeon, Michael H.- Lieu, Samuel N.C. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226-363*. London and New York: Taylor& Francis, 2005.

Drake, H.A. *In Praise of Constantine: A Historical Study and New Translation of Eusebius' Tricennial Orations*. California: Universty of California Press, 1976.

Dürüşken, Çiğdem. “Genç Plinius’un Mektupları Işığı Altında Roma Yaşamından Kesitler”. *Anadolu Araştırmaları XIII*. Ayrı Basım. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994. 1-230.

Dvornik, Francis. *Konsiller Tarihi İznik’ten II. Vatikan’a*. Çev. Mehmet Aydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.

Elton, Hugh. *Frontiers of The Roman Empire*. London: Published by B.T. Batsford Ltd, 1996.

Ergin, Y. Gürkan. “Anadolu’da Roma Hakimiyeti: İsyandar, Tepkiler ve Huzursuzluklar, Asia Eyaleti’nin Kuruluşundan (MÖ 129) Iustinianus Döneminin Sonuna Kadar (MS 565)”. Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, 2009.

Esin, Ufuk. “Doğal Çevre ve Kültürler”. *Kapadokya*. Ed. Metin Sözen. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları, 1998.

Eusebius. *The Ecclesiastical History*. Trans. Kirsopp Lake. In Two Volumes I. London: William Heinemann, 1926.

Farr, Edward. *History of the Persians*. New York: Robert Carter & Brothers, 1850.

Ferguson, Everett. “Exhortations to Baptism in the Cappadocians.” *Studia Patristica*. Vol XXXII. Edited by. Elizabeth A. Livingstone. Oxford: Peeters, 1995. 121-130.

Franke, Peter Robert. *Roma Döneminde Küçük Asya, Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı*. Çev. Nezahat Baydur, Banu Theis- Baydur. İstanbul: Ege Yayınları, 2007.

Freeman, Charles. *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. Çev. Suat Kemal Angı. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003.

French, David H. *Roman Roads & Milestones of Asia Minor*. Vol. 3 Milestones, Fasc. 3.3 Cappadocia, Ankara: British Institute at Ankara, 2012.

----- . *Notes On Cappadocian Milestones: The Caesaria-Melitene Road.*
aus: *Epigraphica Anatolica* 41 (2008) 125–134. Bonn.: Dr. Rudolf Habelt GmbH,

Frend, W. H. C. “The Failure of the Persecutions in the Roman Empire.” *Past & Present* 16 (Nov., 1959): 10-30.

Frye, Richard N. “The Sassanians.” *The Cambridge Ancient History XII* (Second Edition) (2007): 461-481.

----- . “The Political History of İran Under the Sasanians.” *The Cambridge History of Iran* 3 (I) (Fourth printing) (2006): 116-181.

Gibbon, Edward. *The Decline and Fall of the Roman Empire*. Volume 1. N.p.: Project Gutenberg archives, 1996.

----- . *The Decline and Fall of the Roman Empire*. Vol.2. London: Frederick Warne and Co., 1966.

Gilliard, Frank D. “Senatorial Bishops in the Fourth Century.” *The Harvard Theological Review* 77 (April 1984): 153-175.

Gökhan, İlyas; “İslam- Bizans Mücadelsi’nde Orta Kapadokya Bölgesi (640-962)”. *I. Uluslar Arası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*. Ed. Adem Öger. Cilt:4. Ankara: Nevşehir üniversitesi Yayınları, 2011.

Goldsworthy, Adrian. *Roman Warfare*. London: Cassel, 2000.

Grant, Michael. *Constantine The Great: The Man and His Times*. New York: Macmillan Publishing Company, 1994.

Greatrex, Geoffrey- Lieu, Samuel N.C. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars: Part II AD 363-630*. London and New York: Routledge, 2002.

Gregory, Shelag. *Roman Military Architecture on the Eastern frontier*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert Publisher, 1996.

Grousset, René. *Başlangıcından 1071’e kadar Ermenilerin Tarihi*. Çev. Sosi Dolanoğlu. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2005.

Harper, R. P. "Roman Senators in Cappadocia." *Anatolian Studies* 14 (1964): 163-168.

Heinen, H. "The Syrian- Egyptian Wars and the new kingdoms of Asia Minor." *The Cambridge Ancient History VII* (Second Edition) (1984): 412-442.

Herodotos. *Tarih*. Çev. Müntekim Ökmen. 8. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012.

Holman, Susan R. "Constructed and Consumed: The Everyday Life of the Poor in 4TH C. Cappadocia." *Social and Political Life in Late Antiquity*. Edited. William Bowden, Adam Gutteridge and Carlos Machado. Leiden-Boston: Brill, 2006.

------. *The Hungry are Dying Beggars and Bishops in Roman Cappadocia*, Oxford University Press, Oxford 2001.

Hunt, David. "The church as a public institution." *The Cambridge Ancient History XIII* (1998): 238-272.

Isaac, Benjamin. *The Limits of Empire The Roman Army in the East*. Oxford: Clarendon Press, 1990.

İplikçioğlu, Bülent. *Eskibati Tarihi I, Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

Jones, A. H. M. Martindale, J.R. & Morris, J. *The Prosopography of the Later Roman Empire. A.D. 260-395. Volume I*. New York: Cambridge at the University Press, 1971.

Jones, A. H. M. *Constantine and the Conversion of Europe*. Fourth İmpression. London: The English Universities Press LTd, 1965.

------. *Cities of the Eastern Roman Provinces*. New York: Oxford University Press, 1998.

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

Kaya, Mehmet Ali. "Anadolu'daki Roma Garnizonları". *Tarih İncelemeleri Dergisi XVIII. 2* (Aralık /December, 2003): 83-94.

----- . "Roma Lejyonerleri ve Anadolu". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 24. 37 (2005): 87-98.

----- . "Roma İmparatoru Sempitimus Severus Döneminde Anadolu". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25. 39 (2006): 27-48.

----- . *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2011.

----- . "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 24. 38 (2005): 11-30.

Kirsten, E. (Bonn). "Kapadokya'da IV. Yüzyılda Yerli Kültürün Sosyal Bünyesi". V. *Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-17 Nisan 1956, Kongreye Sunulan Tebliğler*. 2. Baskı (Tıpkıbasım). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımev, 2011.60-62.

Kopecek, T.; "Curial Displacements and Flight in Later Fourth Century Cappadocia", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 23, H. 3 (3rd Qtr., 1974), pp. 319-342 Published by: Franz Steiner Verlag.

Kopecek, Thomas A. "The Social Class of the Cappadocian Fathers." *Church History* 42. 4 (Dec., 1973): 453-466.

----- . (b) "The Cappadocian Fathers and Civic Patriotism." *Church History* 43.3 (Sep., 1974): 293-303.

Ksenophon. *Anabasis*. Çev. Hayrullah Örs. 2. Baskı. İstanbul: 1962.

Kurat, Akdes Nimet. *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Murat Kitabevi Yayınları, 1992.

Lee, A. D. "The Army." *The Cambridge Ancient History* XIII (1998): 211-232.

Lenski, Noel. "Basil and the Isaurian Uprising of A.D. 375." *Phoenix* 53. 3/4 (Autumn-Winter,1999): 308-329.

Lenski, Noel. "Chronology of Valens' Dealings With Persia and Armenia, 364-378 CE." *Ammianus after Julian, The Reign of Valentinian and Valens in Books 26-31 of the Res Gestae*. Edited by: J. Den Boeft, J.W. Drijvers, D. Den Hengst and H.C. Teitler. Leiden: Brill, 2007. 95-129,

----- . *Failure of Empire Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.* London: University of California Press, 2002.

Libanus. *Selected Letters of Libanus from the Age of Constantius and Julian*. Trans. Scott Bradbury. Liverpool: Liverpool University Press, 2004.

Magie, David. *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*. 2 vols. Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1950.

Marcellinus, Ammianus. *The History*. Trans. John C. Rolfe. Vol. II. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, 2000.

McNAB, Chris. *The Roman Army The Greatest War Machine of the Ancient World*. Oxford: Osprey Publishing, 2010.

Meredith, Anthony. *The Cappadocians*. New York. St Vladimir's Seminary Press, 1995.

Meredith, Anthony. *Gregory of Nyssa*. London and New York: Routledge, 1999.

McNab, Chris. *The Roman Army The Greatest War Machine of the Ancient World*. Oxford: Osprey Publishing, 2010.

Mitford, Timothy B. "Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes." *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II*. Herausgegeben Von Hildegard Temporini und Wolfgang Haase. Berlin- New York: Walter de Gruyter, 1980. 1169-1228.

Mitford, T.B. "Some Inscriptions from the Cappadocian Limes." *The Journal of Roman Studies* 64 (1974): 160-175.

Millar, Fergus-D. Berciu-Richard N. Frye- Georg Kossack and Tamara Talbot Rice. *The Roman Empire and its Neighbours*. Great Britain: Morrison and Gibb Ltd, 1970.

Mitchell, Stephen. *Anatolia land, Men, and Gods in Asia Minor*. Volume II. Oxford: Clarendon Press, 1993.

Mitchell, Stephen. *A History of the Later Roman Empire AD 284-641*. Oxford: Blackwell Publishing, 2007.

Mommsen, Theodor. *The Provinces of the Roman Empire from Caesar to Diocletian*. Vol I. Trans. William P. Dickson. New York: Charles Scribner's Sons, 1887.

Olmstead, A.T. "The Mid-Third Century of the Christian Era.II." *Classical Philology* 37. 4 (Oct., 1942): 398-420.

Özsait, Mehmet. "Anadolu'da Roma Egemenliği". *Anadolu Uygarlıkları: Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*. C: 2. İstanbul: Görsel Yayınlar, 1982. 380-416.

Philostorgius. *Church History*. Translated with an Introduction and Notes by Philip R. Amidon. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2007.

Price, S.R.F. *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

Raditsa, Leo "Iranians in Asia Minor." *The Cambridge History of Iran* 3 (I) (Fourth printing) (2006): 100-116.

Ramsay, W.M. "On the Early Historical Relations Between Phrygia and Cappadocia." *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 15.2 (Apr., 1883): 100-135,

----- . *The Church in the Roman Empire before A.D. 170*. Eighth Edition. London: Publisher Hodder& Stoughton, 1904.

----- . *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Çev. Mihri Pektaş. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960.

Richards, G.C. "Strabo. The Anatolian Who Failed of Roman Recognition." *Greece & Rome* 10. 29, (Feb., 1941): 79-90.

Richardson, John . "The Administration of the Empire." *The Cambridge Ancient History* IX (2. Edit) (1992): 564-599.

Rostovtzeff, M. *The Social and Economic History of the Roman Empire*. Volume I. Second Edition. Oxford: Clarendon Press, 1971.

Rostovtzeff, M. *Rome*. Trans. J.D. Duff. London-Oxford-New York: Oxford University Press, 1960.

Sayar, M.H. "Antik Kilikya'da Şehirleşme". *XII. Türk Tarih Kongresi I. (12-16 Eylül 1994)*. Ankara: yy. 1999.193-216.

Sevin, Veli (a). "Tarihsel Coğrafya". *Kapadokya*. Ed. Metin Sözen. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı, 1998. 44-61.

Sevin, Veli. "Güzel Atlar Ülkesi". *Kapadokya*. Ed. Metin Sözen. İstanbul: yy. 1998.

Scarre, Chris. *The Penguin Historical Atlas of Ancient Rome*. New York: The Penguin Group,1995.

----- . *Chronicle of the Roman Emperors*, London: Thames and Hudson, 1995.

Smith, William. *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*. In Three Volumes- Vol. II. London: Earinus-Nyx.,Spottiswoode and Co., 1872.

Southern, Pat. *The Roman Empire From Severus to Constantine*. London and New York: Routledge, 2001.

Steele, James. *The Greenwood Encyclopedia of Homes Through Worl History; From Ancient Times to the Late Middle Ages, 600 BCE-1200*. Volume 1. London: Greenwood Publishing Group, 2009.

Sterk, Andrea. "On Basil, Moses, and the Model Bishop: The Cappadocian Legacy of Leadership." *Church History* 67. 2 (1998): 227-253.

Strabon. *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV*. Çev. Adnan Pekman. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2012.

Taylor, David G.K. “Basil of Caesare’s Contacts with Syriac- speaking Christians.” *Studia Patristica*. Vol. XXXII. Ed.: Elizabeth A. Livingstone. Oxford: Peeters, 1995. 213-220.

Tekin, Oğuz. *Eski Anadolu ve Trakya, Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu’nun Ayrılmasına Kadar (M.Ö 12- M.S. 4.Yüzyıllar Arası)*. İletişim Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi. İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

----- . *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

----- . “M.Ö. IV.-VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kappadokia Krallığı”. *Kapadokya*. Ed.: Metin Sözen. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı, 2000. 194-225.

Theodoret. “The Ecclesiastical History of Theodoret.” İnternet. 16.03.2014, sa: 15: 34.[http://aren.org/prison/documents/religion/Church%20Fathers/The%20Ecclesiastical%20History%20\(2\).pdf](http://aren.org/prison/documents/religion/Church%20Fathers/The%20Ecclesiastical%20History%20(2).pdf)

Texier, Charles. *Kapadokya*. Haz.: Faruk Yılmaz. ISBN: 975-94499-1-9. Niğde: 1998.

----- . *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Çev. Ali Suat. III. Cilt. Ankara: Enformasyon ve Dokumantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.

Thomson, Robert W. *The Armenian adaption of the Ecclesiastical History of Socrates Scholasticus*. Paris: Peeters, 2001.

Townsend, Prescott W. “Sextus Catus Clementius Priscillianus, Governor of Cappadocia A.D. 238.” *Classical Philology* 50 (Jan., 1955): 41-42.

Trombley, Frank. “Ammianus Marcellinus and fourth-Century Warfare: A protector’s approach to historical narrative.” *The Late Roman World and its Historian*. Edit. Jan Willem Drijvers and David Hunt. London and New York: Routledge, 1999. 16-26.

Usman, Mükerrerem. "Mut'ta Bulunmuş Olan Roma Devri Lahitleri". *V. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-17 Nisan 1956, Kongreye Sunulan Tebliğler*. 2. Baskı (Tıpkıbasım). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.

Van Dam, Raymond (a). *Families and Friends in Late Roman Cappadocia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2003.

Van Dam, Raymond (b). *Becoming Christian: The Conversion of Roman Cappadocia*, Philadelphia, PA, USA: University of Pennsylvania Press, 2003.

Van Dam, Raymond (c). *Kingdom of Snow Roman Rule and Greek Culture in Cappadocia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002.

Van Dam, Raymond (d). *The Roman Revolution of Constantine*. Cambridge- New York: Cambridge University Press, 2008.

Wheeler, Everett L. "The Army and the Limes in the East." *A Companion to the Roman Army*. Ed: Paul Erdkamp. Oxford: Blackwell Publishing, 2007. 235-267.

Wilkes, John. "Changes in Roman provincial organization, A.D. 193-337." *Cambridge Ancient History XII* (2007): 705-768.

Wilkes, John. "Provinces and Frontiers." *The Cambridge Ancient History XII* (2007): 212-268.

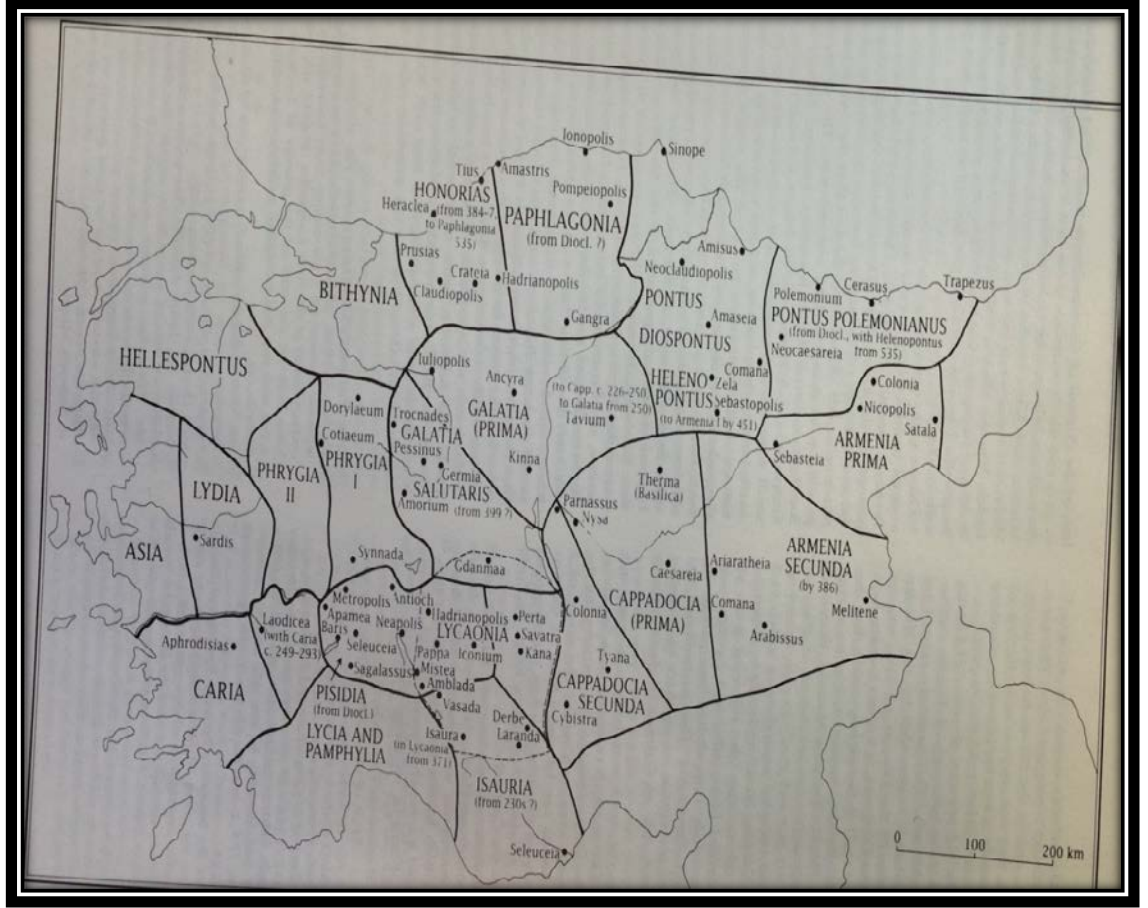
EKLER

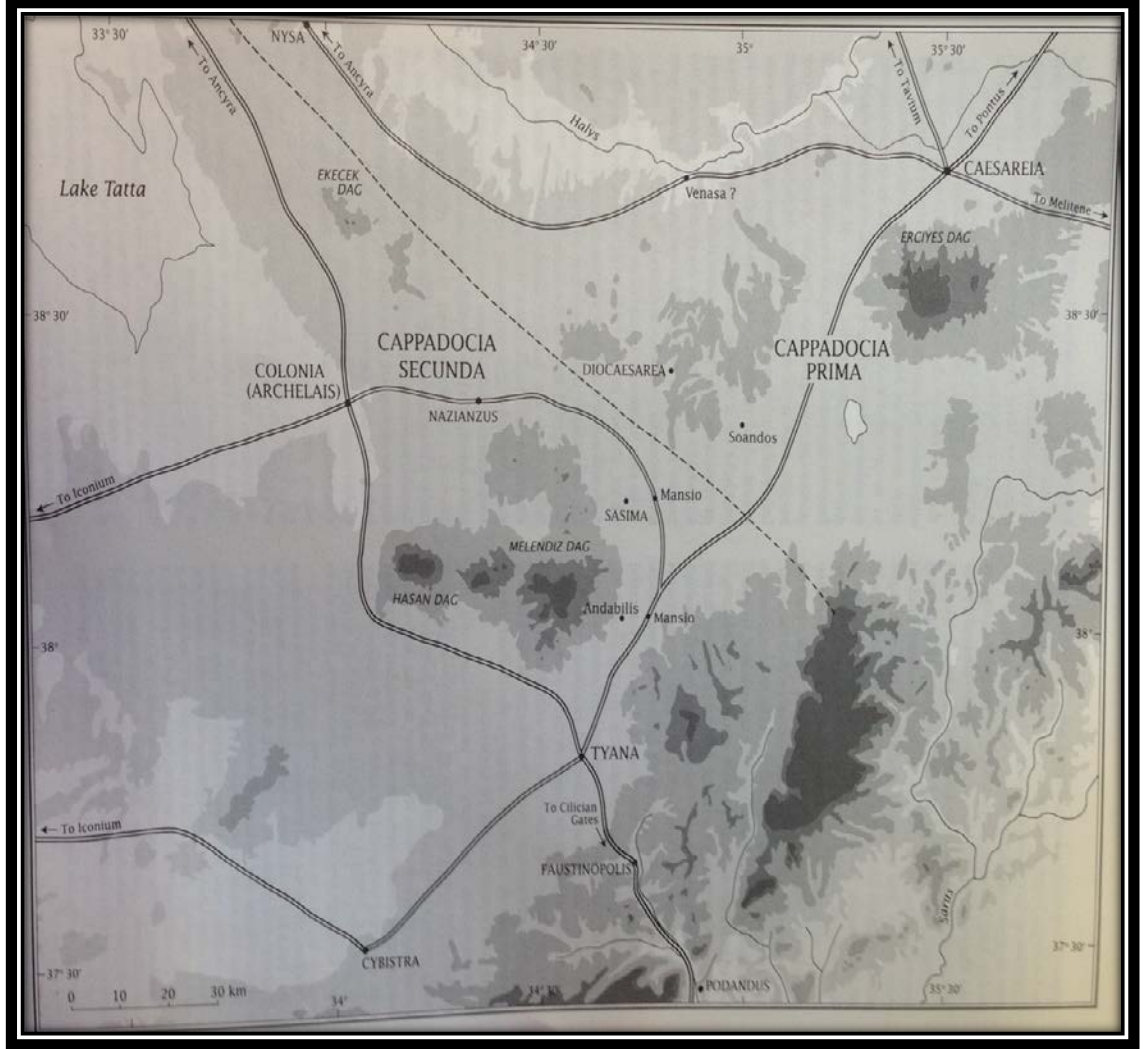
Ek I: İmparator Valerian'ın esir alınışı (temsili). (Beate Dignas and Engelbert Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity Neighbours and Rivals*, s. 85.)

Ek II: Şapur, Valerian'a karşı Berlin'deki elyazmasından bir minyatür. (Beate Dignas and Engelbert Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity Neighbours and Rivals*, s.83.)

Ek III: Kapadokya I (Prima) ve Kapadokya II (Secunda) eyaletlerinin sınırları. (Stephen Mitchell, *Anatolia land, Men, and Gods in Asia Minor*, Volume II. s. 156.)

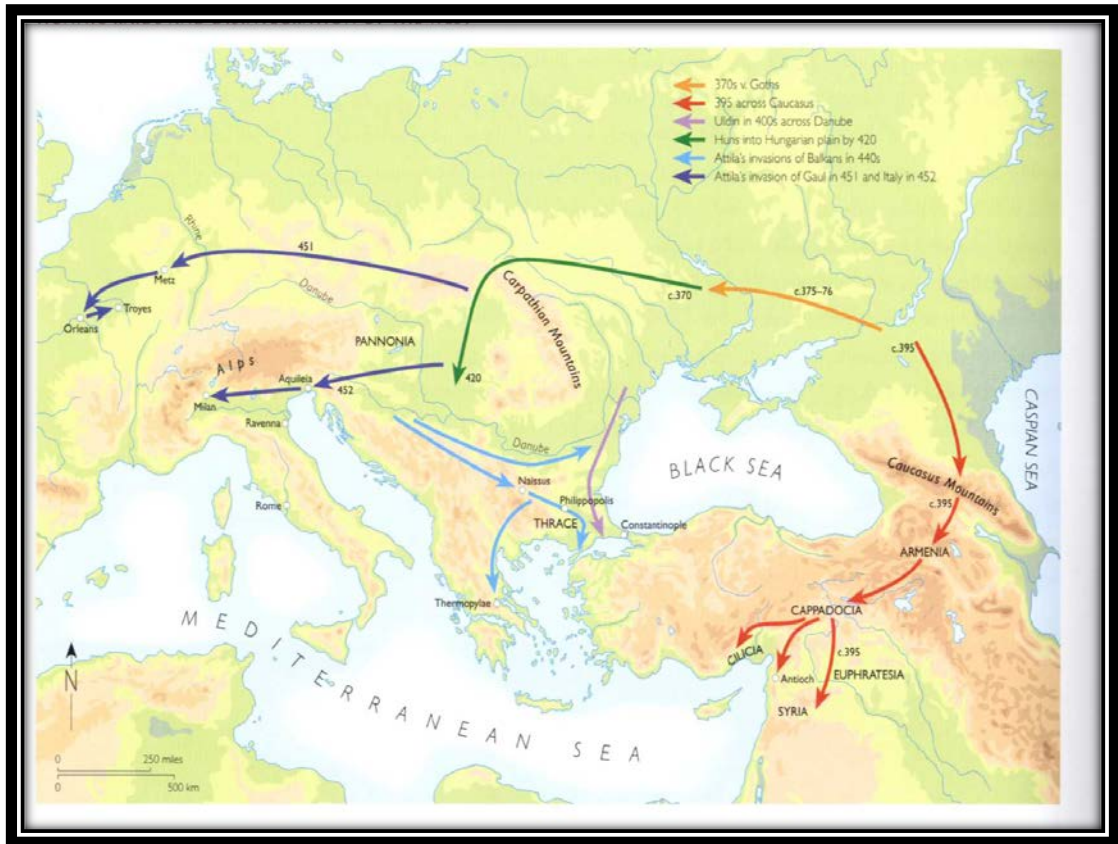
Ek IV: Kapadokya I (Prima) ve Kapadokya II (Secunda) eyaletleri. (Stephen Mitchell, *Anatolia land, Men, and Gods in Asia Minor*, Volume II. s. 66.)

	Hierocles	Notitiae	Chalc.	Ep. Leon.	Other Councils
1. Caesarea	1	M	+	+	
2. Nyssa	2	3	+(D)	+	
3. Therma	3	2	+(D)	..	Const. III
4.Podandus	4 R	
5.Camulianae	..	5	Const.II and III
6.Ciscisus	..	6	

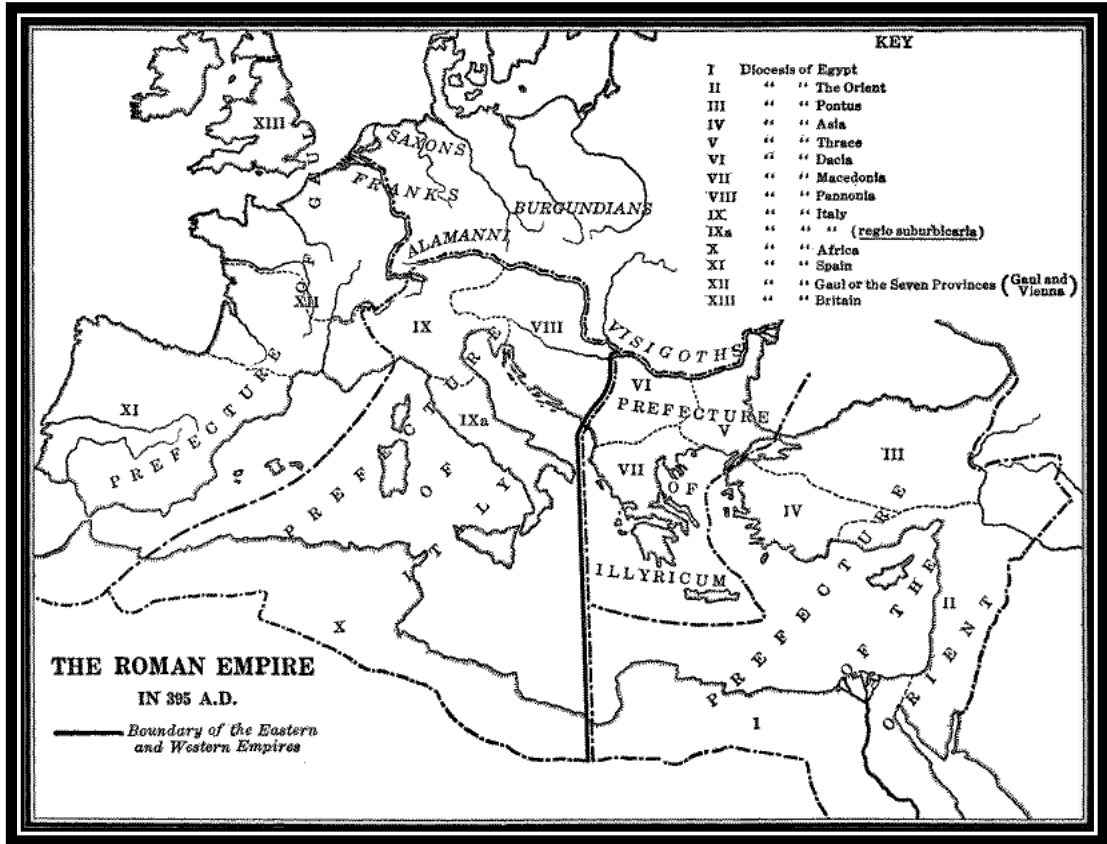
Ek. V: I. Kapadokya'nın Konsül kayıtlarına göre şehir isimleri.

	Hierocles	Notitiae	Ep. Leon.	Other Councils
1. Tyana	1	M 1	+	
2. Faustinopolis	2	I.3	+	
3. Cybistra	3	I.2	+	
4. Nazianzus	4	II.2	+	
5. Sasima	5	I.4	+	
6. Parnassus	6	II.4	+	
7.ColoniaArchelais	..	II.3	+	
8. Doara	7R	II.5	+	
9. Mocissus	8R	M II	..	Const.536,Const.II

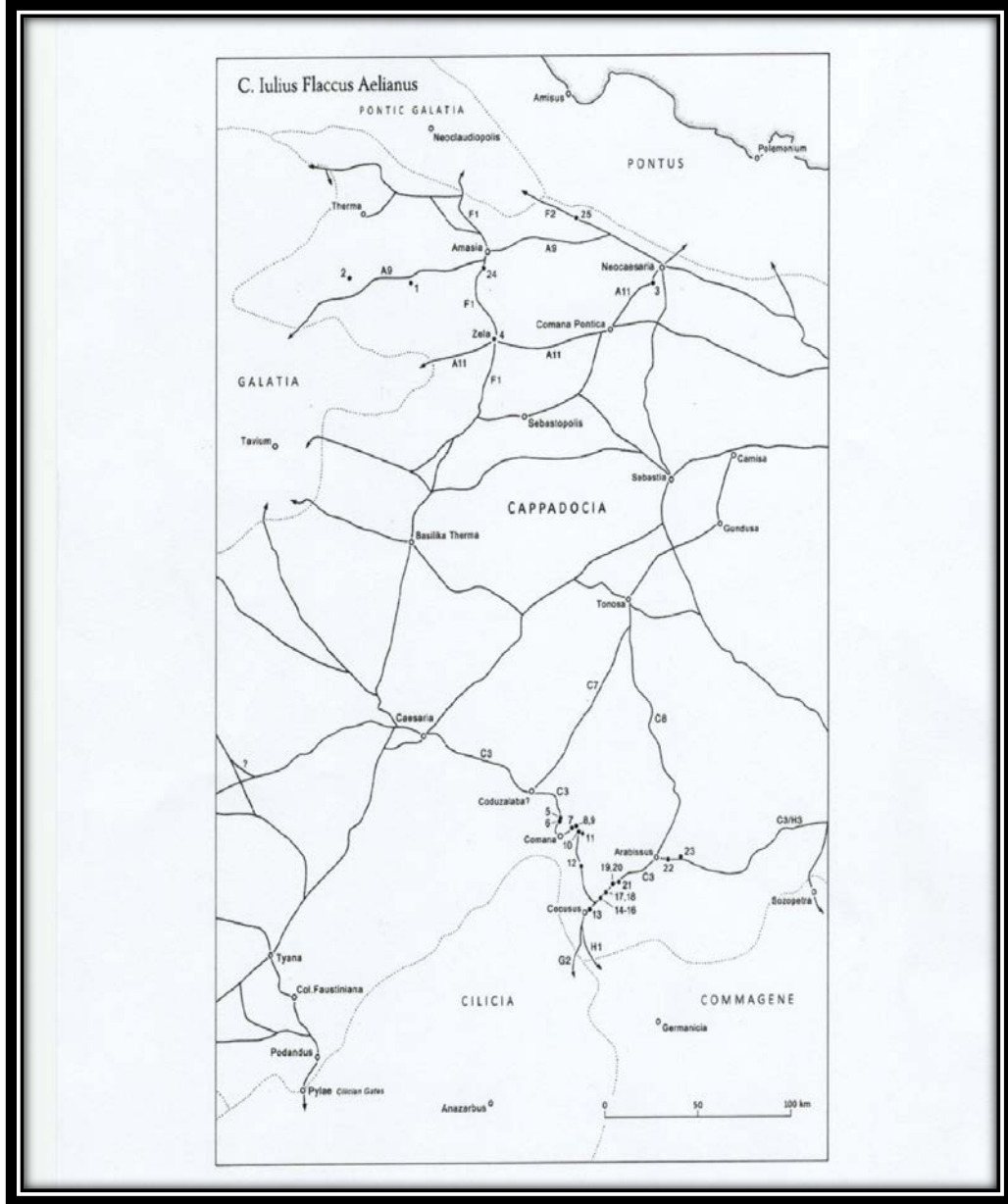
Ek. VI: II. Kapadokya'nın Konsil kayıtlarına göre şehir isimleri. (A.H.M. Jones, *Cities of the Eastern Roman Provinces*, s. 527.)

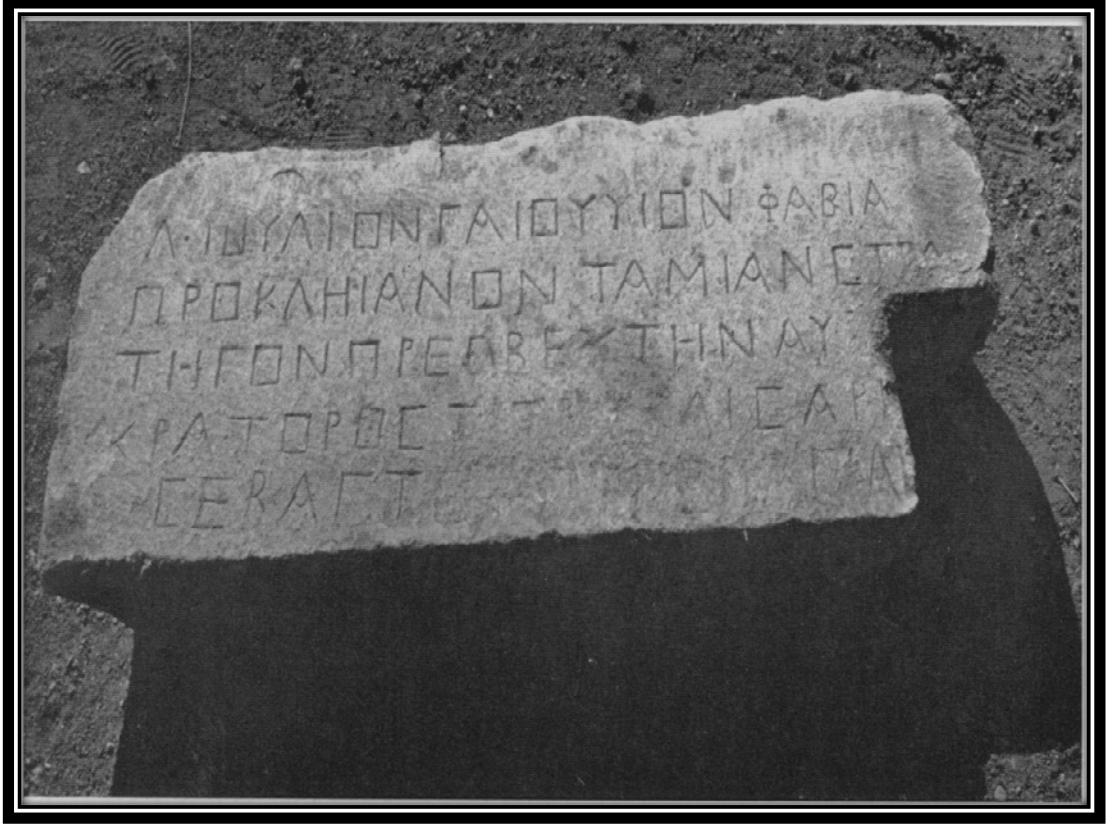
Ek VII: Hun akınları ve Batı'ya yayılma yolları. (Chris McNAB, *The Roman Army The Greatest War Machine of the Ancient World*, s. 256.)

Ek VIII: Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında Doğu-Batı olarak ayrılmasıyla oluşan siyasi sınırlar. (Arthur Edward Romilly Boak, A History of Rome to 565 A.D., s. 396.)

Ek IX: Kapadokya valisi C. Iulius Flaccus Aelianus döneminde yollar ve kilometre taşları. (David H. French, Roman Roads & Milestones of Asia Minor, Vol. 3 Milestones, Fasc. 3.3 Cappadocia, s. 319.)

Ek X: Kapadokya valisi (231) Q. Julius Proculeianus dönemine ait bir kilometre taşı.
(R.P. Harper, “*Roman Senators in Cappadocia*”, *Anatolian Studies*, Vol. 14 (1964),
s. 169.)

Ek XI: Tyana (Kemerhisar)'da bulunan Roma Havuzu. (Fotoğraf, Fadime ÜNLÜ, 2013.)

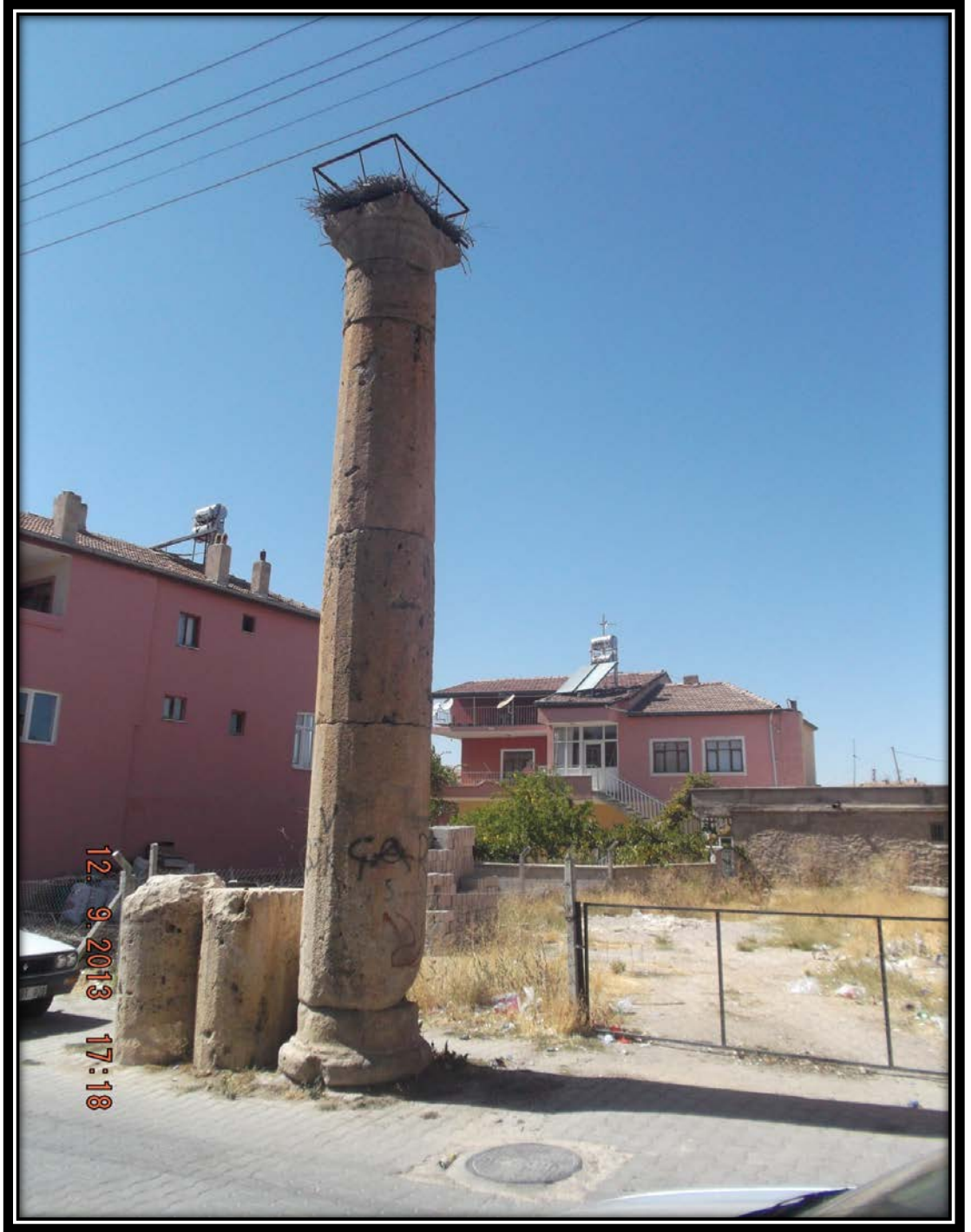
Ek XII: Tyana (Kemerhisar)'da bulunan su kemerleri. (Fotoğraf, Fadime ÜNLÜ, 2013.)

Ek XIII: Tyana (Kemerhisar)'da bulunan su kemerleri. (Fotoğraf, Fadime ÜNLÜ, 2013.)

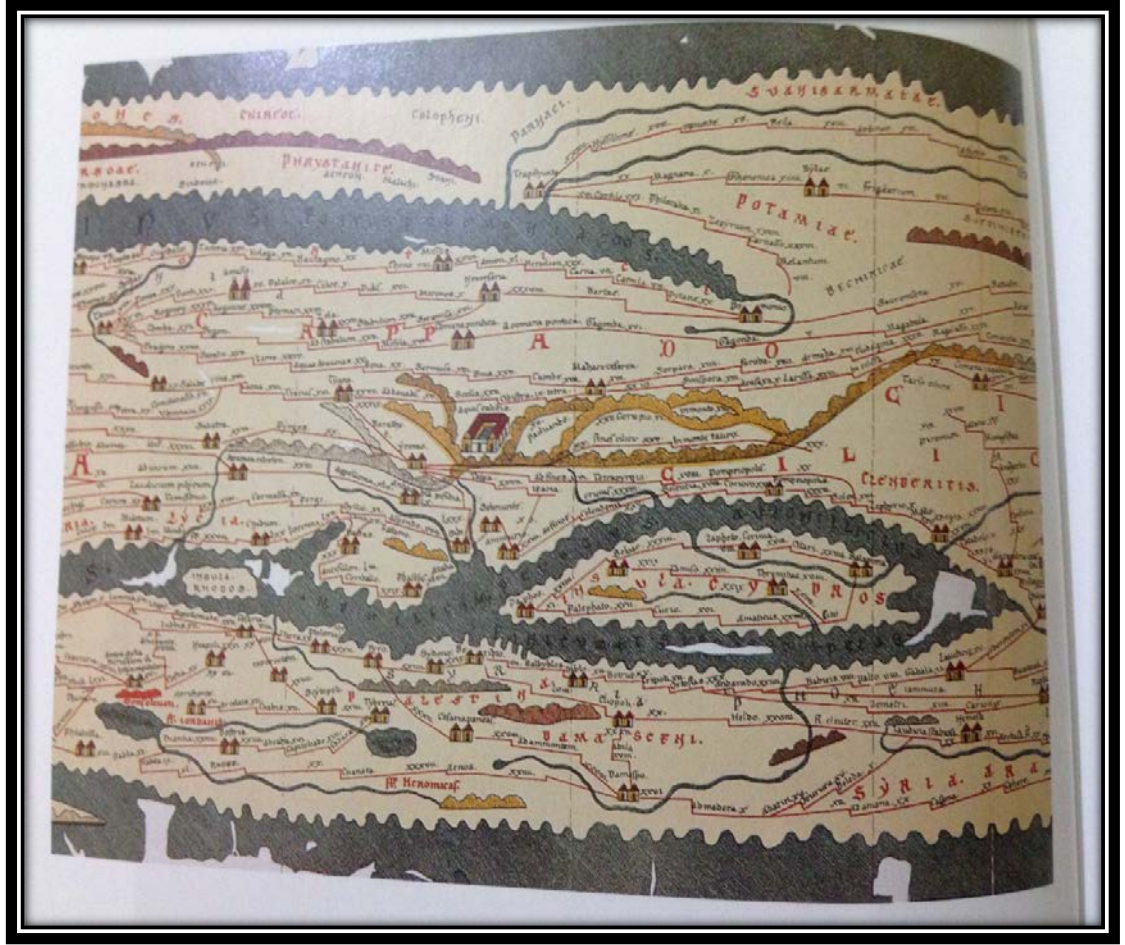
Ek XIV: Tyana (Kemerhisar)'da bulunan ören yeri. (Fotoğraf, Fadime ÜNLÜ, 2013.)

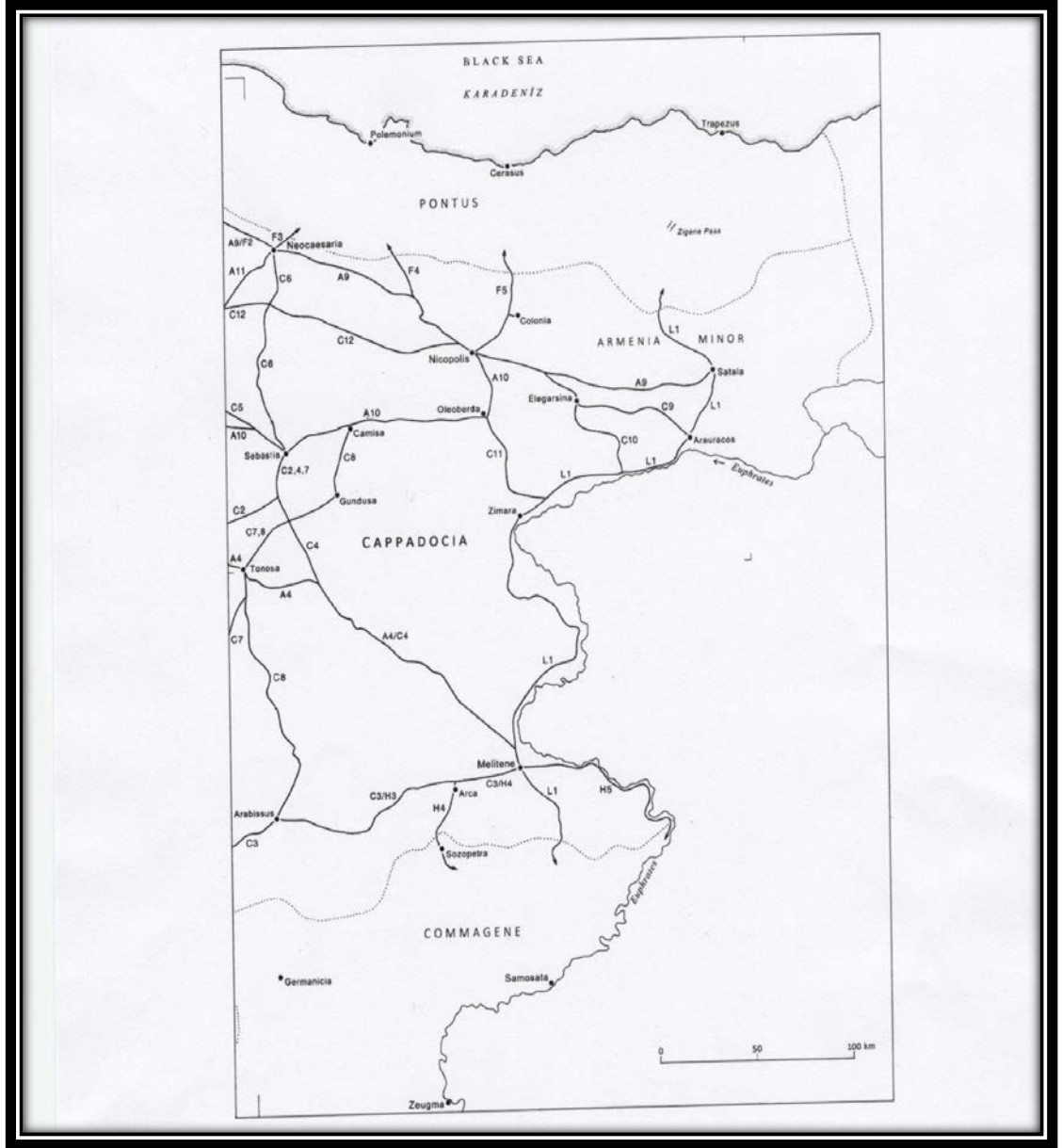
Ek XV: Tyana (Kemerhisar)'da yerleşimlerin içinde kalan Roma dönemi sütunu.
(Fotoğraf, Fadime ÜNLÜ, 2013.)

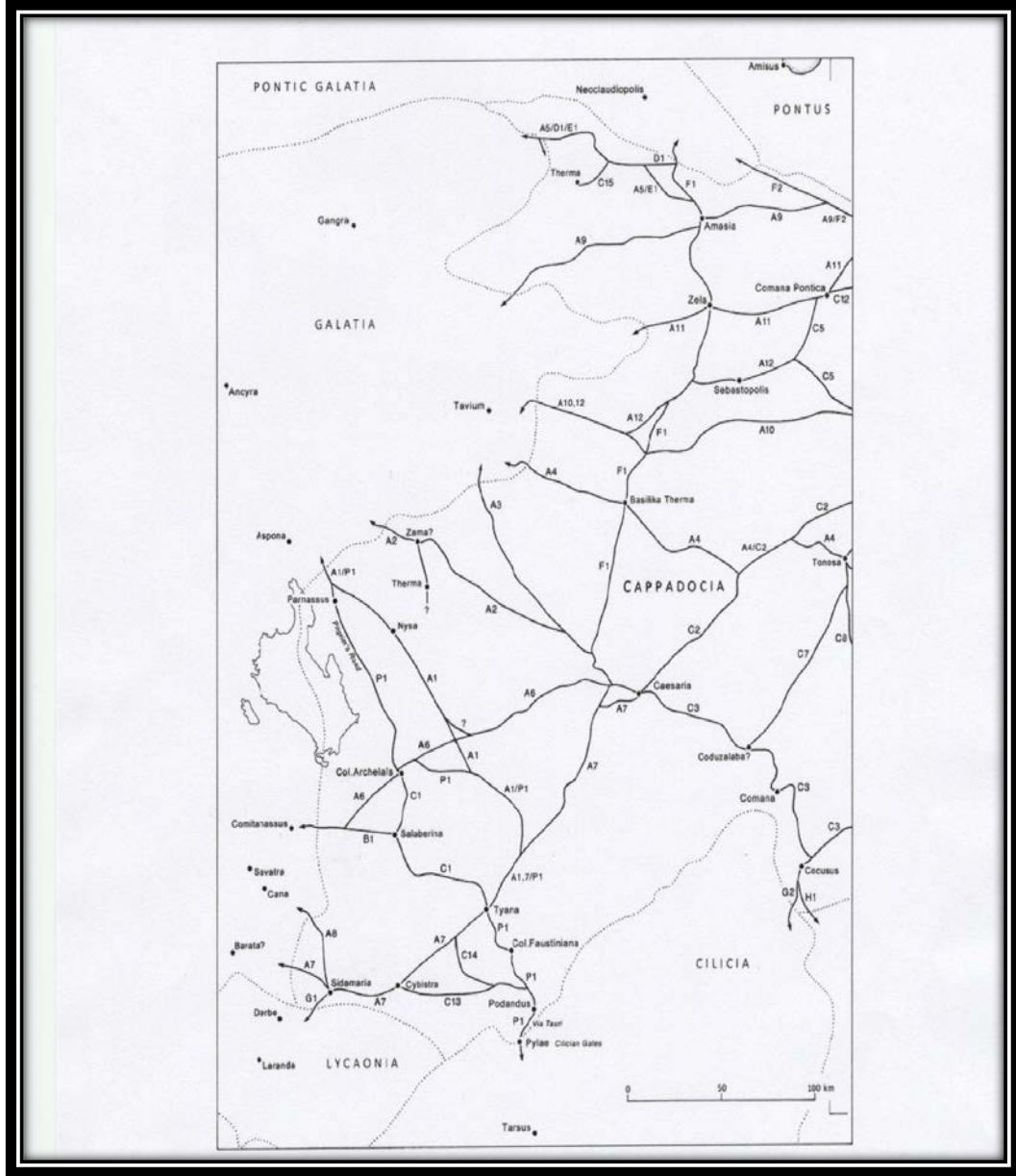
Ek XVI: Tyana (Kemerhisar)'da bulunan Roma hamamı. (Fotoğraf, Fadime ÜNLÜ, 2013.)

Ek XVII: Tabula Peutingeriana ya da Peutinger haritası III.- IV. yüzyıllarda yapılmıştır. Bir keşiş tarafından 1265 yılında orijinalinden kopya edilmiş, XVI. yüzyılda Peutinger adlı bir bilginin eline geçtiği için harita onun adıyla anılmıştır. (Oğuz Tekin, “M.Ö. IV.-VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kappadokia Krallığı”, *Kapadokya*, s. 214.)

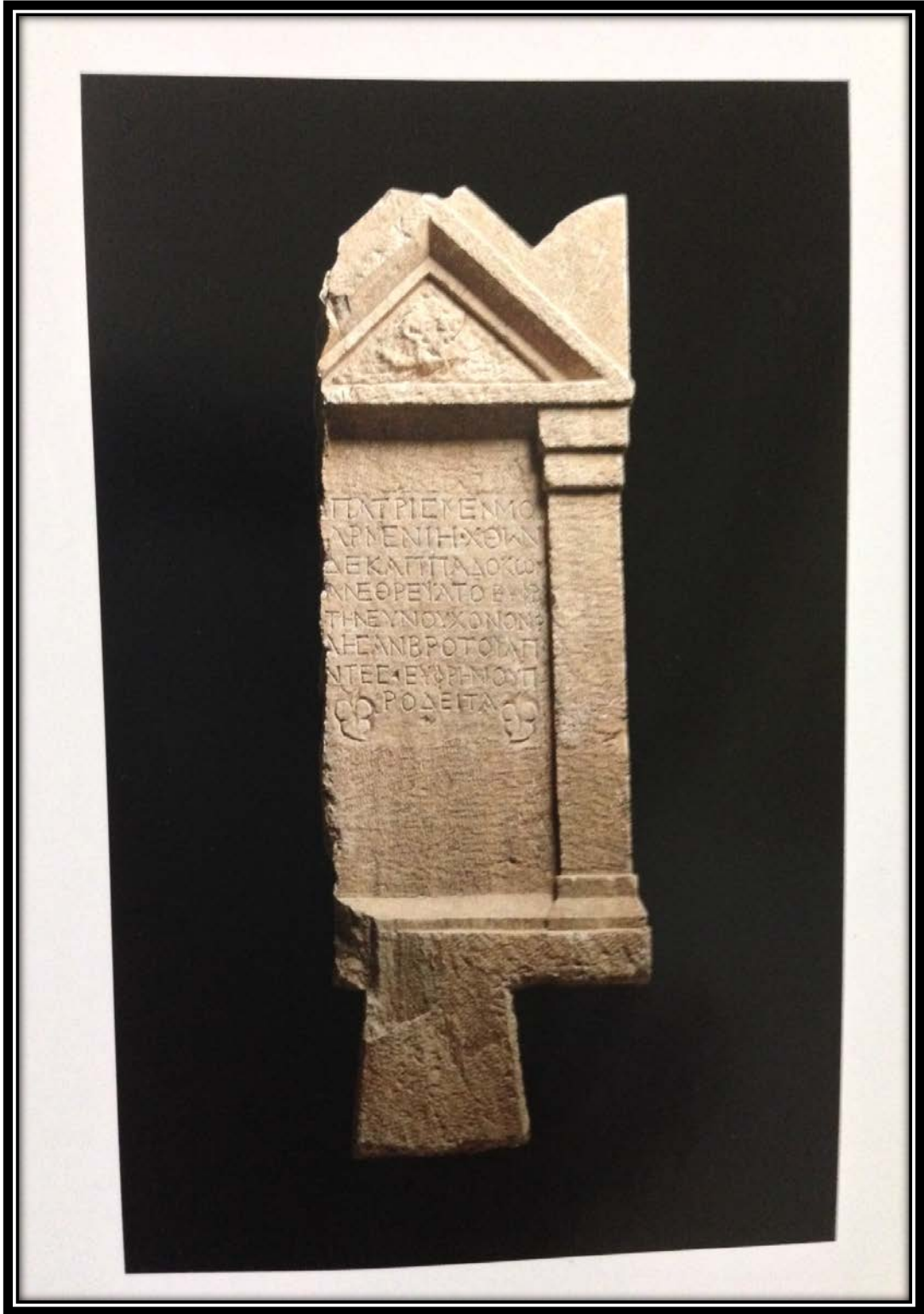
Ek XVIII: Doğu Kapadokya'da bulunan kilometre taşları ve yol güzergahları. (David H. French, Roman Roads & Milestones of Asia Minor, Vol. 3 Milestones, Fasc. 3.3 Cappadocia, s. 21.)

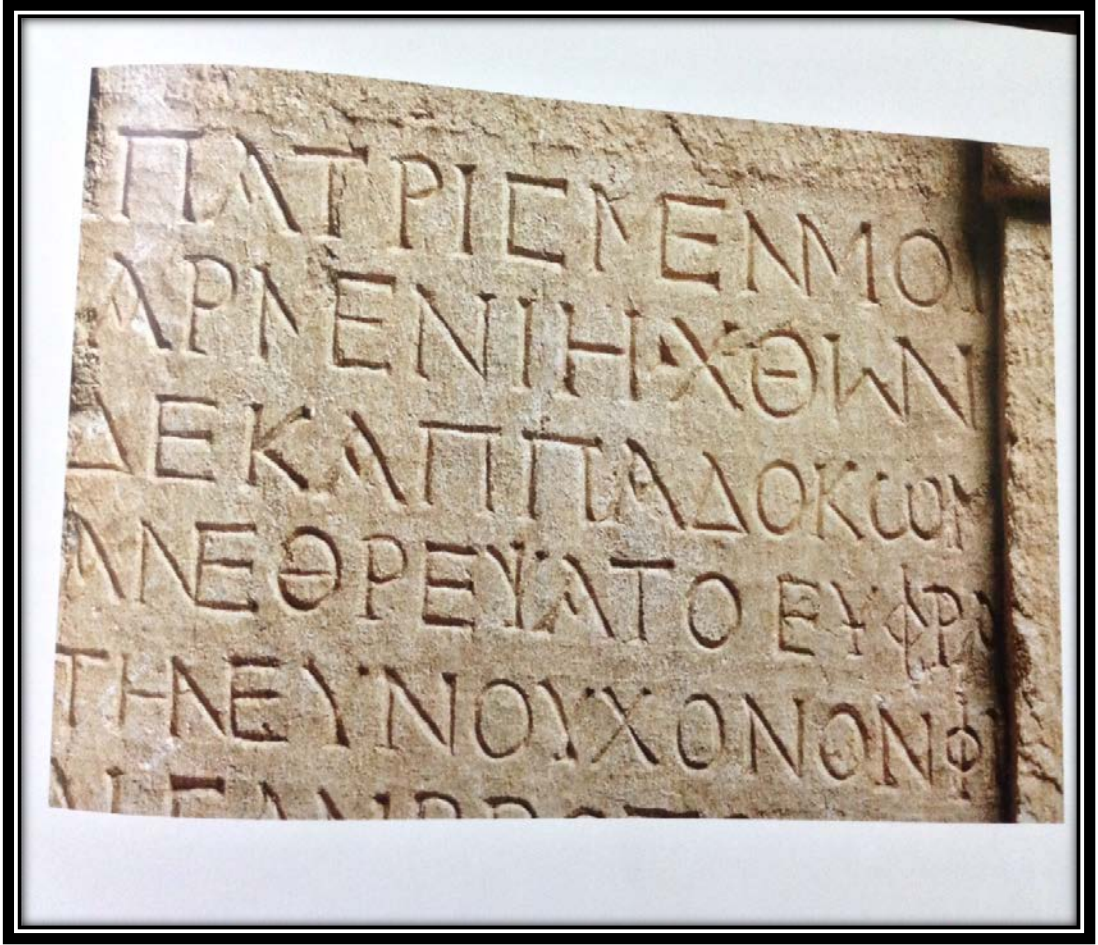
Ek XIX: Batı Kapadokya’da bulunan kilometre taşları ve yol güzergahları. (David H. French, Roman Roads & Milestones of Asia Minor, Vol. 3 Milestones, Fasc. 3.3 Cappadocia, s. 20.)

Ek XX: Roma İmparatorluk dönemi mermer lahiti. (Oğuz Tekin, “M.Ö. IV.-VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kappadokia Krallığı”, *Kapadokya*, s. 223.)

Ek XXI: Özkonak'tan çıkarılmış III. yüzyıla ait bir mezar taşı. (Oğuz Tekin, "M.Ö. IV.-VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kappadokia Krallığı", *Kapadokya*, s. 217.)

Ek XXII: Mezar taşının yakından görünüşü. (Oğuz Tekin, “M.Ö. IV.-VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kappadokia Krallığı”, *Kapadokya*, s. 217.)

Ek XXIII: Geç Roma dönemine ait mermer mezar steli. (Oğuz Tekin, “M.Ö. IV.-VI. Yüzyıllar: Hellenistik ağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kappadokia Krallığı”, *Kapadokya*, s. 225.)

Ek XXIV: III. Gordianus (M.S. 238-244) portresi bulunan bir Caesareia sikkesi.
(Oğuz Tekin, “M.Ö. IV.-VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk
Döneminde Kappadokia Krallığı”, *Kapadokya*, s. 221.)

Ek XXV: Macrinus (M.S. 217-218) ve Diadumenianus'un karşılıklı portreleri bulunan bronz Caesareia sikkesi. (Oğuz Tekin, "M.Ö. IV.-VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kappadokia Krallığı", *Kapadokya*, s. 225.)

ÖZ GEÇMİŞ

1984 yılında Konya/Seydişehir’de doğdu. 1989 yılında ailesiyle birlikte Ankara’ya yerleşti. İlkokul ve ortaokulu Afşin Bey İlköğretim Okulunda, liseyi Yenimahalle Mustafa Kemal Lisesi’nde tamamladı. Lisans öncesinde özel kurum ve kuruluşlarda yönetici olarak çalıştı. 2007 yılında Kırıkkale Üniversitesi Tarih bölümüne başlayarak 2011 yılında mezun oldu. 2012 yılında Nevşehir Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tarih Bölümüne ÖYP’li Araştırma Görevlisi olarak atandı. Aynı yıl içinde Nevşehir Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Programına başladı.

Fadime ÜNLÜ

Tel: 0543 3932670

fadimeunlu@nevsehir.edu.tr.

history1983@windowslive.com